

Kestävät käytännöt matkailun suunnittelussa ja kehittämisessä

Seija Tuulentie ja Jarkko Saarinen (toim.)

Metlan työraportteja / Working Papers of the Finnish Forest Research Institute -sarjassa julkaistaan tutkimusten ennakkotuloksia ja ennakkotulosten luonteisia selvityksiä. Sarjassa voidaan julkaista myös esitelmiä ja kokouskoosteita yms.

Sarjassa ei käytetä tieteellistä tarkastusmenettelyä. Kirjoitukset luokitellaan Metlan julkaisuiminnassa samaan ryhmään monisteiden kanssa.

Sarjan julkaisut ovat saatavissa pdf-muodossa sarjan Internet-sivuilta.

<http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/>
ISSN 1795-150X

Toimitus

Unioninkatu 40 A
00170 Helsinki
puh. 010 2111
faksi 010 211 2101
sähköposti julkaisutoimitus@metla.fi

Julkaisija

Metsäntutkimuslaitos
Unioninkatu 40 A
00170 Helsinki
puh. 010 2111
faksi 010 211 2101
sähköposti info@metla.fi
<http://www.metla.fi/>

Tekijät Tuulentie, Seija & Saarinen, Jarkko (toim.)			
Nimeke Kestävät käytännöt matkailun suunnittelussa ja kehittämisessä			
Vuosi 2005	Sivumäärä 131	ISBN 951-40-1990-3 (PDF)	ISSN 1795-150X
Yksikkö / Tutkimusohjelma / Hankkeet Rovaniemen toimintayksikkö / 3295 Matkailu osana luonnon- ja kulttuuriympäristön kestäväää käyttöä			
Hyväksynyt Liisa Tyrväinen, professori, hankkeen 3295 vastuututkija, 13.12.2005			
Tiivistelmä <p>Rokualla keväällä 2005 järjestetyssä luontomatkailusymposiumissa tarkasteltiin kestävyyttä matkailun suunnittelussa ja kehittämisessä. Tämän julkaisu pohjautuu symposiumissa pidettyihin alustuksiin, jotka käsitelivät kestävyuden eri ulottuvuuksia. Ekologista kestävyyttä pidetään usein vahvimpana ja tärkeimpänä kestäväen kehityksen tukipilarina, mutta tämän kirjan artikkeleissa nostetaan vahvasti esiin myös taloudellisen ja sosiokulttuurisen kestävyuden kysymyksiä. Myös matkailun luontopohja tulee laajasti esiin, sillä kahdessa tämän teoksen artikkelissa käsitellään geologian suhdetta luontomatkailuun.</p> <p>Sekä symposiumi että julkaisu toimivat myös kahden EU Life Ympäristö -hankkeen kohtauspaikkana. Rokua EU Life Ympäristö -hankkeessa on tarkastelu vuosina 2002–2005 matkailun ekologiseen kestävyteen liittyviä kysymyksiä ja hankkeen tuloksena tietous luontoon perustuvan matkailun ekologisista vaikutuksista ja niiden hallintakeinoista on lisääntynyt. Lapin matkailukeskusten suunnittelu ja sen kestävyuden haasteet ovat kohteena vuonna 2004 alkaneessa EU Life Ympäristö -hankkeessa ”Matkailualueet maisemalaboratoriona: työvälineitä kestäväen matkailun kehittämiseen”. Siinä pyritään selvittämään erityisesti Levin ja Ylläksen matkailukeskusten maisemaan ja ympäristöön vaikuttavia tekijöitä. Molempien Life-hankkeiden tuottamaa tietoa ja esiinnostamia hyviä käytäntöjä on tarkoitus esitellä jatkossa Pohjois-Suomen matkailukeskuksissa, ja tietoa pyritään jakamaan myös muihin luontomatkaillon kannalta keskeisiin keskuksiin EU:n alueella.</p>			
Asiasanat kestävä kehitys, luontomatkailu, sosiokulttuurinen kestävyys, taloudellinen kestävyys, ekologinen kestävyys, EU Life Ympäristö, geomatkailu			
Julkaisun verkko-osoite http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/2005/mwp020.htm			
Tämä julkaisu korvaa julkaisun			
Tämä julkaisu on korvattu julkaisulla			
Yhteydenotot Seija Tuulentie, Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen toimintayksikkö, PL 16, 96301 Rovaniemi. Sähköposti seija.tuulentie@metla.fi			
Muita tietoja			

Sisällys

Esipuhe	
<i>Seija Tuulentie ja Jarkko Saarinen</i>	5
Matkailijoiden käsitys matkailun asemasta kansallispuistoissa	
<i>Riikka Puhakka</i>	6
Paikallisyhäestö, luonnonsuojelu ja matkailu Koillismaalla	
<i>Anne Törn, Anne Tolvanen ja Pirkko Siikamäki</i>	18
Paikallisten osallisuus kestävän matkailun suunnittelussa – esimerkkinä Inari	
<i>Seija Tuulentie</i>	28
Virkistyskalastajien harrastajaprofiilit	
<i>Marjo Neuvonen, Tuija Sievänen ja Eija Pouta</i>	35
Rokuan matkailijat ja luontomatkailun motiivit	
<i>Marja Elina Jaronen</i>	46
Matkailijoiden maisemamielikuvat matkailualueiden kehittämisessä	
<i>Marja Uusitalo ja Outi Rantala</i>	56
Perinteisten purjealusten matkailukäyttö metsätalouden näkökulmasta	
<i>Marjatta Hytönen</i>	65
Luonnon virkistyskäytöstä johtuva maaston kuluminen – esimerkkialueena Rokua	
<i>Satu Aho</i>	80
Äänimaisema luontomatkailukohteiden suunnittelussa ja kehittämisessä	
<i>Anne Savola</i>	92
Geologiset tekijät matkailukeskusten kestävän kehityksen suunnittelussa	
<i>Ulpu Väisänen, Peter Johansson, Kristina Lehtinen, Raija Pietilä, Jukka Räisänen ja Pertti Sarala</i>	101
Geomatkailun uudet mahdollisuudet kansallispuistoissa	
<i>Peter Johansson, Maija Haavisto-Hyvärinen ja Timo Huttunen</i>	108
Kestävän matkailun edistäminen: LANDSCAPE LAB -hankkeen sisältö ja tavoitteet	
<i>Jukka Jokimäki ja Marja-Liisa Kaisanlahti-Jokimäki</i>	114
Luontomatkailun kehittäminen ja tutkimus Suomessa	
<i>Jarkko Saarinen</i>	119
Kirjoittajien yhteystiedot	130

Esipuhe

Seija Tuulentie ja Jarkko Saarinen

Kestävä kehitys on terminä ja tavoitteena tullut jäädäkseen yhteiskunnalliseen keskusteluun. Myös siihen viittaava kestävä matkailun käsite on vakiinnuttamassa paikkaansa sekä kansainvälisessä että kotimaisessa matkailun tutkimuksessa ja kehittämisspuheissa. Huolimatta siitä, että kestävä matkailun käsite ei kaikilta osin ole yksiselitteinen tai akateemisessa mielessä ongelmaton, voidaan kestävyys ja kestävä kehitys viittaavia tekijöitä pitää varsin yleisesti hyväksytyinä tavoitteina matkailun tutkimuksessa ja kehittämistyössä. Siinä mielessä kestävä matkailu on jo osoittanut 'kestävyytensä' myös käsitteenä.

Rokualla keväällä 2005 järjestetyssä luontomatkailusymposiumissa tarkasteltiin kestävyttä matkailun suunnittelussa ja kehittämisessä. Symposium vahvisti osaltaan ajatusta, että luontomatkailun kestävyys rakentuu 'Aalto -jakkaran' tavoin kolmen tukijalan varaan. Ekologista kestävyttä pidetään usein vahvimpana ja tärkeimpänä kestävä kehityksen tukipilarina, mutta myös taloudellisen ja sosiokulttuurisen kestävyuden ulottuvuudet tulisi huomioida luontomatkailun kehittämisessä. Käytännössä kestävyys edellyttääkin toimiakseen kaikkien kolmen kokonaisuuden huomioimista ja vaalimista. Tämä tekee kestävä matkailun kehittämisestä haasteellista.

Luontomatkailun tutkimuksessa huomio on kiinnittynyt perinteisesti toiminnan keskeiseen resurssiin: luontoon. Rokuan symposiumissakin luontoperusta oli entistä laajemmin tutkimuksen kohteena; tämän kirjan artikkeleista kahdessa luontomatkailua tarkastellaan geologian näkökulmasta. Paitsi geomatkailuna, geologia ja *geodiversiteetti* ovat merkityksellisiä sen kannalta, millaisia matkakohteita pidetään kauniina ja miten matkailurakentaminen ohjautuu. Matkailun ekologiseen kestävyys liittyviä kysymyksiä on tarkasteltu myös Rokuan EU Life Ympäristö -hankkeessa vuosina 2002–2005. Sen tuloksena tietous luontoon perustuvan matkailun ekologisista vaikutuksista ja niiden hallintakeinoista on lisääntynyt.

Matkailukeskukset ovat Pohjois-Suomessa saaneet kasvaa varsin vapaasti markkinoiden ehdoilla. Viime vuosikymmenen alun lama hidasti kasvua ja jätti aikaa suunnitteluun, mutta uusi nousukausi on ainakin joissain tapauksissa antanut rakentajille varsin vapaat kädet. Lapin matkailukeskusten suunnittelu ja sen kestävyys haasteet ovatkin kohteena vuonna 2004 alkaneessa EU Life Ympäristö -hankkeessa "Matkailualueet maisemalaboratorioina: työvälineitä kestävä matkailun kehittämiseen". Siinä pyritään selvittämään erityisesti Levin ja Ylläksen matkailukeskusten maisemaan ja ympäristöön vaikuttavia tekijöitä. Tämän kirjan artikkeleista monet (Jokimäki ja Kaisanlahti-Jokimäki, Uusitalo ja Rantala, Väisänen ym.) valottavat hankkeen lähtökohtia ja keskeisiä kysymyksiä, joihin tulevaisuudessa pyritään vastaamaan.

Sekä Rokuan että Lapin EU Life -hankkeiden tuottamaa tietoa ja esiinnostamia hyviä käytäntöjä on tarkoitus esitellä jatkossa Pohjois-Suomen matkailukeskuksissa. Siten hankkeet pyrkivät tarjoamaan indikaattoreita matkailun kestävyys tarkasteluun muuallakin kuin nyt kohteena olevilla matkailualueilla. Lisäksi tämä julkaisu toimii osaltaan viestinviejänä paitsi eri hankkeiden ja tutkijoiden myös luontomatkailun tutkimuksen ja kehittämistoimijoiden välillä.

Matkailijoiden käsitys matkailun asemasta kansallispuistoissa

Riikka Puhakka

1 Johdanto

Luontomatkailun viimeaikaisen kasvun seurauksena kansallispuistojen vetovoimaisuus matkakohteina on lisääntynyt (ks. Fennell 1999, Hall ja Page 1999). Metsähallituksen tilastojen mukaan Suomen kansallispuistojen keskimääräinen käyntikertojen määrä on noin kaksinkertaistunut viimeisen kymmenen vuoden aikana. Erityisesti syrjäseuduilla puistojen matkailukäyttöön kohdistuu suuria odotuksia ja puistoja pidetään usein tärkeinä alueellisen kehittämisen välineinä. Luontomatkailun kasvu voi merkitä uusia elämisen mahdollisuuksia syrjäseuduille, mutta voimakas matkailun kehittäminen saattaa olla ristiriidassa luonnonsuojelun kanssa (ks. Butler 1991, Butler ja Boyd 2000).

Kansallispuistojen matkailullisen merkityksen voimistuessa (ks. Sorsa 2005a) on ajankohtaista tarkastella matkailijoiden näkemyksiä puistojen tehtävistä ja tavoitteista sekä erityisesti heidän suhtautumistaan alueiden matkailukäyttöön ja -kehittämiseen. Tarkastelen artikkelissa, mikä on matkailijoiden käsitys matkailun asemasta osana kansallispuistojen käyttömuotoja: millainen matkailu soveltuu alueille, kuinka hyväksytyä on kehittää matkailua, miten luonnonsuojelu ja matkailu sopivat yhteen? Käytän aineistona Kolin kansallispuiston kävijöille tehtyjä teemahaastatteluja. Artikkelin tavoitteena on jäsentää erilaisia puistojen matkailukäyttöä koskevia puhetapoja ja analysoida niiden taustalla vaikuttavia tekijöitä. Käytän tekstissä pääasiassa matkailu-käsitettä, mutta käytännössä termiin sisältyy myös lähiseudun asukkaiden virkistäytymistä kansallispuistoissa. Esimerkiksi ympäristöhaittojen näkökulmasta virkistys- ja matkailukäytön erottaminen toisistaan ei ole tarkoituksenmukaista.

Matkailijoiden käsitykset kansallispuistojen tavoitteista ja tehtävistä eivät ole merkityksettömiä, sillä ne ohjaavat heidän käyttäytymistään alueilla ja vaikuttavat siten matkailun ympäristöhaittojen syntyyn. Matkailijoiden mielipiteet vaikuttavat myös alueiden käyttöä koskevaan luontopolitiikkaan. Käsityksistä voi tulla yleisesti hyväksytyjä ja virallisesti käyttöön otettuja puistojen hoidon ja käytön periaatteita (ks. Sorsa 2005a). Kansallispuistojen palveluja ja rakenteita mitoitettaessa puistoja hallinnoiville viranomaisille on hyödyllistä saada päätöksenteon avuksi tietoa kävijöiden mieltymyksistä.

2 Aineisto ja menetelmät

Koli on kansallismaisemana tunnettu nähtävyyks- ja matkailukohde, jossa on käynyt matkailijoita jo yli sadan vuoden ajan. Kolin kansallispuisto perustettiin vuonna 1991 voimakkaiden ristiriitojen saattamana: muun muassa Lieksan kaupunki ja alueen maanomistajat vastustivat luonnonsuojelualueen perustamista (Rannikko 1995, s. 79–85). Kompromissiratkaisuna alueen matkailupalvelut, hotelli ja laskettelurinteet, päätettiin turvata puistoa perustettaessa. Pääsääntöisesti vastaavia palvelurakenteita ei sijoiteta kansallispuistoihin Suomessa.

Nykyisin Kolilla vierailee yli 100 000 matkailijaa vuosittain. Matkailun kohdealue määrittää osin alueella vierailevia matkailijoita ja heidän motiivejaan (Saarinen 1997): erävaeltajien sijaan Koli vetää puoleensa pikemminkin päiväkävijöitä, joista osa ei liiku lainkaan kansallispuiston reiteillä (Pyykkö 2005, s. 53, 58). Monipuolisen palveluvarustuksen ja suuren kävijämäärän ansiosta Kolin kansallispuisto soveltuu hyvin tämän tutkimuksen kohdealueeksi. Kolin matkailupalvelut ja -rakenteet tarjosivat vertailupohjan, jota vasten matkailijat pystyivät peilaamaan käsityksiään kansallispuistoista. Lisäksi Kolilta oli mahdollista tavoittaa hyvin erilaisia kävijöitä.

Tutkimusaineisto koostuu 33 teemahaastattelusta, jotka tein Kolin kansallispuistossa heinäkuussa 2004. Tein luontokeskuksessa 25 nauhoitettua haastattelua, joiden kesto vaihteli 15–35 minuutin välillä. Haastateltavat täyttivät taustatietolomakkeen, jossa kysyttiin vastaajan syntymävuosi, asuinkunta, elinympäristö, koulutus ja ammattiryhmä. Pyrin valitsemaan luontokeskuksesta ja Ukko-Kolin yläpihalta haastateltaviksi mahdollisimman erilaisia ihmisiä sukupuolen, ikäluokan ja kävijätyyppin mukaan (taulukko 1). Kävijätyypeistä *maisemankatselijoilla* tarkoitettiin sellaisia matkailijoita, jotka liikkuvat vain Ukko-Kolin yläpihan sekä Ukko- ja Akka-Kolin huippujen alueilla. *Päiväretkeilijät* patikoivat tätä pidemmän reitin kansallispuistossa, ja *vaeltajat* yöpyivät reitin varrella vaelluksensa aikana. Lisätäkseen haastateltujen vaeltajien ja päiväretkeilijöiden määrää tein kahdeksan vapaamuotoisempaa ja nauhoittamatonta haastattelua Ikolanahon nuotiopaikalla.

Haastattelujen tavoitteena oli siis tarkastella matkailijoiden suhtautumista kansallispuistojen matkailukäyttöön ja -kehittämiseen. Selvitin muun muassa kävijöiden käsityksiä puistoissa hyväksyttävistä virkistysmuodoista sekä matkailurakenteista ja -palveluista, matkailun yhteensopivuudesta luonnonsuojelun kanssa, matkailun haitoista ja hyödyistä sekä matkailijoiden ja muiden toimijoiden vastuusta haittojen ehkäisemisessä. Kansallispuistojen matkailullisen merkityksen käsittämiseksi hain selittäviä tekijöitä siitä, miten matkailijat ymmärtävät luonnon ja ihmisen aseman siellä sekä yleensäkin puistojen tavoitteet, tehtävät ja vuorovaikutuksen ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Haastattelumenetelmän avulla oli mahdollista selvittää ihmisten luonnolle ja sen suojelulle antamia merkityksiä.

Taulukko 1. Luontokeskuksessa ja nuotiopaikalla haastateltujen matkailijoiden luokittelu sukupuolen, ikäluokan ja kävijätyyppin mukaan.

Sukupuoli	Nainen	Mies	
	14	19	
Ikäluokka	18–35-vuotiaat	36–55-vuotiaat	Yli 55-vuotiaat
	9	19	5
Kävijätyyppi	Maisemankatselija	Päiväretkeilijä	Vaeltaja
	16	13	4

Tutkimusaineiston analyysi koostui useasta vaiheesta: haastattelujen litteroinnin jälkeen pelkistin aineistoa sekä ryhmittelin ja yhdistin havaintoja. Aineistosta löytyneiden yhteisten piirteiden perusteella muodostin neljä erilaista tyyppiä sen mukaan, miten matkailijat suhtautuvat kansallispuistojen matkailukäyttöön ja -kehittämiseen. Konkreettiset esimerkit auttoivat asenteiden selvittämisessä: erityisesti suhtautuminen majoitus- ja rinnetoimintoihin erottelee matkailijoita. Muodostettuja tyyppejä voidaan pitää ideaalityyppeinä, joihin kaikkia matkailijoita ei voi välttämättä täysin puhtaasti sijoittaa (ks. Saarinen 1997, s. 59). Käytän tekstissä haastattelusitaatteja konkreettisoimaan tyyppittelyä ja matkailijoiden puhetaivoista tehtyjä päätelmiä.

3 Matkailijoiden tyyppittely

3.1 Matkailukeskeiset

Kansallispuistojen matkailukäyttöön suhtautumisen perusteella muodostettu ensimmäinen tyyppi on *matkailukeskeiset*, joille kansallispuistot ovat ennestään tuttuja matkakohteita. Erävaellusten sijaan he tekevät pikemminkin päiväretkiä luontoalueilla. Matkailukeskeisiä houkuttelevat kansallispuistoihin luonnon ohella matkailupalvelut ja -rakenteet, kuten reitit, opastus-, majoitus- ja muut palvelut. Nämä matkailijat haluavat kokea luonnon ”siistissä paketissa”: kauniina, turvallisenä ja helposti saavutettavana (Sorsa 2005b, s. 123–125). He haluavat liikkua luonnossa mahdollisimman vaivattomasti ja riskittömästi. Kansallispuistonimitys merkitsee heille takuuta hyvästä luontomatkailukohteesta, ja se vaikuttaa olennaisesti kohteen valintaan. Kansallispuistostatus toimii siten matkailukohteen *merkitsijänä*, joka ikään kuin tekee alueesta matkailijalle vierailemisen arvoisen (ks. MacCannell 1976, s. 41, Urry 1990, s. 9–12, Hall ja Page 1999, s. 236–238):

[...] siel on tietyt reitit ja muut, ja tottakai siel on tietyt palvelut. Eli on olemassa, luonto laitettu siis, on tavallaan kerätty ja haettu tietyt kohteet, jotka on todellakin sellasia näkemisen arvoisia, katsomisen arvoisia ja säilyttämisen arvoisia. Niin mä tiedän et sieltä aluelta löytyy, mä voin tutustua ja hakea niitä [...]

Matkailukeskeiset suhtautuvat myönteisesti kansallispuistojen matkailukäyttöön ja -kehittämiseen, mistä esimerkkinä on positiivinen asenne Kolin hotellia ja laskettelurinteitä kohtaan. Heidän mielestään puistoissa tulee olla erilaisia palveluja ja aktiviteetteja matkailijoiden toiveiden täyttämiseksi. Matkailukeskeiset käsittävät Kolin kuitenkin osittain erityistapaukseksi kansallispuistojen joukossa, ja muiden puistojen osalta suhtautuminen majoitus- ja rinnetoimintoihin on epäröivämpää. Matkailukeskeiset voivat olla tyytyväisiä vaatimattomampiinkin palveluihin. Toisaalta voimakkaan matkailukehittäminen yhdessä kansallispuistossa ei välttämättä häiritse heitä, jos puistot ovat erilaisia ja matkailijat voivat siten valita matkakohteekseen parhaiten tarpeitaan vastaavan alueen.

Matkailukeskeiset perustelevat kansallispuistojen matkailukäyttöä kahdella tekijällä. Osa korostaa puistojen merkitystä kansalaisten virkistysalueina ja ympäristökasvatuksen kohteina; he pitävät alueita tärkeinä luontosuhteen ylläpitäjinä kaupungistuneessa yhteiskunnassa. Ihmisen yhteys luontoon käsitetään siten sivistykselliseksi. Luonnolla ymmärretään olevan välinearvoa, joka voi olla muun muassa esteettistä, kasvatuksellista tai terveydellistä (Vilka 2000, s. 25–26). Pietarisen (1987, s. 325–327) esittelemistä ihmisen ja luonnon suhteen neljästä perusasenteesta matkailukeskeisten luontosuhdetta voidaan verrata humanistiseen asenteeseen. Sen mukaan luonnon tulisi palvella ihmisen kehitystä monipuolisesti – myös eettisen, esteettisen ja henkisen tasapainon välineenä.

Osa matkailukeskeisistä puolestaan käsittää kansallispuistot elinkeinokehittämisen välineiksi ja kannattaa matkailukäyttöä taloudellisten hyötyjen vuoksi. Nämä matkailijat arvioivat luontomat-kailun merkitystä elinkeinona paitsi paikallisella, myös kansallisella tasolla. Puistoille annetaan siten tuotantokeskeisiä arvoja, jotka perustuvat luonnon taloudelliseen hyödyntämiseen (Vilka 2000, s. 25) – vaikka matkailussa luontoa ei käytetäkään samalla tavalla materiaalisena raaka-ai-neena kuin teollisuudessa. Taloudellisen näkökulman korostaminen heijastelee utilistista asennet-ta luontoon (Pietarinen 1987, s. 323–325).

Toisaalta matkailukeskeiset näkevät rajat puistojen matkailukäytöllä. He arvioivat matkailukehit-tämisen hyväksyttävyyttä ja matkailun aiheuttamia haittoja pääasiassa matkailijan kokemuksen näkökulmasta:

Mun mielestä kalastus on, ei se voi vahingoittaa ketään ja jos sinne istuttaa viel kalaa, niin sehän on yks ulkona liikkumisen muoto [...] Metsästys vähän kuulostaa, et jos siellä joutuu luoteja väistämään, niin se ei kuulosta kauheen sopivalta, turvalliselta metsässä liikkumi-sen tavalta.

Korkeasti koulutetut matkailukeskeiset toki tiedostavat luonnonsuojelun merkityksen ja nimeävät suojelun kansallispuistojen ensisijaiseksi tehtäväksi. Yhtäältä kyse on siitä, että matkailijat pyr-kivät esittämään itsensä suotuisassa valossa: he korostavat luonnonsuojelua, joka on virallisesti määritelty puistojen tärkeimmäksi tavoitteeksi. Yhteisesti jaetut kulttuuriset arvot ja normit vai-kuttavat siis haastattelun kulkuun. Kansallispuistojen kävijätutkimuksissakin vastaajat ovat usein korostaneet suojelutavoitteiden ensisijaisuutta eivätkä ole pitäneet matkailun edistämistä juuri lainkaan tärkeänä (Peura ja Inkinen 1994, s. 26, Ylhäisi ja Nironen 1996, s. 34, Ovaskainen ym. 1999, s. 28). Edellisen haastattelusitaatin kaltaiset mielipiteet kuitenkin ilmentävät ajattelutavan matkailu- ja matkailijalähtöisyyttä. Toisaalta matkailukeskeiset eivät niinkään käsitä suojelua ja matkailua keskenään ristiriitaisiksi vaan synergisiksi: luontoa suojellaan muulta talouskäytöltä myös ihmisten virkistäytymistä varten. He uskovat matkailusta aiheutuvien haittojen pysyvän hallinnassa käyttöä ohjaamalla.

Pääasiassa kaupungissa asuvat matkailukeskeiset eivät välttämättä liiku arkisin paljon luonnossa, mutta lomilla he käyvät kansallispuistoissa ja muissa ”merkityissä” luontokohteissa, jotka ovat heidän mielestään ihanteellisinta luontoa virkistäytymiseen. Luonto merkitsee matkailukeskei-sille pois pääsyä arjesta ja kaupungista. Koska matkailu käsitetään ennen kaikkea erilaisuuden etsimiseksi (Urry 1990, s. 11), luontokohteet tarjoavat erityisesti kaupunkilaisille houkuttelevan poikkeaman arjesta. Luonto ei ole osa matkailukeskeisten jokapäiväistä arkea vaan kaupungin ul-kopuolella sijaitseva erillinen paikka, matkailukohde muiden joukossa:

[...] se on kiva nähdä sitä luontoo ja päästä pois ja saada se vuoden luontolataus, ja se kokonaisuus siin on aina. Kyl mä sanosin, et jos tossa rupeis telttaa pystyttää ja sanomaan vaimolle, että hei, hae vettä tosta ja rinkat kannan [...] Sen sijaan mennä nauttimaan taas sitten toisenlaisia palveluja, niin se on se kiva juttu siinä. Kurkistaa sinne luontoluukkuun, mut palata sit taas siihen, mihin on tottunu.

3.2 Luontokeskeiset

Tyypittelyn toisena ääripäänä ovat *luontokeskeiset*, jotka käyvät retkeilemässä ja vaeltamassa kan-sallispuistoissa ja muilla luontoalueilla. Luontokeskeiset eivät korosta puistojen palveluja samalla

tavalla kuin matkailukeskeiset: esimerkiksi alueiden vetovoimaisuutta arvioidessaan he kiinnittävät ensisijaisesti huomionsa luontoon. Luontokeskeisetkin toki arvostavat retkeilyrakenteita ja -palveluita, mutta pienimuotoinen palveluvarustus riittää heille:

UKK-puistossa on aika hyvät, siel on niitä autiotupia ja nuotiopaikkoja. Pienillä alueilla on pitkospuita ja... aika hyvin, vähemmälläkin ehkä pärjäis, mukaviahan ne on silti.

Luontokeskeisten mielestä korkeatasoiset majoituspalvelut ja laskettelurinteet eivät sovi kansallispuistoihin, mutta Kolin poikkeuksellisen tilanteen he ymmärtävät. Luontokeskeiset suhtautuvat kielteisesti puistojen liialliseen matkailurakentamiseen ja -kehittämiseen, eikä heidän mielestään suojelualueille tarvita lisää palveluja:

Valitettavasti Pyhäkin alkaa eräiltä osin jo muistuttaa tätä Kolia, on rakennettu paljon ja tämmöstä massamatkailua on. Ihan samalla tavalla kuin mitä Kolillakin on. Mutta Pyhä kun on laajempi, tai Pyhä-Luosto kun se yhdistyy, niin se on niin paljon laajempi, että sinne mahtuu todellista erämaata vielä.

Luontokeskeiset suhtautuvat matkailukeskeisiä kielteisemmin myös kansallispuistojen luonnon muokkaamiseen, esimerkiksi maisemien avaamiseen matkailijoiden kokemuksen parantamiseksi. Heidän luontosuhteessaan on piirteitä luontokeskeisistä ja primitivistisistä, luonnon itseisarvoisuutta korostavista asenteista, joiden mukaan ihmisellä ei ole erityisasemaa luontoon nähden (Pietarinen 1987, s. 329–330, Vilka 2000, s. 25–26). Toisaalta luontokeskeistenkin suhde on lähellä humanistista asennetta, sillä he suhtautuvat myönteisesti puistojen virkistyskäyttöön, esimerkiksi rajoitettuun kalastukseen. Heidän mielestään perinteinen retkeily sopii suojelualueille. Luontokeskeiset siis jäsentävät kansallispuistot ensisijaisesti luonnonsuojelualueiksi, joihin ihmiset voivat kuitenkin käydä tutustumassa. He perustelevat matkailukäyttöä pääasiassa kasvatuksellisilla ja virkistyksellisillä syillä.

Hyvin koulutetut luontokeskeiset ovat tyypeistä parhaiten tietoisia hallinnollisen luonnonsuojelun nykyisistä tavoitteista. Toisin kuin eräät muut haastateltavat, luontokeskeiset eivät nostaneet esille, että kansallispuistojen metsiä olisi hoidettava tai että puistoilla olisi arvoa vain, jos ihmiset käyvät niissä. Luonnolle annetaan siten ihmisestä riippumatonta arvoa. Luontokeskeiset tiedostavat matkailun haitat suojelualueilla eivätkä vähättele niitä. Toisaalta heidänkin käsityksensä haitoista on hieman suppea, sillä he kiinnittävät huomionsa pääasiassa kävijöiden käyttäytymisestä johtuviin vaikutuksiin (esimerkiksi roskaamiseen) eivätkä niinkään matkailurakentamisesta ja -kehittämisestä aiheutuviin haittoihin. Luontokeskeiset ymmärtävät yritysten ympäristö vastuullisuuden laajemmin kuin matkailukeskeiset: heidän mielestään kansallispuistoissa toimivien yritysten tulisi ottaa ympäristöseikat huomioon kaikessa toiminnassaan. Vaikka luontokeskeisetkin arvioivat matkailun kehittämisen hyväksyttävyyttä oman virkistyskokemuksensa kannalta, he nostivat haastatteluissa monin paikoin esiin myös matkailun ekologisia haittoja:

Minusta kelkka ei ole se pahin, joka voi vahingoittaa vaan nämä maastomoottoripyörät ja mönkijät. Ne jättävät luontoon kyllä tuolla pohjoisessa niin lähtemättömät jäljet, että me nee vuosikymmeniä ennen kuin ne...

Luontokeskeisille luonto on hyvin tärkeä osa elämää. Heidän mielestään ihanteellisinta luontoa virkistäytymiseen ovat erämaat ja muut erityiset kohteet. Erävaeltajien luontosuhteeseen voi liittyä piirteitä mystismistä, jolla viitataan luonnon pyhyden ja ykseyden kokemiseen (Pietarinen 1987, s. 327–328). Luontokeskeiset arvostavat kuitenkin myös elinympäristönsä tavanomaista

luontoa: vaikka he asuvat pääasiassa kaupungissa, he löytävät luontoa arkiympäristöstäänkin. Toisin kuin matkailukeskeiset, luontokeskeiset eivät maininneet luonnossa liikkumisen motiiviksi poispääsyä arjesta ja kaupungista. Heille luonto ei siis ole vain matkailukohde ja arjen vastakohta vaan myös osa jokapäiväistä elämää.

3.3 Traditionaaliset

Kolmannen tyypin muodostavat *traditionaaliset*, jotka ovat matkailu- ja luontokeskeisten välimuoto suhtautumisessa kansallispuistojen matkailukäyttöön. Traditionaaliset ovat käyneet puistoissa harvemmin kuin kaksi ensimmäistä tyyppiä. He eivät ole matkustaneet Koliin suojelualueen tai retkeilyreittien vuoksi, vaan koska Koli on tunnettu nähtävyyshakohde. Haastatellut traditionaaliset kuuluivatkin maisemankatselijoiden kävijätyyppiin.

Traditionaaliset suhtautuvat sinänsä myönteisesti kansallispuistojen virkistys- ja matkailukäyttöön. Heidän mielestään puistot ovat esimerkiksi yhteistä omaisuuttamme, josta kaikilla on tasavertainen oikeus nauttia. Traditionaaliset ovat kuitenkin matkailukeskeisiä kriittisempiä. He eivät jyrkästi erota kansallispuistoja ja muita alueita toisistaan, vaan heidän mielestään luonnon hyödyntämisen tulee olla kohtuullista kaikkialla. Siten he hyväksyvät myös puistojen rajoitetun hyödyntämisen matkailussa. Traditionaaliset kritisoivat yleisesti liiallista matkailukehittämistä ja muuta tehotaloutta:

Se on sääli, jos joku tämmönen rakennetaan niin täyteen, kuvitellaan nyt joku Ruka, Levi, Ylläs, se rakennetaan niin täyteen, että se on yhtä tehomatkailua sitten. [...] Rakennetaan vähän niiku ilman minkäänlaista kritiikkiä vaikka minkäläistä hökkeliä.

Traditionaaliset suhtautuivat haastatteluissa melko myönteisesti kansallispuistojen majoituspalveluihin. Osittain tätä asennetta selittää se, että he mieltävät Kolin matkailukohteeksi, jossa odotetaan olevan tiettyjä palveluja matkailijoille. Samasta syystä Kolin suuri matkailijamäärä kesäsongin aikana ei häirinnyt heidän kokemustaan. Retkeilyä harrastavat matkailu- ja luontokeskeiset sen sijaan odottavat kokevansa kansallispuistossa luonnonrauhaa ja pitävät suuria matkailijajoukkoja häiritsevinä. Näitä matkailijoiden samaan paikkaan kohdistamia erilaisia odotuksia voidaan jäsentää Urryn (1990, s. 45) *romanttisen ja kollektiivisen katseen* käsitteiden avulla. Luontomat- kailussa on yleensä kyse turistin romanttisesta katseesta: matkailussa korostuvat yksinäisyys, yksityisyys ja osittain hengellinen suhde katseen kohteeseen. Sen sijaan kollektiivisen katseen kohteena olevissa paikoissa suuri matkailijamäärä muodostaa osan matkailukohteen ilmapiiristä.

Pääasiassa maaseudulla tai taajamissa asuvat traditionaaliset pitävät luonnonsuojelua tärkeänä, mutta he painottavat suojelun ”järkevyyttä ja käytännöllisyyttä” eivätkä välttämättä kannata tiukoja rajoituksia suojelualueilla. Traditionaaliset ymmärtävät tyypeistä parhaiten suojelualueiden perustamisen merkityksen paikallisväestön kannalta: he arvioivat sitä alueilla asumisen ja elämisen näkökulmasta. Traditionaalisten mielestä luonnonsuojelusta voi olla haittaa elinkeinoille, mutta he liittävät maanomistajuuteen muitakin kuin taloudellisia merkityksiä (ks. Nieminen 1994, s. 71–74). Traditionaaliset arvioivat myös kansallispuistojen matkailukäyttöä paikallisten asukkaiden näkökulmasta ja tiedostavat matkailun merkityksen elinkeinona. He eivät silti miellä syrjäseutuja vain virkistys- ja matkailualueiksi.

Pietarisen (1987, s. 325–327) perusasenteista traditionaalisten suhde luontoon on lähimpänä humanistista asennetta. Heidän asennoitumisessaan on piirteitä maaseutuväestön toiminnallisesta ja käytännöllisestä luontosuhteesta, jonka mukaan luonto näyttäytyy ihmisille ensisijaisesti tuo-

tantomaisemana, työn ja taloudellisen hyvinvoinnin ehtona (Rannikko 1995, s. 78–79). Suhde luontoon ymmärretään hoito- ja hallintasuhteeksi: ihmisen tulee huolehtia luonnosta. Luontoa ja kulttuuria ei dualistisesti eroteta toisistaan. Traditionaalisilla ei olekaan yhtä vahvaa luonnon koskemattomuuden ihannetta kuin muilla tyypeillä, vaan he hyväksyvät ihmisen toiminnan tuloksena syntyneet perinnemaisemat varauksetta osaksi kansallispuistojen luontoa. Perinteisen maaseutuväestön on havaittu pitävän kauniimpana muokattua ja hoidettua kuin luonnonvaraista luontoa (Nieminen 1994, s. 75–78, 103, Hallikainen 1998, s. 193). Traditionaaliset asennoituvat myönteisesti kalastukseen ja jopa metsästykseseen kansallispuistoissa. Heidän suhteensa erämaahan rakentuu siten historiallisesti suhteessa pyyntikulttuuriseen käsitykseen erämaasta taloudellisena resurssina ja hyödyntämisen kohteena (Saarinen 2002, s. 28, ks. Hallikainen 1998):

Jos kerta on todettu, että eläimet on kuolemassa sukupuuttoon niin kai se on rajoitettava, mutta jos on tarpeeks karhuja, niin siitä vaan [...] Koska ennenkin niitä on metsästetty näillä alueilla, niin miksei nyt sitten.

Kolilla haastatteluun osallistuneista vain yksi oli lähiseudulla asuva kansallispuiston kävijä, mutta traditionaaliset voidaan silti osittain rinnastaa suojelualueiden lähellä eläviin paikallisiin asukkaisiin. Heidän käsityksensä suojeltavasta luonnosta ja suojelun toteuttamisen keinoista ovat usein törmänneet suojeluhallinnon näkemysten kanssa (esim. Nieminen 1994, Rannikko 1995). Nämäkin ihmiset toki matkailivat muilla alueilla ja saavat siten matkailijan roolin.

Traditionaalisille luonto on hyvin keskeinen osa elämää, ja heillä on paljon luontoon liittyviä harrastuksia aina marjastuksesta metsätöihin. Traditionaaliset eivät matkusta kansallispuistoihin tai muihin erityisiin luontokohteisiin kokeakseen luontoa, vaan he liikkuvat pääasiassa kotinsa lähiympäristön luonnossa. Traditionaaliset liittävät hyvin syvällisiäkin, esimerkiksi uskonnollisia, merkityksiä luontoon. Luonto on heille eletty ja koettu, arjessa kohdattu jokapäiväinen elinympäristö eikä erillinen paikka tai turistinen kohde (ks. Tuan 1974, Valkonen 2003, s. 108–109):

[...] me asutaan kumminkin maalla, niin puutarha jatkuu meidän mettään, että se on kuulunu aina, se on hyvin semmonen luonnollinen. Mä en edes ajattele mitenkään sitä luontoa tai tällasta erikseen, vaan se on aina ollu osa elämää.

3.4 Välinpitämättömät

Neljännien tyyppin muodostavat *välinpitämättömät*, jotka ovat myös matkailu- ja luontokeskeisten välimuoto suhtautumisessa kansallispuistojen matkailukäyttöön. Välinpitämättömät eivät ole juurikaan käyneet kansallispuistoissa, eivätkä kaikki edes tienneet Kolin kansallispuistosta. He ovat siten traditionaaliin verrattavia kotimaanmatkailijoita, jotka ovat tulleet Kolille katsomaan tunnettua nähtävyyttä. Esimerkiksi luontosuhteeltaan välinpitämättömät kuitenkin poikkeavat traditionaalisista.

Välinpitämättömillä ei ole selkeää mielikuvaa siitä, millaisia alueita kansallispuistot ovat. Haastatteluissa paljastuikin, ettei heillä ole selvää mielipidettä puistojen käytöstä: he epäröivät, vastasivat kysymyksiin hyvin lyhyesti tai myöntelivät haastattelijan puhetta. Koska välinpitämättömillä ei ole juuri kokemuksia muista puistoista, heidän vastauksiinsa vaikutti se, että he jäsentävät Kolin enemmän nähtävyy- ja matkailukohteeksi kuin suojelualueeksi. Välinpitämättömät arvioivat matkailukehittämistä ensisijaisesti matkailijan kokemuksen näkökulmasta eivätkä siltä kannalta, miten toiminnot sopivat luonnonsuojelualueen ideaan:

[...] tässä nyt ei välttämättä sitä laskettelua, jos sitä kattoo, niin sitä ei välttämättä ees huomaa. Että ei sillee niin paha, et se ei hyökkää ainakaan päälle, kun tässä päin liikkuu, et vois olla huonommin.

Koska välinpitämättömät eivät käy usein kansallispuistoissa, he eivät kohdista niiden virkistyskäyttöön odotuksia. Toisaalta he eivät ole kovin kriittisiä suojelualueiden matkailua kohtaan ja heillä on hyvin suppea käsitys matkailun aiheuttamista haitoista. Välinpitämättömät eivät korosta myöskään luonnonsuojelun tai paikallisväestön näkökulmaa. Hekin toki tiedostavat suojelun yhteiskunnallisen merkityksen ja pyrkivät haastattelussa esittämään itsensä suotuisassa valossa.

Välinpitämättömät liikkuvat enemmän tai vähemmän asuinympäristönsä luonnossa, mutta he eivät käy kansallispuistoissa tai muissa luontokohteissa retkeilemässä. He saattavat kuitenkin lomilla lähellä luontoa, esimerkiksi kesämökillä. Välinpitämättömät arvostavat myös tavallista talousmetsää virkistäytymiskohteena, ja heidän mielestään parhaat luontokokemukset voivat löytyä vaikkapa kotipihalta.

4 Koskemattoman luonnon idean suojelua

Tutkimuksen perusteella matkailijat painottavat hyvin eri tavoin kansallispuistojen suojelu- ja virkistystavoitteita ja ymmärtävät siten eri tavoin matkailun kehittämisen rajat. Yksinkertaistetusti voidaan sanoa, että matkailukeskeiset korostavat virkistys- ja matkailutavoitteita, luontokeskeiset luonnonsuojelutavoitteita ja traditionaaliset paikallisväestön näkökulmaa (kuva 1). Ääripäiden jaottelu matkailu- ja luontokeskeisiin on verrattavissa Jurowskin ym. (1995) tutkimukseen, jonka mukaan ekosentrisiä asenteita omaksuneet kansallispuiston matkailijat korostavat luonnonsuojelua, kun taas antroposentrisemmin ajattelevat kävijät painottavat matkailupalveluja ja ovat valmiimpia luonnon muokkaamiseen matkailijoita varten. Oulangan kansallispuiston kävijätutkimuksessa saatiin vastaavasti viitteitä kävijöiden jakautumisesta kahteen selvästi toisistaan poikkeavaan ryhmään (Honkala 2001, s. 41).

Kuva 1. Kansallispuistojen matkailukäyttöön ja -kehittämiseen asennoitumisen perusteella muodostetut matkailijatyyppit.

Vaikka aineiston luonteen vuoksi ei ole mahdollista tarkastella tyyppien määrällistä vaihtelua, niiden yleistettävyyttä voidaan pohtia. Matkailu- ja luontokeskeiset käyvät kansallispuistoissa ja muilla luontoalueilla retkeilemässä ja vaeltamassa – kokemassa luontoa. Tunnettuna nähtävyytenä Koli houkuttelee myös sellaisia matkailijoita, jotka eivät käy usein kansallispuistoissa. Traditionaalisia ja varsinkaan välinpitämättömiä ei välttämättä tavoita erämaisimmista puistoista. Heitä ei voi silti pitää merkityksettöminä ryhminä alueiden käytön kannalta, sillä heidän määränsä voi olla huomattava Kolin kaltaisissa nähtävyyshäkeissä tai matkailukeskusten lähellä sijaitseissa puistoissa. Luontokeskeisiä matkailijoita, kuten perinteisiä vaeltajia, liikkuu erämaisemmissa kansallispuistoissa todennäköisesti enemmän kuin Kolilla. He myös saattavat hakeutua kansallispuistojen sijaan palveluvarustukseltaan vähäisempiin erämaihin. Luontomatkailuyrittäjien ja -kehittäjien näkökulmasta luontokeskeiset eivät olekaan kiinnostava tyyppi siinä mielessä, että he ovat itsenäisiä ja tyytyväisiä vähäisiin palveluihin. Kansallispuistojen kävijätutkimuksissa (Peura ja Inkinen 1994, s. 26–27, Ylhäisi ja Nironen 1996, s. 34–36, Ovaskainen ym. 1999, s. 28) on havaittu, että puistojen kävijät painottavat eri tavoin virkistys- ja suojelutehtäviä, mikä antaa myös viitteitä erilaisten tyyppien hakeutumisesta eri alueille.

Yhteiskunnan kaupungistuessa ihmiset ovat vieraantuneet yhä enemmän luonnon ehdoista, ja siten luontosuhde on muuttunut traditionaalisten edustamasta asenteesta sekä matkailu- että luontokeskeisten suuntiin. Arkisen luontosuhteen muuttuminen heijastuu luonnon eettisen ja esteettisen arvostuksen lisääntymisenä. Luonto ei ole enää useimmille työn ja aineellisen elämän välitön ehto, vaan luontoon matkustetaan yhä enemmän erikseen virkistäytymään. Ympäristötietoiset nuoret sukupolvet saattavat omaksua hyvin ekosentrisiä ja luonnon itseisarvoisuutta korostavia asenteita (ks. Jurovski ym. 1995, s. 80–81). Haastatteluissa ilmenikin, että nuoret ovat saaneet jo koulussa paljon tietoa luonnonsuojelun tavoitteista, kuten monimuotoisuuden ylläpitämisestä. Toisaalta luonto saattaa merkitä kaupunkilaistuneille nuorille ensisijaisesti maisemaa ja virkistystä, elämysten hankkimisen lähdettä. Helvetinjärven ja Liesjärven kansallispuistojen kävijätutkimuksissa havaittiinkin, että nuorempiin ikäluokkiin kuuluvat suhtautuvat myönteisimmin maksullisiin luontomatkailupalveluihin (Reunanen 2001, s. 31, 33).

Matkailukeskeiset ovat tyypeistä valmiimpia käyttämään rahaa luonnossa virkistäytymiseen, minä vuoksi he ovat luontomatkailuyrittäjiä ja -kehittäjiä eniten kiinnostava tyyppi. Kansallispuistonimitys lisääntyy erityisesti matkailukeskeisten määrää alueella, sillä he käsittävät nimityksen takuiksi vierailemisen arvoisesta luontomatkailukohteesta. Luonnon muuttuessa jokapäiväisestä ympäristöstä joksikin erikoiseksi paikaksi odotukset sitä kohtaan kasvavat. Erityisesti matkailukeskeisten haastatteluista ilmeni, että luonnosta haetaan henkisiä ja fyysisiä elämyksiä ja jotain erityisen hienoa, esimerkiksi upeita maisemia. Visuaalisuus korostuu luonnon kokemisessa (Tuan 1974, s. 63–65, Urry 1990), joskin myös fyysinen kokemus on luontomatkailussa usein hyvin tärkeä. Luonnon onkin todettu muuttuneen spektaakkeliksi, visuaalisen kulutuksen kohteeksi (ks. Macnaghten ja Urry 1998, s. 111–113). Myös luonnon kokeminen voi olla ihmisille eräänlaista nähtävyyksien tai ”merkkien” keräilyä (Urry 1990, s. 3, Macnaghten ja Urry 1998, s. 122): erään haastatellun nuorenparin tavoitteena oli kiertää kaikki Suomen 35 kansallispuistoa.

Matkailukeskeisille kansallispuistot ja muut erityiset alueet edustavat luontoa. Määritellessään rajoja puistojen matkailukehittämiselle he pyrkivät suojelemaan ennen kaikkea luontokokemustaan ja ideaansa koskemattomasta luonnosta. Villi ja alkuperäinen luonto on muodostunut vallitsevaksi maisemalliseksi ihanteeksi kaupungistumisen myötä (Sironen 1996). Mielikuvaa pitää yllä muun muassa matkailumainonta (Saarinen 2004, Sorsa 2005b). Valkosen (2003, s. 158) esittämä *esteettisen luonnontilan* käsite havainnollistaa matkailijoiden käsityksiä luonnon suojelemisesta. Käsitteen mukaan metsien luonnontilainen käyttö ymmärretään luonnon visuaalisten piirteiden säilyt-

tämiseksi. Luonnon arvo ei siis rakennu tieteellisten kriteerien vaan metsien esteettisen, ulkoisen olemuksen kautta. Paitsi matkailukeskeiset, myös traditionaaliset ja välinpitämättömät arvioivat luonnontilaisuutta ja suojeltavan luonnon ominaisuuksia pääasiassa esteettisestä näkökulmasta (ks. Urry 1995, s. 186). Luontokeskeiset sen sijaan pyrkivät arvioimaan niitä myös tieteellisin perustein, luonnon mekanismien ja ekosysteemien näkökulmasta. Eräs matkailukeskeinen piti Ukko-Kolilta avautuvassa maisemassa näkyviä, muutaman kymmenen kilometrin päässä Kolilta sijaitsevia Uimaharjun tehtaita suurempana haittana kuin luonnonsuojelun matkailupalveluja:

Nyt kun miettii Ukko-Kolia ja Koli-paikkaa, niin en mä näkis että ne (hotelli ja rinteet) tavallaan häiriöskään on, elikkä mun mielestä ne toimii enemmänkin matkailun edistämiseen kuin että ne pilais tätä. Et enemmän mua häiritsi ne tehtaanpiiput tuolla Pielisen päässä.

Luonnon ideaan sisältyy ajatus kulttuurin ulkopuolisuudesta. Siten idean kanssa ristiriitaisina pidetyt modernin yhteiskunnan piirteet pilaavat maiseman visuaalisen ilmeen ja ”luonnontilaisen olemuksen”: ne häiritsevät matkailijoiden käsitystä luonnosta ja kansallispuistoista (ks. Urry 1995, s. 186–188, Hallikainen 1998, s. 101, Valkonen 2003, s. 101–105). Vastaavasti moottoriajoneuvojen ja muiden vastaavien äänien ei katsota sopivan hiljaisiksi ja rauhallisiksi mielletyille luontoalueille (Urry 1995, s. 197–198). Matkailurakenteisiin ja -palveluihin ei silti suhtauduta välttämättä kielteisesti. Jos kansallispuistot ymmärretään virkistys- ja matkailualueiksi, näihin toimintoihin liittyvät palvelut eivät ole vastoin matkailijan mielikuvaa puistoista. ”Koskemattomaan erämaahan” yhdistetään sujuvasti modernin yhteiskunnan luomia kuluttamisen mahdollisuuksia (Saarinen 2002, s. 30). Matkailijoiden mielestä palveluvarustus tulisi kuitenkin rakentaa luonnon kanssa sopusoinnussa olevalla tyyllillä eivätkä kansallispuistot saisi olla liian kaupallisia. Toisaalta palveluhakuiset haastateltavat kannattavat matkailupalvelujen keskitettyä sijoittamista puistoihin ja siten erottavat dualistisesti toisistaan ”koskemattomana” säilytettävän luonnon ja ei-luonnon.

Ihmisen toiminnan seurauksena syntyneet perinnemaisemat sopivat matkailijoiden mielestä melko hyvin kansallispuistoihin. Niitä ei pidetä ristiriitaisina koskemattoman luonnon idean kanssa (ks. Hallikainen 1998, s. 101, 193). Nämä ihmisen toiminnan jäljet ovat luonnollistuneet ajan kuluessa: ne mielletään puistojen luontoon kuuluviksi (Macnaghten ja Urry 1998, s. 19). Luonto on siten konstruoitunut autenttiseksi (ks. Wang 1999, Saarinen 2004):

Perinnemaisema on sellanen, se kuuluu ja se saa kuulua, just nimenomaan osana siihen, sehän on kans sitä aitoa.

Ympäristövaikutusten kannalta matkailijoiden käsitykset luonnon suojelemisen tavoitteista eivät ole merkityksettömiä. Idea luonnonsuojelusta maisemallisten elementtien ylläpitämisenä voi vaikuttaa kävijöiden käyttäytymiseen kansallispuistoissa: eräs matkailukeskeinen piti valistuneelle matkailijalle sopivana toimintana roskien kätkemistä luontoon. Ajattelutavan mukaan roskaantumisen ongelma matkailijoiden virkistyskokemuksen kannalta ja se voidaan ratkaista piilottamalla roskat kävijöiden näkyvistä. Luonnon visuaalisten piirteiden säilyttämisen korostamista ilmentää myös matkailijoiden suppea käsitys yritysten ja kävijöiden vastuusta ympäristöhaittojen ehkäisemiseksi. Esimerkiksi Kolin hotellin vastuuna pidetään pääasiassa suojelun sääntöjen noudattamista ja matkailijoiden valistamista. Huomio kiinnitetään ensisijaisesti visuaalisesti havaittaviin ympäristöhaittoihin (ks. Hall ja Page 1999, s. 132). Luontokeskeisiä lukuun ottamatta matkailijat eivät näe laajemmalla ympäristövastuullisuudella, kuten energian säästämällä, yhteyttä luonnonsuojeluun.

Matkailijat antavat siis hyvin erilaisia sisältöjä paitsi luonnon myös luonnonsuojelun käsitteelle. Haastattelusta ilmeni, että eri sukupolvet ovat omaksuneet osittain erilaiset käsitykset luonnonsuojelusta, sillä suojelun perusteissa on tapahtunut muutoksia vuosikymmenten kuluessa. Aiemmin luonnonsuojelu oli ennen kaikkea luonnonkauniiden alueiden säilyttämistä ihmisten nautittavaksi. Vuonna 1997 Suomessa voimaan tulleen uuden luonnonsuojelulain ensimmäisenä tavoitteena sen sijaan on luonnon monimuotoisuuden turvaaminen – joskin laki pyrkii yhä suojelemaan myös kauneutta ja maisemia (Nieminen ja Saaristo 1998, s. 77–78, ks. Sorsa 2004).

5 Lopuksi

Kansallispuistojen hoidon ja käytön näkökulmasta matkailijoiden asenteet alueiden virkistys- ja matkailukäyttöä kohtaan eivät ole merkityksettömiä. Matkailukeskeisten korkeat odotukset luontoa kohtaan saattavat lisätä puistojen palveluihin ja rakenteisiin kohdistuvia toiveita ja vaatimuksia, ja siten paineet matkailukehittämisen laajentamiseen voivat kasvaa. Kansallispuistoissa retkeilevillä matkailukeskeisillä – kuten luontokeskeisilläkin – on intressi osallistua puistojen käyttöä koskevaan keskusteluun. He saattavat vaikkapa antaa palautetta puistojen hoito- ja käyttösuunnitelmista Metsähallituksen internet-sivujen kautta. Matkailukeskeisten toiveet kanavoituvat myös luontomatkailuyritysten kautta, sillä muodostetuista tyypeistä he ovat todennäköisesti tärkein asiakasryhmä yrityksille.

Luontomatkailuelinkeinon kasvun ja kehittymisen kannalta palveluhakuisten matkailukeskeisten määrän lisääntyminen on suotavaa. Syrjäseutujen asukkaille matkailu voi merkitä uusia elinmahdollisuuksia, ja luonnonsuojelun toteuttamisedellytystenkin kannalta myönteinen suhtautuminen suojelualueisiin on tärkeää. Toisaalta voimakas matkailukehittäminen voi uhata kansallispuistojen suojeluarvoja. Se voi myös ”sahata oksaa altaan” eli karkottaa koskematonta luontoa etsiviä matkailijoita. Myönteisimmin matkailuun suhtautuvat matkailukeskeisetkin näkevät rajat puistojen matkailukehittämisellä. Runsaat palvelut ja rakenteet voivat hälventää idean ”villissä ja alkuperäisessä” luonnossa olemisesta. Kansallispuistojen hoidon ja käytön kannalta matkailijoiden erilaiset asenteet puistojen matkailukäyttöön ja -kehittämiseen merkitsevät tasapainottelua osittain ristiriitaisten näkökulmien välillä.

Kirjallisuus

- Butler, R. W. 1991. Tourism, environment, and sustainable development. *Environmental Conservation* 18(3): 201–209.
- & Boyd, S. W. 2000 (toim). *Tourism and national parks: issues and implications*. John Wiley & Sons, Chichester. 342 s.
- Fennell, D. 1999. *Ecotourism: an introduction*. Routledge, London. 315 s.
- Hall, C.M. & Page, S.J. 1999. *The geography of tourism and recreation. Environment, place and space*. Routledge, London. 309 s.
- Hallikainen, V. 1998. The Finnish wilderness experience. *Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja* 711. 288 s.
- Honkala, A.M. 2001. Oulangan kansallispuisto: kävijätutkimus 2000. *Tutkimuksia* 2/2001, Naturpolis Kuusamo koulutus- ja kehittämispalvelut. 86 s.
- Jurowski, C., Uysal, M., Williams, D.R. & Noe, F.P. 1995. An examination of preferences and evaluations of visitors based on environmental attitudes: Biscayne Bay National Park. *Journal of Sustainable Tourism* 3(2): 73–86.

- MacCannell, D. 1976. *The tourist. A new theory of the leisure class*. Shocken Books, New York. 214 s.
- Macnaghten, P. & Urry, J. 1998. *Contested natures*. Sage, London. 307 s.
- Nieminen, M. 1994. Rantojensuojeluohjelma – kilpailevia tulkintoja ja vertautumatonta rationaalisuutta. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja 59. 143 s.
- & Saaristo, K. 1998. Suomalaisen luonnon lait. *Alue ja Ympäristö* 27(2): 72–89.
- Ovaskainen, V., Horne, P. & Sievänen, T. 1999. Nuuksion ja Seitsemisen kansallispuistojen virkistyskäyttö kesäkaudella 1996: kävijät ja kävijäytyvyisyys. *Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja A* 107. 77 s.
- Peura, P. & Inkinen, M. 1994. Lauhanvuoren ja Seitsemisen kansallispuistojen kävijät ja käyttö kesällä 1993. *Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja A* 30. 51 s.
- Pietarinen, J. 1987. Ihminen ja metsä: neljä perusasennetta. *Silva Fennica* 21(4): 323–331.
- Pyykkö, M. 2005. Luontomatkailijan profilointi ja segmentointi – empiirinen tutkimus Kolin kesämatkailijoista 2003. *Julkaisematon pro gradu -tutkielma*. Lapin yliopisto, kauppatieteiden ja matkailun tiedekunta. 94 s.
- Rannikko, P. 1995. Ympäristötietoisuus ja ympäristöristiriidat. *Julkaisussa: Jokinen, P., Järvikoski, T. & Rannikko, P. Näkökulmia ympäristösosiologiaan*. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A 33. s. 65–91.
- Reunanen, M. 2001. Helvetinjärven ja Liesjärven kansallispuistojen kävijäytyvyisyys kesäkaudella 2000. *Julkaisu D* 64, Pirkanmaan Liitto. 52 s.
- Saarinen, J. 1997. Matkailun motiivit ja ympäristöt: matkailijatyyppejen tilasidonnaisuus. *Terra* 109(2): 55–65.
- 2002. Erämaan muuttuvat merkitykset: pohjoisen luonnon traditionaalinen käyttö, moderni suojelu ja turistinen tulevaisuus. *Alue ja Ympäristö* 31(2): 25–36.
- 2004. Tourism and touristic representations of nature. *Julkaisussa: Lew A. A., Hall, C. M. & Williams, A. M. (toim.). A companion to tourism*. Blackwell Publishing, Malden. s. 438–449.
- Sironen, L. 1996. Lauri-poika metsäss' häärii. Luonnon kokemisen paradokseista. *Julkaisussa: Kotkavirta, J. (toim.). Luonnon luonto. Filosofisia kirjoituksia luonnon käsitteestä ja kokemisesta*. SoPhi, Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 2, Jyväskylän yliopisto. s. 115–124.
- Sorsa, R. 2004. The role of tourism in Finnish nature conservation from the nineteenth century to the present. *Julkaisussa: Saarinen, J. & Hall, C. M. (toim.). Nature-based tourism research in Finland: local contexts, global issues*. *Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja* 916. s. 33–46.
- 2005a. Matkailun muuttuva asema kansallispuistojen suunnittelussa. *Alue ja Ympäristö* 34(1): 42–53.
- 2005b. Paluu luontoon? Erämaapuistot matkakohteina ja luontosuhteen muokkaajina. *Julkaisussa: Lehtinen, A.A. (toim.). Maantiede, tila luontopolitiikka – johdatus yhteiskunnalliseen ympäristötutkimukseen*. Joensuu University Press, Joensuu. s. 109–133.
- Tuan, Y.-F. 1974. *Topophilia. A study of environmental perception, attitudes, and values*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs. 248 s.
- Urry, J. 1990. *The tourist gaze. Leisure and travel in contemporary societies*. Sage, London. 176 s.
- 1995. *Consuming places*. Routledge, London. 257 s.
- Valkonen, J. 2003. *Lapin luontopolitiikka. Analyysi vuosien 1946–2000 julkisesta keskustelusta*. Tampere University Press, Tampere. 240 s.
- Vilka, L. 2000. Luontoarvot kansallispuistoissa: kenelle luonto kuuluu ja kenen ehdoilla? *Julkaisussa: Saarinen, J., Jortikka, S. & Virtanen, E. (toim.). Luonto, matkailu ja luonnonsuojelu*. *Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja* 760. s. 23–33.
- Wang, N. 1999. Rethinking authenticity in tourism experience. *Annals of Tourism Research* 26(2): 349–370.
- Ylhäisi, J. & Nironen, M. 1996. Pääjätteen kansallispuiston virkistyskäyttö. *Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja A* 61. 69 s.

Paikallisväestö, luonnonsuojelu ja matkailu Koillismaalla

Anne Törn, Anne Tolvanen ja Pirkko Siikamäki

1 Johdanto

Suomessa luonnonsuojelualueverkosto on yksi tärkeimmistä luonnonsuojelun toteutuskeinoista. Pohjois-Suomen metsämaan pinta-alasta onkin suojeltu noin 10 prosenttia. Luonnonsuojelualueverkoston ydin muodostuu kansallispuistoverkostosta, joka luonnonsuojelutavoitteiden ohella on tärkeä myös paikallisen luontomatkailun kehittämisen kannalta. Kansallispuistot koetaankin kiinnostavimmiksi luontomatkailukohteiksi.

Matkailun on kaikkiaan arvioitu olevan yksi maailman nopeimmin kasvavista teollisuuden muodoista, joista edelleen luontoon perustuva matkailu on sen nopeimmin kasvava osa-alue (Savolainen 2000). Sadan tuhannen kävijän vuotuinen raja rikkoutui Oulangan kansallispuistossa jo 1990-luvulla ja Pallas-Ounastunturin kansallispuistossa vuonna 2002 (Metsähallitus 2004). Nykyisin Oulangan kansallispuistossa on yli 170 000 kävijää vuodessa ja Pallas-Ounastunturin kansallispuistossa on yli 125 000 kävijää (Metsähallitus 2004). Matkailun huima kasvu suojelualueilla aiheuttaa kuitenkin ongelmia luonnolle. Ongelmista kenties pahimmat ovat luonnon kuluminen ja roskaantuminen (Borg 1997). Tämä haittaa myös matkailutoimintaa, sillä luonnon vetovoimaisuus on matkailutoiminnan tärkeä edellytys. Matkailun haittavaikutukset lisäävät siis haasteita alueidenkäytön ja suojelun suunnitteluun (Saarinen ym. 2000). Luontomatkailu sisältääkin paljon mahdollisuuksia alueiden kehittämisen ja alueellisen hyvinvoinnin kannalta, mutta myös runsaasti haasteita hallitun ja tasapainoisen kokonaisuuden saavuttamiseksi.

Luonnonsuojelulla ja luontomatkailulla on pitkä ja yhteenkietoutunut menneisyys (Saarinen ym. 2000). Budowski (1976) on esittänyt, että luonnonsuojelun ja matkailun suhde voi olla yhteis-elo, konfliktia tai symbioosia. Yhteiselossa luonnonsuojelu ja matkailu voivat elää rinta rinnan; konfliktissa puolestaan matkailulla on haitallinen vaikutus ympäristöön, eivätkä matkailu ja suojelu ole kontaktissa. Symbioosi tarkoittaa sitä, että matkailu edistää luonnonsuojelua ja päinvastoin suojelu edistää matkailua.

Matkailun kehittäminen kestäväällä tavalla vaatii elinkeinon taloudellisten, sosiaalisten sekä ekologisten näkökulmien huomioimista (Godfrey 1998, Saarinen 1998). Kestävä matkailu parantaa paikallisyhteisön elinoloja, tuottaa korkealaatuisia kokemuksia matkailijoille sekä ylläpitää kohdealueen luonnonympäristön laatua, josta sekä paikallisyhteisö että matkailijat ovat riippuvaisia.

Asenteet luonnonsuojelua kohtaan ovat vaihdelleet paljon eri vuosikymmeninä. 1960-luvulle asti luonnonsuojelun ja matkailun suhde koettiin myönteiseksi, mutta sitten mielipiteet jyrkkenivät ja suojelu etäännytti matkailusta. 1990-luvulta lähtien matkailun ja luonnonsuojelun suhde lähentyi ja luonnonsuojelu alettiin kokea luontomatkailun tärkeäksi veturiksi. Paikallisyhteisön suhtautuminen matkailuun on noussut viime aikoina yhdeksi keskeisimmistä seikoista kestävän matkailun kehittämisessä.

Paikallisväestön asennoitumista luontoon ja luonnonsuojeluun on tarkasteltu viime vuosikymmeninä lähinnä sosiaali- ja ympäristöpsykologian näkökulmasta (mm. Catton ja Dunlap 1980, Gifford 1995). Toistaiseksi ei ole kuitenkaan kattavia tutkimuksia siitä, kuinka paikallisväestö kokee luonnonsuojelun taloudelliset ja sosiaaliset vaikutukset. Suomessa paikallisväestön asennoitumista metsien suojeluun ovat tutkineet ainakin Kangas ja Niemeläinen (1995), Kajala (1997) sekä Mäntymaa (1997). Luonnonsuojelun hyväksyttävyyttä ja kansalaisten asennoitumista suojeluun on tutkittu myös hyödykkeiden taloudellisen arvottamisen menetelmillä (Siikamäki 2001, Kuuluvainen ym. 2002, Pouta 2003). Toistaiseksi ei ole kuitenkaan kattavaa, tutkimuksiin perustuvaa käsitystä siitä, kuinka paikalliset ihmiset kokevat matkailun vaikutukset omassa yhteisössään ja elinpiirissään.

Matkailun asennetutkimukset ovat perinteisesti tarkastelleet paikallisväestön ja matkailijoiden välistä vuorovaikutusta (Smith 1977) sekä asukkaiden ja rajattujen väestöryhmien suhtautumista matkailuun ja sen kehittämiseen (Murphy 1985, Shortt 1994, Pearce ym. 1996). Suomessa erityisesti maantieteilijät ovat viime vuosikymmeninä alkaneet tarkastella paikallisväestön suhtautumista matkailuun ja sen kehittämiseen.

Paikallisväestön osallistaminen on noussut suunnitteluprosessin tärkeäksi osaksi. Osallistaminen tehostaa asukkaiden ja muiden sidosryhmien vuorovaikutusta suunnitteluprosessissa. Esimerkiksi Metsähallituksen eräänä tavoitteena on turvata sosiaalinen kestävyys soveltamalla luonnonsuojelualueiden ja luonnonvarojen hoidossa osallistavan suunnittelun periaatteita (Loikkanen ym. 1999, Wallenius 2001). Vapaaehtoisen osallistumisen myötä asukkaille ja muille sidosryhmille tarjoutuu mahdollisuus vaikuttaa maankäytön ja luonnonsuojelun suunnitteluun.

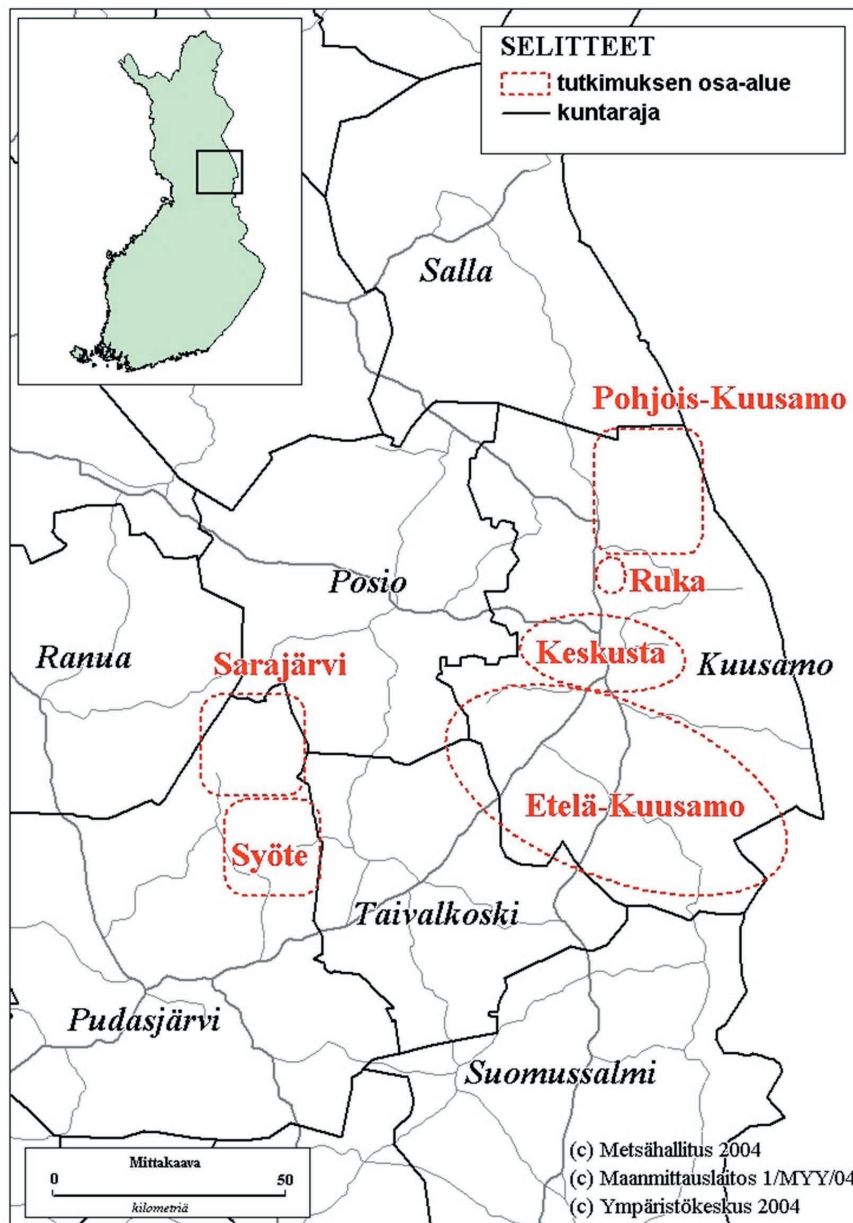
1.1 Tutkimuksen tarkoitus

Tutkimuksen tarkoituksena on luoda yleiskuva Kuusamon (keskusta, Ruka, Pohjois- ja Etelä-Kuusamo) ja Syötteen alueen (Syötekylä ja Sarajärvi) asukkaiden asennoitumisesta luonnonsuojeluun ja luontomatkailuun sekä tuottaa tietoa paikallisille ja alueellisille toimijoille suunnittelun tueksi. Tutkimuksessa tarkastellaan vastaajien sosioekonomisten taustamuuttujien, alueellisten erojen, maankäytön historian ja maanomistussuhteiden vaikutusta asennoitumiseen. Tuloksia tullaan hyödyntämään luonnonvarojen käytössä ja päätöksenteon tukena sekä sovelletaan suojelualueiden maankäytön ja muun taloudellisen toiminnan kehittämisessä.

2 Tutkimuksen toteutus

2.1 Tutkimusalueet

Tutkimusalueiksi valittiin Kuusamon osa-alueet ja Pudasjärvellä sijaitseva Syötteen alue (kuva 1). Kuusamossa sijaitsee noin kolmekymmentä Natura 2000 -verkostoon kuuluvaa kohdetta (Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus 2004). Maanomistus on alueella monipuolinen, sillä maata alueella omistavat valtio, yksityiset henkilöt ja yhteismetsä. Kuusamo on matkailullisesti maamme veto-voimaisimpia kuntia ja matkailulla on merkittävä aluetaloudellinen asema Kuusamossa (Rämet ym. 2003). Syötteen alueella on Suomen laajimpia yhtenäisiä vanhojen metsien alueita. Alueen luontoa onkin suojeltu viime vuosikymmeninä suhteellisen laajasti. Pudasjärven kuntaan kuuluvan Syötteen alueen matkailu on keskittynyt lähinnä talvikauteen. Alueella vierailee vuosittain noin 40 000 matkailijaa (Erkkonen 1998).

Kuva 1. Tutkimusalueiden sijainti.

Tutkimusalueet Kuusamossa olivat: **Pohjois-Kuusamo**, jossa on paljon suojelualueita. Alueen suojelualueet ovat vanhoja ja luontomatkailu on alueella intensiivistä. Pohjois-Kuusamossa sijaitsee myös vuonna 1956 perustettu Oulangan kansallispuisto. Retkeilyn ohella yritystoiminnalla on merkittävä asema kansallispuistossa. **Rukan alueen** matkailullinen vetovoima on keskittynyt Rukatunturille, joka on yksi maamme vilkkaimmista massaturismialueista. **Kuusamon keskustassa** sijaitsee lintuvesien suojeluohjelma-alue sekä sen läheisyydessä soiden sekä vanhojen metsien suojeluohjelmakohteita. **Etelä-Kuusamossa** sijaitsee useita vasta äskettäin perustettuja vanhojen metsien suojelualueita. Suojelutoimet alueella ovat olleet ristiriitaiset. Etelä-Kuusamon luontoon sisältyy paljon matkailullista vetovoimaa, mutta aluetta ei ole ainakaan toistaiseksi tuoteistettu matkailuelinkeinon käyttöön.

Syötteen alueen tutkimusalueet olivat: **Sarajärvi**, joka sijaitsee suhteellisen lähellä alueen suojelu- ja matkailualueita sekä **Syötekylä**, jonka läheisyydessä sijaitsee vuonna 2000 perustettu Syötteen kansallispuisto ja Syötteen matkailukeskus.

2.2 Menetelmät

Tutkiaksemme paikallisväestön asennoitumista luonnonsuojeluun ja luontomatkailuun suoritimme kyselytutkimuksen Kuusamossa vuonna 2002 ja Pudasjärvellä vuonna 2003. Kyselylomake lähetettiin satunnaisesti valituille henkilöille. Kuusamossa tutkimuksen perusjoukko muodostui keskustan (93600), Rukan (93825), Syötekylän (93280) ja Sarajärven (93250) postinumeroalueista sekä maarekisterin mukaan rajatuista Pohjois-Kuusamon ja Etelä-Kuusamon kylistä. Rukalla, Syötekylässä ja Sarajärvellä kysely lähetettiin kaikille kotitalouksille. Muilta alueilta valittiin satunnaisotannalla 200 kotitalouden otos. Tutkimusalueet poikkesivat toisistaan maankäyttö-, maanomistus- ja suojeluhistorialtaan sekä luonnonsuojelu- ja matkailuintensiteeteiltään. Kyselyitä lähetettiin yhteensä 929 vastausprosentin ollessa 32.

Kyselylomake koostui kolmesta osasta: vastaajien taustatiedot, luonnonsuojeluun liittyvät strukturoidut kysymykset ja luontomatkailua koskevat strukturoidut kysymykset. Esitettyjen väittämien vastausvaihtoehdot olivat: 1 = täysin eri mieltä, 2 = jokseenkin eri mieltä, 3 = ei samaa, ei eri mieltä, 4 = jokseenkin samaa mieltä ja 5 = täysin samaa mieltä.

2.2.1 Aineiston analysointi

Selvittääksemme sosioekonomisten ja demografisten muuttujien sekä vastaajien mielipiteiden yhteyttä käytettiin ristiintaulukointia. Sosioekonomisten muuttujien vaikutus mitattiin käyttämällä χ^2 -analyysiä. Tilastollisesti merkitseväksi tasoksi valittiin $P = 0.05$. Bonferroni-korjauksella korjattiin χ^2 -analyysin merkitsevyudet (Rice 1989). Luonnonsuojelua ja luontomatkailua koskevat väittämät analysoitiin käyttämällä pääkomponenttianalyysiä (PCA), jossa ortogonaalista (varimax) rotaatoratkaisua (Olkonen ja Saastamoinen 2002). Ensimmäinen PCA-akseli osoittautui luonnonsuojeluakseliksi ja toinen matkailuakseliksi. Faktorianalyysin tulosten pohjalta luotiin malli paikallisväestön asenteista luonnonsuojeluun ja matkailuun. Vastaajien luokitteluksi asenteidensa perusteella luotiin viisi luokkaa: myönteiset, kielteiset, suojelumyönteiset, matkailumyönteiset ja neutraalit. Yksisuuntaisella varianssianalyysillä (ANOVA) tarkasteltiin löydettyjen pääkomponenttien eroja sosioekonomisten ja demografisten ryhmien välillä. Tukeyn post hoc -testillä tehtiin tarvittaessa parittaiset vertailut.

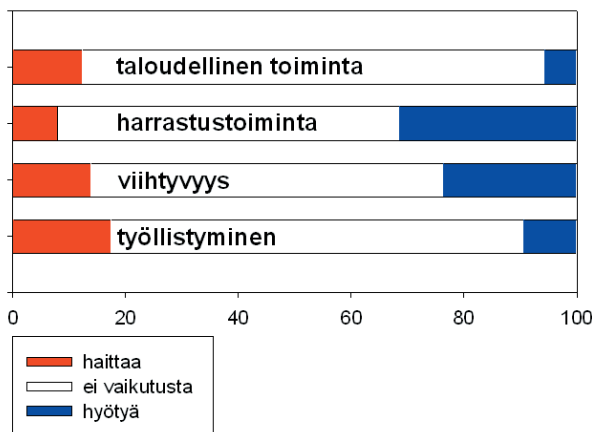
3 Tulokset

3.1 Luonnonsuojelun vaikutukset kotitalouteen

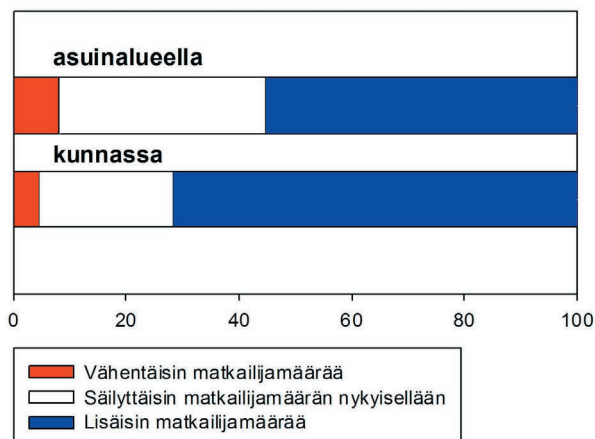
Tutkimuksen ensimmäisessä osiossa selvitettiin luonnonsuojelun vaikutuksia kotitalouksien toimintoihin. Suurimpana luonnonsuojelun aiheuttamana haittana koettiin vaikutukset työllisyyteen (kuva 2). Luonnonsuojelun koettiin puolestaan vaikuttavan positiivisesti harrastustoimintaan ja viihtyvyyteen. Luonnonsuojelun vaikutukset kotitalouden talouteen olivat riippuvaisia vastaajan sukupuolesta, matkailutuloista, maanomistuksesta, maanluovuttamisesta suojeluun sekä siitä, kuinka usein vastaaja oli työssä tekemisissä matkailijoiden kanssa. Vaikutukset harrastustoimintaan olivat riippuvaisia vastaajan asuinalueesta, iästä, koulutuksesta, pääasiallisesta toimesta ja siitä, olivatko he luovuttaneet maata suojeluun. Luonnonsuojelun vaikutukset viihtyvyyteen riippuivat asuinalueesta, koulutuksesta, tuloista, pääasiallisesta toimesta ja oliko vastaaja luovuttanut maata suojeluun. Luonnonsuojelun työllisyysvaikutuksiin asennoitumiseen vaikutti pääasiallinen toimi, maan luovuttaminen suojeluun ja kuinka usein vastaaja oli työssään tekemisissä matkailijoiden kanssa.

3.2 Matkailijamäärä asuinkunnassa ja -alueella

Suurin osa vastaajista olisi valmis lisäämään matkailijamäärää sekä asuinalueellaan että -kunnassaan (kuva 3). Suhtautumiseen asuinalueen matkailijamääriin vaikuttivat pääasiallinen toimi sekä kuinka usein vastaaja oli työssä tekemisissä matkailijoiden kanssa. Suhtautumiseen kunnan matkailijamääriin vaikutti ainoastaan se, kuinka usein vastaaja oli tekemisissä työssä matkailijoiden kanssa.

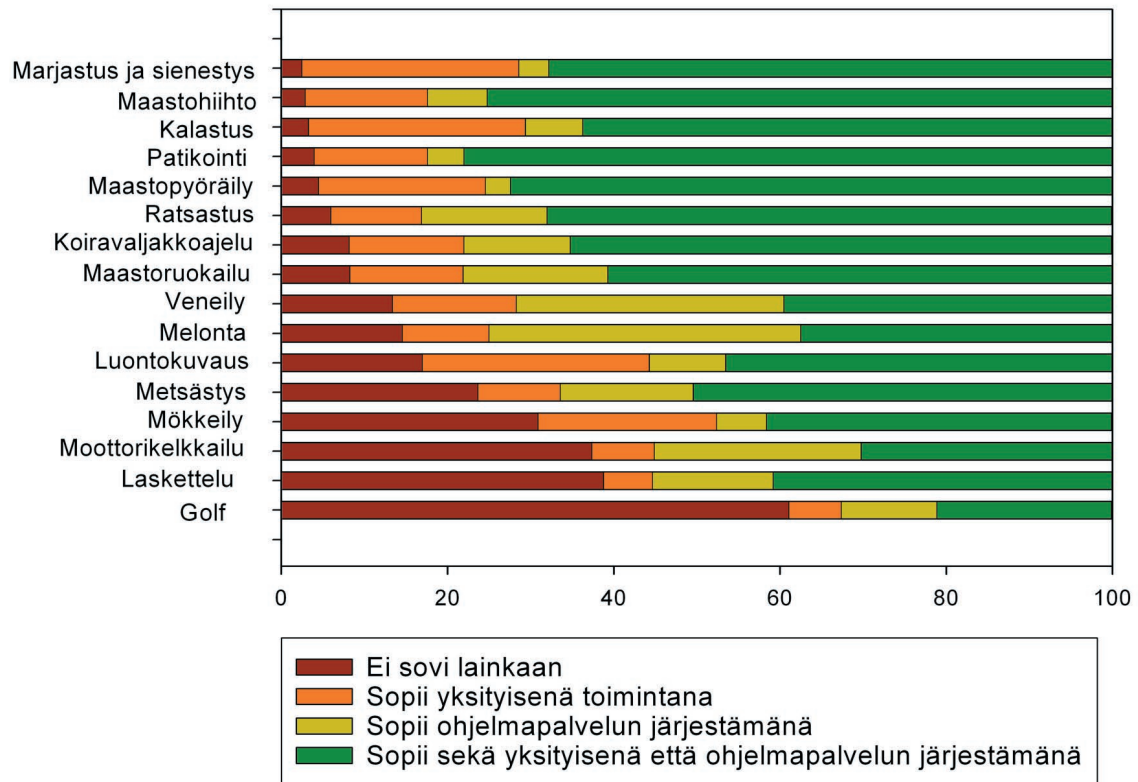
Kuva 2. Asukkaiden mielipiteet luonnonsuojelun vaikutuksista kotitalouden toimintaan. Vastausvaihtoehdot olivat: haittaa, ei vaikutusta ja hyötyä (keskiarvoja).

Kuva 3. Asukkaiden asennoituminen matkailijamäärään asuinkunnassa ja -alueellaan.

3.3 Matkailuaktiviteettien soveltuminen luonnonsuojelualueelle

Vastaajilta kysyttiin millaiset matkailutoiminnot heidän mielestään soveltuisivat luonnonsuojelu-alueelle. Näistä marjastus ja sienestys, maastohiihto ja patikointi sopivat vastaajien mielestä parhaiten suojelualueille sekä yksityisenä että ohjelmapalvelun järjestäminä toimintoina (kuva 4). Golf, laskettelu, moottorikelkkailu, mökkeily ja metsästys koettiin puolestaan huonoiten luonnonsuojelualueille soveltuviksi aktiviteeteiksi.

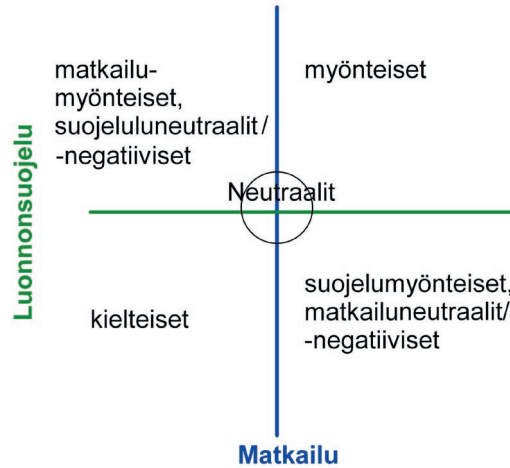
Kuva 4. Asukkaiden mielipiteet matkailuaktiviteettien soveltumisesta luonnonsuojelualueelle.

3.4 Asennoituminen luonnonsuojeluun ja luontomatkailuun

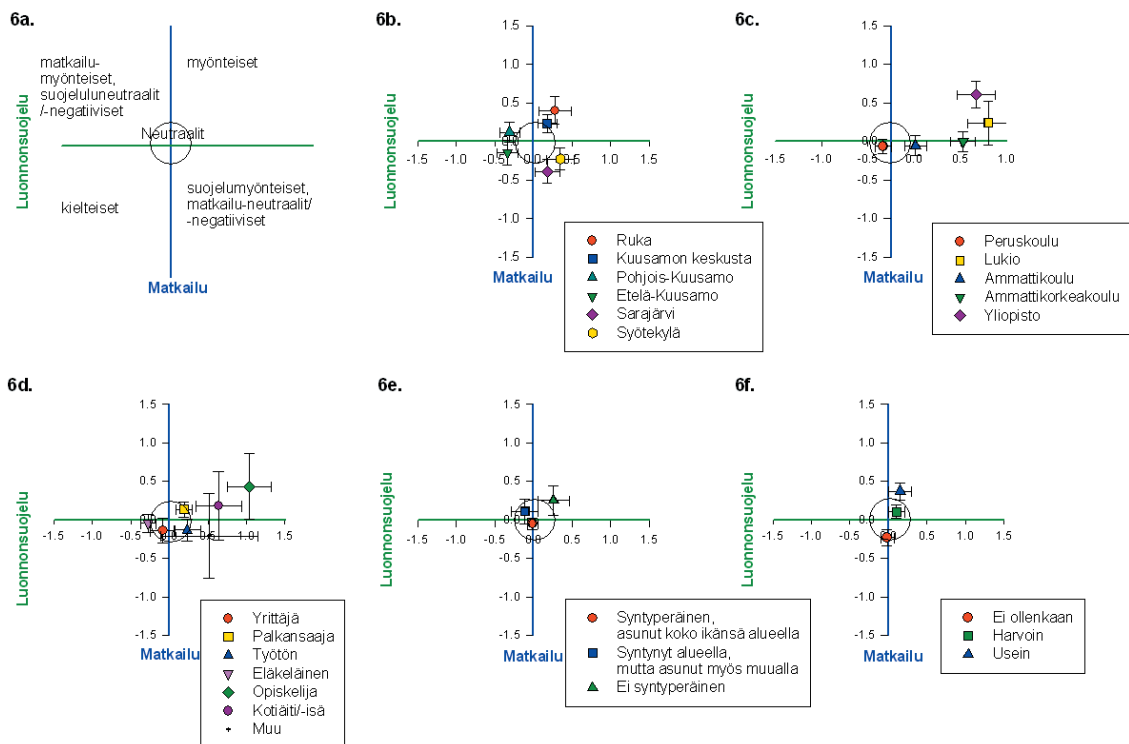
Asennoitumisen suojeluun oletettiin olevan positiivista esimerkiksi, jos suojelu ylläpitää luonnon monimuotoisuutta, alueilla, joilla suojelulla ei ole negatiivista vaikutusta paikallisväestön elinkeinoin tai suojelu ei rajoita vastaajien toimintaan tai jos paikallisväestö hyötyy luonnonsuojelusta taloudellisesti. Asennoitumisen matkailuun oletettiin olevan positiivista esimerkiksi, jos paikallisväestö hyötyy taloudellisesti matkailusta, jos matkailu ei haittaa arkipäivän toimintoja ja jos matkailu parantaa alueen palveluita.

Vastaajat jaettiin faktorianalyysin jälkeen keinotekoisesti luonnonsuojeluun ja matkailuun asennoitumisen mukaan luotuihin viiteen ryhmään (kuva 5). **Luonnonsuojelu- ja matkailumyönteisiä** olivat Rukan alueen asukkaat, opiskelijat, yliopistotutkinnon suorittaneet sekä ei-syntyperäiset, mutta myös muualla asuneet asukkaat (kuva 6). **Neutraaleiksi** luokiteltiin Kuusamon keskustan asukkaat, ammattikoulututkinnon suorittaneet, syntyperäiset, koko ikänsä Kuusamossa asuneet ja

asuinalueella syntyneet, mutta myös muualla asuneet vastaajat. Yrittäjät, palkansaajat, työttömät ja ei ollenkaan tai harvoin työssä matkailijoiden kanssa tekemisissä olevat vastaajat. **Luonnonsuojelukielteisiä** olivat Pohjois- ja Etelä-Kuusamon asukkaat, vain peruskoulun käyneet, eläkeläiset, maata suojeluohjelmaan luovuttaneet sekä usein työssä matkailijoiden kanssa tekemisissä olevat vastaajat. **Luonnonsuojelumyönteisiä** olivat puolestaan Syötekylän asukkaat sekä ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneet.

Kuva 5. Malli paikallisväestön asennoitumisesta luonnonsuojeluun ja luontomatkailuun. Malli on luotu kyselyn luonnonsuojelua ja matkailua koskevien väittämien pohjalta käyttäen faktorianalyyysiä.

Kuva 6. Vastaajien asennoituminen luonnonsuojelua ja luontomatkailua kohtaan peilattuna sosioekonomisilla taustamuuttujilla 6b. asuinalue, 6c. koulutus, 6d. pääasiallinen toiminta, 6e. syntyperäisyys ja 6f. kuinka usein on työssä tekemisissä matkailijoiden kanssa. (keskiarvot ja keskiarvojen virheet). X-akseli kuvaa mielipidettä luonnonsuojelua kohtaan ja Y-akseli matkailua kohtaan. Kuvassa 6a. esitellään malli, kuvien tulokinnan helpottamiseksi. Kuvat perustuvat faktorianalyyysin tuloksiin.

4 Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset

Kuusamon ja Syötteen alueen asukkaiden suhtautuminen luonnonsuojeluun ja luontomatkailuun oli keskimäärin myönteistä. Useiden vastaajien mielestä suojelu on tärkeää toimintaa ja sen vaikutukset koetaan enemmän myönteisiksi kuin kielteisiksi. Erityisesti Syötteen alueen asukkaiden mielestä suojelualueet edistävät ennen kaikkea matkailuelinkeinon toimintaedellytyksiä ja lisäävät siis matkailun tulo- ja työllisyysvaikutuksia. Paikallisväestön asennoituminen ei ollut kuitenkaan yhdenmukaista, vaan heidän asennoitumisessaan oli erotettavissa monia toisiinsa nähden ristiriitaisia piirteitä. Suurin osa vastaajista suhtautui myönteisesti suojelualueisiin, sillä luonnonsuojelun koettiin auttavan säilyttämään arvokkaita luontoarvoja ja lisäävän alueen matkailullista vetovoimaa. Suojelun negatiivisista vaikutuksista nousi selkeästi esiin maa- ja metsätalouden toimintaedellytysten heikkeneminen sekä riista- ja kalatalouden rajoitukset. Kuitenkin alueilla, joissa suojelu on yltänyt yksityisten omistamille maille, koetaan suojelun vaikeuttavan perinteistä elinkeinotoimintaa, lähinnä maa- ja metsätaloutta. Edellä mainituilla alueilla koetaan myös, että luontoa on suojeltu liikaa. Yleisesti luonnonsuojelualueita pidettiin matkailun kannalta tärkeinä.

Vastaajien asennoituminen matkailuun ja sen kehittämiseen oli hyvin myönteistä. Heidän mielestään matkailuelinkeinon taloudelliset hyödyt ovat suuremmat kuin sen haitat. Hyödyistä nostettiin esiin nimenomaan elinkeinon aluetaloudelliset vaikutukset, kuten työllisyyden ja tulojen lisääntyminen sekä alueen palvelutason paraneminen. Myös vierailijoiden aikaansaamat sosiaaliset hyödyt mainittiin. Vastaajien mielestä matkailusta koituu myös joitakin fyysisiä ja sosiaalisia haittoja, joista keskeisimpinä pidettiin luontoon kohdistuvia haittoja kuten maaperän kulumista ja vesistöjen saastumista. Paikallisväestön mielestä asuinalueensa ja asuinkuntansa matkailijamäärää voitaisiin lisätä, mutta matkailun olisi perustuttava ympäristöystävällisiin sekä pienille kohderyhmille suunnattuihin aktiviteetteihin. Toimintojen tulisi vastaajien mielestä olla sellaisia, ettei niiden harrastaminen vaadi suuria rakenteita tai moottoriajoneuvojen käyttöä. Tutkimusalueen kehittyneimmillä matkailualueilla, kuten Rukalla ja Syötteen alueella, suhtautuminen luonnonsuojeluun ja luonnonsuojelualueiden perustamiseen oli myönteistä. Tämän selityksenä on osittain se, että luonnonsuojelualueiden koetaan lisäävän alueen vetovoimaa ja näin edistävän matkailua.

Suojelualueiden lisääntyvän talouskäytön paine voi joissakin tapauksissa olla ristiriidassa suojelun tavoitteiden kanssa. Luonnonsuojelusta, matkailusta ja luonnonvarojen muun talouskäytön yhteensovittamisesta aiheutuu monenlaisia ristiriitoja sidosryhmien välille. Eräs tapa ohjata luonnonvarojen kestävää käyttöä paikallisesti on sovittaa yhteen asukkaiden ja muiden sidosryhmien näkemykset. Tämä lähtökohta liittyy osallistavaan suunnitteluun, jonka tavoitteina on suunnittelun vuorovaikutteisuus, paikallistason vaikuttamismahdollisuuden lisääminen ja keskinäinen oppiminen. Eräs tapa osallistaa asukkaat on yhteishallinta, jossa esimerkiksi viranomaiset, yrittäjät ja kansalaiset osallistuvat yhteistyökumppaneina suunnitteluprosessiin. Yhteishallinnan tavoitteena on löytää eri intressejä edustavien toimijoiden yhteisesti hyväksymät päämäärät luonnonvarojen kestävä käytön järjestämiseksi. Tämän tutkimuksen merkittävä anti olikin tutkimusalueen asukkaiden luonnonsuojelun ja luonnonvarojen taloudellisen hyödyntämisen välisten näkemysten kuvaaminen suunnitteluprosessin lähtökohdaksi. Näin kysely toimikin eräänlaisena osallistamismenettelyinä.

Kirjallisuus

- Borg, P. 1997. Kestävä kehitys – kestävyys matkailussa? Julkaisussa: Borg, P. & Condit, S. (toim.). Kestävä matkailu. Kestävän matkailun julkaisuja 1. s. 34–60.
- Budowski, G. 1976. Tourism and environmental conservation: conflict, coexistence, or symbiosis? *Environmental Conservation* 3(1): 27–31.
- Catton, R.W. & Dunlap, R.E. 1980. A new ecological pradigm for post exuberant sociology. *American Behavioral Scientist* 24: 15–47.
- Erkkonen, J. 1998. Evon ja Syötteen alueiden kävijät 1998. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 115. 54 s.
- Gifford, R. 1995. Natural psychology: An introduction. *Journal of Environmental Psychology* 15: 167–168.
- Godfrey, K.B. 1998. Attitudes towards “sustainable tourism” in the UK: a view from local government. *Tourism Management* 19(3): 213–224.
- Kajala, L. 1997. Lappilaisten näkemyksiä metsien hoidosta ja käytöstä. Metsän eri käyttömuotojen yhteensovittamisen tutkimusohjelma. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 645. 41 s.
- Kangas, J. & Niemeläinen, P. 1995. Kansalaismielipide Suomen metsistä sekä metsien hoidosta ja käytöstä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 561. 24 s.
- Kuuluvainen, J., Lehtonen, E., Pouta, E., Rekola, M. & Li, C.-Z. 2003. Non-market benefits of forest conservation in southern Finland. *Environmental Science & Policy* 6: 195–204.
- Loikkanen, T., Simojoki, T. & Wallenius, P. 1999. Participatory approach to natural resource management. A guide book. Forest and Park Service, Metsähallitus. 96 s.
- Metsähallitus 2004. Luonnonsuojelun vuosikertomus 2004. Saatavissa: <http://www.metsa.fi/luo/vuosikertomus/index.htm>. [Viitattu 1.6.2005].
- Murphy, P.E. 1985. *Tourism: a community approach*. Methuen, New York. 200 s.
- Mäntymaa, E. 1997. Kainuulaisten metsäasenteet 1997. REDEC Kajaani, Research Reports 5. 166 s.
- Olkkonen, R. & Saastamoinen, K. 2002. SPSS perusopas markkinatutkijoille. Turun Kauppakorkeakoulun julkaisuja Sarja B-1:2002.
- Pearce, P.L., Moscardo, G. & Ross, G.F. 1996. *Tourism community relationships*. Pergamon, Oxford. 259 s.
- Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskus 2004. Natura 2000 alueet Pohjois-Pohjanmaalla. Saatavissa: <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=3604&lan=fi>. [Viitattu 2.5.2005].
- Pouta, E. 2003. Attitude-behaviour framework in contingent valuation of forest conservation. Väitöskirja, Metsäekonomian laitos, Helsingin yliopisto. 55 s.
- Rice, E.R. 1989. Analyzing tables of statistical tests. *Evolution* 43: 223–225.
- Rämet, J., Kauppila, P. & Saarinen, J. 2003. Paikallisväestö ja matkailu: kaupungin-/ kunnanvaltuutettujen ja johtavien viranhaltijoiden asennoituminen matkailuun Koillis-Suomessa. *Naturpolis Kuusamo koulu- ja kehittämispalvelut, Tutkimuksia* 3/2003. 66 s.
- Saarinen, J. 1998. Kestävyys, kantokyky ja matkailun kehittyminen: näkökulmia kestävän matkailun problematiikkaan. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671. s. 15–31.
- , Jortikka, S. & Virtanen, E. 2000. Luonnonsuojelualueet ja matkailu. Julkaisussa: Saarinen, J., Jortikka, S. & Virtanen, E. (toim.). Luonto, matkailu ja luonnonsuojelu. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 792. s. 7–18.
- Savolainen, R. 2000. Luonnonsuojelupolitiikka matkailukäytön ohjaajana. Julkaisussa: Saarinen, J., Jortikka, S. & Virtanen, E. (toim.). Luonto, matkailu ja luonnonsuojelu. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 760. s. 119–122.
- Shortt, G. 1994. Attitudes of tourism planners: implications for human resource development. *Tourism Management* 15(6): 444–450.
- Siikamäki, J. 2001. Discrete choice experiments for valuing biodiversity conservation in Finland. Dissertation, Department of Environmental Science and Policy, University of California, Davis. 161 s.

- Smith, V.L. 1977. Introduction. Julkaisussa: Smith, V.L. (toim.). Hosts and guests: the anthropology of tourism. Blackwell, Oxford. s. 1–14.
- Wallenius, P. 2001. Osallistava strateginen suunnittelu julkisten luonnonvarojen hoidossa. Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja 41. 346 s.

Paikallisten osallisuus kestävän matkailun suunnittelussa – esimerkkinä Inari

Seija Tuulentie

1 Johdanto

Kestävässä matkailussa ei ole kyse ainoastaan ekologisesta kestävydestä vaan myös siitä, että matkailu tuottaisi pitkäkestoisia taloudellisia hyötyjä kohdealueelleen ja olisi sosiaalisesti oikeudenmukaista. Tärkeää on myös, että kestävä matkailu ei käsitellä erillään muun yhteiskunnan kestävästä kehityksestä. Tältä pohjalta keskeiseksi kysymykseksi kestävässä matkailussa nousee paikallisen väestön ja matkailun muiden toimijoiden välinen yhteistyö. John Swarbrooke (2002) onkin todennut, että yksi laajimmin jaetuista kestävä matkailun periaatteista on, että turismi voi olla kestävä ainoastaan siinä tapauksessa, että paikallisyhteisö on mukana suunnittelussa. Myös matkailukeskuksia tutkineen Pekka Kauppilan (2004) mukaan matkailun ja periferian yhteistyön avainsana on paikallisuus.

Tarkastelen tässä artikkelissa kestävä matkailun ja paikallisyhteisön kytkentöjä. Tarkasteluni on pääasiassa käsitteellinen: pohdin ensinnäkin paikallisyhteisön ja paikallisuuden määrittelyn ongelmia globaalissa yhteiskunnassa ja toiseksi osallisen käsitettä ja osallistumisen ongelmia kestävä matkailun kehittämisessä. Empiirisenä esimerkkiaineistona käytän Inarissa kesällä 2004 Metsäntutkimuslaitoksen Ylä-Lapin metsien kestävä käyttö -hankkeessa tehtyjä teemahaastatteluja niiltä osin kuin eri elinkeinojen edustajat ja aktiiviset luonnon virkistyskäyttäjät puhuvat matkailun ja paikallisuuden suhteista. Inarissa haastateltiin 24 kuntalaista, jotka jakaantuivat tasaisesti neljään ryhmään: porotalouden, metsätalouden ja matkailuelinkeinon edustajiin sekä aktiivisiin luontoharrastajiin. Näiden tarkastelujen pohjalta pyrin hahmottelemaan paikallisuuden ja matkailun suhteita ja paikallisväestön roolia kestävä matkailun suunnittelussa.

Paikallisyhteisö on matkailututkimuksessa nähty yksiselitteisesti matkailuelinkeinon uhrina, joka menettää omaleimaisuutensa matkailun myötä (esim. MacCannell 1989, Mowforth ja Munt 1998). Kritiikki onkin helppo ymmärtää, koska usein muut kuin paikalliset hyötyvät eniten matkailusta, ja matkailumarkkinoinnissa käytetään stereotyyppisiä mielikuvia esimerkiksi alkuperäiskansoista (ks. Aikio 1999, Saarinen 2001, s. 76). Normatiivinen näkökulma ei kuitenkaan pysty tyhjentävästi käsittelemään paikallisyhteisön ja matkailun suhteita, sillä pieninkään nyky-yhteiskunnan paikallisyhteisö ei muodosta sellaista sosiaalista kokonaisuutta, jolla olisi yksi yhtenäinen intressi. Niinpä on aihetta kysyä, onko paikallisyhteisöllisyyttä olemassa nykypäivänä, ja jos on, niin millainen on hyvinvointivaltion syrjäisen alueen paikallisuuden suhde matkailuun, jonka lupaukseen aluekehittäjät uskovat vahvasti.

Swarbrooke (2002) on listannut asioita, jotka tekevät paikallisesta osallistumisesta ja hallinnasta ongelmallista. Yhteisön moniäänisyyden lisäksi ongelmia aiheuttavat muun muassa 1) näkemyksillään dominoivat henkilöt, joiden varjoon jää ”hiljainen enemmistö”, 2) asiantuntijat, jotka eivät ota huomioon paikallista mielipidettä – tai jotka käyttävät paikallista mielipidettä ennalta valmistellun suunnitelman legitimointiin sekä 3) konfliktien syvyys ja jatkuvuus paikallisyhteisössä. Lisäksi matkailuelinkeinon toimintatavat, rahoituksen ja hallinnon vaatimukset sekä muiden ”ulkoisten” tekijöiden toiminta aiheuttavat epävarmuutta. Tarkoitus ei voi ollakaan, että paikallisyhteisö kontrolloisi täysin jonkin alueen matkailua. Kuitenkin osallisina pidettävien mahdollisuus ilmaista mielipiteensä ja vaikuttaa alueiden käytön suunnitteluun on laajasti jaettu lähtökohta, joka on nykyisin kirjattu myös muun muassa Suomen perustuslakiin jokaisen oikeutena vaikuttaa elinympäristöönsä koskevaan päätöksentekoon (Suomen perustuslaki 1999) sekä maankäyttö- ja rakennuslain 62 §:än, johon on kirjattu ”osallisille” mahdollisuus osallistua kaavojen valmisteluun, kaavoituksen vaikutusten arviointiin ja mielipiteen lausumiseen. Osallisuus ja paikallisuus kuuluvat siinä mielessä yhteen, että ajatus osallisuudesta viittaa oikeuksiin ja velvollisuuksiin itseä ja lähipiiriä koskevassa päätöksenteossa (Bäcklund ym. 2002).

2 Paikallisyhteisöllisyys

Sen pohtiminen, mikä on paikallisyhteisö nyky-yhteiskunnassa ja missä mielessä paikka yhdistää siellä asuvia, on paikallisyhteisön osallistamisvaatimusten kannalta olennaista. Empiirisen yhteisötutkimuksen pohjana on käytetty kolmijakoa, jonka mukaan yhteisö voidaan käsittää 1) alueellisesti rajattavissa olevana yksikkönä, 2) sosiaalisen vuorovaikutuksen yksikkönä tai 3) yhteenkuuluvuuden tunteiden ja muiden symbolista yhteisyyttä osoittavien ilmiöiden yksikkönä (ks. Lehtonen 1990, s. 17; Urry 2000). Painopiste määritelmässä on ollut vuorovaikutuksessa eikä niinkään fyysiseen paikkaan sitoutumisessa. Vuorovaikutusulottuvuutta painotetaan myös ympäristöpoliittisen oikeudenmukaisuuden teoriassa: asioiden läheisyys tai kaukaisuus toimijoille riippuu kanssakäymisen intensiteetistä ja laadusta eikä fyysisestä välimatkasta (Palviainen 2003).

Klassisessa sosiologiassa yhteisö on ymmärretty vastakohtana yhteiskunnalle. Moderni yhteiskunta ja siinä vallitsevat sosiaaliset suhteet on nähty täysin vastakkaisina esimodernissa yhteiskunnassa vallinneille yhteisöllisille suhteille. Yhteisö on saanut tässä keskustelussa tunnevaltaiseen sosiaalisuuteen ja kollektivisuuteen perustuvan romanttisen leiman. Kysymystä voidaan kuitenkin tarkastella myös Norbert Elias (1974) tapaan sen mukaan, miten ihmisten väliset riippuvuussuhteet ovat rakentuneet ja suuntautuneet. Näin kyse ei ole jomman kumman sosiaalisuuden lajin vallitsevuudesta verrattuna toiseen vaan eriasteisista riippuvuussuhteista eri elämänalueilla. Elias liittyy paikallisyhteisöllisyyden vahvuuden yhteiskunnallisen työnjaon ja integraation asteeseen: mitä vahvempi yhteiskunnallinen työnjako sitä vähäisempi yhteisöllisyys. Paikallisyhteisön jäsenten intressit eivät Elias mukaan kuitenkaan rajoitu materiaaliseen toimeentulon suorittamis- ja organisoimistehtäviin, vaan itsenäisessä paikallisyhteisössä elämän ”rationaalinen” puoli sekoittuu tunnevaltaiseen puoleen. Riippuvuus paikallisista yhteisöistä on Eliasinkin mukaan vaihtunut riippuvuudeksi paikkakuntien rajat ylittävistä verkostoista ja yli paikallisista organisaatioista. Vapaa-ajan viettoon ja seurallisuuden tarpeeseen liittyvät siteet olisivat näin ollen viimeisiä paikallisyhteisöllisyyden alueita (ks. Anttila 2004).

Elias (1974) määrittelee paikallisyhteisön muodostuvan lähellä toisiaan sijaitsevista kotitalouksista. Syrjäisillä harvaanasutuilla alueilla läheisyys voi olla kuitenkin varsin suhteellinen asia, ja sellaiset etniset ryhmät kuten saamelaiset, joille tietyn maantieteellisen alueen nähdään olevan

erittäin tärkeä, monimutkaistavat entisestään yhteisön käsitettä. Sosiologi John Urry (2000, s. 133) on kritisoinutkin paikallisyhteisötutkimuksen vuorovaikutukseen ja fyysiseen läheisyyteen keskittymistä siitä, että se ei ota huomioon ensinnäkään ihmisten liikkuvuutta eikä toiseksi huomioi paikkaa materiaalisena kokonaisuutena. Ihmisillä voi Urryn mukaan olla yhteenkuuluvuuden ja läheisyyden tunne (imagined presence), vaikka he eivät olekaan jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Tämän tunteen välittäjänä voivat olla esineet ja moninaiset asuinpaikat. Jos paikka nähdään Urryn tapaan tärkeänä, vaikka siihen ei olekaan jatkuvaa konkreettista sidettä, paikallisyhteisön osallisia voisivat olla paikkakunnalla vakituisesti asuvien lisäksi esimerkiksi jo muualle muuttaneet, osa-aikaisesti alueella asuvat tai kulttuurisesti, esimerkiksi kansallisen kuvaston kautta, paikkaa tärkeänä pitävät. Luontomatkailun paikat ovat usein juuri tällaisia kansallisesti tärkeinä pidettyjä, luonnonkauniita paikkoja.

Eliasin ajatusta riippuvuussuhteista voi pitää merkityksellisinä nimenomaan luontomatkailun kehittämiselle ja suunnittelulle sen vuoksi, että luontomatkailu on merkityksellisintä harvaan-asutuille, luontosidonnaisten elinkeinojen alueille, joissa ihmisten väliset riippuvuussuhteet ovat toisenlaisia ja oletettavasti pidempään tärkeinä säilyneitä kuin runsasväkisissä keskuksissa. Pohjoisella alueella etenkin poronhoito vaatii toisenlaista yhteistoimintaa kuin muut maaseutuelinkeinot tai urbaanimmat elinkeinot.

Inarissa tehdyt haastattelut osoittavat, että matkailu koetaan monessa mielessä epäpaikallisimpana elinkeinona (Tuulentie ja Meriruoho 2005). Matkailuyrittäjänä toimiva haastateltava ihmettelee omalta osaltaan, kuinka kauan alueella pitää asua, ennen kuin lasketaan paikalliseksi ja toisaalta muiden elinkeinojen edustajat nimeävät matkailun kannalta tärkeät alueet, Saariselän ja Ivalon, sellaisiksi paikoiksi, joissa asuu eniten ei-paikallisia. Muut kuin matkailualalla toimivat myös pohtivat, että paikallisten tavoille oppiminen on osa paikalliseksi tulemistä. Vaikka paikallisuus periaatteessa näyttäytyy itsestään selvänä, paikkakunnalla asumiseen pohjautuvana asiana haastatteluissa, monenlaisia hienovaraisempia erottelua kuitenkin tehdään tarkemmissa pohdintoissa. Tämä näyttäisi vahvistavan myös Norbert Eliasin (1974) näkemystä riippuvuussuhteista: poroelinkeino, joka tarvitsee laajaa paikallista yhteistoimintaa eli paliskuntaa ja sen kautta tehtävää työpanosta, jokseenkin kaikki haastateltavat nimeävät kaikkein paikallisimmaksi elinkeinoksi, kun taas matkailua, jonka siteet paikkakunnan ulkopuolelle ovat vahvimmat, pidetään paikallisyhteisönkin näkökulmasta oudoimpana. Matkailua ja poroelinkeinoa yhdistää tarve tietynlaiseen luontoon, mutta suhde paikallisyhteisöön on hyvin erilainen.

Inarilaiset haastateltavat eivät pidä paikallisyhteisön osallisina loma-asukkaita tai muita satunnaisia alueella olevia. Sen sijaan jotkut alkuperäisistä inarilaisista ajattelevat, että muualle muuttaneilla paikallisuus jossain määrin säilyy, vaikka on ollut pakko lähteä työn perässä muualle. Paikallisuuden ja osallisuuden laajeneminen kansalaisuuteen tulee esiin etenkin jokamiehen oikeuksista puhuttaessa. Matkailuyrittäjänä toimiva mies sanoo, että *kotimaista* matkailijaa ei pitäisi erottaa paikallisesta, mutta ”tuntuu joskus jotenkin ristiriitaiselta, että joku ihan vaikka toiselta puolen maapalloa, voi asua tuolla jossakin metässä vaikka koko kesän ja kulkea tuvalta tuvalle ja poltella niitä puita, jotka maanomistaja on sinne röijänny ja veromarkoilla hankkinut” (Haastattelu 3, 2004). Myös maailmanlaajuisemmin matkailua tarkastellut luontoharrastaja (Haastattelu 22, 2004) laajentaisi paikallisen käsitteen osittain myös kaikkiin suomalaisiin, joilla hän katsoi etenkin kansallispuistojen osalta olevan oikeus osallistua päätöksentekoon.

Paikallisuutta tulkitaan kuitenkin luonnon ja ympäristön käytöstä keskusteltaessa poliittisluonteisena argumenttina. Esimerkiksi sanomalehti Lapin Kansan yleisönosastokirjoituksessa inarilainen saamelaiskäräjien jäsen kritisoi suunnitelmia tehdä hotelli erääseen Inarinjärven saareen

ennen kaikkea siitä näkökulmasta, että kyseessä ei ole paikallinen yrittäjä. Hän viittaa kirjoituksessa yrityksen ulkokuntalaisuuteen ja siihen, että yritys ei maksa veroja kuntaan. ”Inarin tulisi huomioida paikallisen väestön tarpeet paremmin ja tukea paikallisia yrityksiä”, kirjoituksessa todetaan (Pekkala 2005). Kirjoituksen kärkenä on siis nimenomaan paikallisuus, eikä esimerkiksi maiseman muutos, vaikka siihenkin viitataan. Kyseessä oleva, hotellia suunnitteleva yritys sijaitsee kuitenkin vain juuri ja juuri Inarin kunnan ulkopuolella, Sodankylän ja Inarin kunnat yhdistävällä Saariselän matkailualueella.

3 Osallisten määrittely

Jos lähtökohtana on, että pienetkin paikallisyhteisöt koostuvat monella eri tavalla paikkaan sitoutuneista ihmisistä, on aihetta kysyä, ketkä olisi katsottava kestävän matkailun kehittämisen ja suunnittelun ”osallisiksi”. Osallistavaa suunnittelua valtion metsätalouden näkökulmasta pohtinut Pauli Wallenius (2001) on todennut, että maanomistajien, asukkaiden ja alueella työtä tekevien osallisuus on melko itsestään selvää, mutta jos alueen käyttö liittyy esimerkiksi ihmisten vapaa-ajantoimintoihin, osallisten määrä on jo hyvin vaikeasti rajattavissa. Luonnonkauniit ja usein kaukana kansallisista keskuksista sijaitsevat matkailualueet ovat monenlaisten käyttöintressien kohteita: luonnonvarojen teollistyyppisen hyödyntämisen ja matkailukäytön lisäksi ne ovat sellaisten perinteisten elinkeinojen kuten porotalouden alueita ja matkailun lisäksi tärkeitä myös paikalliselle virkistyskäytölle, johon usein liittyy keräilyä, metsästystä ja kalastusta.

Sitä, mitä osallisilla tarkoitetaan on pyritty määrittelemään laajasti erilaisissa tutkimuksellisissa yhteyksissä. Suomessa perinteinen tilanne on ollut se, että ne, joiden omaisuuteen suunnitelmat vaikuttavat, voivat sanoa asioista mielipiteensä lausuntoina tai valituksina (Wallenius 2001, s. 56). Suomen perustuslain ilmaisussa puolestaan puhutaan jokaisen oikeudesta vaikuttaa elinympäristöönsä. Näin ollen alueella asuvat ovat keskeisessä asemassa. Maanomistus on myös ollut vahva lähtökohta. Esimerkiksi Liisa Tyrväinen ryhmineen (1996) asettaa tehtäväkseen metsäsuunnittelun alaan kuuluvassa tutkimuksessaan ”maanomistajan tavoitteiden selvittämisen ja toteuttamisen niin, että myös muiden osallistujien, matkailijoiden ja kyläläisten, maisemaan liittyvät tavoitteet otetaan huomioon”. Lähtökohta on siis perinteisessä omistamisessa kuitenkin niin, että muutkin otetaan huomioon. Leena Leskinen (2004) puolestaan määrittelee osallistavaan metsäsuunnitteluun osallistuneet kolmeen kategoriaan eri tiedonkeruumenetelmien kohderyhminä: ”suuri yleisö”, sidos- ja intressiryhmät sekä paikalliset, osalliset ihmiset.

Yhä useammin asia ilmaistaan niin, että suunnitteluprosesseissa halutaan innostaa kaikkia itsensä osalliseksi tuntevia ihmisiä. Maankäyttö- ja rakennuslain osallisuusvaatimuksen mukaan osallisten piiriin kuuluvat periaatteessa kaikki, joiden elinoloihin suunnittelulla ja kaavoituksella vaikutetaan. Kaupunkisuunnittelun piirissä osallisuutta on pohdittu perusteellisimmin. Jouni Häkli (2002) puhuu ”käyttäjien” kaupungista eli niiden ihmisten ja yhteisöjen, jotka toimivat kaupungissa. Nämä voivat olla voimakkaita taloudellisia toimijoita, julkisia toimijoita, kansalaisryhmiä tai järjestäytymättömiä asukkaita. Seurauksena monista eri näkökulmista on tavallaan ”monet kaupungit” eli paikka näyttäytyy erilaisena eri käyttäjille. Esimerkiksi metsä saattaa merkitä täysin eri asioita ja olla eri paikka metsänomistajalle, poromiehelle, paikalliselle virkistyskäyttäjälle ja luonnonsuojeluaktiiville. Sama paikka voi näyttäytyä toisille perittävänä ja työn kohteena olevana *maana* ja toisille taas katseen kohteena olevana vapaa-ajan *maisemana* tai toisille pysyvänä asuinpaikkana ja taas toisille vuodenaikaan sidottuna käyntikohteena (Massey 2000, Urry 2000).

Mahdollisimman laajalla osallistujajoukolla on kääntöpuolensa. Inarin haastatteluissa tuli voimakkaasti esiin perinteisenä pidetyn porotalouden edustajien kokemus heidän kannanottojensa suhteellisen merkityksen vähenemisestä, kun tulee uusia osallistujia – joita eräässä haastattelussa symboloi ”Tampereen eräilijät ry”. Kysymys kannanottojen arvottamisesta nouseekin keskeiseksi. Onko virkistyskäyttö yhtä merkityksellistä ja tärkeää kuin elinkeinon harjoittaminen? Entä kun ”virkistyskäyttö” on osa toista elinkeinoa, tässä tapauksessa matkailua? Pitääkö elinkeinoja arvottaa perinteisyyden vai taloudellisen tuottavuuden mukaan? Kestävän kehityksen määrittämään viitaten voisi arvioida, että perinteisyydelle pitää asettaa erityistä painoa, koska kestävässä kehityksessä on keskeisesti kysymys ajallisesta ulottuvuudesta ja jatkuvuudesta eli ”tulevien sukupolvien tarpeiden” turvaamisesta (Swarbrooke 2002).

Laajan osallistujajoukon ja heidän näkemystensä arvottamisen lisäksi paikalliseen osallistumiseen liittyy kaksi muuta olennaista ongelmaa, jotka tulivat esiin Inarissa tehdyissä haastatteluissa: 1) mielipiteen ilmaisun vaikeus ja 2) kokemus sen vähäisestä vaikutuksesta. Osallistumisen katsottiin vaativan huomattavan suurta aktiivisuutta ja myös tietomäärää sekä tietynlaisen kielipelin osaamista. Toiseksi katsottiin, että suunnitteluun ei päästä tarpeeksi aikaisessa vaiheessa mukaan eikä kaikilla ole tarvittavaa kykyä asioiden ilmaisuun suullisesti tai kirjallisesti niin, että myös suunnittelijat heitä kuuntelisivat. Suunnittelukoneistossa toimimisessa nähtiin etulyöntiaseman olevan nimenomaan Etelä-Suomesta tulevilla virkistyskäyttäjillä, joilla usein on myös korkeampi koulutus kuin paikallisella väestöllä.

Matkailuelinkeinossa toimivat vähänkin isommat yrittäjät tuntuivat myös suosivan muuta kuin yleisötöiläisyyksien kautta tapahtuvaa vaikuttamista. Etenkin kunnan virkamiehiä pidettiin hyvinä yhteistyökumppaneina, mikä poikkesi täysin esimerkiksi poroelinkeinon näkemyksestä. Erään matkailuyrittäjän mielipide oli, että hän itse saa äänensä kuuluviin hyvin ja toisaalta myös paikallisten ääni kuuluu:

V: Mulla on ollu tottakai mahollisuus kaikkien näitten vuosien aikana, olla monessa paikassa mukana ja äänessä ja selittämässä ja puhumassa ja väentämässä niitä malleja.-- Mut kyllä se lopullinen päätöksenteko tapahtuu siellä kuntasektorilla.

K: No tuleeko paikallisväestö mielestäsi hyvin kuulluksi tässä päätöksenteossa?

V: Tänä päivänä erittäin hyvin.

K: No tiedotetaanko asioista ja tarjotaanko niitä vaikuttamismahdollisuuksia?

V: Joskus voi sanoa, että jo liiankin kanssa. -- Sehän on niinku inflaatio on siinä, että kun tarjotaan erinäköstä osallistumista nii sinne ei tuu ihmisiä. (Haastattelu 24)

Ison matkailuyrittäjän ja muita elinkeinoja edustavien näkemysten vaikutusmahdollisuuksistaan voi sanoa eroavan toisistaan melkoisesti. Tämä osoittaa osaltaan sitä, että matkailu toimii enemmänkin omalakisesti kuin vuoropuhelussa ”perinteisen” paikallisväestön kanssa. Sama matkailuyrittäjä määrittelee eri ryhmien vaikutusvaltaa seuraavasti:

Sanotaanko näin, että etnisillä organisaatioilla on paljon suurempi puhevalta ja vaikuttamismahdollisuusvalta kuin mitä esimerkiksi matkailuelinkeinolla on, mutta antaa niiden touhuta omiansa ja touhutaan me omiamme. Sama koskee poromiehiä ja paliskuntiakin eli porotaloutta. Ja vähän kaikkea, mutta kukin tekee omaa työtään. (Haastattelu 24)

Inarissa matkailun erillisyyttä muusta yhteisöstä näkyi sekä muissa luontosidonnaisissa elinkeinoissa kuin matkailussa toimivien puheissa että matkailuyrittäjien omista kommentteista. Sellaiset matkailuyrittäjät, jotka eivät olleet kotoisin Inarista, katsoivat, että heitä ei huoliteta yhteisön jä-

seneksi. Samalla he saattoivat olla hyvin kriittisiä esimerkiksi poroelinkeinoa kohtaan ja arvioivat sitä tehottomaksi puhtaasti liiketaloudellisin perustein.

4 Yhteenveto

Kokemus matkailusta vähemmän paikallisena elinkeinona saattaa osaltaan liittyä elinkeinon nuoruuteen: vaikka retkeilyä Inarissakin on harrastettu vuosikymmeniä, on massamuotoinen matkailu suhteellisen uutta ja kansainvälisen turismin ja yritysomistuksen lisääntyminen aivan viime vuosikymmenen ilmiö. Matkailun kestävydestä elinkeinona ei myöskään voi paljon vielä sanoa Suomen ja Lapin osalta. Jos ja kun paikallisen osallisuuden katsotaan kuitenkin olevan olennainen kriteeri kestävyydelle, suunnittelukäytännöissä olisi epäilemättä parantamisen varaa.

Paikallisyhteisöä ja -yhteisöllisyyttä olisi matkailun ja matkailukeskusten näkökulmasta tarvetta pohtia pidemmälle etenkin ihmisten liikkuvuuden, paikkasiteiden ja luonnon merkityksen kannalta. Sellaiset kysymykset kuin, millä tavalla paikallisyhteisö muuttuu matkailun myötä syrjäseuduilla ja miten tämä muutos voitaisiin kanavoida enemmänkin voimavaraksi ja sosiaalisesti pääomaksi kuin konflikteja aiheuttavaksi tekijäksi, kaipaavat vastauksia.

Matkailukeskusten suunnittelussa yhdistyvät erilaiset suunnittelukulttuurit. Matkailukeskukset ovat usein kaupunkimaisia yhdyskuntia periferian keskellä ja ne muuttuvat nopeasti. Suomen oloissa etenkin pohjoisessa matkailu on keskittynyttä ja Lapin matkailustrategiassa (Laakkonen 2003) painotetaan nimenomaan keskusten roolia matkailun kehityksessä. Kuitenkin luonto ja ympäröivät erämaisetkin alueet ovat keskuksille tärkeämpiä kuin tavalliselle kaupungille. Matkailukeskukset jäävät kuitenkin helposti muusta yhteiskunnasta irrallisiksi saarekkeiksi, kuten Inarin haastattelut osaltaan osoittavat. Paikallisen osallistumisen lisääminen olisikin tarpeen. Inarilainen luontoharrastaja pohti haastattelussa (Haastattelu 11) sitä, että paikallisten ja turismin välille syntyy ristiriitaa senkin vuoksi, että turisteille tarjotaan kaikenlaista ohjelmaa poroajeluista langanvärjäykseen, kun taas paikallisten palveluja vähennetään. Hänestä yksi ratkaisu voisi olla, että matkailuyrittäjät tai kunta järjestäisivät myös paikallisille edullisen mahdollisuuden kokeilla matkailijoille tarjottavia ohjelmia.

Kansalaisten osallistumisessa suunnitteluun on eri tasoja. Jo vuonna 1969 on laadittu malli ”osallistumisen tikapuista” kansalaisten osallistumismahdollisuuksien mittariksi (Horelli ja Kukkonen 2002, s. 243–244). Sen mukaan portaikon alin askelma on tiedottaminen, jota ei voi pitää varsinaisena osallistumisena. Kuulemisesta on kyse, kun viranomaiset kantavat vastuun hankkeesta ja kysyvät käyttäjien mielipidettä erilaisista vaihtoehdoista. Kumppanuus merkitsee sitä, että käyttäjät ja suunnittelijat yhdessä analysoivat tilannetta ja pohtivat parantamismahdollisuuksia. Korkein vaikuttamisaste on täysivaltainen osallistuminen, jossa kansalaiset voivat keskenään sopia tavoitteista ja toteutuskeinoistaan ilman, että yhteiskunta puuttuisi asiaan merkittävästi. Näistä erilaisista muodoista on erilaisia seurauksia vuorovaikutuksen lisääntymisestä faktuaalisten muutosten aikaansaamiseen. Jo vuorovaikutuksen lisääntyminen matkailuelinkeinon ja muiden elinkeinon ja kuntalaisten välillä voi olla merkityksellistä. Olennaista kuitenkin on, että osallisuus ei jää valmiista vaihtoehdoista valitsemiseksi eikä ongelmanmäärittelyjä tai tilanteen kuvausta tarjota valmiina ulkoapäin, vaan eri ryhmien kanssa kartoitetaan, mitkä asiat ovat keskeisiä paikallisesta näkökulmasta.

Kirjallisuus

- Aikio, M. 1999. Saamelaiskulttuurin renessanssi ja ryöstöviljely. Julkaisussa: Tuominen, M., Tuulentie, S., Lehtola, V-P. & Autti, M. (toim.). Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit. Osa 1: Outamaalta tunturiin. Kustannus-Puntsi, Inari. s. 56–63.
- Anttila, E. 2004. Paikallisyhteisöllisyys ja sen katoaminen Helsingin seudun työläisesikaupungeissa. *Sosiologia* 41(1): 181–194.
- Bäcklund, P., Häkli, J. & Schulman, H. 2002. Osallisuuden jäljillä. Julkaisussa: Bäcklund, P., Häkli, J. & Schulman, H. (toim.). Osallisuuden jäljillä. Gaudeamus, Helsinki. s. 7–17.
- Elias, N. 1974. Towards a Theory of Communities. Julkaisussa: Bell, C. & Newby, H. (toim.). *The Sociology of Community. A Selection of Readings*. Frank Cass, London. s. ix–xli.
- Horelli, L. & Kukkonen, H. 2002. Osallistuminen, ympäristö, vuoropuhelu. Julkaisussa: Bäcklund, P., Häkli, J. & Schulman, H. (toim.). Osallisuuden jäljillä. Gaudeamus, Helsinki. s. 243–259.
- Kauppila, P. 2004. Matkailukeskusten kehitysprosessi ja rooli aluekehityksessä paikallistasolla: esimerkkeinä Levi, Ruka, Saariselkä ja Ylläs. *Nordia Geographical Publications* 33(1). 260 s.
- Laakkonen, S. 2003. Lapin matkailustrategia 2003–2006. Lapin liitto, Rovaniemi. 54 s. Saatavissa: <http://www.lapinliitto.fi/aluekehitys/matstra.pdf>. [Viitattu 18.10.2005].
- Lehtonen, H. 1990. Yhteisö. Vastapaino, Tampere. 272 s.
- Leskinen, L. 2004. Yhteistoiminnallisen metsäsuunnittelun mahdollisuudet yksityismetsätaloudessa. *Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja* 927. 44 s.
- MacCannell, D. 1989. *The Tourist. A New Theory of the Leisure Class*. Schocken Books, New York. 214 s.
- Massey, D. 2000. The conceptualization of place. Julkaisussa: Massey, D. & Jess, P. (toim.). *A Place in the World? The Open University, Oxford University Press, Oxford*. s. 45–85.
- Mowforth, M. & Munt, I. 1998. *Tourism and Sustainability. New tourism in the Third World*. Routledge, London. 363 s.
- Palviainen, S. 2003. Uusi sopimuksellisuus ympäristöpolitiikan välineenä: toimintatutkimus ympäristöhallinnon ja maaseudun kohtaamisesta. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 70. 183 s.
- Pekkala, P. 2005. Leviä-Petäjäsaari kummastuttaa. *Lapin Kansa* 7.10.2005. 1 s.
- Saarinen, J. 2001. The Transformation of a Tourist Destination. Theory and Case Studies on the Production of Local Geographies in Tourism in Finnish Lapland. *Nordia, Geographical Publications* 30(1). 144 s.
- Suomen perustuslaki 11.6.1999/731. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>. [Viitattu 24.8.2005].
- Swarbrooke, J. 2002. *Sustainable Tourism Management*. CABI Publishing, Oxon. 371 s.
- Tuulentie, S. & Meriruoho, A. 2005. Kenen Inari? Paikallisuuden ja osallisuuden ongelma Ylä-Lapin metsäkiistassa. Julkaisematon käsikirjoitus. 35 s.
- Tyrväinen, L., Nousiainen, I. & Tahvanainen, L. 1996. Maatilamatkailu ja metsäsuunnittelu: matkailijoiden osallistuminen suunnitteluun. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). *Luonto virkistys- ja matkailuympäristönä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja* 619. s. 197–213.
- Urry, J. 2000. *Sociology beyond Societies: mobilities for the twenty-first century*. Routledge, London. 255 s.
- Wallenius, P. 2001. Osallistava strateginen suunnittelu julkisten luonnonvarojen hoidossa. *Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja* 41/2001, Vantaa. 346 s.

Aineistolähteet

Haastattelut Inarissa kesällä 2004:

Haastattelu 3: matkailuyrittäjä, mies, etninen tausta: suomalainen, kotoisin Inarista.

Haastattelu 11: luontoharrastaja, nainen, saamelainen, kotoisin Inarista.

Haastattelu 22: luontoharrastaja, mies, suomalainen, kotoisin muualta Suomesta.

Haastattelu 24: matkailuyrittäjä, mies, suomalainen, kotoisin muualta Suomesta.

Virkistyskalastajien harrastajaprofiilit

Marjo Neuvonen, Tuija Sievänen ja Eija Pouta

1 Johdanto

Suomalaisille on tarjolla runsaasti vapaa-ajan kalastusmahdollisuuksia. Runsaan tuhannen kilometrin pituisen merenrannikon vesialueet, noin 190 000 järveä ja 650 jokea tarjoavat harrastuspaikkoja niin, että kalastukseen sopiva paikka on keskimäärin noin 5 kilometrin päässä jokaisen suomalaisen kotoa (mediaani 2 km). Suomalaiset omistavat lähes puoli miljoonaa kesämökkiä, joista valtaosa sijaitsee rannalla. Kesämökit tarjoavatkin merkittävän tukikohdan kalastusharrastukselle (Kesämökit 2001, Mikkola ja Yrjölä 2001a). Kahdella kolmesta aikuisesta on kotitaloudessaan kalastusvälineitä, ja neljä viidestä ilmoittaa omaavansa kalastustaitoja. Lähes puolet (46 %) harrastaakin kalastusta vuoden aikana (Pouta ja Sievänen 2001) tehden keskimäärin 11 luontomatkaa kalastuksen vuoksi. Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimuksen mukaan osallistumisosuus virkistyskalastukseen on laskenut hieman vuodesta 1981 (Liikkanen ym. 2005).

Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos on viime aikoina julkaissut vapaa-ajan kalastajista useita tutkimuksia, joissa kuvataan kalastuksen harrastajia sekä tarkastellaan sosiaalistumista kalastusharrastukseen ja harrastamisen taustalla vaikuttavia vapaa-ajan vieton motiiveja (Mikkola ja Yrjölä 2001b, 2003, Toivonen ym. 2003). Niiden avulla tarkentuu ulkoilutilastojen (Pouta ja Sievänen 2001) antama kuva virkistyskalastuksen harrastajista. Suomalaiset aloittavat säännöllisen kalastusharrastuksen varsin nuorena, pojat keskimäärin 9-vuotiaana ja tytöt 13-vuotiaana. Kalastustaidot opitaan tyypillisesti lapsuuden perheessä, mutta miehet kartuttavat tietojaan ja taitojaan itsekseen aikuisena (Mikkola ja Yrjölä 2003). Miehet ovat innokkaampia kalastuksen harrastajia kaikissa ikäryhmissä, nuorilla sukupuolten välinen ero on pienempi ja ero on suurimmillaan 45–64-vuotiaiden ryhmässä. Kalastuksen harrastajista kuitenkin lähes puolet kuvaa harrastustaan satunnaiseksi, ja toinen puoli pitää harrastusta tärkeänä itselleen (Toivonen ym. 2003). Maaseudulla asuvat pitävät kalastusta tärkeämpänä kuin kaupungissa asuvat (Mikkola ja Yrjölä 2003). Kalastuspäivien lukumäärän perusteella kesämökin läheisyydessä sijaitseva järvi tai lampi on tärkein kalastuspaikka suomalaisille (Mikkola ja Yrjölä 2001a). Mökkiympäristön kalavedet olivat erityisen tärkeitä nuorille naisille, joille tyypillisin kalastusmuoto oli onginta. Naiset harrastivat paljon myös verkkokalastusta ja heittovapakalastusta. Heittovavalla tapahtuva kalastus (virvelöinti) oli arvostetuin kalastusmuoto miesten keskuudessa. Sukupuolten välillä ero oli suurin perhokalastuksessa, joka ei kiinnostanut naisia juuri ollenkaan (Toivonen ym. 2003).

Kun puolet suomalaisista aikuisista harrastaa kalastusta suhteellisen aktiivisesti, on kiinnostavaa tietää muodostaako tämä joukko potentiaalisen asiakasryhmän luontomatka- ja kalastuspalveluja tarjoaville yrittäjille. Kalastusmatkailulla on oma harrastajaryhmänsä jo nyt, mutta joukko voisi mah-

dollisesti kasvaa, jos kalastusta harrastavien ulkoilijaprofiilit tunnettaisiin paremmin. Käyttäjärhymien, segmenttien, tunnistaminen auttaa yrittäjiä suuntaamaan tarjottavia palveluita kunkin ryhmän tarpeiden mukaisiksi sekä markkinoimaan tuotteita tehokkaasti (esim. Antonides ja van Raaij 1998).

Tutkimuksessa hyödynnetään Luonnon virkistyskäytön valtakunnallisen inventointi (LVVI) -tutkimuksen aineistoa, missä kalastusharrastusta voidaan tarkastella yhdessä muiden ulkoiluharrastusten kanssa. Tässä tutkimuksessa virkistyskalastajat jaetaan ensi alaryhmiin sen mukaan miten monipuolisesti he harrastavat kalastusta ja onko heillä harvinaisia tai vaativia kalastusharrastuksia. Tutkimuksessa kuvataan näiden kalastajaryhmien ulkoiluharrastus- ja sosioekonomiset profiilit sekä tuotetaan ulkoiluharrastamiseen liittyviä tunnuslukuja kuten käytetyn rahan ja ajan määrä.

Kalastuksen harrastajien tyypittelyä on esitelty kirjallisuudessa useista lähtökohdista. Useimpien tyypittelyn lähtökohtana on harrastus itsessään. Luokittelevina tekijöinä ovat mm. kalastusvälineet, saaliskala, harrastamisen useus, motiivit ja preferenssit tai kalastuspaikka tai -kohde (Chipman ja Helfrich 1988, Connelly ym. 2001, Arlinghaus ja Mehner 2002). Kalastusta harrastavien tyypittelyssä on useissa tutkimuksissa käytetty lähtökohtana myös Bryanin (1977) esittämää luokitusta satunnaisista, yleisharrastajista ja erikoistuneista harrastajista (Leinonen 1990, Toivonen ym. 2000). Tässä tutkimuksessa tyypittelyssä haetaan erilaisten kalastusharrastusten yhteyttä muihin ulkoiluharrastuksiin. Työssä tarkastellaan sitä, toteuttavatko erilaiset kalastusmuodot mahdollisesti erilaisia ulkoilun tarpeita ja preferenssejä. Ovatko kalastusharrastusvalinnat yhteensopivia muiden harrastusten kanssa niin, että ne yhdessä muodostavat harrastuspaketin, joka kokonaisuudessaan heijastaa harrastajan tarpeita ja preferenssejä tai jopa elämäntapaa? Kalastajien ulkoiluharrastuneisuutta pyritään tulkitsemaan Hendeen ym. (1971) mieluisten ulkoiluharrastusten luokittelun avulla. Kalastajaprofiileista keskustellaan luontomatkailupalveluiden kehittämisen näkökulmasta.

2 Harrastajaryhmittelyn teoriataustaa

2.1 Harrastamisen motiivit ja merkitykset

Yksilön ulkoiluharrastusten valintaa ohjaavat monet tekijät, joista erityisesti psykologisten tekijöiden vaikutusta on tutkittu (London ym. 1977, Tinsley ja Johnson 1984). Psykologian näkökulmasta ulkoiluharrastukset tyydyttävät tarpeita, joiden tyydyttämiseen voi olla useita vaihtoehtoisia tapoja. Näin ollen yksi ulkoiluharrastus on mahdollisesti korvattavissa toisella. Tämä on myös tulkittavissa siten, että yksilöllä on taipumus valita itselleen harrastuksia, jotka tyydyttävät samantyyppisiä tarpeita (Cordell ym. 1997). Näin yksilön valitsemat harrastukset muodostavat psykologiselta valintaperusteeltaan yhteensopivan kokonaisuuden. Tutkimusta erilaisten harrastusten yhteenkuuluvuudesta tai 'harrastuspaketeista' (activity packages) on tehty etupäässä virkistysaluekohtaisesti (McCool 1978) tai yhden ulkoilupäivän tai luontomatkan puitteissa (Bristow ym. 1992). Tässä tutkimuksessa tarkastelukulma on kuitenkin harrastus- ja harrastajakeskeinen.

Hendee ym. (1971) ovat esittäneet 'mieluisten ulkoiluharrastusten' (preferred activities) luokittelun, joka perustuu harrastusten samanlaiseen 'merkitykseen' (meaning). 'Merkityksen' voidaan ajatella heijastavan harrastusten tuottamia hyötyjä tai tyytyväisyyden lähdettä yksilölle. 'Luonnon arvostaminen' (appreciate-symbolic) -luokka korostaa harrastamisympäristön luontoarvoja.

'Saalista arvostava' (extractive-symbolic) -luokka edustaa 'leikkimielistä' saalistamista kuten kalastus ja metsästys. 'Passiivinen vapaa leikki' (passive free play) -luokka on tyypillisimmillään esimerkiksi rannalla oleilua, kevyttä soutelua jne. 'Sosiaalinen oppiminen' (sociable learning) -luokka sisältää ajatuksen, että luonto- ja ulkoiluharrastuksiin osallistumisessa tärkeimmän tyydytyksen tuo kuitenkin sosiaalinen yhdessäolo. 'Aktiivinen tekeminen' (active-expressive) -luokka edustaa harrastuksia, joissa korostuu fyysisyys ja taitojen hallinta. Hendeen ym. tutkimus mainitsee esimerkkinä 'aktiivinen tekeminen' -luokasta uimisen ja kilpaveneilyn. Kalastusharrastusten eri muodot kuten onginta, verkkokalastus, virvelöinti ja perhokalastus voitaisiin liittää useampaa-kin Hendeen ym. luokkaan, vaikka kalastus yleensä luokitellaan pääsääntöisesti 'saalista arvostavaan' luokkaan (ks. McCool 1978).

Hendeen ym. (1971) luokitus kokoa varsin hyvin myöhemmän tutkimuksen erittelemiä motiiviryhmiä, joita vapaa-ajan harrastamisen taustalla on löydettävissä (esim. Driver ym. 1991). Kalastuksen motiivit ovat hyvin monenlaisia riippuen kalastusmuodosta, harrastajan kokeneisuudesta ja harrastusmahdollisuuksista (Chipman ja Helfrich 1988, Bowes ja Dawson 1999). Kalastuksen virkistävä vaikutus, koettu jännitys, itse pyydetyn kalan tärkeys (saalis) sekä sosiaaliset tekijät (perheen kanssa yhdessä tai yksin) olivat suomalaisten vapaa-ajan kalastajien tärkeimpiä harrastusmotiiveja (Mikkola ja Yrjölä 2003). Myös yleiset vapaa-ajan harrastamisen motiivit kuten arjen rutiineista irrottautuminen ja yhdessäolo ystävien ja perheen kanssa nousevat esiin erilaisten motiivien vertailussa.

Ulkoiluharrastuneisuutta yleisemmin on tarkasteltu ulkoilijatyyppejä, joista fyysistä suorituskykyä korostavat ja toisaalta luontoympäristön käyttöä edustavat harrastajatyypit erottuvat toisistaan (Cordell ym. 1997). Cordellin ym. ulkoilijatyypeistä kalastus kuului erityisesti kahteen ulkoilijasegmenttiin, joista 'Fishin' and Huntin' Avids' -tyyppi harrastaa monipuolisesti kalastusta, mutta myös erittäin aktiivisesti muita vesiin ja luontoon liittyviä harrastuksia kuten metsästystä, telttailua, patikointia ja kävelyä. Kyseistä ryhmää kuvaa kiinnostus omin lihasvoimin liikkumiseen ja harrastamiseen. Taustaltaan he ovat keski-ikäisiä, keskitason koulutuksen omaavia miehiä. Kalastusharrastus on keskeinen myös 'the Bass Club' -ryhmälle, mutta harrastaminen on lähinnä ongintaa. Heidän muita ulkoiluharrastuksiaan on mm. moottoriveneily. Heistä varsin huomattava osa kuuluu etnisiin vähemmistöihin ja heidän joukossaan on enemmän naisia verrattuna 'Fishin' and Huntin' Avids' -ryhmään. He ovat myös keskimäärin heikommin koulutettuja ja tulotasoltaan myös keskiarvon alapuolella.

2.2 Harrastajaryhmien sosioekonominen profiili

Harrastajaprofiililla tarkoitetaan harrastukseen osallistujien kuvaamista heitä tyypillisesti luonnehtivilla ominaisuuksilla. Sosioekonominen profiili kuvaa sitä, mitkä sosioekonomiset taustatekijät tyypillisimmin liittyvät harrastajaan. Mikään yksittäinen sosioekonominen taustatekijä ei yleensä yksin selitä ulkoiluharrastukseen osallistumista tai osallistumattomuutta, vaan erilaisiin harrastustyyliin tai ulkoilukäyttäytymismalleihin kuten harrastusten valintaan liittyy tiettyjen sosioekonomisten tekijöiden yhdistelmiä (Tatham ja Dornoff 1971, Cordell ym. 1997). Myös Hendeen ym. (1971) tutkimuksessa tarkasteltiin harrastusryhmiä tyypillisesti kuvaavia taustatekijöitä. Taustatekijöistä ikä, ammattiasema ja koulutus olivat tärkeimmät. Tutkimuksessa esimerkiksi havaittiin, että iäkkäämmät suosivat 'passiivista vapaata leikkiä' nuoria enemmän, ja että korkeasti koulutetut suosivat 'aktiivista tekemistä' vähemmän koulutettuja enemmän. Cordellin ym. (1997) 'Sports Hogs' -ulkoilijat ovat nuoria ja edustavat koulutukseltaan ja tuloiltaan keskitasoa. 'The Bass Club' -ulkoilijat kuuluvat vanhempiin ikäryhmiin ja ovat tulotasoltaan alle keskiarvon.

'Harrastuspakettien' voidaan ajatella kuvaavan vapaa-ajan valintojen monipuolisuutta ja tyyliä, jotka heijastavat kunkin harrastajaryhmän elämäntapaa ja sosiaalista viitekehystä sekä elämäntaakan vaiheeseen liittyvää elämäntilannetta kuten perheellisyyttä, terveyttä ja käytettävissä olevia voimavaroja kuten aikaa, rahaa ja taitoja. Vesistöjen virkistyskäytön tutkimuksessa (Ditton ym. 1975) löydettiin yhteyksiä sekä harrastajien taustatekijöiden, harrastuskokemusten että harrastusympäristöjen välille. Tutkimuksessa esitettiin, että ihmiset saattavatkin valita ensin virkistysympäristön ja sen jälkeen harrastusmuodon. Näiden yhteyksien tunnistaminen ja todentaminen on olennaista virkistysympäristöjen tarjonnan ja palvelujen tuottamisen näkökulmasta. Vesistöjen läheisyys ja kalastusmahdollisuuksien tarjonta ovat siten myös merkittäviä kalastuksen harrastamista ohjaavia tekijöitä. Harrastajaryhmien tapa käyttää virkistysympäristöjä ja henkilökohtaisia resursseja harrastukseensa voi myös heijastella ryhmien potentiaalia luontomatkailuyritysten asiakkaina.

3 Tutkimusasetelma

3.1 Aineisto

Tämän tutkimuksen aineisto kattaa 4 843 viimeksi kuluneen 12 kuukauden aikana kalastusta harrastanutta 15–74-vuotiasta suomalaista. Aineisto on osa luonnon virkistyskäytön valtakunnallisen inventointi (LVVI) -tutkimuksen aineistoa. LVVI-tutkimusta varten haastateltiin 10 651 suomalaista. Puhelimitse tehdyissä haastatteluissa (vastausprosentti 84 %) kysyttiin noin 90 eri ulkoiluharrastukseen osallistumista ja osallistumisen useutta. Haastattelut tehtiin elokuun 1998 ja toukokuun 2000 välisenä aikana. Haastatteluun osallistuneilta kysyttiin myös halukkuutta vastata postitse lähetettäviin lisäkysymyksiin, jotka koskivat mm. viimeisintä ulkoilukertaa, viimeisintä luontomatkaa sekä ajan- ja rahankäyttöä ulkoiluun. Postikyselyn palautti 5 535 vastaajaa eli 65 prosenttia heistä, joille se lähetettiin.

3.2 Ryhmittely

Suurimmalla osalla vapaa-ajankalastajista oli useita kalastusharrastuksia. Kalastuksen harrastajista 72 prosenttia harrastaa onkimista, 48 prosenttia kalastamista verkoilla, katiskoilla tai nuotala ja 55 prosenttia virvelöi tai uistelee. Pilkkimiseen osallistuu 36 prosenttia kalastuksen harrastajista. Pitkäsiima-, iskukoukku- tai harppuunakalastukseen osallistuneita oli 8 prosenttia, kun taas perhokalastukseen osallistuneita oli puolet vähemmän, 4 prosenttia.

Kalastusta harrastaneet luokiteltiin kuuteen ryhmään (taulukko 1) siten, että perhokalastajien ryhmään kuuluivat ne, jotka ilmoittivat harrastaneensa perhokalastusta viimeisimmän 12 kuukauden aikana. Pitkäsiima-, iskukoukku- ja harppuunakalastajiin kuuluivat ne, jotka ilmoittivat käyttäneensä ainakin jotain edellä mainituista pyyntivälineistä. Jos joukossa oli perhokalastusta harrastaneita heidät luokiteltiin kuitenkin perhokalastajien ryhmään. Vastaavasti luokiteltiin ensin pilkkijat, sitten virvelöijät ja uistelijat sekä lopuksi verkoilla, nuotala tai katiskalla kalastaneet omiksi ryhmikseen. Kuudennen ryhmän muodostivat ne, jotka ilmoittivat harrastaneensa vain ongintaa.

Taulukko 1. Kalastuksen harrastajien ryhmittely ja muuhun kalastukseen osallistuminen.

	Onkija	Verkko-, nuotta-, katiska- kalastaja	Virvelöijä, uistelija	Pilkkijä	Pitkä- siima- ym. kalastaja	Perho- kalastaja
N (=4843)	891	668	1373	1355	346	210
Osuus kalastajista (%)	18,4	13,8	28,4	28,0	7,1	4,3
	Osallistuu, % kalastajista					
Onkiminen	100	43	62	76	79	67
Verkko, nuotta, katiskakalastus		100	41	56	79	56
Virvelöinti, uistelu			100	60	70	91
Pilkkiminen				100	72	63
Pitkäsiima, iskukoukku, harppuunakalastus					100	20
Perhokalastus						100

3.3 Tilastolliset menetelmät

Kalastajien sosioekonomisten profiilien rakentamiseen on käytettävissä sukupuolta, ikää, koulutusta, tuloja ja vastaajan kotipaikkakuntaa kuvaavia muuttujia. Näistä koulutus, tulot ja ikä ovat tekijöitä, joiden avulla voidaan tulkita laajemminkin kalastajien sosiaalista viitekehystä. Lisäksi harrastajaprofiileja tarkennetaan tiedoilla käytettävissä olevista harrastusvälineistä, ulkoiluun käytettävästä rahamäärästä, kalastusympäristöstä ja -seurasta.

Kalastuspäivien, ulkoiluharrastusten määrän ja ulkoiluun käytetyn rahamäärän keskiarvojen eroavuutta ryhmien välillä on tutkittu soveltamalla yksisuuntaista varianssianalyysia ja ryhmien välisiä eroja on testattu pareittain Tukeyn testin avulla. Kalastajaryhmien ja sosioekonomisten taustatekijöiden välinen riippuvuus on testattu käyttämällä Pearsonin χ^2 -testiä (p-arvo <0,0001). Tyypillisten ulkoiluharrastusten valinnassa on hyödynnetty ristiintaulukointeja kalastajaryhmien ja harrastukseen osallistumisen välillä (χ^2 -testi, p-arvo <0,05) sekä standardoituja residuaaleja. Lisäksi harrastajaprofiileiden luomiseen on käytetty moniulotteista korrespondenssianalyysia, jonka avulla on tiivistetty useiden yksittäisten frekvenssitaulujen sisältämä informaatio harrastuksiin osallistumisesta tai ei-osallistumisesta yhdeksi χ^2 -riippuvuuksia ilmentäväksi asetelmaksi (ks. Sievänen ym. 2003). Analyysin tulkinnaissa on hyödynnetty kahta ensimmäistä dimensiota.

4 Tulokset

4.1 Sosioekonominen tausta

Kalastajaryhmät profiloitiin ensin sosioekonomista taustaa kuvaavien muuttujien avulla. Tässä tarkastelussa tärkeimmiksi kalastuksen harrastajia erotteleviksi tekijöiksi nousivat sukupuoli, ikä, asuinkunnan tyyppi (maaseudun haja-asutus - kaupunkitaajama) sekä asuinkunnan maantieteellinen suuralue (taulukko 2). Ryhmien välisiä eroja tarkastellaan sen perusteella, mitkä ominaisuudet olivat tyypillisimpiä eli joita ryhmässä esiintyi muita ryhmiä enemmän.

Taulukko 2. Virkistyskalastajaryhmissä korostuvat sosioekonomiset taustatekijät.

	Onkija	Verkko-, nuotta-, katiska- kalastaja	Virvelöijä, uistelija	Pilkkijä	Pitkä- siima- ym. kalastaja	Perho- kalastaja
Sukupuoli	nainen	nainen	mies	mies	mies	mies
Ikäryhmä	25–44	45–64, 65+	15–24, 25–44	45–64	–	15–24, 25–44
Kuntatyyppi	kaupunki	maaseutu	kaupunki	maaseutu kaupunki	maaseutu	maaseutu
Maantieteellinen sijainti	Uusimaa, muu Etelä- Suomi, Keski-Suomi	Uusimaa, Ahvenan- maa	Uusimaa, muu Etelä- Suomi	Keski-, Itä- ja Pohjois- Suomi	Itä-Suomi	Pohjois- Suomi

Ongintaa harrastavien joukossa oli nuorehkoja Uudenmaan, Etelä- tai Keski-Suomen kaupungeissa asuvia naisia enemmän kuin muissa kalastajaryhmissä. Verkkokalastajien ryhmästä löytyi tyypillisesti taas maaseudun iäkkäämpiä naisia, jotka asuvat Uudenmaan ja eteläisen rannikon ja saariston alueilla. Virvelöinnin ja uistelun tyypillisiä harrastajia olivat nuoret ja nuorehkot kaupunkilaismiehet Etelä-Suomesta. Pilkkiminen taas liittyi iäkkäämpiin miehiin, jotka asuvat joko maalla tai kaupungissa mutta ensisijaisesti muualla kuin eteläisessä Suomessa. Erikoisempia pyyntitapoja kuten pitkäsiimaa, harppuunaa ja iskukoukkuja käyttävät kalastajat olivat taas tyypillisesti Itä-Suomen maaseudun miehiä. Perhokalastuksen harrastajat tulivat tyypillisimmin Pohjois-Suomen maaseudulta ja olivat nuoria tai nuorehkoja miehiä. Nämä tyyppiominaisuudet kuvaavat siis niitä väestöryhmiä, joita näissä kalastajaryhmissä on enemmän kuin keskimäärin muissa kalastajaryhmissä. Harrastajien joukossa on kuitenkin edustajia kaikista väestöryhmistä.

4.2 Kalastusseura ja kalastusympäristö

Kalastusharrastus on luonteeltaan varsin sosiaalista toimintaa. Kalastuksen harrastajat kävivät kalastusretkillä pääsääntöisesti muiden kanssa. Vain onkijoista lähes viidennes istui yksin kalassa ja vastaavasti pitkällä siimalla ja vastaavilla erikoispyyntivälineillä kalastavat harrastivat yksin kalastamista enemmän kuin muut. Verkkokalastajista kaksi kolmesta kalasti perheenjäsenten kanssa. Ystävien seura oli tavallisinta erikoispyyntivälineillä kalastaville ja perhokalastajille.

Kalastajaryhmien välisiä eroja esiintyi siinä, kuinka monta kalastuskertaa vuodessa keskimäärin kuhunkin kalastajaryhmään kuuluvalla oli (taulukko 3). Onkijat kävivät keskimäärin 7 kertaa kalassa, kun verkkokalastajat tai virvelöijät kalastivat kolme kertaa niin usein. Pilkkijöiksi luokitellut kalastajat olivat heitähän aktiivisempia, mutta kaikkein suurin harrastuskertojen määrä oli erikoispyyntivälineillä kalastavilla ja perhokalastajilla. Ulkoiluharrastuneisuus yleensäkin näytti lisääntyvän sitä mukaa mitä aktiivisempia kalastajia kalastajaryhmien jäsenet olivat. Taulukossa 3 ulkoiluharrastuneisuutta kuvataan ulkoiluharrastusten lukumäärällä ja ulkoiluun käytetyn rahan määrällä. Molemmat tekijät lisääntyivät pääsääntöisesti mitä vaativammasta tai harvinaisemmasta kalastusharrastuksesta oli kyse.

Kalastajaryhmien väliltä löytyi eroja siinä, missä he kalastivat (taulukko 4). Verkkokalastajien kalastuskerroista huomattava osa kertyi kodin läheisiltä alueilta. Virvelöijille harrastuskertoja tuli suhteessa eniten kesämökin ympäristössä, kuten myös pilkkijöille. Erikoispyyntiä harrastaville ja perhokalastajille eniten harrastuskertoja kasautui kodinläheisiltä alueilta, mutta suurin ero heidän ja muiden välillä oli kalastuskerrat muualla kuin kodin tai mökin läheisyydessä. Varsinkin perhokalastajille kertyi huomattava määrä kalastuskertoja muualla. Muualla kuin kodin tai kesämökin lähiympäristöön suuntautuneet retket on tulkittavissa kalastusmatkailuun käytetyiksi päiviksi, vaikka aineistomme perusteella emme voi tarkentaa onko kyseisiin retkiin sisältynyt yöpyminen.

Taulukko 3. Kalastuskerrat, ulkoiluharrastusten lukumäärä ja rahankäyttö ulkoiluun eri kalastajaryhmissä.

	Onkija	Verkko-, nuotta-, katiska- kalastaja	Virvelöijä, uistelija	Pilkkijä	Pitkä- siima- ym. kalastaja	Perho- kalastaja	F-testi (p-arvo)
	keskiarvo (keskivirhe)						
Kalastuskertoja vuodessa	7 ^A (0,371)	21 ^B (1,05)	24 ^B (0,776)	43 ^C (1,26)	70 ^D (3,93)	79 ^D (6,74)	211 (<0,0001)
Muiden ulkoilu- harrastusten kuin kalastusharrastusten lukumäärä yhteensä	5 ^A (0,201)	6 ^A (0,227)	8 ^B (0,183)	9 ^C (0,175)	12 ^D (0,367)	13 ^D (0,638)	92 (<0,0001)
Ulkoiluun käytetty rahamäärä euroa / vuosi	278 ^A (22,7)	277 ^A (27,3)	387 ^B (21,7)	330 ^{AB} (19,1)	370 ^{ABC} (55,2)	554 ^C (61,9)	6,8 (<0,0001)

A, B, C: Erilaiset kirjainsymbolit A, B ja C kuvaavat tilastollisesti merkitseviä eroja keskiarvojen välillä (Tukeyn-testi, p-arvo < 0,05). Samanlaiset symbolit tarkoittavat sitä, että tilastollisesti merkitseviä eroja keskiarvojen välillä ei ole. Esimerkiksi AB: Ryhmä ei poikkea ryhmistä A ja B, mutta poikkeaa ryhmästä C.

Taulukko 4. Kalastuskertojen kohdistuminen eri kalastusympäristöihin.

Sijainti	Onkija	Verkko-, nuotta-, katiska- kalastaja	Virvelöijä, uistelija	Pilkkijä	Pitkä- siima- ym. kalastaja	Perho- kalastaja	F-testi (p-arvo)
	Kalastuspäiviä keskimäärin						
Kodin lähellä	5 ^A	22 ^{AB}	10 ^A	18 ^{AB}	41 ^B	37 ^{AB}	3,2 (0,008)
Kesämökillä	8 ^A	15 ^{AB}	14 ^A	23 ^B	10 ^{AB}	11 ^{AB}	4,2 (0,001)
Muualla	7 ^A	6 ^A	8 ^A	9 ^A	15 ^{AB}	21 ^B	4,1 (0,002)

A, B: Erilaiset kirjainsymbolit A ja B kuvaavat tilastollisesti merkitseviä eroja keskiarvojen välillä (Tukeyn-testi, p-arvo < 0,05). Samanlaiset symbolit tarkoittavat sitä, että tilastollisesti merkitseviä eroja keskiarvojen välillä ei ole.

4.3 Muihin ulkoiluharrastuksiin osallistuminen

Kaikilla kalastajaryhmillä oli harrastamisen suhteen yhteisiä piirteitä. Kalastuksen harrastaja osallistui usein myös metsästyksen ja kesämökkeilyyn. Erityisesti soutu- ja pienmoottoriveneilyn harrastaminen korostui kalastuksen harrastajien keskuudessa liittyen olennaisesti kalastamiseen sinänsä. Kalastajaryhmien välille löytyi selviä eroja muiden ulkoiluharrastusten suhteen. Korrespondenssianalyysin ja ristiintaulukointien tuloksia on tulkittu taulukossa 5. Analyysien perusteella voitiin todeta kalastajien poikkeavan toisistaan erityisesti osallistumisen ja harrastusten laadun suhteen. Osallistuminen lisääntyi siirryttäessä onkijoista virvelöijiin ja uistelijoihin tai perhokalastajiin. Samoin pilkkijät ja erikoispyydyksillä (pitkäsiima yms.) kalastavat erottuivat verkolla, nuotalla tai katiskalla kalastavista osallistumalla aktiivisemmin muihin ulkoiluharrastuksiin.

Taulukko 5. Kalastajaryhmien ulkoiluharrastusvalinnat.

	Passiivisempi osallistuminen muihin ulkoiluharrastuksiin	Aktiivisempi osallistuminen muihin ulkoiluharrastuksiin
Kulutusorientoituneet harrastukset	Onkijat Pyöräily Auringonotto	Virvelöijät ja uistelijat Juoksulenkkeily Uinti luonnon vesissä Kesämökkeily Perhokalastajat Kesämökkeily Telttailu Matkaveneily Laskettelu Luistelu Moottorikelkkailu Metsästys
Säästäväisyysorientoituneet harrastukset	Verkko-, nuotta- ja katiskakalastajat Kävely	Pilkkijät Marjastus Sienestys Maastohiihto Moottorikelkkailu Pitkäsiima-, iskukoukku- ja harppuunakalastajat Marjastus Sienestys Metsästys Luonnonhoitotyöt (esim. vapaa-ajalla tapahtuva metsänhoito) Luonnon tarkkailu Pienveneily Moottorikelkkailu

Harrastusten laadun suhteen voitiin nähdä jakautumista säästäväisyysorientoituneisiin perinteisiin ulkoilumuotoja harrastaviin ja kulutusorientoituneisiin, modernimpia ulkoiluharrastuksia harrastaviin. Erikoispyydyksillä kalastavat osoittautuivat eniten perinteisten ulkoiluharrastusten suosijoiksi. Esimerkiksi marjastus, sienestys ja metsästys olivat tyypillisiä ulkoiluharrastuksia heille. Perhokalastajat näyttivät harrastavan kulutusorientoituneempia moderneja harrastuksia. Heidän harrastuspaletistaan löytyivät telttailu ja matkaveneily sekä liikunnalliset talviulkoiluharrastukset kuten laskettelu ja luistelu. Virvelöintiin ja uisteluun viehättyneet harrastivat muita enemmän juoksulenkkeilyä ja luonnon vesissä uimista. Verkkokalastusharrastukseen liittyi vahvimmin kävely ja ongintaan tyypilliset kaupunkiympäristön ulkoiluharrastukset kuten pyöräily ja auringonotto.

5 Yhteenvedo ja keskustelu

Tutkimuksemme osoittaa, että kalastuksen harrastajien joukossa on ulkoilijaprofileiltaan toisistaan selvästi poikkeavia ryhmiä. Harrastajaprofiilit eroavat erityisesti nuorten kaupunkilaisten ja iäkkäämpien maaseudun asukkaiden välillä. Perinteiset, luontoa hyödyntävät ulkoiluharrastukset kuten marjastus ja metsästys liittyvät verkkokalastajien, pilkkijöiden ja erikoispyyntivälineitä kuten pitkää siimaa, iskukoukkaa ja harppuunaa käyttävien kalastajien harrastuspaketteihin. Liikunnallisia ulkoiluharrastuksia omaavia henkilöitä ovat erityisesti viehekalastajat – virvelöijät, uistelijat ja perhokalastajat. Ongintaa harrastavat ovat jonkin verran passiivisempia ulkoilijoina, sillä heillä on muita kalastuksen harrastajia vähemmän erilaisia ulkoiluharrastuksia, sekä muista erottavina harrastuksina ovat mm. pyöräily ja auringonotto. Harvinaisempia kalastusharrastuksia omaaville virkistyskalastajille on tyypillistä, että he harrastavat kalastamista hyvin monipuolisesti, mutta aktiivisen kalastusharrastuksen lisäksi he ovat erittäin aktiivisia osallistumaan myös muihin ulkoiluharrastuksiin (Leinonen 1990).

Harrastuneisuuden eroja voidaan tulkita Hendeen ym. (1971) luokittelun pohjalta. Kalastusharrastajista 'saalista arvostavaksi' tyypiksi paljastuu selvimmin erikoispyyntivälineiden kuten pitkän siiman ja iskukoukun käyttöä harrastavat henkilöt. Heidän harrastusprofiiliinsa liittyvät voimakkaimmin muut 'saalista' tuottavat harrastukset kuten marjastus ja metsästys. He vertautuvat hyvin amerikkalaisten 'Fishin' and Huntin' Avids' -ryhmään (Cordell ym. 1997). Verkkokalastajat ja pilkkijät kuuluvat myös perinteisten säästäväisyysorientoituneiden ulkoiluharrastusten sekä tavanomaisen arkisen ulkoilun kuten kävelyn kannattajiin. Onkijat edustavat selvimmin 'passiivisen vapaan leikin' tyypistä ulkoilua. Heihin liittyy muita vähäisempi osallistuminen ulkoiluun yleensä sekä oleilua edustava auringonotto osana harrastajaprofiilia. Onkijoiden ja verkkokalastajien voisi luonnehtia olevan lähellä amerikkalaisten 'the Bass-Club' -ryhmää (Cordell ym. 1997). Perhokalastajat ja virvelöijät ovat aktiivisen liikunnallisen ulkoilun harrastajia, joten nämä kalastusharrastukset näyttäisivät olevan osa 'aktiivisen tekemisen' -tyypistä harrastusprofiilia. Näyttääkin siltä, että viehekalastajat, perhokalastajat ja virvelöijät sekä erikoispyyntivälineillä kalastavat ovat kalastusmatkailun näkökulmasta mielenkiintoisimmat ryhmät. Erikoispyyntivälineillä kalastavilla ja perhokalastajilla on eniten kalastuspäiviä, jotka kohdistuvat muualle kuin kodin tai kesämökin lähiympäristöön. He käyttävät myös eniten rahaa ulkoiluun.

Kalastusharrastus on tyypillisesti miehin harrastus, joskin joka kolmas nainenkin harrastaa kalastusta. Naisten kiinnostus on kuitenkin kohdistunut pääsääntöisesti tieto- ja taitovaatimuksiltaan vaatimattomiin harrastusmuotoihin kuten ongintaan ja verkkokalastukseen. Näiden kalastusmuotojen harrastaminen tapahtuu useimmiten kodin tai kesämökin lähistöllä, joten naisten kohderyhmä on erityisen haastava kalastusmatkailun näkökulmasta. Naisten saaminen kalastusmatkailu-

yrittäjien asiakkaina voisi tapahtua koko perheen osallistuessa esimerkiksi lomamatkaan, jonka yksi ohjelmanumero kalastus on. Erityisesti virvelöijät ja uistelijat harrastavat mieluiten kalastusmatkoja perheen kanssa ja heidän perheensä voisivat muodostaa otollisen asiakaskunnan kalastusmatkailuyrittäjille erilaisten oheispalveluiden käyttäjinä. Kalastusmatkailupalvelujen tarjoajille olisi hyödyllistä tietää, minkälaisista muista ulkoiluharrastuksista kalastajien perheenjäsenet ovat mahdollisesti kiinnostuneita. Perheenjäsenien kiinnostuksista emme tällä tutkimuksella kuitenkaan saa tietoa.

Kalastuksen harrastajien omat harrastajaprofiilit antavat viitteitä siitä, minkälaiset harrastuspaketit voisivat kiinnostaa kalastusmatkailijoita. Tyypillisimmin virvelöijät, joita kalastuksen harrastajissa on lukumääräisesti paljon, ovat nuoria tai nuorehkoja kaupunkilaismiehiä Etelä-Suomesta, joiden ulkoilua luonnehtivat liikunnallisuus ja modernit ulkoilumuodot. Lukumäärältään huomattavasti pienempi perhokalastajien joukko on tyypillisimmin maaseudulla asuvia nuoria ja nuorehkoja miehiä, joiden harrastuksiin kuuluu veneilyä ja moottorikelkkailua. Erikoispyyntivälineillä kalastavia, myös lukumäärältään pienehkö ryhmä, kiinnostavat taas perinteiset ulkoiluharrastukset kuten marjastus, sienestys ja metsästys. Kalastusmatkailupalveluja tarjoavien matkailukeskusten tai -yrittäjien on periaatteessa oltava varsin monipuolisia mikäli haluavat palvella hyvin ja osuvasti erilaisia kalastajaryhmiä ja heidän mahdollisesti samanhenkisiä seurueitaan, perheitään ja ystäviään. Toisaalta toisistaan poikkeavat kalastajien harrastajaprofiilit antavat viitteitä siitä, että erikoistuminen tietyn kalastajaryhmän palveluihin voisi olla yksi luonteva keino yritystoiminnan kehittämiseksi.

Kirjallisuus

- Antonides, G. & van Raaij, W.F. 1998. *Consumer Behaviour. A European Perspective*. John Wiley & Sons, Chichester. 619 s.
- Arlinghaus, R. & Mehner, T. 2002. Characteristics of anglers living in the metropolitan area of Berlin (Germany): implications for urban fisheries management and research. *Julkaisussa: Coleman, A.P.M. (toim.). Regional Experiences. Proceedings of the 3rd World Recreational Fishing Conference, 21–24 May 2002. Northern Territory, Australia. s. 117–120.*
- Bowes, S. & Dawson, C.P. 1999. Watercraft user motivations, perceptions of problems, and preferences for management actions: comparisons between three levels of past experience. *Julkaisussa: Vogelsong, H.G. (toim.). Proceedings of the 1998 Northeastern Recreation Research Symposium – Administration/Education/Policy. US. Forest Service, General Technical Report NE 255. s.149–155.*
- Bristow, R.S., Klar, L.R. & Warnick, R.B. 1992. Activity packages in Massachusetts: an exploratory analysis. *Proceedings of the 1992 Northeastern Recreation Research Symposium. US. Forest Service. General Technical Report NE 176. s. 33–36.*
- Bryan, H. 1977. Leisure value systems and recreational specialization: the case of trout fishermen. *Journal of Leisure Research 9: 174–187.*
- Chipman, B.D. & Helfrich, L.A. 1988. Recreational specializations and motivation of Virginia river anglers. *North American Journal of Fisheries Management 8: 390-398.*
- Connelly, N.A., Knuth, B.A. & Brown, T.L. 2001. An angler typology based on angler fishing preferences. *Transactions of the American Fisheries Society 130(1): 130–137.*
- Cordell, H.K., McDonald, B.L., Briggs, J.A., Teasley, R.J., Bergstrom, J. & Mou, S.H. 1997. *Emerging Markets for Outdoor Recreation in the United States. Participation – Trends – Profiles*. Sporting Goods Manufacturers Association and the USDA Forest Service, Athens, GA. s. 58–69.
- Ditton, R.B., Goodale, T.L. & Johnsen, P.K. 1975. A cluster analysis of activity, frequency, and environment variables to identify water-based recreation types. *Journal of Leisure Research 7(4): 282–295.*

- Driver, B.L., Tinsley, H. & Manfreda, M. 1991. The paragraphs about leisure and recreation experience preference scales: results from two inventories designed to assess the breadth of the perceived psychological benefits of leisure. Julkaisussa: Driver, B.L., Brown, P.J., Peterson, G.L. (toim.). *Benefits of Leisure*. Venture Publishing, Pennsylvania. s. 263–286.
- Hendee, J.C., Gale, R.P. & Catton, Jr. W.R. 1971. A typology of outdoor recreation activity preferences. *Journal of Environmental Education* 3(1): 28–34.
- Kesämökki 2000. 2001. Tilastokeskus. SVT Asuminen 2000:5.
- Leinonen, K. 1990. Virkistys- ja kotitarvekalastuksen moniselitteisyys. Julkaisussa: Kuikka, S. & Marttinen, M. (toim.). *Vesistöjen kalataloudellinen hyödyntäminen. Ympäristöalan ammattijäjestö YAJ, Helsinki*. s. 23–32.
- Liikkanen, M., Hanifi, R. & Hannula, U. 2005. Yksilöllisiä valintoja, kulttuurien pysyvyyttä. *Vapaa-ajan muutokset 1981–2002*. Tilastokeskus, Helsinki. 347 s.
- London, M., Crandall, R. & Fitzgibbons, D. 1977. The psychological structure of leisure: activities, needs and people. *Journal of Leisure Research* 9(4): 252–263.
- McCool, S.F. 1978. Recreation activity packages at water-based resources. *Leisure Sciences* 1(2): 163–173.
- Mikkola, J. & Yrjölä, R. 2001a. Vapaa-ajan kalastuksen teematutkimus. Julkaisussa: Sievänen, T. (toim.). *Luonnon virkistyskäyttö 2000*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 802. s. 90–99.
- & Yrjölä, R. 2001b. Nuoret ja kalastus. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. *Kala- ja riistaraportteja* 235. 42 s.
- & Yrjölä, R. 2003. Suomalainen vapaa-ajankalastus ja -kalastaja vuosituhatteen vaihteessa. *Kalatutkimuksia* 190. 35 s.
- Pouta, E. & Sievänen, T. 2001. Ulkoilutilastot. Julkaisussa: Sievänen, T. (toim.). *Luonnon virkistyskäyttö 2000*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 802. s. 207–335.
- Sievänen, T., Neuvonen, M. & Pouta, E. 2003. Veneilijöiden harrastajaprofiilit. *Liikunta & Tiede* 5–6: 44–51.
- Tatham, R.L. & Dornoff, R.J. 1971. Merged segmentation for outdoor recreation. *Journal of Leisure Research* 3(1): 5–16.
- Tisley, H.E.A & Johnson, T.L. 1984. A preliminary taxonomy of leisure activities. *Journal of Leisure Research* 16(3): 234–244.
- Toivonen, A.-L., Appelblad, H., Bengtsson, B., Geertz-Hansen, P., Guðbergsson, G., Kristofersson, D., Kyrjebø, H., Navrud, S., Roth, E., Tuunainen, P. & Weissglas, G. 2000. Economic value of recreational fisheries in the Nordic countries. *Nordic Council of Ministers, TemaNord* 2000:604. 71 s.
- , Mikkola, J., Salmi, P. & Salmi, J. 2003. Vapaa-ajankalastuksen monet merkitykset. *Kalatutkimuksia* 187. 30 s.

Rokuan matkailijat ja luontomatkailun motiivit

Marja Elina Jaronen

1 Johdanto

Luontoon perustuvan matkailun katsotaan olevan nykyään eräs nopeimmin kasvavista matkailun muodoista (ks. Saarinen 2002, Fennell 2003, Huhtala ym. 2004). Luontomatkailuksi määritellään usein sellaiset matkailun muodot, joissa keskeisenä vetovoimatekijänä on luonnonympäristö joko aktiviteettien toteuttamispaikkana tai maisemien ihailun kohteena (ks. Komppula 2002, Saarinen 2002). Tämän määritelmän mukaan matkailijoiden matkailutoiminnot ja matkailun motiivit viittaavat ennen kaikkea luontoon, joka muodostaa näin matkailun primäärisen vetovoimatekijän (Goodwin 1996). Järviluoman (2001) mukaan käsitykset siitä, mitä luonto on, vaihtelevat paljon eri tutkijoiden välillä. Komppulan (2002) mukaan suomalaiset ymmärtävät luonnon yleisimmin rakentamattomana ympäristönä, johon kuuluvat kasvit, eläimet, vesistöt, pinnanmuodot ja ilmastolosuhteet.

Tässä artikkelissa tarkastellaan matkailijoita ja luontomatkailun motiiveja Rokualla. Rokuan harjualue sijaitsee Oulun läänissä noin 85 kilometriä Oulusta kaakkoon. Alueen matkailu perustuu paljolti luontoon sekä ihmisten hyvinvointiin ja vapaa-aikaan liittyviin virkistys- ja liikuntapalveluihin. Rokuan vuosittaiset matkailijamäärät ovat Metsähallituksen (ks. Saarinen 2002) ja majoitussyritysten (ks. Hynönen 2004) tilastojen perusteella olleet kasvussa viime vuosina.

Empiirinen tutkimusaineisto kerättiin strukturoidulla kyselylomakkeella (200 kpl) ja puolistrukturoiduilla teemahaastatteluilla (10 kpl). Aineiston keruu tapahtui Rokualla maasto- ja sisäkohteissa heinä-syyskuussa 2004. Tutkimuksen perusjoukon muodostivat 15 vuotta täyttäneet Suomen kansalaiset, jotka matkailivat Rokualla tutkimusjakson aikana. Kyselylomakkeen tulosten analysoinnissa käytettiin taulukointia sekä tilastollisia testejä ja tunnuslukuja. Teemahaastattelujen sisältö analysoitiin aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä.

2 Perustiedot kävijöistä

Rokuan kesä- ja ruska-ajan matkailijoiden sukupuolijakauma on melko tasainen: 57 % kyselyyn vastanneista oli naisia ja 43 % miehiä (taulukko 1). Vastaajien keski-ikä oli 47 vuotta ja suurin ikäryhmä oli 43–56-vuotiaat. Nuorin vastaaja oli 17-vuotias ja vanhin 83-vuotias. Ikäjakauman perusteella Rokuaa voidaan pitää kaikenikäisten matkakohteena, joskin keski-ikäisiä liikkuu alu-

eella selvästi eniten. Iäkkäiden ihmisten vähäiseen määrään vaikutti todennäköisesti se, että ai-
neiston keruupisteitä ei ollut Rokuan Kuntokeskuksen välittömässä läheisyydessä, missä monet
iäkkäät matkailijat todennäköisesti liikkuvat.

Suurin osa kyselyyn vastanneista oli saanut yliopisto- tai korkeakoulukoulutuksen tai oli sitä sillä
hetkellä hankkimassa. Korkeasti koulutettujen osuus vastaa muilla retkeilyalueilla tehtyjen kävi-
jätutkimusten tuloksia (ks. Ovaskainen ym. 1999, Eisto 2003). Vain yhdellä prosentilla vastaajista
ei ollut mitään koulutusta, mutta pelkän peruskoulun suorittaneita sen sijaan oli jonkin verran.

Kyselyyn vastanneista yli puolet ilmoitti kotipaikakseen Pohjois-Pohjanmaan. Seuraavaksi eniten
matkailijoita oli Kainuusta ja Lapista. Tulosten perusteella Rokua tunnetaan ympäri Suomen ja
matkailijoita tulee alueelle kaukaakin, mutta selvästi suurin osa kävijöistä on lähialueelta.

Taulukko 1. Perustiedot Rokuan kävijöistä ja käynnistä.

	kpl	%		kpl	%
Sukupuoli			Matkaseurueen koko		
Nainen	112	57	2 henkilöä	79	40
Mies	85	43	3–4 henkilöä	40	20
Yhteensä	197	100	1 henkilö	30	15
			5–9 henkilöä	26	13
Ikäluokka			Vähintään 10 henkilöä	23	12
43–56	90	46	Yhteensä	198	100
57–70	40	21			
29–42	40	21	Matkaseurueen koostumus		
15–28	20	10	Oma perhe	100	47
71–84	5	2	Sukulaiset, ystävät	42	20
Yhteensä	195	100	Yksinäinen	30	14
			Työtoverit	17	8
Koulutustaso			Muu	12	6
Yliopisto, korkeakoulu	55	28	Opiskeluryhmä	8	4
Opisto	44	23	Kerho, yhdistys	4	1
Ammattikoulu	39	20	Yhteensä	213	100
Peruskoulu	34	18			
Lukio	12	6	Aiemmat vierailukerrat		
Muu	8	4	1–3 kertaa	58	32
Ei koulutusta	2	1	Ensikertalainen	53	29
Yhteensä	194	100	Vähintään 10 kertaa	42	23
			4–9 kertaa	31	16
Kotimaakunta			Yhteensä	184	100
Pohjois-Pohjanmaa	121	63			
Muu	44	23	Käynnin kesto		
Kainuu	14	7	1–2 yötä	72	36
Lappi	13	7	3–7 yötä	61	31
Yhteensä	192	100	Päiväkävijä	38	19
			Vähintään 8 yötä	27	14
			Yhteensä	198	100

Matkailijoiden yleisin ryhmäkoko oli kaksi henkilöä. Vastaajista 15 % ilmoitti olevansa yksin matkalla, ja suurimmassa kyselyyn osuneessa ryhmässä oli yhteensä 80 henkilöä. Rokualla liikkuu siis eniten pieniä seurueita, mutta alue houkuttelee myös suurempia ryhmiä ja yksin matkavia. Ryhmässä liikkuneiden matkailijoiden matkaseurue koostui useimmiten omasta perheestä sekä sukulaisista ja ystäväistä. Pieni osa vastaajista oli matkalla työtoverien, opiskeluryhmän tai jonkin kerhon tai yhdistyksen kanssa. Opiskeluryhmien ja työporukoiden pieni määrä johtunee osittain siitä, että kysely toteutettiin pääosin kesäloma-aikaan. Muina vuodenaikoina kyseisiin ryhmiin kuuluvien osuus saattaisi olla suurempi. Kerhojen ja yhdistysten mukana matkanneiden vähäinen määrä selittyy sillä, että aineiston keräyspisteitä ei ollut lähellä Rokuan leirikeskusta, missä monet tällaiset ryhmät todennäköisesti majoittuvat.

3 Perustiedot käynnistä

Noin neljäsosa matkailijoista oli ensimmäistä kertaa käymässä Rokualla. Aiemmin alueella vierailleista suurin osa oli käynyt Rokualla ennen senkertaista matkaa kerran tai pari. Loput olivat vierailleet alueella muutamia tai kymmeniä kertoja. Lukuisat vierailukerrat viittaavat siihen, että matkailijat kokevat Rokuan matkakohteeksi, jolla riittää tarjottavaa usein aiemminkin alueella vierailleelle.

Noin viidesosa Rokuan matkailijoista oli päiväkävijöitä, jotka viipyivät alueella keskimäärin neljä tuntia. Tämä aika on todettu päiväkävijöille tyypilliseksi muillakin retkeilyalueilla (ks. Eisto 2003). Yöpyjien oleskelun kesto vaihteli yhdestä yöstä kolmeen viikkoon, mutta matkan yleisin kesto yöpyjien osalta oli kaksi yötä. Yöpyjien suuri osuus saattaa kertoa siitä, että Rokua oli matkailijoille matkan pääkohde (ks. Mill ja Morrison 1985) eikä vain välietappi, johon on kiinnostavaa tai tarpeellista pysähtyä matkan varrella.

Kyselyyn osallistuneista yli 80 % ilmoitti käyttävänsä Rokuan retkeilyreittejä ja -polkuja matkansa aikana. Reittien käytön alueellinen jakautuminen osoittautui kuitenkin sikäli yksipuoliseksi, että luonnossa liikkuminen keskittyi paljolti majoituskohteiden ympäristössä olevaan maastoon. Syrjäisemmällä poluilla oli teemahaastattelujen perusteella hyvin vähän käyttöä.

Suosituimmiksi aktiviteeteiksi osoittautuivat odotetusti retkeily ja luonnon tarkkailuun liittyvät toiminnot. Luonnossa liikkumisen lisäksi matkailijat ilmoittivat harrastavansa monia muitakin lajeja matkansa aikana. Suosittuja harrastusmuotoja olivat esimerkiksi pyöräily, sienestys ja uinti sekä hotellilomailu ja majoituskohteiden ohjattu toiminta. Matkailijarakenteen monipuolisuuden kannalta olisi tärkeää, että Rokualla säilytettäisiin ja kehitettäisiin erityyppisiä harrastusmahdollisuuksia. Pyrkimys ylläpitää monipuolista asiakasrakennetta palvelee varautumista markkinoiden ja asiakkaiden kulutustottumusten muutoksiin. Lisäksi se edistää kausivaihteluiden tasaamista ja ympäri-vuotisesti monipuolisen matkailuympäristön ja -palvelujen rakentamista (ks. Saarinen 2001).

4 Matkailun motiivit Rokualla

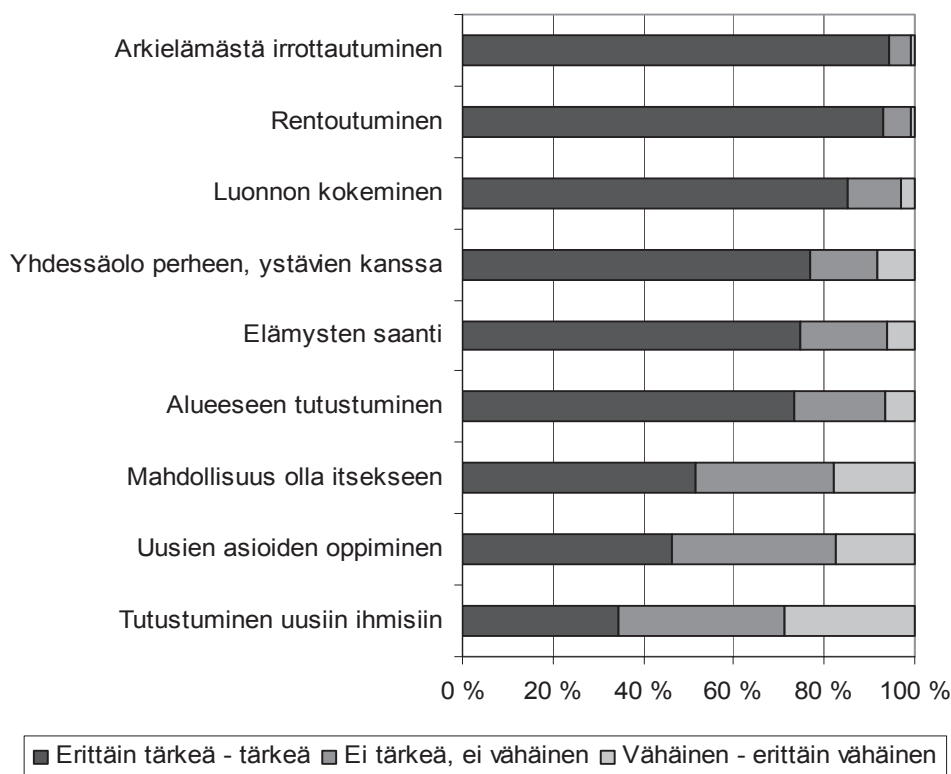
Matkailun motiiveja voidaan jäsentää käsiteparin työntö- ja vetovoimatekijät avulla. Matkailun työntövoimatekijät ovat yksilöllisiä ja sosiaalipsykologisia prosesseja, jotka toimivat lomalle lähtemisen kannustimina (Järviluoma 1994). Työntövoimatekijät kuvaavat asuin ympäristön kokemista

ja asuinpaikan fyysisiä, kokemuksellisia ja merkityksellisiä piirteitä sekä niitä sosiaalisia ja kulttuurisia prosesseja, jotka saavat ihmisen haluamaan hetkeksi pois omasta asuinympäristöstä. Matkailun vetovoimatekijät puolestaan viittaavat matkailun kohteisiin, niiden luonteeseen ja kokemukselliseen sisältöön sekä matkakohteita rakentaviin yhteiskunnallisiin prosesseihin (Saarinen 2001).

Tärkeimmiksi matkailun työntövoimatekijöiksi Rokuan matkailijoiden keskuudessa osoittautuivat arkielämästä irrottautuminen ja rentoutuminen (kuva 1). Nämä motiivit viittaavat Cromptonin (1979) jäsentämiin sosiaalipsykologisiin matkailun motiiveihin ja Iso-Aholan (1982) mainitsemaan eskapismiin ja psykologisten palkintojen etsimiseen. Fodnessin (1994) mukaan rentoutuminen on empiirisissä tutkimuksissa todettu hyvin yleiseksi syyksi matkustamiselle. Saarinen (1997) huomauttaa, että tarve rentoutua on usein pikemminkin seuraus jostakin kuin selitys matkailulle. Teemahaastattelussa Rokuan matkailijat kertoivat haluavansa rentoutua, koska kaipaavat taukoa esimerkiksi raskaasta työstä. Matkailun he mainitsivat hyväksi tavaksi rentoutua, koska matkalle lähteminen on hyvin konkreettinen irtiotto arjesta.

Eri ikäluokkia edustavat matkailijat kokivat rentoutumisen tärkeyden eri tavoin. 43–56-vuotiaat pitivät rentoutumista keskimäärin hiukan tärkeämpänä kuin 15–42-vuotiaat ja 57–84-vuotiaat. Tätä tulosta voidaan selittää keskimääräiseen ikäluokkaan kuuluvien elämäntilanteella. Keski-ikäiset ovat usein perheellisiä ja melko pitkään työelämässä olleita. Jokapäiväinen arki on saattanut alkaa kyllästyttää tai tuntua muuten raskaalta. Tähän haetaan vastapainoa matkailusta, jonka avulla pyritään rentoutumaan ja pääsemään irti arjen rutiineista. 57–84-vuotiaiden ryhmään kuuluvilla henkilöillä lapset ovat yleensä jo aikuistuneet ja muuttaneet pois kotoa. Osa ryhmään kuuluvista on jo eläkkeellä. Eläkeläisille arkielämästä irrottautuminen ei ehkä ole enää niin tärkeää kuin aiemmissa elämänvaiheissa.

Kuva 1. Matkailumotiivien tärkeys Rokuan matkailijoiden keskuudessa (N = 198).

Rokuan matkailijat kokivat perheen tai ystävien kanssa yhdessäolon merkityksen erilaiseksi eri keruupisteissä. Maastokohteissa tavoitetut matkailijat kokivat yhdessäolon tärkeämmäksi kuin sisäkohteissa kyselyyn vastanneet henkilöt. Maastossa matkailija ehkä kokee yhdessäolon 'todellisemmaksi' kuin sisätiloissa. Majoituskohteissa matkailijoiden huomio saattaa kiinnittyä muihin seikkoihin (tv, lehdet, palvelut tms.), jolloin yhdessäolo ei välttämättä toteudu henkisesti tasolla, vaikka fyysisesti saatetaan olla samassa tilassa.

Rokuan tärkeimmäksi vetovoimatekijäksi osoittautui odotetusti luonto. Teemahaastatteluihin luonto mainittiin poikkeuksetta ensimmäisenä, kun matkailijoilta kysyttiin, miksi he olivat valinneet juuri Rokuan matkakohteeseen. Tulos tukee Suomessa aiemmin tehtyjä tutkimuksia, joissa eri vetovoimatekijöiden merkitystä on kysytty matkailijoilta aluetason vaihdellessa koko Suomesta (ks. Marin 1994), lääneihin (ks. Södervall ja Tekoniemi-Selkälä 1993), kuntiin (ks. Kauppila 1996) ja yksittäisiin matkailukeskuksiin (ks. Saarinen 1996). Näissä tutkimuksissa on havaittu, että eräänä tärkeimpänä matkailun houkuttimena pidetään yleisesti matkakohteen luontoa. Myös matkailun motiivitutkimuksessa luonto mainitaan usein tärkeänä vetovoimatekijänä (esim. Peters 1969). Syitä luonnon vetovoimaisuuteen ei kuitenkaan monesti ole eritelty.

Telamaan (1992) mukaan luontoon liittyvät matkailun motiivit ovat jaettavissa kolmeen tasoon: (1) luonto havaintoympäristönä, (2) luonto toimintaympäristönä ja (3) luonto itseisarvona. Rokuan matkailijat kokivat luonnon ennen kaikkea havainto- ja toimintaympäristönä. Ennako-odotukset myönteisistä aistikokemuksista toimivat monien kohdalla työntövoimatekijöinä luontoon hakeutumiselle. Telamaan (1992) mukaan ihminen tiedostaa sen, että kaikki aistimukset matkakohteessa eivät välttämättä ole positiivisia, mutta kokonaisuutena luontokokemuksen odotetaan olevan myönteinen.

Osa Rokuan matkailijoista ilmoitti hakeutuneensa luontoon ensisijaisesti harrastamaan jotakin luonnonympäristössä harjoitettavaa aktiviteettia tai tavoittelemaan luonnosta konkreettista hyötyä (esim. sienestys, marjastus, kalastus). Telamaan (1992) mukaan luonnolla itsellään ei välttämättä ole kovin suurta motivoivaa merkitystä, mikäli ihminen kokee luonnon lähinnä harrasteensa toimintaympäristönä. Rokualla kaikki teemahaastatteluun osallistuneet matkailijat ilmoittivat luonnolla olevan myös 'itsenäisiä' arvoja, jotka toimivat merkittävinä motiiveina luonnonympäristössä harrastamiselle. Monet matkailijat kertoivat lähteneensä luontoon, koska halusivat yhdistää liikunnan ja luonnon tarkkailun. Tällöin luontomatkailun motiivit sisälsivät ennako-odotuksia sekä harrastuksesta saatavasta tyydytyksestä että luontoelämyksistä.

5 Luontoelämykset

Viime vuosina luontomatkailun kehittämisen yhdeksi avainsanaksi on Suomessa noussut elämys. Elämysten korostuminen liittyy laajempaan yhteiskunnalliseen tuotannon ja kulutuksen muutokseen. Jensenin (1999) mukaan ihmisten kulutuskäyttäytyminen on nykyään materiaalikuluttamisen sijaan entistä enemmän elämys- ja emotiohakuista. Elämyksistä on muodostunut tärkeä osa matkailutuotannon ja -kulutuksen yksilöllistymistä sekä länsimaisten yhteiskuntien kysyntäveitoisten markkinoiden muovautumista (Saarinen 2002).

Rokuan matkailijoiden keskuudessa korostuivat ennen kaikkea eri aistien kautta välittyvät luontoelämykset. Monet matkailijat korostivat visuaalisia aistimuksia ja kuvailivat esimerkiksi kauniiksi kokemiaan maisemia. Tutkimuksissa on havaittu, että näköaistin kautta saadut ärsykkeet usein do-

minoivat arvioitaessa ympäristön miellyttävyyttä (ks. Gifford ja Fan Ng 1982, Tuohino ja Pitkänen 2002). Näköaistimusten ohella teemahaastattelussa tuli esille kuuloaistin kautta välittyviä elämyksiä. Luonnon auditiivinen kokeminen liittyi paitsi luonnon ääniin myös sen äänettömyyteen. Äänettömyydellä ei tässä yhteydessä välttämättä tarkoiteta täydellistä äänien puuttumista, vaan pikemminkin hiljaisuutta ja rauhallisuutta. Saastamoisen (1996) mukaan hiljaisuuden kokeminen luonnossa voi merkitä ihmiselle tapaa hiljentyä tai osoittaa kunnioitusta luontoa kohtaan. Näin ollen hiljaisuus ei pelkästään ympäröi ihmistä ulkoapäin, vaan tavoittelee myös ihmisen sisintä.

Rokuan matkailijat ilmoittivat elämystensä liittyvän myös retkeilyyn ja muihin harrasteisiin. Tällaisissa tapauksissa elämys muodostuu aktiviteetin ja ympäristön vuorovaikutuksesta. Luonto ja ympäristöstä nauttiminen muodostavat elämyksen, joka ilmenee fyysisen stimulaation ohella myös henkisenä, yksilöllisenä ja emotionaalisenä kokemisena (Tuohino ja Pitkänen 2002).

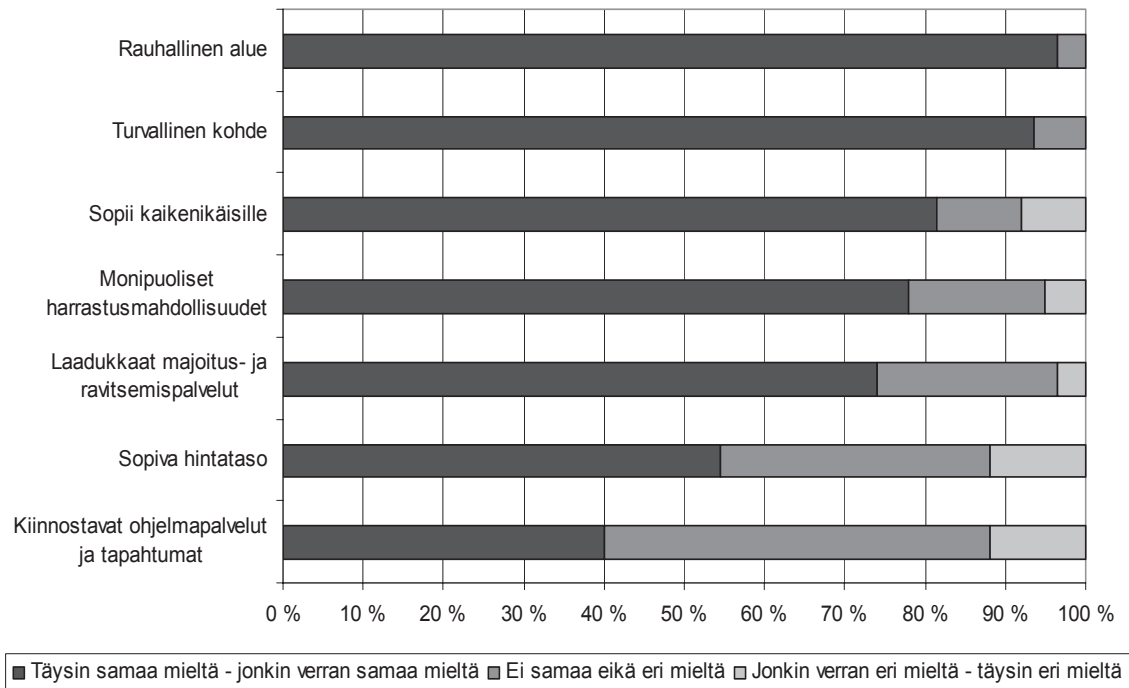
Osa matkailijoista etsi luontoelämyksiä vastapainoksi kiireiselle arkielämälle. Opaschowski (1995) pitää itseisarvoisten elämysten tavoittelua vasteena modernin yhteiskunnan ja elämäntyylin aiheuttamille paineille. Yksilö voi esimerkiksi pyrkiä hakeutumaan mahdollisimman yksilöllisten ja erikoisten elämysten pariin, mikäli hän kokee tarvetta erottautua massakulttuurista. Elämys itseisarvona heijastaa yhteiskunnan muuttunutta arvomaailmaa. Tämä viittaa lisääntyneeseen elämyskuluttamiseen ja entistä suurempaan itsensä toteuttamisen tarpeeseen (Tuohino ja Pitkänen 2002, s. 34).

Rokuan matkailijat etsivät ennen kaikkea puitteita rauhoittumiselle ja kevyelle liikunnalle. Matkailun motiivit liittyvät ennen kaikkea luontoon ja henkisiin arvoihin. Moni toivoo lomaltaan kiireiselle elämänmuodolle vastakkaisia seikkoja. Tämän taustalla voi vaikuttaa viime vuosikymmenten ajan jatkunut väestön keskittyminen taajamiin ja toisaalta kaupunkimaisen asumismuodon levittäytyminen myös maaseudun kuntakeskuksiin. Ihmisten arjen työ- ja asuin ympäristöjen kaupunkimaistuksessa korostuu kansallispuistojen sekä retkeily- ja luonnonsuojelualueiden merkitys kansalaisten luontosuhdetta ylläpitävänä ja uusintavana tekijänä.

Luonnon, henkisten arvojen ja elämysten korostuminen kuvastaa matkailun motiivien muutosta muun yhteiskunnallisen muutoksen mukana. Luontomatkailu voi olla keino heijastaa elämäntapaa ja ilmentää arvoja. Vastaavasti henkisistä arvoista on ehkä tullut itseisarvoja, joita pyritään toteuttamaan matkailemalla. Tämä tukee ajatusta 'uudesta matkailusta', joka korostaa matkailun muuttumista entistä yksilöllisemmäksi, ympäristövastuullisemmaksi ja joustavammaksi omatoimimatkailuksi (ks. Saarinen 2002).

6 Matkailijoiden mielipiteet Rokuasta matkakohteena

Matkailijat pitivät Rokuua pääosin rauhallisena ja turvallisena matkakohteena (kuva 2). Useimmat retkeilijät ilmoittivat myös olevansa tyytyväisiä Rokuan luonnonympäristön laatuun. Monet pitivät ympäristöä viihtyisänä ja virkistykseen sopivana. Osa matkailijoista kuitenkin koki maaston kuluneisuuden häiritseväksi suosituimmilla ja kulutusherkimmillä reiteillä. Moni oli myös huolissaan siitä, miten herkkä maasto kestää kulutuksen tulevaisuudessa, mikäli matkailijamäärät entisestään kasvavat.

Kuva 2. Matkailijoiden mielipiteet Rokuasta matkakohteena (N = 198).

Maaston kulumisen lisäksi matkailijoita huolestuttivat metsien hakkuut ja vesistöjen tila. Matkailijat olivat yhtä mieltä siitä, että hakkuut eivät sovi luontokohteen maisemaan. Etenkin retkeilyreiteille näkyviä hakkuuta paheksuttiin ja pidettiin virkistäytymistä häiritsevinä. Ongelmaksi nähtiin lisäksi vesistöjen rehevöityminen, ajoittain runsaat sinileväkukinnot ja pohjaveden pinnan lasku.

Matkailijat pitivät Rokuan harrastusmahdollisuuksia monipuolisina sekä majoitus- ja ravitsemispalveluja määrällisesti ja laadullisesti hyvinä. Teemahaastattelut kertoivat, että harrasteet sekä majoitus- ja ravitsemispalvelut ovat tärkeä vetovoimatekijä matkakohteen valintatilanteessa. Petersin (1969), Hollowayn (1989) ja Järviluoman (1994) mukaan matkailijoita houkuttelevat edellisten tekijöiden lisäksi erilaiset ohjelmalvelut ja tapahtumat. Kyselyssä ja teemahaastattelussa ilmeni, että matkailijat eivät koe Rokuan ohjelmalveluja ja tapahtumia kovin kiinnostaviksi. Monet matkailijat toivoivat alueelle lisää ohjattua toimintaa ja monipuolisia tapahtuma-attractiivita. Jokseenkin kaikki matkailijat olivat tyytyväisiä Rokuan tarjoamiin mahdollisuuksiin harrastaa liikuntaa ja hoitaa fyysistä terveyttä. Teemahaastattelussa tulivat kuitenkin fyysisten tarpeiden ohella esille matkailijoiden sosiaaliset ja psyykkiset tarpeet. Sosiaalisia harrastuksia pidettiin hyvänä mielen terveydelle ja lisäksi toivottiin erillisiä henkistä terveyttä hoitavia palveluja. Kehon ja mielen kokonaisvaltaiseen hoitoon liittyvät toiveet kertovat siitä, että Rokuan matkailijoiden motiiveissa on nähtävissä wellness- eli hyvinvointimatkailuun liittyviä arvoja.

7 Matkailun kehittäminen Rokualla

Rokuan matkailun kehittämisen tärkeimpänä lähtökohtana tulisi olla luonnonympäristön viihtyisyyden säilyttäminen. Tämä edellyttää puuttumista sellaisiin tekijöihin, jotka matkailijat kokevat häiritseviksi luonnossa liikkeessaan. Saarisen (2002) mukaan luontoon perustuvan matkailun suosio tulee todennäköisesti entisestään kasvamaan tulevaisuudessa. Rokualla olisi aiheellista

etukäteen varautua matkailijamäärien mahdolliseen kasvuun lähivuosina. Jämbäckin (1996) mukaan paras keino maaston kulumisen ennaltaehkäisyssä on kasvillisuuden muutosten seuranta. Tärkeää on myös liikkumisen keskittäminen merkityille reiteille sekä uusien polkujen suunnittelu kulutusta kestäville alueille. Rokualla olisi mahdollista kehittää opastusta, polkuviitoitusta ja tiedottamista nykyistä selkeämmäksi. Kulutuksen estämisestä voisi kieltojen ja käskymuotojen sijaan tiedottaa positiiviseen ja opastavaan tyyliin. Tietäessään syyn sääntöihin ihmiset hyväksyvät rajoitukset paremmin ja suhtautuvat myönteisemmin ympäristövaikutusten hallintaan tähtääviin toimenpiteisiin.

Luonnonympäristön suojelun ohella toinen tärkeä tavoite voisi olla uusien ja laadukkaiden matkailutuotteiden ja ohjelmapalvelujen luominen Rokualle. Tämä voisi osaltaan tasoittaa vilkkaiden ja hiljaisten kausien välistä vaihtelua. Huomiota kannattaisi ehkä kiinnittää siihen, miten luontoa ja elämyksiä voisi hyödyntää ohjelmapalvelujen suunnittelussa. Kuten Kompula (2002) on todennut, luontoelämyksiä ei varsinaisesti voida yrityksissä tuottaa, mutta puitteita niiden syntymiselle on mahdollista luoda. Tämän tutkimuksen perusteella Rokualla olisi tarvetta nykyistä monipuolisempiin ohjelmapalveluihin myös sisällä majoituskohteissa. Etenkin matkailijoita houkuttelevien tapahtuma-atraktioiden kehittäminen saattaisi lisätä alueen kokonaisvetovoimaa (ks. Holloway 1989). Kohdeattraktioita, kuten rakennettuja palveluja matkailijat eivät kaivanneet lisää Rokualle. Tämän perusteella matkailuun liittyvän rakentamisen voisi keskittää jo olemassa oleviin kohteisiin. Tämä tukisi myös vyöhykejatellua (ks. Saarinen 2001), jonka mukaan matkakohteessa tulisi olla sekä runsaammin että vähemmän rakennettuja osia.

Matkailutuotteiden ja ohjelmapalvelujen kehittäminen edellyttää Rokuan eri matkailijatyypin tunnistamista. Yksilölliset matkailijat etsivät aktiivisesti omatoimisia matkailukokemuksia. Näin ollen he eivät välttämättä ole valmiita maksamaan valmiista ohjelmapalveluista. Sen sijaan institutionalisoidummille matkailijatyypeille saattaa olla helpompi suunnata matkailutoimialan tuottamia palveluja. Kaikkia palveluja ei kuitenkaan tulisi suunnitella yksin pääasiallisen tai matkailupalveluja eniten käyttävän matkailijatyypin mukaan. Tässäkin yhteydessä tulisi vyöhykeistämisen periaatteen mukaan huomioida eri matkailijatyypin tarpeet.

Kolmas keskeinen teema Rokuan matkailun kehittämisessä voisi olla alueen imagon monipuolistaminen. Matkailijoiden mukaan alueen markkinointia tulisi tehostaa ja suunnata erityyppisille kohderyhmille. Eräs mahdollisuus matkailun kehittämisessä olisi luonto- ja hyvinvointiteemojen yhdistäminen nykyistä näkyvämmiin. Hynösen (2004) mukaan hyvinvointimatkailu on eräs matkailun uusista trendeistä. Kahden kasvavan matkailun muodon yhdistäminen saattaisi näin ollen lisätä Rokuan vetovoimaisuutta. Vetovoimaisuuden lisäämisellä ei tässä yhteydessä tarkoiteta suoranaisesti matkailijamäärien lisäämistä, vaan pikemminkin erilaisten asiakasryhmien löytämistä.

Tarkasteltaessa Rokuan matkailua kokonaisuutena voidaan sanoa, että alueella on hyvät edellytykset ekologisesti, sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävä matkailun kehittämiselle. Kestävä kehityksen huomioiminen matkailun suunnittelussa ja kehittämistoimissa on kuitenkin haasteellinen tavoite, joka edellyttää matkailuilmion moniulotteista tarkastelua (ks. Hynönen 2002). Saarisen (2004) mukaan luontomatkailua voidaan pitää talouden muotona, jonka menestyminen on kiinteästi sidoksissa toimintaympäristön laatuun. Tämän perusteella voidaan ajatella, että Rokuan luontomatkailusektorilla on mahdollisuus toimia kestävä kehityksen edistäjänä alueella.

Kirjallisuus

- Crompton, J. 1979. Motivations for pleasure vacation. *Annals of Tourism Research* 6(4): 408–424.
- Eisto, I. 2003. Ruunaan retkeilyalueen kävijät ja paikallistaloudelliset vaikutukset. *Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja, sarja A* 143. 75 s.
- Fennell, D. 2003. *Ecotourism: an introduction*. 2. painos. Routledge, London. 236 s.
- Fodness, D. 1994. Measuring tourist motivation. *Annals of Tourism Research* 21(3): 555–581.
- Gifford, R. & Fan Ng, C. 1982. The relative contribution of visual and auditory cues to environmental perception. *Journal of Environmental Psychology* 2: 275–284.
- Goodwin, H. 1996. In pursuit of ecotourism. *Biodiversity and Conservation* 5 (3): 277–291.
- Holloway, J.C. 1989. *The business of tourism*. Pitman, London. 201 s.
- Huhtala, M., Takku, A., Pouta E. & Ovaskainen V. 2004. Matkakohteen valintaan vaikuttavat tekijät Pohjois-Suomen retkeily- ja hiihtomatkoilla. *Terra* 116(4): 241–253.
- Hynönen, A. 2002. Matkailun alueellinen suunnittelu kestävän kehityksen näkökulmasta. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). *Luonto matkailukohteenä: virkistystä ja elämyksiä luonnosta*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 866. s. 135–147.
- 2004. Jääkauden lahja – Rokua: Rokuan matkailun kehittämissuunnitelma. Maantieteen laitos, Oulun yliopisto. 22 s.
- Iso-Ahola, S. 1982. Toward a social psychological theory of tourism motivation: a rejoinder. *Annals of Tourism Research* 9(2): 256–262.
- Jensen, R. 1999. *The dream society: how the coming shift from information to imagination will transform your business*. McGraw-Hill, New York. 242 s.
- Jämbäck, J. 1996. Tarkastelukulmia matkailun ekologiseen kantokykyyn: luonnon kulutuskestävyys ja kuluminen. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). *Luonto virkistys- ja matkailuympäristönä*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 619. s. 143–163.
- Järviluoma, J. 1994. Matkailun työntö- ja vetovoimatekijät ja niiden heijastuminen lomakohteen valintaan. Julkaisussa: Aho, S. (toim.). *Matkailun vetovoimatekijät tutkimuskohteina*. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos, Oulu. s. 31–48.
- 2001. Ympäristön käsitteestä luontomatkailemisen tulkintoihin. Julkaisussa: Aho, S., Honkanen, A. & Saarinen, J. (toim.). *Matkailuelämykset tutkimuskohteina*. Lapin yliopiston matkailun julkaisuja B: 6. s. 69–82.
- Kauppara, P. 1996. Miksi Kuusamoon? Tutkimus Kuusamon talvivetovoimatekijöistä. *Nordia tiedonantoja* 2. 93 s.
- Komppula, R. 2002. Luontoelämys matkailutuotteeksi – markkinoinnin näkökulma tuotekehitykseen. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma J. (toim.). *Luonto matkailukohteenä: virkistystä ja elämyksiä luonnosta*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 866. s. 45–65.
- Marin, R. 1994. Ulkomaiset matkailijat Suomessa kesällä 1993. *Matkailun edistämiskeskus A*: 84. 54 s.
- Mill, R.C. & Morrison, A. 1985. *The tourism system: an introductory text*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey. 457 s.
- Opaschowski, H. W. 1995. *Freizeitökonomie: marketing von erlebniswelten*. Freizeit- und Tourismusstudien 5. Leske + Budrich, Opladen. 306 s.
- Ovaskainen, V., Horne, P. & Sievänen, T. 1999. Nuuksion ja Seitsemisen kansallispuistojen virkistyskäyttö kesäkaudella 1996: kävijät ja kävijätyytyväisyys. *Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja, sarja A* 107. 77 s.
- Peters, M. 1969. *International tourism: the economics and development of the international tourist trade*. Hutchinson, London. 286 s.
- Saarinen, J. 1996. “Matkailun maisemaan”: Saariselän matkailun vetovoimatekijät. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). *Luonto virkistys- ja matkailuympäristönä*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 619. s. 49–77.
- 1997. Matkailun motiivit ja ympäristöt: matkailijatyypin tilasidonnaisuus. *Terra* 109(2): 55–65.

- 2001. Matkailun tilat ja motiivit: Saariselän ruskamatkailun muodot ja ympäristöt. Julkaisussa: Järviluoma, J. & Saarinen, J. (toim.). Luonnon matkailu- ja virkistyskäyttö tutkimuskohteena. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 796. s. 35–50.
- 2002. Luonto 'uuden matkailun' elämystuotannossa: katsaus Pohjois-Suomen luontoon perustuvan matkailun kehitykseen. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Luonto matkailukohteena: virkistystä ja elämyksiä luonnosta. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 866. s. 11–26.
- 2004. Viimeinen oljenkorsi? Matkailu ja maaseudun aluekehitys. Maaseudun uusi aika 3: 26–38.
- Saastamoinen, O. 1996. Hiljaisuuden äänet: pohdintaa erämaakokemuksen auditiivisuudesta. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Luonto virkistys- ja matkailuympäristönä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 619. s. 21–30.
- Södervall, R. & Tekoniemi-Selkälä T. 1993. Lapin matkailijat ja matkailutulo 1991/92. Matkailun koulutus- ja tutkimuskeskus A: 38. 68 s.
- Telamaa, R. 1992. Luontoliikunnan motivaatio: luonto liikunnan harrastajan havainto-, elämys- ja kokemusmaailmana. Julkaisussa: Lyytinen, T. & Vuolle, P. (toim.). Ihminen – luonto – liikunta. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 81. s. 61–77.
- Tuohino, A. & Pitkänen, K. 2002. Elämyksen representaatiot matkaesitteissä – esimerkkinä talvinen Itä-Suomi. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Luonto matkailukohteena: virkistystä ja elämyksiä luonnosta. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 866. s. 27–44.

Matkailijoiden maisemamielikuvat matkailu- alueiden kehittämässä

Marja Uusitalo ja Outi Rantala

1 Johdanto: matkailijoiden maisemakokemukset visuaalisen kestävyden mittareina

Näkö on ympäristöä tarkastellessamme ja sen laatua arvioidessamme yksi hallitsevimista aisteistamme, vaikka keräämmekin tietoa fyysisen ympäristömme ominaispiirteistä moniaistisesti (Horelli 1981, Tuovinen 1992, Bell 1999). Matkailun kestävyttä arvioitaessa puhutaan toisinaan visuaalisesta kantokyvystä (Järviluoma 1993). Visuaalisen kantokyvyn voidaan katsoa ylittyneen, jos luontomatkoille matkailijamäärät ovat kasvaneet niin suuriksi, että rakentaminen ja luonnon kuluminen ovat alkaneet merkittävästi heikentää kohteen maisemakuvaa ja vetovoimaa. Maisemakuva käsitetään yleensä näköaistin välittämäksi maisematekijöiden ja -rakenteen ilmi-
asuksi (Rautamäki 1989, Tuovinen 1992).

Ympäristö hahmottuu ns. kognitiivisessa prosessissa, jossa kaikkien aistien yhteistyönä syntyneitä havaintoja luokitellaan, jäsenellään ja nimetään aiemmin omaksuttujen mielikuvien avulla (Horelli 1981, Allas 1993). Olemme tallentaneet joko yksityisiin tai yhteisön kanssa jakamiimme mielikuviin erilaisia henkilökohtaisia, yhteisöllisiä ja kulttuurisia arvoja, ihanteita ja odotuksia, joista emme ole välttämättä tietoisia. Esimerkiksi arvioidessamme maiseman esteettisyyttä sovitamme omia tunteilla ladattuja mielikuviamme havaintoihimme todellisuudesta, jolloin maisema muuttuu merkitykselliseksi ja saa arvolatauksia (Horelli 1981). Koska ympäristölle annetaan siis merkityksiä yksilöllisten tavoitteiden ja sisäisten mallien mukaisesti, eri ihmiset kokevat maiseman eri tavoin (Ittelson ym. 1976, Horelli 1981, Allas 1993). Niinpä esimerkiksi maiseman ensisijaisesti fyysisenä paikkana kokeva luonnontieteilijä ja maiseman toiminnallisena paikkana tai tunnelmana kokeva matkailija voivat tehdä samasta maisemasta erilaisia tulkintoja. Koska ympäristön arviointi tapahtuu yleensä intuitiivisesti ympäristön herättämien mielikuvien välityksellä (Rautiainen 2001), voidaan maisemamielikuvia tutkimalla saada tietoa maiseman monimuotoisuudesta ja -tulkinnallisuudesta.

Tässä artikkelissa esitellään LANDSCAPE LAB -hankkeen LABLAND-tehtävän menetelmiä, joilla kootaan tietoa matkailijoiden maisemakokemuksista ja -odotuksista. Matkailumaisemien visuaalista kestävyttä tullaan tarkastelemaan Maisemalaboratorio-hankkeessa yhtäältä analysoimalla maisemien visuaalisia ominaisuuksia ja tilallista jäsentymistä (maisemakuvaselvitys) ja toisaalta tutkimalla matkailijoiden maisemakokemuksia ja -odotuksia (maisemamielikuvaselvitys).

Hankkeen maisemamielikuvaselvityksessä matkailumaisema käsitetään moniaistiseksi kokemukseksi, joihin näkö- ja kuuloaistien lisäksi myös esimerkiksi sään, rasiituksen ja vauhdin välittämät ruumiilliset tuntemukset sekä mielikuvat vaikuttavat (Karjalainen 1997, Raivo 1997, Löfgren 1999). Osaselvityksen tavoitteena on mm. tutkia, miten matkailijoiden maisemakokemukset rakentuvat kulttuurisesti ja sosiaalisesti ja millaisia ominaisuuksia (esimerkiksi visuaalisia) matkailijat matkailumaisemissa arvostavat. Lisäksi pyritään selvittämään, onko matkailualueilla erityisen omaleimaisia paikkoja, millä kriteereillä (esim. paikan henki, toimintamahdollisuudet) niiden identifiointi tapahtuu, millaisiin paikkoihin matkailijat hakeutuvat ja mitä ihmiset tuntevat eri paikkoja kohtaan. Maisemamielikuvia tutkitaan eri lähestymistavoilla. Selvityksessä sovelletaan suomalaisissa kaupunkikuvatutkimuksissa käytettyjä vuorovaikutteisia työmenetelmiä, kuten kognitiivista kartoitusta (Allas 1993), kävelykierroksia (GÅTUR-menetelmä), valokuvausta ja arviointikeskusteluja (Rautiainen 2001). Osallistamalla matkailijat havaintojen tekoon GÅTUR-menetelmä antaa kyselyihin verrattuna paikannetumpaa ja yksityiskohtaisempaa tietoa alueiden kehittämistä varten. Suomessa on tutkittu mm. Tampereen (Korpela ja Kyttä 1991), Oulun (Allas 1993), Helsingin (Rautiainen 2001) ja Vantaan (Hentilä ja Wiik 2003) kaupunkikuvia asukkaiden arvioimana ja kokemana.

2 Fokusryhmähaastattelut maisemakokemusten keräämisessä

Tässä hankkeessa matkailijoiden maisemakokemuksia tutkitaan teemoitettujen fokusryhmähaastatteluiden avulla kerättyä aineistoa analysoimalla. Fokusryhmähaastattelua ovat käyttäneet mm. McIntyre ym. (2004) metsämaisemiin liittyvien arvojen tutkimiseen. Fokusryhmähaastatteluiden pyrkimyksenä on selvittää jokaisen keskustelutilaisuuteen osallistuvan näkökulma sekä rohkaista osallistujia ilmaisemaan erilaisia mielipiteitä. Ryhmähaastattelussa fyysisen ympäristön laadusta saadaan yleensä kyselyihin ja yksilöhaastatteluihin verrattuna monipuolisempi ja -ulotteisempi aineisto, jossa mielipiteiden ohella painottuvat erilaiset kokemukset, odotukset ja asenteet (Ahola 2002).

Usein fokusryhmähaastattelut käsitetään markkinointiin liittyviksi asiantuntijahaastatteluiksi (Morgan 1988, 2002). Tässä tutkimuksessa fokusryhmähaastatteluihin osallistuneiden matkailijoiden voidaan katsoa olevan aihepiirin ”asiantuntijoita”. Ensinnäkin matkailijat ovat matkailukeskusten suurin käyttäjäryhmä. Toiseksi monelle Levin, Ylläksen ja Oloksen matkailijalle on jo kertynyt kokemuksia matkailukeskuksen maisemista aiemmilla käynneillä. Kolmanneksi varsinaisia ryhmähaastatteluita edeltävällä kuvausretkellä matkailijoille syntyy maisemakokemuksia heidän havainnoidessaan ja kuvatessaan alueen maisemia.

Haastateltavat osallistuvat joko tutkijoiden suunnittelemaalle hiihto- tai patikointiretkelle tai ohjelmopalveluyrittäjän ohjaamalle moottorikelkka-, husky- tai hevossafarille. Kuvausretken tai -kierroksen aikana osallistujat tekevät havaintoja ja arvioita maisemista. Lisäksi heitä pyydetään valokuvaamaan reitin varrelta ajatuksia tai tuntemuksia herättäviä maisemakohteita kertakäyttökameroilla. Valokuvaamisen uskotaan hermistävän matkailijat maisemakokemuksille, ja samalla maiseman ominaisuuksia, kokemuksia, vaikutelmia ja tuntemuksia tallentuu muistin tueksi (Rautiainen 2001). Lisäksi maisemavalokuvat antavat haastatelluille mahdollisuuden kertoa maisemakokemuksistaan ei-sanallisessa muodossa. Osallistujia pyydetään nimeämään lomakkeille kuvien aiheet joko valokuvauksen yhteydessä, taukopaikoilla tai kierroksen päätteeksi (kuva 1). Ne toimivat keskustelun virikemateriaalina.

Kuva 1. Valokuvaus osana maisemamielikuvaselvitystä.

Retken jälkeen kokoonnutaan ohjattuun keskusteluun, jossa puretaan matkailijoiden havaintoja ja kokemuksia. Ennen varsinaisen keskustelun alkua osallistujat täyttävät taustatietolomakkeen, jotta tutkijoille muodostuisi kuva siitä, millaisia alueiden käyttäjiä keskustelijat ovat ja millainen suhde heillä on alueeseen. Fokusryhmähaastattelujen neljä teemaa käsittelevät havaintoja ja kokemuksia valokuvausretkeltä, metsämaisemista, matkailukeskuksen maisemista ja yleisesti matkailumaisemista. Matkailukeskuksen maisemista keskusteltaessa osallistujat nimeävät kartalta muun muassa mielimaisemiaan, mielipaikkojaan ja -reittejään. Toinen haastattelijoista ohjaa keskustelua teemahaastattelurungon pohjalta ja toinen tekee muistiinpanoja.

Huolellinen suunnittelu ja ennakkojärjestelyt korostuvat fokusryhmähaastatteluissa. Tiedonkeruu on alkanut vuoden 2005 kevättalvella, jolloin selvitettiin matkailijoiden kokemuksia matkailukeskusten talvimaisemista. Keskustelutilaisuuksista on tiedotettu paikallisille ohjelmajärjestäjille, paikallislehdissä, hiihtokeskusten kotisivuilla sekä hotellien, latukahviloiden ja kotien ilmoitustauluilla. Lisäksi alueelta tavoitettuja matkailijoita on kutsuttu keskustelutilaisuuksiin henkilökohtaisesti. Fokusryhmiä on pyritty kokoamaan eri tavoin matkailukeskuksia käyttävistä ja niissä liikkuvista (hiihto, moottorikelkkailu, koiravaljakkoajelut) ryhmistä. Suurimmillaan kahdeksanhenkiset fokusryhmät ovat koostuneet kaikenikäisistä ihmisistä. Ryhmissä on ollut sekä ensikertalaisia että alueella useammin liikkuneita matkailijoita. Osa ryhmistä on muodostunut pelkästään keskieuropalaisista lomailijoista. Haastatteluja tullaan tekemään myös ruskasesongin aikana, jolloin selviää, miten vuodenaika liikkumismuodon ohella vaikuttaa matkailijoiden maisemakokemuksiin.

Hiihto- ja patikointireiteiksi on pyritty valitsemaan sellaisia keskusta-alueiden tuntumassa kiertäviä laturia ja polkuja, joita käytetään paljon ja joiden maisemat edustavat matkailualueutta mahdollisimman monipuolisesti. Sekä Ylläksellä että Levillä haastattelukierrokset toteutetaan kahdella

sijainniltaan ja osin myös toiminnaltaan eroavalla alueella, jotka ovat ikään kuin yhden matkailukeskuksen eri osia. Myös moniaistinen maiseman kokeminen on pyrityt ottamaan huomioon sekä kuvausretken suunnittelussa että haastattelun teemoja valittaessa.

3 Kehysanalyysi maisemakokemusten yhteisöllisten ja kulttuuristen ulottuvuuksien tulkitsemisessa

Matkailijoiden ja virkistyskäyttäjien luonnonmaisemiin liittyviä mielikuvia ovat Suomessa aikaisemmin tutkineet mm. Ville Hallikainen (1998), Eeva Karjalainen (2000) sekä Harri Silvennoinen, Liisa Tahvanainen ja Liisa Tyrväinen (1998). Hallikaisen tutkimuksessa keskeisenä käsitteenä toimi erämaakokemus. Vaikka metsämaisema ei ollutkaan tutkimuksen pääkohteena, keräsi Hallikainen arvioita luonnonmaisemista kyselyiden ja diakuvien avulla ja tarkasteli niiden perusteella, millaiset metsän ominaisuudet tuottavat erämaakokemuksia. Ulkoilijoiden metsämaiseman arvostuksia tarkastelevassa tutkimuksessa virkistyskäyttäjät niin ikään arvioivat erilaisia metsänhoitovaihtoehtoja esittäviä valokuvia (Karjalainen 2002). Karjalainen on tutkinut myös ulkoilumetsän kokemista ja merkityksiä haastatteleamalla ulkoilijoita samalla, kun hän on kiertänyt heidän kanssaan luontopolkua. Silvennoinen, Tahvanainen ja Tyrväinen selvittivät kyselyaineiston avulla muun muassa sitä, mikä on maisemien ja ympäristön merkitys luontomatkailemisessa ja ovatko metsätalous ja matkailu mahdollisia samalla alueella. Silvennoinen ja Tyrväinen (2002) ovat lisäksi tutkineet, minkälainen merkitys maisemalla ja luonnolla on Suomesta kiinnostuneille saksalaisille.

Maisemalaboratorio-hankkeen maisemamielikuvaselvityksessä kerättyä aineistoa tullaan analysoimaan Erving Goffmanin (1986) *kehysanalyysillä* matkailijoiden maisemakokemuksia Lapin metsissä tarkastelevassa pro gradu -tutkielmassa. Lomalla matkailija siirtyy kehuksesta toiseen toimiessaan erilaisissa vuorovaikutustilanteissa ja määritellessään näitä tilanteita. Tutkimuksessa ei keskitytä määrittelemään, mitä kehyksiä matkailija yleensä käyttää lomallaan, vaan syvennytään tarkastelemaan niitä kehyksiä, jotka liittyvät erityisesti lappilaisen metsämaiseman kokemiseen. Maisemakokemusten analysointi vuorovaikutuksen kehyksiä tulkitsemalla auttaa hahmottamaan maisemakokemukseen liittyviä yhteisöllisiä ja kulttuurisia ulottuvuuksia. Näin voidaan nostaa esille ne yhteiset toiminta- ja tulkintatavat, joita lappilaiseen metsämaisemaan liittyy.

Goffmanin kehysten käsite auttaa hahmottamaan ihmisen toiminnan ja tietoisuuden välistä suhdetta. Se voidaan ymmärtää *tulkintakehystenä* (Väliverronen 1996), *toimintakokonaisuutena* (Peräkylä 1990) tai *situaationa* (Puroila 2002). Yhteistä näille tulkinnoille on yhteiskunnallisen ilmiön, toiminnan ja tilanteiden tarkastelu kulttuurisesti annettuja sääntöjä analysoimalla. Väliverrosen käsite *tulkintakehys* kuvaa hyvin kehysten luonnetta yksilön apuvälineenä asioiden ja tapahtumien havainnoinnissa, tunnistamisessa ja nimeämisessä. Kehys viittaa tällöin siihen, miten toimimme ja miten toimintamme kautta määrittelemme asioita ja tapahtumia. ”Kehys antaa mielen ja merkityksen asioille, tilanteille ja toiminnalle” (Väliverronen 1996, s. 107). Tutkimuksessa keskitytäänkin pääasiallisesti maisemakokemuksiin liittyvien kehysten erittelyyn ja pyritään näin tavoittamaan maisemakokemuksiin liittyviä yksilöllisiä ja yhteisöllisiä piirteitä. Tarkoituksena on myös kartoittaa kehysten käyttöön liittyvää dynamiikkaa.

Analysoitaessa maisemakokemuksia kehysanalyysin kautta tulee tiedostaa ne esioletukset, jotka sisältyvät Goffmanin kehysanalyysiin viitekehukseen. Puroilan (2002) tulkinnan mukaan Goffmanin ontologia sijoittuu positivismiin ja konstruktivismiin väliin. Tämä tarkoittaa sitä, että Goff-

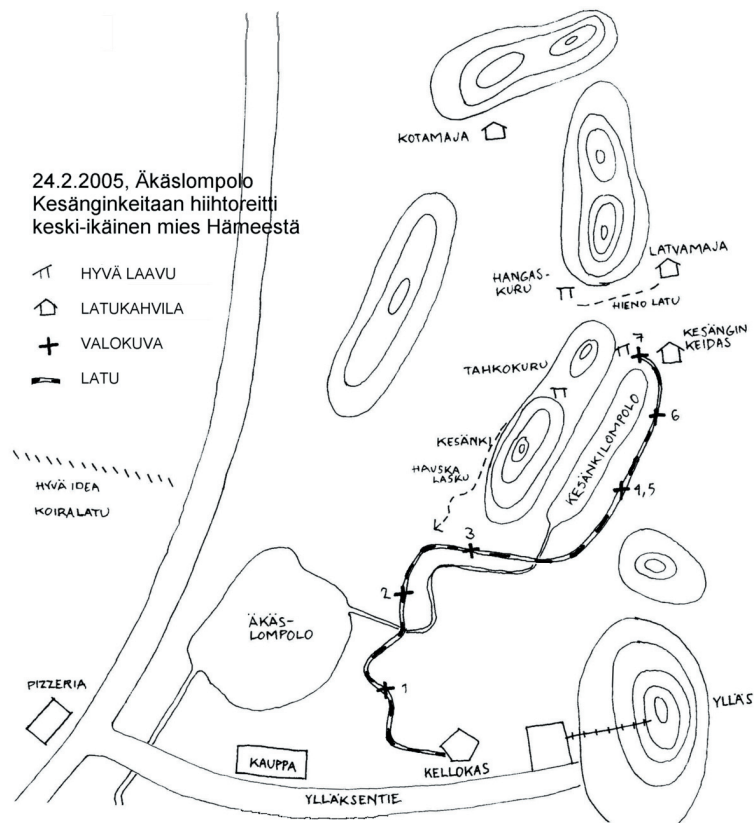
man olettaa sosiaalisen todellisuuden olevan olemassa objektiivisesti, mutta samanaikaisesti tuo todellisuus on hyvin moniulotteinen ja vaatii yksilöiden välisessä vuorovaikutuksessa tapahtuvaa jatkuvaa uusintamista. Maisemakokemuksia tutkittaessa tuleekin tämän esioletuksen valossa kiinnittää huomiota siihen, etteivät yksilöt rakenna kokemustaan aina maisemankokemistilanteessa alusta asti yksin, vaan heidän kokemustaan ohjaavat osittain valmiit kulttuuriset säännöt ja rakenteet eli kehykset. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kehykset ja kulttuuriset rakenteet yksistään määräisivät sosiaalisen todellisuuden olemuksen, sillä ilman yksilöiden kehyksiä uusintavaa toimintaa näiden kehysten merkitys ja kehysten mukainen todellisuus lakkaa (Puroila 2002).

Analyysin kohteena on lähinnä kolmeen ensimmäiseen teemaan liittyvä keskustelu, mutta huomiota on kiinnitetty myös muista teemoista käytyyn keskusteluun silloin, kun se on liittynyt keskeisesti tutkimusaiheeseen. Valokuvista on valittu tarkempaan analysointiin ne kuvat, joiden kohteena on ollut metsä tai jokin lappilaiseen matkailumaisemaan keskeisesti liittyvä tekijä. Aineiston analysoinnissa ei ole keskitytty tarkastelemaan niinkään sitä, kuinka hyvin matkailijoiden kuvaukset ja kokemukset vastaavat metsämaiseman fyysistä tai todellista tilaa, vaan siihen minkälaisia kehyksiä matkailijoiden puheista on löydettävissä ja kuinka matkailijat käyttävät näitä kehyksiä. Valokuvia ja niihin liittyviä kommentteja tarkastellaan sekä hahmoteltujen kehysten näkökulmasta että kuvanalyysia käyttäen. Kehysanalyysiin perehtyminen auttaa ymmärtämään myös ryhmähaastattelutilannetta vuorovaikutustapahtumana, johon itseensä liittyy erilaisia esioletuksia ja toimintaa ohjaavia kehyksiä. Vaikka nämä esioletukset ja kehykset eivät olekaan varsinaisen analyysin kohde, tulee tutkijan tiedostaa niiden vaikutus kerättyyn aineistoon. Useimmissa ryhmähaastattelutilanteissa päästiin kuitenkin varsinaisen haastattelun kehyksen ”tuolle puolen”, ja haastateltavat kuvasivat varsin elävästi lappilaisia maisemia. Elävän kuvauksen saavuttamisessa auttoi varmasti maisemakokemuksen läheisyys, sillä tehtiinhän haastattelut heti maisemakierrosten jälkeen, jolloin kokemukset olivat vielä tuoreena mielessä. Kehysanalyysi mahdollistaa tutkimustiedon käytön myös muiden kuin metsämaisemien analysointiin tarjoamalla havainnollistettavia tulkintakehyksiä.

4 Kognitiiviset kartat maisemamielikuvien tulkitsemisessa

Maisemamielikuvaselvitykseen osallistujia pyydettiin piirtämään ulkomuistista matkailukeskusten kartta alueeseen tutustuvaa ensikertalaista matkailijaa varten. Ensinnäkin näiden kognitiivisten karttojen avulla pyritään selvittämään ne maisemat ja paikat, jotka ovat kiinnostavia tai merkityksellisiä ja jääneet siksi tutkimukseen osallistujien mieliin (Allas 1993). Toiseksi kartoista pyritään tulkitsemaan, millaiset mieliin taltioituneet mielikuvat suuntaavat ympäristöön ja maisemaan kohdistuvaa mielenkiintoa ja tarkkailua. Kolmanneksi kartat heijastavat sitä, miten ihmiset jäsentävät kulttuurilähtöisesti ympäristönsä fyysistä rakennetta esimerkiksi kiintopisteiden, maamerkkien, solmukohtien, paikkojen ja niiden sijainnillisten suhteiden sekä reittien avulla.

Allaksen (1993) mukaan ympäristömielikuvat sisältävät suuntautunutta, suodattunutta ja pelkistynyttä tietoa. Siksi kognitiiviset kartat eivät yleensä täydellisesti vastaa fyysistä todellisuutta. Karttojen sisältöön ja yksityiskohtaisuuteen vaikuttaa se, mitä havaintojen tekijä jo ennestään tietää. Siksi on oletettavaa, että matkailukeskuksissa aiemmin vierailleiden ja alueilla paljon liikuneiden kartat sisältävät enemmän yksityiskohtia ja vastaavat paremmin todellisuutta (kuva 2). Kognitiiviset kartat peilaavat ympäristön laatua ja miellettävyttä. Fyysisestä ympäristöstä poimitut ja havaitut visuaaliset ja tilalliset piirteet voidaan yleensä muistaa vain, jos niistä muodos-

Kuva 2. Kognitiiviset kartat osana maisemamielikuvaselvitystä.

tuu havaintojen tekijälle mielekäs kokonaisuus (Lynch 1960, Allas 1993). Siksi maisemamielikuvaselvityksessä pyritään myös osoittamaan, mitkä tekijät estävät tai edistävät tarkan mielikuvan muodostumista. Tarkkuudella on merkitystä, koska sen on todettu lisäävän ympäristön käyttöä (Appleyard 1969, Walsh ym. 1981).

Tässä hankkeen osaselvityksessä kognitiiviset kartat täydentävät keskustelun yhteydessä ilmaistuja sanallisia maisemakuvauksia, joista on helpompi tulkita paikkojen tunne-, toiminta- ja merkityssisältöjä. Niitä puolestaan tarkastellaan mm. SWOT-nelikenttäanalyysillä. Maisemakuvauksia luokitellaan siten, että mielipaikat, mielireitit, mielimaisemat ja ns. identiteettialueet tulkitaan matkailukeskuksen maisemallisiksi vahvuustekijöiksi, maisemahäiriöt heikkouksiksi, maisemaan kohdistuvat odotukset ja toiveet mahdollisuuksiksi ja muutokselle asetetut rajat uhkiksi.

5 Maisemakokemusten hyödyntäminen suunnittelussa

Kaikki artikkelissa mainitut aikaisemmat tutkimukset ovat tuottaneet arvokasta tietoa matkailijoiden tai asukkaiden maisema- tai kaupunkikuvaan liittyvistä kokemuksista. Niiden perusteella on annettu ohjeita metsänhoidosta ja -käsittelystä tai kaupunkikuvan ja kaupunkirakenteen kehittämistä. Myös LABLAND-työryhmän tavoitteena on laatia maisemamielikuvaselvityksen perusteella yleisiä maisemarakenteeseen ja maisemakuvaan vaikuttavia maankäyttö-, rakennustapa- ja ympäristönhoito-ohjeita. Pyrkimyksenä on vastata matkailijoiden maisemaodotuksiin ja tukea

ihmisten tapaa hahmottaa matkailukeskusten visuaalista ja tilallista ympäristöä. Kun esimerkiksi toimintoja sijoitetaan käyttäjien kannalta tarkoituksenmukaisesti ja selkeytetään alueiden tai paikkojen toiminnallisia sisältöjä, ympäristön miellettyvyys lisääntyy ja liikkuminen alueella helpottuu (Horelli 1982, Allas 1993). Paikkojen omaleimaisuutta ja esteettisyyttä voidaan puolestaan lisätä maiseman myönteiseksi koettuja piirteitä vahvistavalla rakennustavalla ja maisemanhoidolla. Käyttäjien maisemamielikuvista ja maisemaodotuksista sekä heidän ympäristösuhteestaan lähtevä suunnittelu on siis merkittävä osa visuaalisesti, sosiaalis-kulttuurisesti mutta myös ekologisesti kestävästä kehityksestä. Myönteiset maisemakokemukset voivat vahvistaa matkailijoiden minäkuvaa, paikkaidentiteettiä, yhteisyyden ja osallisuuden kokemuksia (Horelli 1982). Niiden myötä matkailijoiden aluetietoisuus ja -uskollisuus sekä ympäristövastuullisuus voivat lisääntyä, mikä osaltaan edistää matkailualueen ekologista kestävyyttä.

Maisemakokemuksiin liittyviä tutkimuksia on toteutettu lukuisilla erilaisilla tutkimusmenetelmillä, ja tutkimustuloksia on tulkittu erilaisista viitekehyksistä. Karjalaisen (2001) mukaan maiseman kokemisen, maisemamieltyymysten ja maisema-arvojen tutkimus onkin toistaiseksi ollut hyvin hajanaista ja siltä on puuttunut yhteinen vahva teoria. Tällaiselle yhteistä teoriaa luovalle tutkimukselle sosiaalisten tieteiden ja ympäristöpsykologian viitekehyksestä on edelleen tarvetta (ks. Karjalainen 2001, s. 178). Samanaikaisesti Karjalainen on kuitenkin kritisoinut laadullisen tutkimuksen tuottamaa tietoa, joka keskittyy selittämään, mitä maisemassa arvostetaan ja mitä merkityksiä maisemaan liittyy, mutta ei anna selkeitä ohjeita käytännön suunnittelutyöhön. Tämän tutkimuksen tarkoituksena ei ole kuitenkaan keskittyä luomaan maiseman kokemiseen liittyvää teoriaa tai antamaan tarkkoja paikkasidonnaisia ohjeita maisemanhoitoon. Pyrkimyksenä on pikemminkin syventyä tarkastelemaan laadullisen tutkimuksen keinoin matkailumaisemia maisemakokemuksen näkökulmasta. Artikkelissa esitetyt aineistonkeruu- ja analysointitavat voivat syventää ihmisten maisemakokemusten ja ympäristösuhteen ymmärtämistä. Ihmisen ympäristösuhdetta ja sen dynamiikkaa ymmärtävä elinkeinonkehittäjä tai aluesuunnittelija vaalii työssään yhtä matkailun tärkeintä vetovoimatekijää – maisemaa.

Kiitokset

Työtä varten on saatu Euroopan yhteisön LIFE-rahoitustukea.

Kirjallisuus

- Ahola, A. 2002. Fokusryhmähaastattelu tiedonkeruun kehittämiseksi. Julkaisussa: Ahola, A., Godenhjelm, P. & Lehtinen M. (toim.). Kysymisen taito. Tilastokeskus, Helsinki.
- Allas, A. 1993. Ympäristömielikuvat ja kaupunkisuunnittelu. Acta Universitatis Ouluensis Series C, Technica 71, Oulun yliopisto. 185 s.
- Appeleyard, D. 1969. Why buildings are known: a predictive tool for architects. *Environment and Behavior* 1: 131–156.
- Bell, S. 1999. *Landscape pattern, perception and process*. E&FN Spon, London. 344 s.
- Goffman, E. 1986. *Frame analysis. An essay on the organization of experience*. Northeastern University Press, Boston. 586 s.
- Hallikainen, V. 1998. The Finnish Wilderness Experience. *Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja* 711. 288 s.
- Hentilä, H-L. & Wiik, M. 1993. Kaupunkikuva asukkaiden kokemana. Vantaan kokeiluprojektin kuvaus. Suomen ympäristö 619, Ympäristöministeriö, alueiden käytön osasto, Vantaa. 99 s.
- Horelli, L. 1981. *Ympäristöpsykologia*. Weilin+Göös, Espoo. 256 s.

- Ittelson, W.H., Frank, K.M. & O'Hanlon, T.J. 1976. The nature of environmental experience. Julkaisussa: Wapner, S., Cohen, S.B. & Kaplan, B. (toim.). *Experiencing the environment*. Plenum Press, New York. s. 187–206.
- Järviluoma, J. 1993. Paikallisväestön asennoituminen matkailuun ja sen seurausvaikutuksiin: esimerkkinä Kolarin kunta. *Research Reports 110*. University of Oulu, Research Institute of Northern Finland, Oulu. 152 s.
- Karjalainen, E. 2000. Metsänhoitovaihtoehtojen arvostus ulkoilualueilla. Julkaisussa: Saarinen, J. & Raivo, P. (toim.). *Metsä, harju ja järvi: Näkökulmia suomalaisen maisematutkimukseen ja -suunnitteluun*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 776. s. 123–136.
- 2001. Ulkoilumetsän kokeminen ja merkitykset. Julkaisussa: Lyytikäinen, S. (toim.). *Luonnon monimuotoisuus, maisema ja virkistysarvot ulkoilumetsien hoidossa*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 846. s. 11–22.
- Karjalainen, P.T. 1997. Maailman paikoista paikan maailmoin – kokemuksen geografiaa. *Tiedepolitiikka 4/97*: 41–46.
- Korpela, K. & Kyttä, M. 1991. Ympäristöanalyysi Tampereella. Julkaisussa: Burman, C., Honkanen, M., Koho, T., Korpela, K., Kyttä, M., Lehtonen, H., Siitonen, P., Säätelä, S. & Tuovinen P. (toim.). *Esteettisesti ja laadullisesti korkeatasoinen fyysinen ympäristö ja uudet suunnittelutekniikat. Osa 2: Ympäristön kokeminen ja havainnollistaminen*. VTT, tiedotteita 1235. Espoo. 197 s.
- Löfgren, O. 1999. *On Holiday. History of vacationing*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles. 320 s.
- Lynch, K. 1960. *The image of the city*. 16. painos. MIT Press, Cambridge. 194 s.
- McIntyre, N., Yuan, M., Payne, R.J. & Moore, J. 2004. Development of a value-based approach to managing recreation on Canadian Crown Lands. Julkaisussa: Sievänen, T., Erkkonen, J., Jokimäki, J., Saarinen, J., Tuulentie, S. & Virtanen, E. (toim.). *Policies, methods and tools for visitor management – proceedings of the second International Conference on Monitoring and Management of Visitor Flows in Recreational and Protected Areas, June 16–20, 2004, Rovaniemi, Finland*. Metlan työraportteja / Working Papers of the Finnish Forest Research Institute 2. s. 285–293. Saatavissa: <http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/2004/mwp002.htm>. [Viitattu 1.8.2005].
- Morgan, D.L. 1988. Focus groups as qualitative research. *Qualitative research methods, Volume 16*. Sage Publications, Beverly Hills. 85 s.
- 2002. Focus group interviewing. Julkaisussa: Gubrium, J.F. & Holstein, J.A. (toim.). *Hand book of interview research. Context & method*. Sage Publications, London. s. 141–159.
- Peräkylä, A. 1990. Kuoleman monet kasvot: identiteettien tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa. *Vastapaino, Tampere*. 181 s.
- Puroila, A.-M. 2002. Erving Goffmanin kehysanalyysi sosiaalisen todellisuuden jäsentäjänä. *Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja, B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 41*. 175 s.
- Raivo, P. 1997. Kulttuurimaisema: alue, näkömä vai tapa nähdä. Julkaisussa: Haarni, T., Karvinen, M., Koskela, H. & Tani, S. (toim.). *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Vastapaino, Tampere. s. 193–210.
- Rautamäki, M. 1989. Maisema rakentamisen perustana. *Selvitys 2/1989*. Ympäristöministeriö, Kaavoitus- ja rakennusosasto, Helsinki. 48 s.
- Rautiainen, M. 2001. Kaupunkikuvan arvioiminen. *Selvitys kaupunkikuvaindikaattoreista. Suomen ympäristö 502*. Ympäristöministeriö, alueiden käytön osasto, Helsinki. 75 s.
- Silvennoinen, H., Tahvanainen, L. & Tyrväinen, L. 1998. Luonto ja maisema lomakohteen vetovoimatekijänä: maatila- ja luontomatkojen erityisvaatimukset. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). *Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Pallas symposium 1997*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671. s. 109–127.
- Silvennoinen, H. & Tyrväinen, L. 2002. Saksalaisten matkailijoiden luonto- ja ympäristöodotukset. Julkaisussa: Saarinen, J. ja Järviluoma, J. (toim.). *Luonto matkailukohteena: virkistystä ja elämyksiä luonnosta*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 866. s. 91–108.
- Tuovinen, P. 1992. Ympäristökuva ja symboliikka. Ympäristökuvan ja siihen liittyvien merkitysten analysointimetodiikasta. *Yhdyskuntasuunnittelun julkaisuja A 20*. Yhteiskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskus, Teknillinen korkeakoulu. 151 s.

- Väliverronen, E. 1996. Ympäristöuhkan anatomia. Tiede, media ja metsän sairaskertomus. Vastapaino, Jyväskylä. 240 s.
- Walsh, D.A., Krauss, I.K. & Reginer, V.A. 1981. Spatial ability, environmental knowledge, and environmental use: The elderly. Julkaisussa: Liben, L.S., Patterson, A.H. & Newcombe, N. (toim.). Spatial representation and behaviour across the life span. Academic Press, New York. s. 321–357.

Perinteisten purjealusten matkailukäyttö metsätalouden näkökulmasta

Marjatta Hytönen

1 Johdanto

Puuvene- ja puulaivaharrastus sekä aluksiin liittyvä elinkeinotoiminta ovat lisääntyneet Suomessa 1990-luvulta lähtien voimakkaasti. Puu- ja perinnealusharrastuksen herääminen on kansainvälinen ilmiö, joka alkoi voimistua Pohjois-Amerikassa, Keski-Euroopassa ja muissa Pohjoismaissa jo 1970-luvulla. Puihin ja muihinkin purjealuksiin liittyvät virkistys-, koulutus- ja matkailupalvelut ovat myös alkaneet kehittyä ja monipuolistua kaikkialla maailmassa. Samanaikaisesti sekä kulttuuriperinnön että luonnon virkistyskäytön yhteiskunnallinen arvostus on lisääntynyt ja yksilöiden kulttuurisen identiteetin merkitys henkisen hyvinvoinnin lähteenä on tiedostettu. Hyvinvointia etsitään enenevässä määrin kulttuuri- ja luontoelämyksistä. Puualukset ovat yksi tapa päästä lähelle luontoa kulttuurihistoriallisesti kiinnostavalla ja elämyksellisellä tavalla.

Tämän artikkelin yhtenä tavoitteena on pohtia puualusten matkailukäyttöä kulttuurisesti kestävästä kehityksen näkökulmasta. Aihepiiristä aikaisemmin julkaistuissa artikkeleissa olen tarkastellut puualusten historiallisia juuria, kulttuuriarvoa, matkailukäyttöä 2000-luvun Suomessa sekä alusten matkailullisen hyödyntämisen edellytyksiä ja matkailukäytön suhdetta paikalliskulttuuriin (Hytönen 2003, 2004). Tässä artikkelissa uutena näkökulmana on julkisen hallinnon toimijoiden rooli puualuskulttuurin elvyttäjänä. Suomen rannikkoalueet ovat metsäisiä ja suuri osa puualusten rakennusaineista tulee metsistä. Tästä syystä tarkastelukohteena on erityisesti metsätalouden ja puualusten suhde, jossa keskeisiä teemoja ovat vene- ja laivapuutavaran saatavuus sekä metsäorganisaatioiden uudet tehtävät veneily-ympäristöjen hoitajina. Lopuksi kerron ajankohtaisista suunnitteluhankkeista, joiden puitteissa julkisen ja yksityisen sektorin toimijat voivat yhteistyössä kehittää perinteisiin puualuksiin perustuvaa luonto- ja kulttuurimatkailua.

Artikkeli keskittyy ensijaisesti rannikon puihin perinnepurjealuksiin. Niitä ovat sekä kunnostetut vanhat työalukset että vanhojen mallien mukaan rakennetut uudet vene- ja laivatyyppit, joiden esikuvat ovat alunperin olleet työkäytössä. Suomen vesillä purjehtii tällä hetkellä noin 25 suomalaisten omistamaa puista perinnepurjelaivaa, joista suurin osa on myös rakennettu Suomessa. Veneiden lukumäärä ei ole tiedossa, mutta lukuisissa kesätapahtumissa on viime vuosina ollut nähtävissä veneiden määrän jatkuva lisääntyminen. Erityisen selvästi on ollut havaittavissa uusien perinteisten mallien mukaan rakennettujen talonpoikaisveneiden määrän kasvu.

2 Puualusten matkailukäyttö ja kulttuurisesti kestävä kehitys

Puisilla purjealuksilla liikkuminen rannikolla ja saaristossa on lähes aina luontomatkailua. Yleisesti käytetyn määritelmän mukaan luontomatkailu perustuu oleellisilta osiltaan luonnonympäristön vetovoimaan ja luonnossa toteutettaviin matkailuaktiviteetteihin (Ohjelma luonnon... 2002, Toivonen ym. 2005). Puupurjealuksissa luonnollisuus korostuu, koska niiden raaka-aineista suuri osa tulee ympärillä näkyvästä metsäluonnosta ja paikasta toiseen voidaan liikkua tuulen voimalla ilman moottorimelua. Ennusteiden mukaan luontomatkailun suosio kasvaa tulevaisuudessa (esim. Koulutustoimikuntien katsaukset 2001).

Museoviraston mukaan kulttuurimatkailua on kaikki matkustus, jonka motivaationa on halu tutustua kohteen kulttuuriperintöön, oppia siitä tai osallistua siihen kuuluvaan toimintaan. Kulttuurimatkailukohteita voivat olla paikat, rakenteet, ihmiskäden aikaansaannokset tai tapahtumat (Ehdotus museoviraston... 2002). Leveälähti (2001) erittelee paikalliskulttuurin osatekijöitä mainiten esimerkiksi perinneruoat, rakennetut ympäristöt, käsityöt, käytöstavat ja juhlapäivät. Puualusmatkailussa kaikki nämä tekijät voivat toimia matkailuelämyksen tuottajina. Lisäksi asiakas voi parhaimmillaan päästä tutustumaan aluksen välityksellä paikallisiin ihmisiin ja elämäntapaan monipuolisesti, ei pelkkänä yleisönä tai katselijana vaan aktiivisena toimijana.

Useissa yhteyksissä siteeratun Unescon määritelmän mukaan kulttuurinen kestävyys edellyttää, että kehitys on sopusoinnussa siihen osallistuvien ja osalliseksi joutuvien ihmisten kulttuurin ja arvojen kanssa (esim. Hönttämäen koulun... 2000). Puualuskulttuurin elpyminen kuvastaa hyvin ihmisten omaa arvomaailmaa, koska perinteisten puualusten tutkiminen, rakentaminen ja ylläpitäminen on Suomessa suurimmaksi osaksi innokkaiden harrastajien ja kansalaisjärjestöjen toiminnan varassa. Tavalliset kansalaiset ovat olleet aktiivisia perinnealus-kulttuurin elvyttäjiä myös muissa maissa. Esimerkiksi Ranskassa merellisten perinteiden elvyttäminen alkoi noin 25 vuotta sitten ruohonjuuritasolta: ”paikallisia yhdistyksiä perustettiin kunnostamaan vanhoja purjealuksia ja rakentamaan replikoita, säilyttämään historiallisia laivoja, organisoimaan perinteisten purjealusten kokoontumisia ja perustamaan museoita, jne” (Maritime heritage... 2000). Suomessa vastaava ilmiö alkoi voimistua noin 15 vuotta sitten. Sittemmin monista perinnealuksista on tullut paikkakuntien symboleja ja kesäjuhlien vetovoimatekijöitä (Vårt unika... 2003, Skutornas återkomst 2004). Esimerkiksi västanfjärdiläinen jahti Eugenia on näkyvästi esillä kunnan esitteissä ja osallistuu aktiivisesti paikallisiin kulttuuritapahtumiin.

Koska puualuksilla on ollut ja on edelleen merkittävä asema suomalaisessa kansankulttuurissa, niin myös edellytykset hyödyntää niitä kestävästä kehityksestä edistävällä matkailulla ovat hyvät. On ennustettu, että tulevaisuudessa kulttuuripalvelujen kysyntä ja vapaa-aika lisääntyvät edelleen, ja matkailun motiivit monipuolistuvat entisestään; esimerkiksi luonto-, liikunta- ja itsensäkehittämismotiivit ovat vahvistumassa. Samanaikaisesti veneilystä on tullut harrastus erilaisine alaryhmineen ja erityistaitoineen. Puualuspurjehdus on yksi veneilyn alalaji, jonka suosio on kasvanut jatkuvasti sekä Suomessa että muissa vauraisissa maissa. Se tarjoaa hyvät lähtökohdat pienimuotoisten kohderyhmämatkailupalvelujen kehittämiseksi. Virallisten luokitusten näkökulmasta puupurjealusten perinneolottuvuutta korostava hyödyntäminen edustaa lähinnä ns. special interest-matkailua ja harrastematkailua (Koulutustoimikuntien katsaukset 2001, Saaristo-ohjelma... 2003, Special interest... 2005).

Nykyään lähes kaikki Suomen puupurjelajivat ovat ainakin osittain matkailua palvelevassa charter-käytössä, koska niiden omistajien on ansaittava rahaa laivojen ylläpitokustannuksiin. Matkailu-

elinkeinoja niillä harjoittavat pääasiassa yhdistykset sekä pien- ja perheyrietykset. Laivoihin liittyvät risteilytuotteet ovat kehittyneet viime vuosina, mutta niiden palvelujen luonto- ja kulttuurimatkaillinen tuotteistaminen on edelleen vähäistä. Laivojen risteilyjä ja tuotepaketteja markkinoidaan pääasiassa Suomeen ja kotimaisilla kielillä muutamaa poikkeusta lukuunottamatta (Suomen perinnepurjelaivat 2005). Suomalaisten perinnelaivojen matkailupalvelujen markkinointi on kuitenkin vähitellen lisääntymässä myös kansainvälisten kanavien kautta (esim. Toppsegel 2005).

Suomalaisia perinnepurjeveneitä on toistaiseksi hyödynnetty vähän rannikkomatkaillussa: vain muutama museo, aatteellinen yhdistys, matkailuyrittäjä ja oppilaitos ovat järjestäneet maksullisia purjehdusretkiä tai tarjonneet veneitä vuokrattavaksi. Puupurjeveneiden matkailukäyttö sekä maksullinen virkistyskäyttö kuitenkin lisääntyy vuosi vuodelta. Yleensäkin veneiden vuokraustoiminta Suomessa on nuori toimiala; lasikuituisten purjeveneiden vuokraus alkoi kehittyä vauhdilla vasta 1990-luvulla (esim. Storfors 2005). Merkittävä matkailuhanke on amerikkalaisen Mike Hanyin vuonna 2002 aloittama pienten perinteisten avoveneiden kansainvälinen retkipurjehdusperinne Raid Finland. Sen avulla tieto Suomen rannikkoalueiden veneilymahdollisuuksista on saavuttanut useita purjehduksen ja soudun harrastajia eri puolilla maailmaa (esim. Hanyi 2004, Krauss 2004, Raid Finland 2005). Vuorovuosina eri pohjoismaissa pidettävä perinnevenetapahtuma Vinden drar houkuttelee pohjoismaisia puualusharrastajia (Vinden drar 2005).

Monille omistajille perinnealukset ovat harrastus ja osa identiteettiä. Niiden ylläpito ja taloudellinen hyödyntäminen on usein ns. elämäntapayrittäjyyttä. Laivoihin ja veneisiin liittyvän yhdistystoiminnan kautta myös laajemmat piirit pääsevät mukaan alusten hoitoon ja käyttöön. Käytännössä puualusharrastukseen liittyy perinteisten työtapojen opettelua, historiaan tutustumista, merenkulkutaitojen kehittämistä sekä osallistumista merimatkoille ja kulttuuritapahtumiin (esim. Hanifi 2003, Karlsson 2003, Meriperinneyhdistys Stella... 2005). Matkailukäytöstä saatavat tulot mahdollistavat sekä omistajien että yhdistysten jäsenten harrastamisen.

3 Puualusperinteen elpyminen ja elvytys

Suomessa puualuskulttuurin elpymisen alkaminen on ollut ensijaisesti kansalaisten aloitteellisuuden ja aktiivisuuden tulosta. Valtio on tukenut puualuskulttuuria merkittävimmin kehittämällä puuveneiden rakentajien koulutusta (Puuveneistäjien koulutus... 1994, Veneenrakennuksen perustutkinto... 2000, Veneenrakentajan ammattitutkinto... 2000, Kahila 2003). Laivanrakennustaitojen koulutus on ollut vähäisempää: Viaporin telakka ry on julkaissut Puulaivan korjaajan käsikirjan ja Pernajan Kuggomskolan on järjestänyt laivanrakennuskursseja Österstjernan -rakennushankkeen yhteydessä (Holmström ja Asunta 1998, Österstjernan 2005). Käytännön rakennushankkeilla on kuitenkin pystytty elvyttämään katoamassa olleita laivanpuusepäntaitoja. Uusia laivanrakentajia ja -korjaajia on kouliintunut Itä-Uudellamaalla (Alexandra, Österstjernan), Helsingissä (Viaporin telakka), Kemiössä (Eugenia), Maarianhaminassa (Albanus, Linden) ja Pietarsaareissa (Jakobstads Wapen). Monet hankkeista on myös dokumentoitu huolellisesti (esim. Wickström 2004). Uusin rakennushanke on Kemissä toimiva Meri-Lapin Työhönvalmennus-säätiön ja Rovaniemen Monitoimikeskuksen ”Jähti” -hanke, jonka tavoitteena on elvyttää vanhaa Perämeren purjelaivaperinnettä rakentamalla 1850-luvulta peräisin olevan mallin mukainen purjealus (Komu 1999, Jähti 2005).

Paikallisesti kunnat ja kaupungit ovat edistäneet puualustoimintaa antamalla käyttöön toimitiloja sekä lahjoittamalla puutavaraa ja muuta tukea. Viime vuosina EU-tuet ja niihin liittyvä kansallinen rahoitus ovat olleet syntymisen edellytys ja elinehto monelle puualushankkeelle. Esimerkiksi pakettijähti Österstjernanin noin 600 000 euron (3 500 000 mk) talousarviossa rahoitusosuudet

ovat: Loviisan kaupunki 10 %, EU 30 % ja yksityinen rahoitus 60 % (Österstjernan -hanke... 2002, Österstjernan 2005).

Suomessa valtakunnallisella tasolla merellisen perinnön vaalimisesta vastaavat ensisijaisesti Museovirasto ja sen alainen Suomen merimuseo. Toistaiseksi näiden laitosten perinteisten puupurjealusten ylläpitoon liittyvä toiminta on ollut vähäistä esimerkiksi Ruotsin merimuseoon verrattuna. Monen aluksen kannalta elintärkeää apua on kuitenkin ollut Museoviraston vuodesta 1994 lähtien Perinnelaivarekisterin kautta antama osarahoitus korjaus- ja entisöintitoimenpiteisiin. Vuosina 2000–2004 kaikkien perinnelaivarekisteriin hyväksytyjen 79 aluksen haettavaksi osoitettu tukisumma oli 67 000/vuosi. Vuonna 2004 puupurjelaivojen osuus avustuksesta oli 30 000 euroa. Vuonna 2005 perinnelaivojen jaettavaksi osoitetun tuen määrä on 110 000 euroa (Perinnelaivarekisteri 2005). Merimuseo ryhtyi 2005 valmistelemaan muuttoa Helsingin Hylkysaaresta Kotkaan, jossa uusi museo aloittaa toimintansa 2008.

Merenkululaitos on viime vuosina kehittänyt huviveneilypalvelujaan sekä tuottanut majakoiden ja kanavien historiaa käsittelevää aineistoa. Perinnepurjelaivoihin ja muihin historiallisesti merkittäviin aluksiin kuten höyrylaivoihin liittyen laitos on aloittanut perinnealuslain valmistelutyön.

Suomalaisissa merenkulun oppilaitoksissa Kotkassa, Turussa, Raumalla ja Maarianhaminassa ei opeteta suomalaisten perinnealusten käyttöä lyhyitä syyspurjehduksia lukuunottamatta. Laajamittaisesti purjelaivojen käyttökoulutusta Suomessa tarjoaa vain Purjelaivasäätiö pääasiassa moderneilla aluksilla. Ainut perinnepurjelaivan käsittelykoulutusta harrastajille tarjoava oppilaitos on Hangon ruotsinkielinen kesäyliopisto, joka on viime vuosina järjestänyt lyhyen kesäkurssin jahti Aleksandralla. Purjehduskursseja talonpoikaisveneillä tarjoaa toistaiseksi vain Houtskarın Skärgårdskölskolan.

Merkittävin valtionhallinnon toimeenpanema matkailuhanke, joka koskettaa myös puisia perinnealuksia on Saaristo-ohjelmassa ideoitu ja valtioneuvoston periaatepäätöksessä saariston kehittämistä hyväksymä "Suomen saaristo- ja vesistömatkailusta eurooppalainen vetovoimatekijä" -projekti (Valtioneuvoston periaatepäätös... 2004, Suomen saaristo- ja vesistömatkailusta... 2005). Hanketta ja sen vuosina 2005–2006 toteutettavaa jatko-osaa koordinoi Sisäasianministeriön yhteydessä toimiva Saaristoasiain neuvottelukunta. Kauppa- ja teollisuusministeriön alaisen Matkailun edistämiskeskus MEK:in Kesämatkailuhanke tarjoaa myös mahdollisuuden kehittää perinnepurjealusten matkailukäyttöä (Kesä 2005).

Tutkimuslaitokset ovat alkaneet tuottaa puualusten nykykäyttöä koskevaa aineistoa vasta äskettäin. Asiaa ovat ryhtyneet tarkastelemaan melko yllättävät tahot: Tilastokeskus, Helsingin kaupakorkeakoulu, Kuluttajatutkimuskeskus ja Metsäntutkimuslaitos. Tilastokeskuksessa on tutkittu puulaivayhteisöllisyyttä esimerkkinä uudenlaisesta yhdistystoiminnasta sekä laivojen huoltoon liittyvää puukäsityöharrastusta naisnäkökulmasta (Hanifi 2003, 2005). Helsingin kaupakorkeakoulun tutkija Mikko Jalas on analysoinut puuveneilyä ilmiönä sekä siihen liittyvää ajankäyttöä kuluttajatutkimuksen julkaisufoorumeilla (Jalas 2005a, 2005b). Metsäntutkimuslaitoksessa on selvitelty puualusten matkailukäyttöä ja kulttuuriarvoa sekä puuveneiden veistoa yritystoimintana (Elovirta 2002, Hytönen 2003, 2004).

Matkailualan koulutus ja tutkimus on kehittynyt nopeasti viime vuosina muun muassa yliopistoa ja korkeakoulua käsittävän matkailualan verkostoyliopiston perustamisen seurauksena. Rannikkomatkailua ja -veneilyä on toistaiseksi kuitenkin tutkittu hämmästyttävän vähän, vaikka suurin osa verkostoyliopiston oppilaitoksista sijaitsee rannikkokaupungeissa. Myöskään vuonna

2003 perustettu Matkailun verkosto-osaamiskeskus tai sen kulttuurimatkailusta vastaava Turun yksikkö eivät ole toistaiseksi sisällyttäneet rannikkomatkailuhankkeita toimintaansa. Joensuun yliopiston Savonlinnan Koulutus- ja kehittämiskeskuksen hallinnoima Vesistömatkailuprojekti keskittyi vain järvimatkailuun ja järvillä tapahtuvaan veneilyyn (Vesistömatkailuprojekti 2005).

Perinnealuksiin liittyvä julkisen sektorin toiminta on epäsystemaattista ja hajaantunut useille hallinnonaloille. Ongelma on yleinen muuallakin Euroopassa. Esimerkiksi European Maritime Heritage -järjestö toteaa, että perinnealuksien ylläpitoa vaikeuttaa julkisen hallinnon taustatuen puuttuminen. Järjestön mielestä sopiva yhteiskunnallinen viitekehys aluksille olisi luotavissa kulttuuripolitiikan toimialalle (Standard upon... 2000). Suomessa kulttuuripolitiikasta vastaa opetusministeriö, jonka Taide- ja kulttuuriperintöyksikkö huolehtii valtionhallinnossa ”museolaitosta ja kulttuuriperintöä koskevista asioista” (Kulttuuri – Museot... 2005). Kulttuuriympäristön suojelusta, siihen liittyvästä tutkimuksesta ja museotoimen yleisestä johdosta ja kehittämisestä vastaa opetusministeriön alainen Museovirasto. Kulttuuriympäristöasioita hoitaa myös ympäristöministeriö.

Käytännössä puisten perinnealusten asioita ajavat kansalaisjärjestöt, joiden edustajat neuvottelevat viranomaisten kanssa ja antavat lausuntoja pyydettyä. Ruotsi, Tanska ja Norja ovat perinnealuksiin liittyvässä yhdistystoiminnassa edelläkävijöitä. Niille ovat tyypillisiä kattojärjestöt ja maanlaajuiset etujärjestöt, jotka ovat määritelleet itselleen selkeän yhteiskunnallisen roolin ja tavoitteet (Kuva 1). Muihin pohjoismaihin verrattuna Suomessa on suuri määrä pieniä yhdistyksiä ja ne ovat nuorempia. Suomen vuonna 2002 perustettuun Perinnepurjelaitos ry:hyn kuuluu noin 30 laivajäsentä ja saman verran henkilöjäseniä. Lisäksi Suomen rannikkoalueilla toimii 10–20 pientä perinnealusyhdistystä. Tammikuussa 2005 perustettiin Suomen Matkustajalaivayhdistys, johon on liittynyt noin 70 jäsenyrittäjästä (Suomen saaristo- ja vesistömatkailusta... 2005). Toisaalta laivojen historiaan liittyvä yhdistystoiminta on Suomessa vilkasta. Vuonna 1975 perustettu Suomen merihistoriallinen yhdistys, vuodesta 1985 toiminut Suomen laivahistoriallinen yhdistys ja monet paikallisyhdistykset kuten Uudenkaupungin merihistoriallinen yhdistys kokoavat ja välittävät myös perinnealuksiin liittyvää tietoa.

Suomalaisten yhdistysten tavoitteet ovat osittain samoja kuin Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa toimivien järjestöjen, mutta niiden toiminta on pienimuotoisempaa. Se eroaa monella tavalla muiden Pohjoismaiden yhdistysten toiminnasta. Esimerkiksi muissa Pohjoismaissa isot kattojärjestöt julkaisevat lehtiä, joiden yhtenä tavoitteena on toimia julkaisufoorumeina yrittäjien, poliitikkojen, viranomaisten, järjestöihmisten ja tutkijoiden näkökulmille. Suomesta tällaiset järjestölehdet puuttuvat. Puualusalan tiedotusta on vuodesta 1995 lähtien hoitanut perheyritystaustainen Puu-venelehti, jonka levikki on 3 100. Vuodesta 2001 lähtien ilmestynyt Laivahistoriallisen yhdistyksen julkaisema Laiva-lehti puolestaan kertoo jonkin verran myös puisista purjealuksista. Lisäksi naapurimaiden isot järjestöt järjestävät seminaareja ja kesätapahtumia vuosittain vaihtuvissa paikoissa. Suomessa tapahtumia järjestävät ensijaisesti paikalliset toimijat. Suomalaiselle perinnealusyhdistystoiminnalle on myös tyypillistä sekä yhdistysten keskinäisen yhteistyön että viranomaisyhteistyön vähäisyys.

4 Metsänäkökulma puualuksiin

4.1 Metsätalouden ja puualusten suhteesta

Puualuksilla ja metsien hyödyntämisellä on Suomessa pitkä yhteinen historia. Tervaa Suomessa tuotettiin suuria määriä 1500-luvulta 1800-luvulle muun muassa laivojen ja veneiden suojaami-

Ruotsin, Tanskan ja Norjan perinnealusten kattojärjestöt ja niiden yhteiskunnallisia tavoitteita

Ruotsi

Vuonna 1976 perustetun Ruotsin perinnepurjelaiivayhdistyksen tavoitteena on auttaa säilyttämään vanhat kulttuurihistoriallisesti merkittävät purjealukset sekä edesauttaa uusien perinnealusten rakentamista. Yhdistyksen päätoimintatavat ovat: 1) tukea jäsenaluksia, 2) tiedottaa aluksista yleisölle ja 3) vaikuttaa viranomaisiin ja poliitikoihin. Viime vuosina yhdistys on työskennellyt perinnepurjealuksiin liittyvien laki-, koulutus- ja miehityskysymysten kanssa. Suosituksi yhteistyötapahtumaksi viranomaisten kanssa on muodostunut Ruotsin merimuseon vuodesta 2001 lähtien järjestämä kaksipäiväinen perinnealusfoorumi (fartygsforum). Vuonna 2005 yhdistykseen kuului 65 laivajäsentä ja noin 800 henkilöjäsentä (Sveriges Segelfartygsförening – SSF 2005). Pienten perinneveneyhdistysten valtakunnalliseksi kattojärjestöksi Ruotsiin perustettiin vuonna 1970 talonpoikaisveneyhdistys, jossa on tällä hetkellä noin 3000 jäsentä ja 14 paikallista toimintaryhmää eri puolilla maata. Yhdistyksen tavoitteena on säilyttää pohjoismaisia venetyyppejä sekä niihin liittyviä kalastus-, veneenkennus- ja saaristolaisperinteitä (Föreningen allmogebåtar 2005).

Tanska

Vuonna 1971 perustettu ja nykyään noin 770-jäseninen puualusyhdistys on muun muassa yhteistyössä merenkulkuviranomaisten kanssa laatinut perinteisille aluksille omat säännöt, joiden avulla on pystytty lisäämään perinnealusten turvallisuutta säilyttäen samalla niiden erityispiirteet (Trækibs Sammenslutningen – TS 2005). Vuonna 1996 Tanskaan perustettiin pienten matkustaja-alusten etujärjestö, jossa on tällä hetkellä 114 jäsenalusta, joista osa on perinteisiä puupurjelaiivoja. Järjestön tavoitteena on muun muassa vaikuttaa lakien ja viranomaismääräysten sisältöihin ja edistää alusten turvallisuutta. Lisäksi järjestö pyrkii tukemaan ja auttamaan jäseniään esimerkiksi juridisissa ongelmissa sekä tiedottamaan jäsenistölle alaan vaikuttavista asioista muun muassa vuodesta 2003 lähtien ilmestyneessä Passengerfart -nettilehdessä (Sammenslutningen af Mindre Erhvervsfartøjer – SME 2005).

Norja

Vuonna 1979 aloitti toimintansa Forbundet Kysten, jolla on 105 paikallista toimintaryhmää, 9000 jäsentä ja jonka vaikutuspiirissä on noin 800 perinnealusta. Järjestön tavoitteena on edistää veneisiin ja laivoihin liittyvää rannikkokulttuuria laajasti; toiminta kohdistuu sekä aluksiin, rakennuksiin, kulttuuriympäristöihin, tapoihin että taitoihin. Järjestö pyrkii vaikuttamaan viranomaisiin ja poliitikoihin valtakunnallisella ja paikallisella tasolla yhteistyössä muiden kulttuuri- ja ulkoilujärjestöjen kanssa, erityisesti Norjan perinnealusten suojeluyhdistyksen kanssa (Forbundet Kysten 2005). Vuonna 1985 perustetun perinnealusten suojeluyhdistyksen tarkoituksena on tukea alusten teknistä kunnostamista ja niiden säilyttämistä käyttökunnossa yhteistyössä viranomaisten kanssa. Vuoteen 2005 mennessä järjestöön on liittynyt 112 alusta, joista osa on perinteisiä puupurjealuksia (Norsk Forening for Fartøyvern 2005).

Kuva 1. Ruotsin, Tanskan ja Norjan perinnealusten kattojärjestöt ja niiden yhteiskunnallisia tavoitteita.

seen (Kainuun terva 2003). Laivojen rakentaminen alkoi niin ikään lisääntyä 1500-luvulla sekä kalastusta että kaupan- ja sodankäyntiä varten. Terva ja puulaivat olivat Suomen tärkeimmät vientituotteet 1700-luvulla. Myös laivanrakennuspuuta vietiin ulkomaille ja laivapuiden hankinta tuotti tuloja maaseudun asukkaille (Tasanen 2004). Laivanrakennuspuun tuotanto vaikutti myös Suomen metsälainsäädännön sisältöön 1600- ja 1700-luvuilla. Palo (1993, 341) kuvaa menneiden vuosisatojen metsäpolitiikkaa seuraavasti: ”Ruotsin vallan aikana metsien käytössä kamppailtiin asutuksen, tervatalouden, laivanrakennuksen, sahateollisuuden ja vuoriteollisuuden etujen välillä”.

Viimeiset puiset purjehdialukset rakennettiin 1940-luvulla Porvoon maalaiskunnassa ja viimeiset niistä lopettivat työuransa 1970-luvulla (Matikka 1995). Sodan jälkeisinä vuosina aina 1950-luvulle asti rakennettiin myös 91 puista kolmimastokuunaria luovutettavaksi Neuvostoliitolle sotakorvauksena (Kahila 2001). Puuveneet väistyivät lasikuituisten tieltä vasta 1960-luvulla (Myllykoski 1989). Puuveneiden ja -laivojen uusi tuleminen huvi- ja matkailualuksina alkoi pikkuhiljaa 1980-luvulla ja voimistui 1990-luvulla. Puualusten rakentamisen puolen vuosisadan lammaksi on suhteellisen lyhyt ajanjakso pitkästä historiallisesta näkökulmasta katsottuna.

Nykyaikaisen monitavoitteisen metsätalouden näkökulmasta puualukset ja niiden matkailukäyttö on puun käyttöön liittyvän kulttuuridiversiteetin ja elinkeinotoiminnan osa-alue. Muita vastaavia ovat esimerkiksi perinteisten puurakennusten korjaaminen ja muut ns. erikoispuuta ja -osaamista käyttävät elinkeinot ja harrastukset (ks. esim. Laatu puulla mahdollisuuksia... 2003). Metsätalouden muuttumisesta aikaisempaa moniarvoisemmaksi kertoo myös se, että metsiin perustuva matkailu on Metsäntutkimuslaitokseen vuonna 2003 perustetun uuden luontomatkailun professuurin seurauksena vakiinnuttamassa asemiaan metsätieteessä (Joutsimäki 2005). Metsäluontoon tukeutuva matkailu saattaa vähitellen muotoutua luonnolliseksi osaksi laajenemassa olevaa metsäklusteria (Saarinen 2001).

4.2 Puuraaka-aineen saatavuus

Kiperin kysymys metsätalouden ja puualusten suhteessa on puuraaka-aineen saatavuus ja laatu. Hyvä puualuksen rungon puuraaka-aine on oksatonta tai vähäoksaista, hitaasti kasvanutta ja suoraa tai sopivasti kaartuvaa mäntyä. Parasta sekä veneen- että laivanrakentamiseen on puu, jonka vuosirenkaiden väli on 1–2 mm. Sopivan kokoisia eli useimmiten tarpeeksi kookkaita puutavaralajeja ei myöskään ole helposti saatavissa. Kolmas ongelmakohta on puutavaran kuivaustapa; veneisiin ja laivoihin tarvitaan alkutalvella kaadettua vähintään vuoden ilmastavassa tapulissa kuivattua lautaa ja lankkua (Pälviranta 1987, Holmström ja Asunta 1998, Suntio 2004).

Suomessa on vain muutama puuvenepuun välittämiseen erikoistunut liike. Niistä kuuluisin on Seppälän venetarvike Haminan Neuvottomassa. Vene- ja laivapuuta välittää myös Fiskarsin Laatu puu Pohjan kunnassa. Ulkomaista veneenrakennuspuuta myyvät muun muassa Turun Viilukeskus ja UPM:n puukeskus. Elovirran (2002) tutkimuksen mukaan veneenveistäjät hankkivat 70 % raaka-aineestaan sahoilta ja metsänomistajilta, puutavaraliikkeiden osuus on vain 30 %. Selvityksen mukaan veneenveistäjien suurimmat vaikeudet koskivat tarvittavien erikoispuulajien ja erikoislaatuisten sekä pienten erien saatavuutta.

Hyvää vene- ja laivapuuta saadaan karuilta kasvupaikoilta ja tiheästi kasvaneista metsistä (Pälviranta 1987, Holmström ja Asunta 1998, Suntio 2004). Erikoispuulaatua kuten polvioita saadaan myös soilta. Usein laatu puuta pitää erottaa yksin kappalein muiden joukosta. Nykyiset puunhankintatavat eivät pysty riittävästi ottamaan huomioon tavallisuudesta poikkeavia laatu- ja kokovaatimuksia. Tilanteen parantamiseksi onkin esitetty, että Suomessa pitäisi saada aikaan laadukkaita palveluja tarjoavien saha- ja höyläämöyrittäjien, metsuripalveluiden sekä puunkuljetus- ja välityspalveluiden yrittäjäverkosto palvelemaan laatu puuta tuottavia metsänomistajia ja puuta tarvitsevia puuseppiä ja muita rakentajia (Laatu puulla mahdollisuuksia... 2003).

Puun saatavuus on kuitenkin vähitellen paranemassa. Puualusten rakentaminen puun käyttökohteenä on alkanut esiintyä myös puunjalostusalan tuotevalikoimaesitteissä. Metsätalouden näkökulmasta suurin osa veneen- ja laivanrakennuspuusta on erikoispuutavaraa. Puuteollisuuden ja

kaupan menekinedistämistä- ja tutkimusorganisaatio Wood Focus Oy määrittelee erikoispuut seuraavasti: ”Erikoispuita ovat järeät mänty-, kuusi- ja koivutukit, jalot lehtipuut ja uusjalopuut sekä vieraat puulajit. Myös pahkuraisten runkomuotojen, pahkojen ja juuripahkojen voidaan sanoa olevan erikoispuita”. Wood Focusin kotisivuilla veneenrakennus on esillä sekä järeän männyn että hyvälaatuisen sahatavaran käyttökohteena (Wood Focus... 2005).

Vene- ja laivapuutavaran saatavuusongelmiin ei kuitenkaan vielä toistaiseksi ole saatu aikaan hyvin toimivia ratkaisuja. Syynä saattaa olla, että puuveneveistoa pidetään toimialana marginaalisena sekä liikevaihdon, työllisyyden että puunkäytön puolesta verrattuna esimerkiksi pieniin ja keskisuuriin sahoihin tai puusepänteollisuuteen; lähes kaikki puuveneveistämöt ovat ns. mikroyrityksiä tai yksinyrittäjiä (Elovirta 2002). Maaseudun elinkeinoelämän ja metsäalan omien maaseudun kehittämistavoitteiden kannalta myös puuta jalostavat mikroyritykset ovat kuitenkin merkittäviä. Esimerkiksi Kansalliseen metsäohjelmaan puualuskulttuuri voidaan liittää kulttuurihistoriallisten kohteiden vaalimistavoitteen sekä maaseudun yritystoiminnan kehittämis- ja monipuolistamistavoitteiden välityksellä (Kansallinen metsäohjelma... 1999).

Käytännössä yksityismetsätalouden alueorganisaatioiden työntekijät tekevät jonkin verran yhteistyötä veneenrakentajien kanssa. Metsäkeskusten ja metsänhoitoyhdistysten sekä metsäteollisuusyritysten metsäammattilaiset auttavat rakentajia löytämään sopivaa puutavaraa. Tällainen puunhankintayhteistyö on satunnaista ja sen toimivuus vaihtelee suuresti alueesta riippuen. Monilla, erityisesti pitkään alalla toimineilla veistäjillä on kuitenkin hyvät puunhankintaverkostot ja laatu- ja erikoispuun myyjät ottavat heihin suoraan yhteyttä.

4.3 Metsäorganisaatiot veneily-ympäristöjen hoitajina

Metsätalouden muutos puuntuotannosta monikäyttöön on johtanut siihen, että metsien maisemallinen merkitys ja metsiin liittyvän kulttuuriperinnön arvo on tiedostettu myös metsäorganisaatioissa (esim. Koivula ja Saastamoinen 2005). Suomen käytännön metsäorganisaatioista veneily-ympäristöjen kanssa on tekemisissä erityisesti Metsähallitus. Metsänomistajille ja käytännön metsäorganisaatioille metsänhoito-ohjeistoja tuottaa Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio. Metsäorganisaatioiden uudet kulttuuritehtävät ovat linjassa sen yleisen trendin kanssa, että kulttuuri-toiminnan piiriin on viime vuosina tullut mukaan uusia organisaatioita ja muita toimijoita (Kulttuurihankkeiden työllisyysvaikutukset... 2002).

Valtion metsät

Metsähallitus hoitaa Suomen metsäorganisaatioista monipuolisimmin merellisiä kulttuuri- ja matkailutehtäviä. Sen hallinnassa on noin 2,7 miljoonaa hehtaaria valtion merialueiden yleisvesiä, noin 750 000 hehtaaria meri- ja saaristoalueiden Natura-kohteita sekä noin 55 000 hehtaaria suojelualueita, joista viime vuosina matkailukohteina on erityisesti kehitetty Itäisen Suomenlahden, Tammisaaren saariston, Saaristomeren ja Perämeren kansallispuistoja, Katanpään linnakesaarta sekä länsirannikolla sijaitsevia Rahjan ja Merenkurkun suojelualueita (Saaristo-ohjelma... 2003, Luontoon.fi... 2005). Vuodesta 1998 lähtien Metsähallitukselle on siirtynyt puolustusministeriön sekä rajavartio- ja merenkululaitoksen alueita ja kiinteistöjä (Salonen 2001). Metsähallituksen matkailupalvelut rannikkoalueilla sisältävät muun muassa opastuskeskuksia, luontotupia ja -polkuja, vierasvenesatamia, maksullisia majoitustiloja, saunoja ja autiotupia sekä telttailualueita ja keittokatoksia (Luontoon.fi 2005).

Vuonna 2001 laaditun ensimmäisen ”Meristrategian” mukaan luonto, historia ja kulttuuri ovat Metsähallituksen suojelualueiden matkailun peruselementit (Metsähallituksen luonnonsuojelun... 2001). Laitos osallistuu merellisen kulttuuriperinnön vaalimiseen hoitamalla kulttuurimaisemia saariston luonnonsuojelualueilla. Lisäksi Metsähallitus sisällyttää saariston kulttuuriarvoihin perinteisiin saariston elinkeinoin ja merenkulkuun liittyvät muinaisjäänökset, rakennussuojelun kannalta arvokkaat rakennukset ja kalastustukikohdat arvokkaine perinneympäristöineen sekä merenpohjan hylät. Meristrategiassa ei mainita veneitä, laivoja ja niihin liittyviä eläviä perinteitä vaalivaa kulttuuria, mutta Metsähallituksen hallinnoimilla alueilla sijaitsee monia kulttuurikohteita ja luontokeskuksia, jotka kertovat havainnollisesti myös rannikkoalueiden puualuksiin liittyvistä perinteistä. Luontoon.fi -kotisivut ja monet palvelupisteet tiedottavat vuokrattavista veneistä ja paikallisten laiva- ja veneyrittäjien palveluista.

Metsähallitus on kehittänyt kestävän luontomatkailun periaatteita luonnonsuojelualueilleen yhteistyössä alueiden asukkaiden ja sidosryhmien kanssa. Periaatteet korostavat paikallisen kulttuurin ja asiantuntemuksen merkitystä matkailupalvelujen tarjonnassa ja suosittelevat paikallisten yrittäjien tuotteiden ja palvelujen käyttöä aluetaloudellisista syistä. Suojelualueilla toimivien matkailuyrittäjien kanssa tehtäviä sopimuskäytäntöjä on myös kehitetty viime vuosina. Sopimukset voivat olla joko käyttö-, yhteistyö- tai kumppanuussopimuksia (Erkkonen 2004).

Yksityismetsät

Suurin osa Suomen rannikon talousmetsistä on yksityisten tai yhteisöjen omistuksessa. Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio on laatinut yksityismetsille ”Hyvän metsänhoidon suositukset” metsänomistajien sekä käytännön neuvontaorganisaatioiden avuksi. Tapion ohjeissa annetaan hoitosuosituksia rantametsien käsittelyyn ja vaikutetaan näin veneily-ympäristöjen maisemalliseen laatuun. Ohjeiden peruseriaatteina rantametsien hakkuissa on jättää puustoinen suojavyöhyke hakkuualueen ja vesistön väliin sekä sopeuttaa toimenpiteet maaston muotoihin. Maisemallisista syistä suositellaan jätettäväksi myös säästöpuuryhmiä ja maisemapuita. Ohjeissa kehoitetaan tekemään metsänhoitotyöt arvokkaiksi luokitelluilla maisema-alueilla säilyttäen kulttuurisesti arvokkaat maisemakokonaisuudet (Hyvän metsänhoidon... 2001). Tapio on julkaissut myös muita merelliseen veneilymaisemaan ja matkailun kehittämiseen sovellettavissa olevia ohjeistoja, esimerkiksi oppaan metsämatkailupalvelujen tuottamisesta (Vähätalo ja Ruotsalainen 1996) sekä metsämaiseman hoito-oppaan (Metsämaiseman hoito 1997).

Viime vuosina on otettu käyttöön uusia luonnon ja maiseman monimuotoisuutta edistäviä rahoituskeinoja sekä yksityismetsien virkistyskäyttöön liittyviä sopimuskäytäntöjä, jotka mahdollistavat myös rannikkometsien aikaisempaa monipuolisemman ja luontomatkailun tarpeet huomioon ottavan taloudellisen hyödyntämisen. Kestävän metsätalouden rahoituslakiin perustuvalla ympäristötuelle voidaan rahoittaa lisäkustannukset ja taloudelliset menetykset osittain tai kokonaan, jos metsänomistaja ottaa luonnonhoidon huomioon metsälain asettamaa minimivaatimusta laajemmin (Metsätalouden ympäristötuki 2005). Myös vuonna 1997 voimaan tulleen metsälain 6 § mahdollistaa poikkeukselliset hakkuutavat kohteissa, joilla on ”metsän monimuotoisuuden säilyttämisen, maiseman tai metsän monikäytön kannalta erityistä merkitystä” (Metsälaki 1996). Etelä-Suomen metsien monimuotoisuusohjelma METSO:ssa kehitetään uusia luonnonsuojelukeinoja, joiden lähtökohtana on metsänomistajien vapaaehtoisuus ja menetettyjen taloudellisten arvojen korvaaminen (Etelä-Suomen metsien... 2005). Maa- ja metsätaloustuottajien keskusliiton MTK:n, Svenska Lantbruksproducenternas Centralförbund SLC:n, Suomen Kuntaliiton ja Suomen Ladun hyväksymät suositukset ”Ulkoilureittien suunnittelun ja toteuttamisen periaatteet” on

laadittu tukemaan luonnon virkistys- ja matkailukäyttöä yksityismailla (Ulkoilureittien suunnittelun... 2002).

Valtakunnallinen metsäpolitiikka

Kaikkien yllämainittujen metsätalouden osa-alueiden ohjauksesta ja Suomen metsäpolitiikan johtamisesta ja kehittämisestä yleensäkin vastaa maa- ja metsätalousministeriö yhdessä ympäristöministeriön kanssa. Kulttuurihistorialliset kohteet ovat olleet esillä kansallisissa metsästrategioissa ja kansainvälisissä metsäpoliittisissa sopimuksissa jo useita vuosia yleisellä tasolla (Kansallinen metsäohjelma... 1999). Kansainväliseen metsäpoliittiseen keskusteluun kulttuurinäkökohdat tulivat mukaan aikaisempaa seikkaperäisemmin keväällä 2003 Wienissä pidetyn Euroopan neljännen metsäministerikonferenssin metsien sosiaalisia ja kulttuurisia arvoja sekä niiden huomioon ottamista koskevan päätöslauselman välityksellä. Asiakirjan allekirjoittajavaltiot sitoutuvat muun muassa identifioimaan ja arvioimaan merkittävät metsissä sijaitsevat ja metsiin liittyvät historialliset ja kulttuuriset kohteet ("objects") ja paikat sekä suojelemaan ja hoitamaan niitä yhteistyössä muiden organisaatioiden kanssa (Preserving and Enhancing... 2003). Perinteisiä puualuksia voidaan pitää merkittävänä metsiin liittyvinä historiallisina ja kulttuurisina kohteina.

5 Johtopäätöksiä ja tulevaisuuden haasteita

Julkisen hallinnon toimijoiden tuki perinnepurjealuksille on perusteltua, koska alusten suosion selvä kasvu osoittaa, että niihin liittyvät harrastukset ovat ihmisille tärkeitä. Lisäksi niiden elinkeinollinen merkitys on kasvussa. Valtakunnan tason näkökulmasta kyseessä on kulttuuriperintö aidoimmillaan. Erityisen arvokasta on laivoihin ja veneisiin liittyvä yhdistystoiminta, koska se tarjoaa yksittäisille ihmisille mahdollisuuden päästä osallistumaan, tekemään ja oppimaan ilman omistamisen pakkoa. Voidaan sanoa, että lähtökohdat puisten purjealusten käytölle kulttuurisesti kestävä kehitys tukevassa luontomatkailussa ovat erinomaiset.

Syynä yleensä veneilyn sekä myöskin puualuskulttuurin virallisen tason tutkimuksen, tiedonvälityksen ja kehittämistoimenpiteiden vähäisyyteen saattaa olla veneilyn näihin päiviin asti jatkunut arkipäiväisyys, itseäänselvyys ja yksityisyys. Toinen suuri suomalainen kulttuuri-ilmiö kesämökkeily oli pitkään samalla tavalla paitsiossa, mutta on nyt tulossa tutkimus- ja kehittämiskohdeksi yhteiskunnallisen ja taloudellisen merkityksen lisääntymisen seurauksena. Veneilystä ja rannikkomatkailusta on alettu kiinnostua samoista syistä (esim. Suomen saaristo- ja vesistömatkailusta... 2005, Veneilyn määrä... 2005).

Selkeä osoitus julkisen vallan heräämässä olevasta kiinnostuksesta on tuore pohjoismainen selvitys historiallisesta rannikkokulttuurista aluekehityksellisenä voimavarana. Julkaisussa todetaan, että kulttuuriympäristö voi toimia kehityksellisenä voimavarana varsinkin taantuvilla maaseutualueilla siten, että sen avulla voidaan lisätä paikallisympäristön kiinnostavuutta ja asukkaiden viihtyvyyttä sekä houkutelua uusia asukkaita ja matkailijoita, jotka puolestaan edistävät elinkeinon monipuolistamista. Selvitykseen kootut esimerkit onnistuneista kulttuuriperinnön vaalimis- ja hyödyntämishankkeista sisältävät Norjan perinnealusten säilyttämistoiminnan ja kunnostuskeskukset sekä rannikon kulttuurimatkailureitit, jotka koostuvat sekä maasto- että meriosuuksista (Christensen ja Guldborg 2004).

Pohjoismaisessa selvityksessä painotetaan, että julkisen vallan kannattaa toimia aloitteentekijänä ja toteuttajana projekteissa, joissa pyritään luomaan uudenlaista kulttuuriperintöä hyödyntävää toimintaa. Raportissa todetaan myös, että paikalliset viranomaiset tarvitsevat taloudellista ja tiedollista tukea alueellisilta ja kansallisilta viranomaisilta. Lisäksi suositellaan, että eri viranomaisten ja muiden rannikkoalueiden toimijoiden välistä yhteistyötä pitäisi lisätä. Sopivana forumina eri intressiryhmien yhteistyölle selvitys pitää EU:n suosituksen mukaista rannikkoalueiden yhdenmetyksen käytön ja hoidon suunnittelua (Kohti Euroopan... 1999, Christensen ja Guldborg 2004).

Suomessa EU:n suositusten mukaista rannikkostrategiaa alettiin tehdä ympäristöministeriön johdolla vuonna 2004 (Suomen rannikkoalueiden... 2005). Valtiovalta voisi linjata tukeaan perinteisille puupurjealuksille sekä niihin liittyvälle luonto- ja kulttuurimatkailulle sen puitteissa. Muita kehittämiskonteksteja voisivat olla esimerkiksi valtakunnalliset saaristo-ohjelmat sekä Suomen kymmenen rannikkomaakunnan matkailu-, kulttuuri- ja elinkeinostrategiat. Myös maaseutuohjelmat korostavat kulttuuriperinnön merkitystä matkailun voimavarana (esim. Elinvoimainen maaseutu... 2004). Metsäalan käytännön organisaatiot sekä oppi- ja tutkimuslaitokset voisivat osallistua edellä mainittuihin suunnittelu- ja kehittämisprosesseihin muun muassa perinneturhduksen raaka-ainehuollon turvaajina, luontomatkailun maisemallisten edellytysten tuottajina sekä rannikon kulttuuriympäristöjen uskäytön kehittäjinä. Metsäorganisaatioiden omat suunnittelujärjestelmät tarjoavat mahdollisuuden sisällyttää rannikkomatkailuasiat myös niiden omaan toimintaan.

Puualuksiin liittyvät matkailupalvelut sekä alan kehittäjien ja yrittäjien ammattitaito kaipaavat myös kohentamista. Useissa yhteyksissä on todettu, että nykyaikaiset kulttuurimatkailijat toivovat toimintaa, vaihtelua ja ohjelmaa (Nu ska det... 1999, Stahmer 2000, Saaristo-ohjelma 2003). Matkailupalvelujen monipuolistaminen vastaamaan paremmin sekä koti- että ulkomaista kysyntää edellyttää yhteistyötä matkailun eri toimijoiden välillä. Monissa julkisen sektorin hankkeissa on viime vuosina painotettu ja toteutettu yhteistyötä edistäviä toimenpiteitä, mutta esimerkiksi oppilaitokset ovat toistaiseksi lähes hyödyntämätön voimavara rannikkomatkailun kehittämisessä.

Matkailua harjoittavien perinnealusyrittäjien tulevaisuuden haasteita ovat entistä monipuolisempi verkottuminen rannikkomatkailun muiden toimijoiden kanssa, palvelutuotteiden kehittäminen vastaamaan paremmin erilaisten asiakasryhmien tarpeita sekä toiminnan kansainvälistäminen taloudellisen kannattavuuden parantamiseksi. Julkisen hallinnon toimijoiden haasteena on kehittää keinoja, joiden avulla yksityisten ihmisten ja yhdistysten ylläpitämiä kulttuurihistoriallisesti arvokkaita matkailukäytössä olevia perinnelaivoja ja -veneitä voidaan tukea ja hyödyntää matkailu- ja kulttuuripoliittisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Perinnealusten hoidon ja käytön suunnittelussa kannattaa tutustua Ruotsin, Tanskan ja Norjan perinnealushankkeisiin, yhdistystoimintaan sekä julkisen ja yksityisen sektorin yhteistyökokemuksiin.

Kirjallisuus

Christensen, S.M. & Guldborg, M. (red). 2004. Historisk kystkultur – en ressource i nutiden. Nordisk Ministerråd Miljø, Nord 2004:6. 183 s.

Ehdotus museoviraston kulttuurimatkailustrategiaksi. 2002. Museovirasto, Helsinki. 17 s.

Elinvoimainen maaseutu - yhteinen vastuumme: Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma 2005–2008. 2004. Maa- ja metsätalousministeriö, Maaseutupoliittikan yhteistyöryhmän julkaisu 10/2004. 266 s. Saatavissa: http://www.mmm.fi/ytr/Julkaisut/Julkaisut_2004/YTR_julkaisu_10_2004.pdf. [Viitattu 3.10.2005].

Elovirta, P. 2002. Puuveneeneisto yritystoimintana. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 870. 42 s.

- Erkkonen, J. 2004. Kestävän luontomatkailun ainekset suojelualueilla. Riistan- ja kalantutkimus, Kala- ja riistaraportteja nro 332: 26–29. Saatavissa: <http://www.rktl.fi/www/uploads/pdf/raportti332.pdf>. [Viitattu 8.8.2005].
- Etelä-Suomen metsien monimuotoisuusohjelma – METSO. 2005. Saatavissa: <http://www.mmm.fi/metso/>. [Viitattu 8.8.2005].
- Forbundet Kysten. 2005. Saatavissa: <http://www.kysten.no>. [Viitattu 8.8.2005].
- Föreningen allmogebåtar. 2005. Saatavissa: <http://www.allmogebatar.se/>. [Viitattu 8.8.2005].
- Hanifi, R. 2003. 2000-luvun järjestötoiminta – sitoutumista vai elämyksiä? (Tapaustutkimuksena ”Puulai-vayhteisöllisyys: uudenlaista yhdistystoimintaa”). Käsikirjoitus. 10 s.
- 2005. Vapaa-ajan harrastukset – itse tekeminen, aktiivinen harrastaminen. Julkaisussa: Liikkanen, M, Hanifi, R. & Hannula, U. (toim). Yksilöllisiä valintoja, kulttuurien pysyvyyttä: vapaa-ajan muutokset 1981–2002. Tilastokeskus, Helsinki. s. 119–134.
- Hanyi, C. 2004. La Finlande en voile-aviron. Chasse Maree 168: 34–37. Saatavissa: http://www.kolumbus.fi/raidfinland/RF/FINLANDE_CM_168_copie.pdf. [Viitattu 8.8.2005].
- Holmström, M. & Asunta, A. 1998. Puulaivan korjaajan käsikirja. Viaporin Telakka ry, Helsinki. 143 s.
- Hytönen, M. 2003. Maritima träbåtar och skutor ur kulturens och turismens synvinkel. Skärgård 26(4): 53–57. Saatavissa: <http://www.metla.fi/pp/MHyt/trabat.htm>. [Viitattu 8.8.2005].
- 2004. Cultural and touristic significance of maritime wooden boats and ships in Finland. Julkaisussa: Saarinen, J. & Hall, C.M. (toim.). Nature-based tourism research in Finland: local contexts, global issues. Finnish Forest Research Institute, Research Papers 916: 99–112.
- Hyvän metsänhoidon suositukset. 2001. Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio, Helsinki. 95 s.
- Hönttämäen koulun kestävän kehityksen ohjelma. 2000. Hönttämäen koulu, Oulu. Saatavissa: http://www.edu.ouka.fi/koulut/honttamaki/kestava_kehitys/hm_keke1.htm. [Viitattu 8.8.2005].
- Jalas, M. 2005a. The art of loving wooden boats. Julkaisussa: Pantzar, Mika & Elizabeth Shove (toim.). Manufacturing leisure – Innovations in happiness, well-being and fun. National Consumer Research Centre, Publications 1: 173–197. Saatavissa: http://www.kuluttajatutkimuskeskus.fi/docs/publications_2005_1_manufacturingleisure.pdf. [Viitattu 8.8.2005].
- 2005b. Vastuusta voipuneena – puuveneilyn ajallinen jäsenyys. Kuluttajatutkimus. Nyt. – Kuluttajatutkimuksen Seura Ry:n verkkolehti 1/2005: 33–36. Saatavissa: <http://project.hkkk.fi/kts/lehti/1-4%20Jalas.pdf>. [Viitattu 8.8.2005].
- Joutsimäki, M. 2005. Luontomatkailusta uutta potkua metsien käyttöön. Metsäntutkimus – Metlan asiakaslehti 2/2005: 30–31. Saatavissa: <http://www.metla.fi/asiakaslehti/2005/2005-2/2005-2-joutsimaki.pdf>. [Viitattu 8.8.2005].
- Jähti. 2005. Saatavissa: <http://www.meriva.com/jahti.html>. [Viitattu 8.8.2005].
- Kahila, J. 2001. Vega – ainoa paluumuuttaja. Puuvene 1/2001. Saatavissa: <http://www.puuvene.net/Lehti/2001-1/Vega.html>. [Viitattu 7.9.2005].
- 2003. Ammattiopintojen ja näyttötutkintojen kautta veneenrakentajan ammattiin. Puuvene 2/2003: 52–54.
- Kainuun terva. 2003. Kainuun maaseutukeskus ry, Kajaani. Saatavissa: <http://www.kainuunmk.fi/terva/>. [Viitattu 8.8.2005].
- Kansallinen metsäohjelma 2010. 1999. Maa- ja metsätalousministeriö, MMM:n julkaisuja 2/1999. 38 s.
- Karlsson, Ö. 2003. Hur träbåtsboomen i Västra Munsala började. Purjehtija 5: 14.
- Kesä. 2005. Matkailun edistämiskeskus MEK, Helsinki. Saatavissa: [http://www.mek.fi/web/mekfi.nsf/\(pages\)/Kesa?OpenDocument](http://www.mek.fi/web/mekfi.nsf/(pages)/Kesa?OpenDocument). [Viitattu 6.9.2005].
- Kohti Euroopan rannikkoalueiden yhdennetyn käytön ja hoidon (RYKH) strategiaa: Yleiset periaatteet ja toiminnan vaihtoehdot – Keskusteluasiakirja. 1999. Euroopan komissio, Bryssel. Saatavissa: http://europa.eu.int/comm/environment/iczm/pdf/vol1_fi.pdf. [Viitattu 8.8.2005].
- Koivula, E. & Saastamoinen, O. 2005. Näkökulmia luontomatkailuun ja sen tulevaisuuteen. Joensuun yliopisto, Metsätieteellinen tiedekunta, Tiedonantoja 165. 78 s.
- Komu, V. 1999. Kun vielä jäheillä seelattiin: Kuivaniemen talonpoikaispurjehduksesta. Kuivaniemen kotiseutuyhdistys, Kuivaniemi. 95 s.

- Koulutustoimikuntien katsaukset. 2001. Opetusministeriö, Helsinki. 182 s. Saatavissa: http://www.minedu.fi/julkaisut/pdf/90Koulutustoimikuntien_katsaukset.pdf. [Viitattu 8.8.2005].
- Krauss, N. 2004. Holz-Connection. Yacht 20/2004: 52–59. Saatavissa: <http://www.kolumbus.fi/raidfinland/Rf04/2004Yacht21.pdf>. [Viitattu 8.8.2005].
- Kulttuuri – Museot ja kulttuuriperintö. 2005. Opetusministeriö, Helsinki. Saatavissa: <http://www.minedu.fi/opm/kulttuuri/museot.html>. [Viitattu 8.8.2005].
- Kulttuurihankkeiden työllisyysvaikutukset: valtakunnallinen arvio ohjelmakaudesta 1995–1999. Maa- ja metsätalousministeriö, MMM:n julkaisuja 3/2002. 103 s.
- Laatupuulla mahdollisuuksia maaseudulle – verkostohankkeen väliraportti edustakuntaryhmille ja hankeverkoston jäsenille. 2003. Ekometsätalouden Liitto ry, Verkostokirje 4/03. 22 s.
- Leveälähti, S. 2001. Modernista postmoderniin – matkailun toimintaympäristön muutos lähitulevaisuudessa. Kauppa- ja teollisuusministeriön tutkimuksia ja raportteja 25/2001. 121 s. Saatavissa: http://www.ktm.fi/files/13915/MODERNISTA_POSTMODERNIIN.PDF. [Viitattu 8.8.2005].
- Luontoon.fi. 2005. Metsähallitus, Vantaa. Saatavissa: <http://www.luontoon.fi/>. [Viitattu 8.8.2005].
- Maritime heritage 2000 in the coastal regions of the European Union – Construction, signification, social and geographical implications. 2000. International Conference, Brest, July 2000. 3 s.
- Matikka, H. 1995. Itäusmaalaiset hiekkajaalat. Nautica Fennica 1994: 32–67.
- Meriperinneyhdistys Stella Polaris ry. 2005. Meriperinneyhdistys Stella Polaris ry, Hyvinkää. Saatavissa: <http://www.kaljaasi.net/>. [Viitattu 8.8.2005].
- Metsähallituksen luonnonsuojelun tehtävät ja toiminta merialueilla. 2001. Metsähallitus, Vantaa. 30 s.
- Metsälaki 1996/1093. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1996/19961093>. [Viitattu 8.8.2005].
- Metsämaiseman hoito. 1997. Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio ja Metsäteho, Helsinki. 25 s.
- Metsätalouden ympäristötuki. 2005. Saatavissa: <http://www.metsakeskus.fi/web/fin/palvelut/viranomaispalvelut/ymparistotuki/etusivu.htm>. [Viitattu 8.8.2005].
- Myllykoski, H. 1989. Soutuvene – soutuveneiden materiaaleissa, rakentamisessa ja käytössä tapahtuneita muutoksia 1900-luvulla. Suomen kotiteollisuusmuseon monisteita 6. 32 s.
- Norsk Forening for Fartøyvern. 2005. Saatavissa: <http://www.norsk-fartoyvern.no/>. [Viitattu 19.7.2005].
- Nu ska det vara äkthet och omväxling – Loggen kollar trender i skärgårdsturismen. 1999. LoggenNytt 27.9.1999. Saatavissa: http://loggen.abo.fi/ln994/LoggenNytt/loggennytt_20.html. [Viitattu 8.8.2005].
- Ohjelma luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun kehittämiseksi. 2002. Ympäristöministeriö, Suomen ympäristö 535. 48 s.
- Palo, M. 1993. Ympäristötietoisen metsäpolitiikan strategia. Julkaisussa: Palo, M. & Hellström E. (toim.). Metsäpolitiikka valinkauhassa. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 471. s. 307–467.
- Perinnelaivarekisteri. 2005. Museovirasto, Helsinki. Saatavissa: http://www.nba.fi/fi/smm_perinnet. [Viitattu 8.8.2005].
- Preserving and Enhancing the Social and Cultural Dimensions of Sustainable Forest Management in Europe – Vienna Resolution 3. 2003. Fourth Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe, 28–30 April 2003, Vienna, Austria. Saatavissa: http://www.mmm.fi/metsa/metso_ja_kansainvaliset_sopimukset/3%20Socio-cultural%20dimension.pdf. [Viitattu 8.8.2005].
- Puuveneveistäjien koulutus ja alan kehittäminen. 1994. Opetushallitus, Helsinki. 52 s.
- Pälviranta, E. 1987. Veneenrakennuksen oppikirja: lauta- ja limirakenteiset U-pohjaiset souu- ja perämoottoriveneet. Opetushallitus, Helsinki. 131 s. (Uusintapainokset 1988, 1989 ja 1997).
- Raid Finland. 2005. Suomen purjehdus- ja soutuseura, Tuusula. Saatavissa: <http://www.raidfinland.com/>. [Viitattu 5.8.2005].
- Saarinen, J. 2001. Luonto- ja elämysmatkailu – metsätalouden kilpailija? Julkaisussa: Hellström, E. & Ojala, E. (toim.). Päätäjien Metsäakatemia 10. s. 54–57. Saatavissa: http://www.smy.fi/pma/tiedostot/pma10/49_64_PMA10.pdf. [Viitattu 8.8.2005].
- Saaristo-ohjelma 2003–2006 – Saaret, meri, järvet, joet ja rantavyöhyke aluekehitystekijöinä. 2003. Sisäasiainministeriön julkaisu 1/2003. 132 s.
- Salonen, J. 2001. Metsähallitus merellä. Metsävaltio 4/2001. Saatavissa: http://www.metsa.fi/metsavaltio/04_01/meri.htm. [Viitattu 8.8.2003].

- Sammenslutningen af Mindre Erhvervsfartøjer – SME. 2005. Saatavissa: <http://www.smedanmark.dk/>. [Viitattu 8.8.2005].
- Skutornas återkomst. 2004. Svenska folkskolans vänner, SFV-kalendern 2004. s. 5–71.
- Special interest -matkat. 2005. MEK, Helsinki. Saatavissa: [http://www.mek.fi/web/mekfi.nsf/\(pages\)/SpecialInterest?OpenDocument](http://www.mek.fi/web/mekfi.nsf/(pages)/SpecialInterest?OpenDocument). [Viitattu 8.8.2005].
- Stahmer, C. 2000. Marketing ideas for the use of traditional ships in tourism – results of a dissertation. European Maritime Heritage Newsletter No. 5 July 2000. Saatavissa: <http://www.european-maritime-heritage.org/EMHsite/Newsletter/Emh05.pdf>. [Viitattu 8.8.2004].
- Standard upon Safe Operation of Traditional Ships in European Waters and Standards required for Ship Safety Certification. 2000. Annex II to Section 1.2 of the Memorandum. European Maritime Heritage, Andijk. 8 s. Saatavissa: http://www.european-maritime-heritage.org/EMHsite/Safety/Annex_II.pdf. [Viitattu 8.8.2005].
- Storfors, G. 2005. Purjeveneitä joka makuun – Taalintehtaalainen Midnight Sun Sailing on 15 vuodessa kasvanut 60 veneen vuokraajaksi. Åbo Underrättelserin kesälehti KesäTurunmaa 2005. s. 19.
- Suntio, E. 2004. Vene männystä. Veneenveistäjä 2: 42–43.
- Suomen perinnepurjelaivat. 2005. Skutföreningen Kustkultur i Finland rf, Västanfjärd. Saatavissa: <http://www.perinnepurjelaivat.org/>. [Viitattu 8.8.2005].
- Suomen rannikkoalueiden käytön ja hoidon strategia. 2005. Ympäristöministerö, Helsinki. Saatavissa: <http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=4906&lan=fi>. [Viitattu 8.8.2005].
- Suomen saaristo- ja vesistömatkailusta eurooppalainen vetovoimatekijä – Saaristo- ja vesistömatkailun esiselvityshankkeen loppuraportti. 2005. Sisäasiainministeriön julkaisuja 6/2005. 106 s. Saatavissa: [http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/C9B9EAECBF77BE0CC2256FA8001E57B7/\\$file/062005.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/C9B9EAECBF77BE0CC2256FA8001E57B7/$file/062005.pdf), [Viitattu 8.8.2005].
- Sveriges Segelfartygsförening – SSF. 2005. Saatavissa: <http://www.ssf.h.se/>. [Viitattu 8.8.2005].
- Tasanen, T. 2004. Läksi puut ylenemähän – Metsien hoidon historia Suomessa keskiajalta metsäteollisuuden läpimurtoon 1870-luvulla. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 920. 443 s.
- Toivonen, A-L., Kettunen, J, Honkanen, A. & Saarinen, J. 2005. Luonto- ja elämysmatkailu – elinkeinon edellytykset; esiselvitys tutkimusaiheista. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Kala- ja riistaraportteja nro 352. 38 s. Saatavissa: <http://www.rktl.fi/www/uploads/pdf/raportti352.pdf>. [Viitattu 8.8.2005].
- Toppsegel. 2005. Toppsegel, Mariehamn/TradiSail GbR, Rostock. Saatavissa: <http://www.toppsegel.com/start.php?lang=se>. [Viitattu 8.8.2005].
- Træskibs Sammenslutningen – TS. 2005. Saatavissa: <http://www.ts-skib.dk/>. [Viitattu 8.8.2005].
- Ulkoilureittien suunnittelun ja toteuttamisen periaatteet. 2002. Suomen Latu, Helsinki. 8 s. Saatavissa: http://www.suomenlatu.fi/poluiutareiteiksi/tietoa/lakiasiat/totsuos_8siv.pdf. [Viitattu 8.8.2005].
- Valtioneuvoston periaatepäätös saariston kehittämisestä vuosiksi 2004–2006. 2004. Sisäasiainministeriö, Alueiden ja hallinnon kehittämisosasto. 3 s. Saatavissa: [http://www.intermin.fi/intermin/images.nsf/files/D76FF036E1891B78C2256E990038617E/\\$file/saariston_kehittaminen_vn_190504.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/images.nsf/files/D76FF036E1891B78C2256E990038617E/$file/saariston_kehittaminen_vn_190504.pdf). [Viitattu 8.8.2004].
- Veneenrakennuksen perustutkinto. 2000. Opetushallitus, Helsinki. 94 s. Saatavissa: <http://www.edu.fi/julkaisut/maaraykset/ops/vene.pdf>. [Viitattu 8.8.2005].
- Veneenrakentajan ammattitutkinto ja venemestarin erikosammattitutkinto – Tutkinon perusteet. 2000. Opetushallitus, Helsinki. 24 s. Saatavissa: http://www.edu.fi/julkaisut/maaraykset/naytot/veneenrak_at_eat.pdf. [Viitattu 8.8.2003].
- Veneilyn määrä ja taloudelliset vaikutukset Suomessa. 2005. Merenkululaitoksen julkaisuja 5/2005. 107 s. Saatavissa: http://www.fma.fi/media/julkaisusarjat/Veneilyraportti_5_2005.pdf. [Viitattu 8.8.2005].
- Vesistömatkailuprojekti. 2005. Joensuun yliopisto, Savonlinnan koulutus- ja kehittämiskeskus, Savonlinna. Saatavissa: <http://matkailu.org/jarvimatkailu/>. [Viitattu 8.8.2005].
- Vinden drar. 2005. Saatavissa: <http://www.vinden-drar.org/>. [Viitattu 8.8.2005].
- Vårt unika träbåtsarv – Temanummer. 2003. Skärgård 26(4): 1–93.
- Vähätalo, L. & Ruotsalainen, M. 1996. Metsästä elämyksiä – opas metsämatkailupalvelujen tuottamiseen. Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio, Helsinki. 77 s.

- Wickström, B. 2004. Skutbyggarnas Alexandra: en fortsättning på den östnyländska skuttraditionen. Skutbyggarna – Jaalanrakentajat r.f., Borgå. 240 s.
- Wood Focus – puuinfo. 2005. Wood Focus Oy, Helsinki. Saatavissa: <http://www.puunfo.fi/>. [Viitattu 8.8.2005].
- Österstjernen. 2005. Ry Österstjernen rf /Oy Pro Österstjernen Ab, Loviisa. Saatavissa: <http://www.osterstjernen.fi/>. [Viitattu 8.8.2005].
- Österstjernen-hanke ja Loviisa kaupungin mukanaolo. 2002. Kaupunginhallitus, Pöytäkirja 02.04.2002. Saatavissa: <http://www.loviisa.fi/~ptk/02014067.HTM>. [Viitattu 8.8.2005].

Luonnon virkistyskäytöstä johtuva maaston kuluminen – esimerkialueena Rokua

Satu Aho

1 Johdanto

Luontoon suuntautuva matkailu ja luonnon virkistyskäyttö eri muodoissaan ovat merkittäviä luontoresurssin hyödyntäjiä. Luonnon koskemattomuus ja viehätyks ovat usein tärkeimpiä vetovoimatekijöitä, jotka suuntaavat matkailua kansallispuistoihin ja muille virkistysalueille. Kansallispuistot ovatkin luontomatkailevien vetovoimaisimpia kohteita ja niiden kävijämäärät ovat kasvaneet viimeisen kymmenen vuoden kuluessa jopa kaksinkertaisiksi (Ympäristöministeriö 2003). Valitettavasti matkailun ja luonnon välillä voi vallita kuitenkin ristiriita, jota on vaikea ratkaista. Matkailulla ja sen kasvulla on nimittäin aina seurausvaikutuksensa niin positiivisessa kuin negatiivisessakin mielessä (Saarinen 1998, s. 16). Pahimmillaan kasvava matkailu kuluttaa luontoa ja parhaimmillaan pyrkii säilyttämään sen (Hemmi 1995, s. 19).

Luontoon kohdistuva käyttö jättää aina jäljen ja hallitsematon käyttö voi pahimmillaan heikentää sen luontoresurssin arvoa, johon matkailu alueella alkujaan perustui. Ongelmasta tekee erityisen mutkikkaan se, että luonnon käytön vaikutukset kohdistuvat yleensä alueille, joilla on suurta luonnonsuojelullista arvoa (Liddle 1975). Tällöin luonnonsuojelun ja matkailun tavoitteet on pyrittävä sovittamaan yhteen mahdollisimman optimaalisella tavalla. Matkailun ja suojelun välistä suhdetta voidaan pohtia esimerkiksi Hemmin (1995, s. 117) tavoin kysymällä: tuleeko luontoa suojella matkailulle vai matkailijoilta?

Luonnon ja matkailun välistä ristiriitaa voidaan sovittaa esimerkiksi kestävän matkailukehityksen kautta. Tähän yhteyteen kytkeytyy tiiviisti myös käsite kantokyvystä. Termi on lainattu laidunekologiasta ja sen alkuperäinen tarkoitus oli määrittellä tietyn alueen elättämä suurin mahdollinen karjan määrä (Wight 1998, s. 76–77). Matkailuun liitettyä kantokykyä kuvaa sitä matkailutoimintojen intensiteettiä, jonka ylittymisen jälkeen fyysinen ympäristö ja matkailijoiden kokemusten laatu muuttuvat huonompaan suuntaan, eikä muutosta enää voida pitää hyväksyttävänä (Järvi- luoma 1995).

Luontomatkailevien kannalta oleellista ekologista kantokykyä voidaan mitata esimerkiksi luonnon kulutuskestävyydellä (Jämbäck 1996, s. 144), joka usein määritellään myös luonnon ekologiseksi kapasiteetiksi. Luonnon kulutuskestävyyden on todettu määräytyvän erilaisten maaperällisten ja

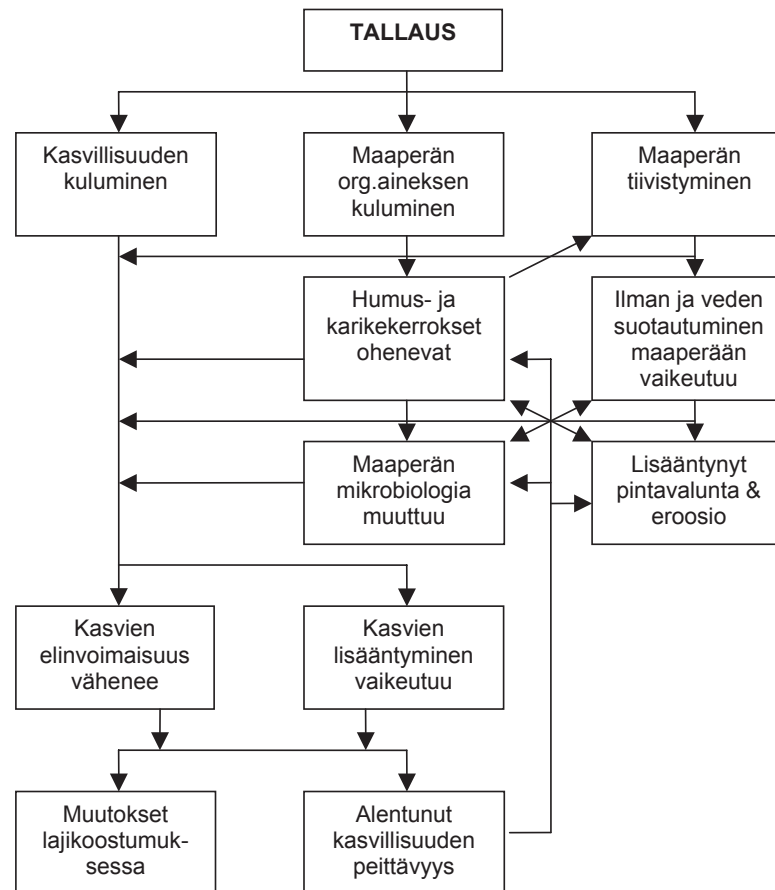
bioottisten tekijöiden vuorovaikutusten summana (Nenonen 1990), mistä johtuu, että erityyppiset alueet kestävät ominaisuuksiensa vuoksi virkistyskäyttöä eri tavoin (Kellomäki ja Saastamoinen 1975, s. 5). Tästä syystä matkailua kehitettäessä onkin oleellista tutkia, kuinka suuren paineen erityyppiset alueet luonnontilan häiriytymättä kestävät ja mitkä tekijät vaikuttavat eri alueiden kantokykyyn (Hoogesteger 1976, s. 40).

Seuraavaksi tutustutaan lyhyesti muutamiin virkistyskäytöstä aiheutuviin kasvillisuus- ja maaperävaikutuksiin sekä luodaan katsaus tekijöihin, jotka vaikuttavat luonnon kulutuskestävyyteen ja maaston kulumiseen. Tämän jälkeen esitellään Life-rahoitteisen Rokuan ekologinen matkailuym-
päristö -hankkeessa suoritettu tutkimus, jonka tavoitteena oli tuottaa perustietoa Rokuan alueen kulutuskestävyydestä ja maaston kulumisesta. Kyseisen tutkimuksen tulokset ovat osaltaan apuna luonnon ja matkailun yhteensovittamisessa sekä ekologisesti kestävämmän virkistyskäytön kehittämisessä alueella.

2 Virkistyskäytön vaikutukset luonnonympäristöön

Luonnon virkistyskäytön vaikutukset voidaan tunnistaa epätoivottuna muutoksena tietystä perustasosta (Buckley 2003), yleensä muuttumattomista luonnonoloista. Hammitt ja Cole (1987, s. 6) ovat määritelleet epätoivotun muutoksen haitallisiksi vaikutuksiksi, jotka kohdistuvat maaperään, kasvillisuuteen, eläimistöön ja vesistöihin jollain tietyllä virkistysalueella. Kaikki virkistyskäyttöön liittyvät toiminnot voivat potentiaalisesti häiritä luonnonympäristön tasapainoa, mutta näkyvin vaikutus syntyy retkeilijöiden aiheuttaman tallauksen kautta (kuva 1). Tallaus tiivistää maaperää, kuluttaa kasvillisuutta ja saa pahimmillaan aikaan kasvittomien alojen syntymisen ja tätä kautta eroosion voimistumisen alueella (Hemmi 1995, s. 36–37). Tallaukseen verrattavissa olevia kulutusvaurioita voivat aiheuttaa myös polku- tai moottoripyörät, hevoset (Wilson ja Seney 1994), autot ja työkoneet sekä talviaikana moottorikelkat (Vuolanto ja Tuhkanen 1982). Virkistyskäytön kuluttava vaikutus kohdistuu kuitenkin vain harvoin koko retkeilyalueeseen, vaan yleensä se on kanavoitunut käyttöä ohjaaville poluille ja taukopaikoille, joilla retkeilijät viettävät suurimman osan ajastaan. Luonnon virkistyskäyttö onkin luonteeltaan hyvin keskittynyttä (Hammitt ja Cole 1987, s. 128).

Kulumisprosessi sen paremmin kuin luonnonympäristökään eivät ole staattisia, vaan niihin kohdistuvat vaikutukset muuttuvat sekä ajassa että tilassa. Useat tutkimukset osoittavat, että suhde virkistyskäytön aiheuttamien vaikutusten ja alueen käytön määrän välillä ei ole lineaarinen (Cole 2004, s. 11). Tämä tarkoittaa sitä, että suurimmat muutokset luonnonympäristössä tapahtuvat jo alhaisella käyttömäärällä ja parin ensimmäisen vuoden aikana, jonka jälkeen virkistyskäyttö aiheuttaa enää vain hieman lisävaikutuksia ympäristöön. Esimerkiksi Hoogesteger (1976, s. 44) on todennut, että kulunut alue autiotupien ympäristössä ei laajene vuosi vuodelta, vaan kulumisen on pahinta tupien rakentamisen yhteydessä ja heti sen jälkeen.

Kuva 1. Tallauksen vaikutukset luonnonympäristöön (Cole 2004, kuvan 1 pohjalta).

2.1 Vaikutukset kasvillisuuteen

Kasvillisuuden tuhoutuminen tallauksen johdosta on virkistyskäytön ensimmäinen ja samalla myös näkyvin vaikutus (Kellomäki 1977, s. 153), joka alentaa sekä virkistysalueen esteettistä arvoa että retkeilijöiden viihtymistä ja kokemusten laatua. Tallauksen aiheuttama kulutus kohdistuu kasvillisuuteen sekä suoraan että epäsuoraan. Suora kulutus ruhjoo kasveja, jolloin niiden elinikä alenee ja lisääntymismahdollisuudet heikkenevät (ks. kuva 1). Epäsuorat vaikutukset puolestaan ilmenevät paikan mikroilmaston tai maaperän rakenneominaisuuksien muuttumisena, joiden seurauksena kasvien veden- ja ravinteidenotto sekä menestyminen vaikeutuvat (Kaakinen ym. 1982, s. 27; Hammitt ja Cole 1987, s. 61). Voimakas kulutus vaikuttaa myös puiden kasvuun (Nylund ym. 1980, de Gouvenain 1996, Jämbäck 1997).

Edellä mainittujen lisäksi virkistyskäyttö aiheuttaa sekä kvantitatiivisia että kvalitatiivisia muutoksia kasvivyhdyskunnissa. Kvantitatiiviset muutokset näkyvät esimerkiksi kasvillisuuden peittävyiden ja biomassan vähenemisenä kulutuksen kasvaessa (Kellomäki 1973, s. 97). Kasvillisuuteen kohdistuvat laadulliset vaikutukset ilmenevät pitkällä aikavälillä mm. kasvilajikoostumuksen muutoksena. Kulutuksen seurauksena alkuperäinen, tallaukselle herkkä kasvillisuus yleensä tuhoutuu, jonka jälkeen se korvautuu paremmin kestäväillä lajeilla, ns. sekundaarilajistolla (Hoogesteger 1976; Kaakinen ym. 1982, s. 27; Whinam ja Chilcott 2003). Hoogestegerin (1976) Koillis-kairan autiomajojen ympäristössä suoritettujen tutkimusten mukaan sekundaarinen kasvillisuus

syRJäyttää alkuperäisen kasvillisuuden noin 8–10 vuoden kuluessa kulutuksen alkamisesta. Voimakkaan tallauksen seurauksena tällaista kulutusta keStävää kasvillisuutta ei kuitenkaan pääse syntymään, vaan alue jää kasvittomaksi.

Kasvillisuuden kulumisen ja uusiutumisen suhteeseen vaikuttaa ratkaisevasti kulutuksen määrä ja laatu (Cole 2004, s. 11), mutta myös kulutuksen ajoittumisella eri vuodenaikoihin on merkitystä (mm. Gallet ja Rozé 2002). Yleisesti voidaan todeta, että alueet, jotka ovat voimakkaan virkistyskäytön alaisia, kuluvat yleensä enemmän kuin alueet, joita käytetään harvemmin (Cole 1992). Lisäksi erilaiset käyttäjärYhmät vaikuttavat luonnonympäristöön ja sen kulumiseen hyvin eri tavalla: moottori- tai polkupyörällä ja hevosella liikkuminen kuluttaa kasvillisuutta luonnollisesti enemmän kuin retkeileminen kävellen (Wilson ja Seney 1994). Kulutuksen ajankohtaan liittyen talviaikaisen käytön on todettu olevan kasvillisuudelle vähemmän kuluttavaa (Gallet ja Rozé 2002). Suomen olosuhteissa tämä johtuu erityisesti lumipeitteen suojaavasta vaikutuksesta, joka ehkäisee kenttä- ja pohjakerroksen kasvillisuuteen kohdistuvaa suoraa kulutusta (Nenonen 1990, s. 13). Pensaat ja taimet sen sijaan kärsivät helposti talvellakin, erityisesti jos lumipeite on hyvin ohut (Hammitt ja Cole 1987, s. 69).

2.2 Vaikutukset maaperään

Maaperä altistuu kulutukselle, kun suojaava kasvillisuus on tallauksen johdosta tuhoutunut. Ilman suojaavaa kasvipeitettä karike- ja humuskerrokset altistuvat kulutukselle ja ohenevat, mikä seurauksena alla oleva mineraalimaa ajan mittaan paljastuu (Bryan 1977, s. 61–62). Erityisen huomattavaa maaperän orgaanisen kerroksen tuhoutuminen on poluilla ja taukopaikoilla, joilla maanpinta voi voimakkaan käytön seurauksena olla jopa täysin paljas. Tämä on varsin huolestuttava ilmiö, sillä suojaavan humuskerroksen puuttuessa paljas mineraalimaa on alttiina veden ja tuulen aiheuttamalle eroosiolle samoin kuin tallauksen aiheuttamalle tiivistymisellekin (Hammitt ja Cole 1987, s. 38–39).

Maaperä tiivistyy, kun maaraakeet puristuvat tallauksen aiheuttaman paineen takia tiukemmin toisiaan vasten. Tästä seuraa huokostilavuuden pieneneminen, jonka seurauksena ilman ja veden suotautuminen maaperään vaikeutuu (Hammitt ja Cole 1987, s. 42–43). Kenties huomattavin maaperän tiivistymisestä johtuva muutos onkin kasvava pintavalunta. Vesi, joka ei pääse suotautumaan maaperään jää virtaamaan maanpinnalle joko leveänä massana tai kanavoituneena pienemmiksi puroiksi (Bryan 1977, s. 62, Hammitt ja Cole 1987, s. 42–43). Maaperän pintakerroksen kokoonpuristuminen aiheuttaa vaikeuksia myös kasvien juurille ja mykorritsasienille, joiden on entistä vaikeampaa edetä tiivistyneessä maassa. Tämä yhdessä pienentyneen maaperän vesipitoisuuden kanssa heikentää kasvien elinmahdollisuuksia (Vuolanto ja Tuhkanen 1982, s. 32, 47) ja viivästyttää kasvillisuuden luontaista palautumista kulutuksesta.

3 Luonnon kulutuskestävyys ja siihen vaikuttavat tekijät

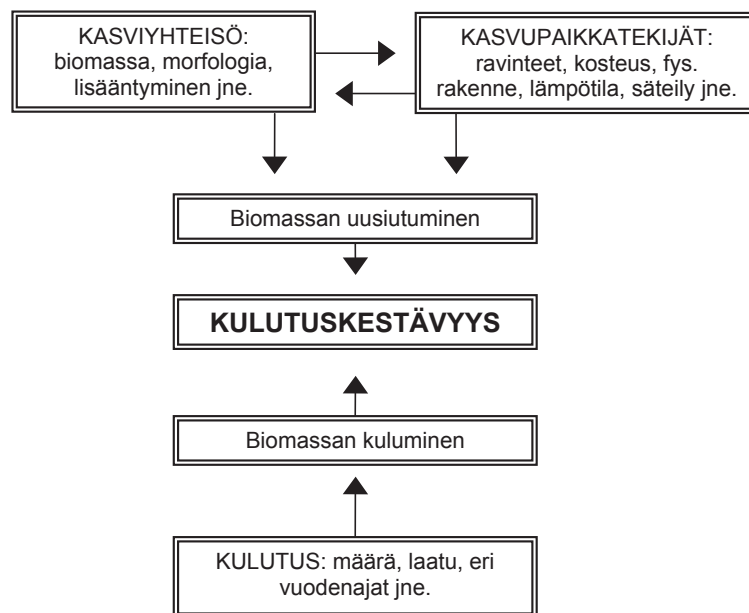
Kun luonnonympäristöön kohdistuu stressivaikutus ihmistoiminnan seurauksena, voi ekosysteemi pyrkiä joko omaksumaan aiheutuneen paineen tai sietämään sitä ilman, että ilmenee merkittäviä muutoksia systeemin rakenteessa tai toiminnassa. Mikäli luonnonympäristö ei kuitenkaan kykene tähän, aiheuttaa stressivaikutus haitallisia muutoksia ekosysteemissä. Tällöin sen kyky, eli kapasiteetti, aiheutettua painetta vastaan on ylittynyt (Vuolanto ja Tuhkanen 1982, s. 14). Luonto-

matkailun kannalta keskeinen on erityisesti luonnon ekologinen kapasiteetti, jonka Kellomäki ja Saastamoinen (1975, s. 5) ovat määritelleet alueen fyysiseksi ja biologiseksi kyvyksi sietää virkistyskäyttöä. Ekologinen kapasiteetti tai ekologinen kantokyky voidaan edelleen jakaa fyysiseen ja bioottiseen kantokykyyn. Ensimmäinen kuvaa elottoman luonnon, jälkimmäinen puolestaan elollisen luonnon kykyä sietää erityyppistä rasitusta. Näitä voidaan mitata esimerkiksi kulutuskestävyydellä ja yleisesti voidaankin puhua luonnon kulutuskestävyydestä (Jämbäck 1996, s. 144).

3.1 Kasvillisuuden kulutuskestävyys

Luonnon kulutuskestävyydestä puhuttaessa kasvillisuuden sietokykyä pidetään määräävimpänä (Kaakinen ym. 1982, s. 26). Kasvit ovatkin hyviä kulutuskestävyyden indikaattoreita, sillä paikka, jolla kasvaa kulutusta kestävää lajistoa, on yleensä sen vuoksi myös kestävämpi virkistyskäytöstä johtuvia kasvillisuusvaikutuksia vastaan (Hammitt ja Cole 1987, s. 144). Se, miten hyvin tietyn alueen kasvillisuus kestää kulutusta, riippuu monista tekijöistä. Cole (1995, s. 414) nostaa määrääviksi tekijöiksi sekä kasvillisuuden tallauksensietokyvyn (*resistance*) että toipumiskyvyn (*resilience*). Tallauksensietokyvyllä tarkoitetaan kasvillisuuden kykyä sietää siihen kohdistunutta kulutusta ja tätä voidaankin kuvata tietyllä käytön määrällä, jonka kasvillisuus sietää ennen kuin haitallisia muutoksia ilmenee. Toipumiskyky puolestaan tarkoittaa kasvillisuuden kykyä korjata tallauksen aiheuttamat vauriot enemmän tai vähemmän pitkällä aikavälillä. Tätä voidaan kuvata esimerkiksi vuosien määränä, joka vaaditaan kasvillisuuden palautumiseen entisenlaiseksi.

Kasvillisuuden kulutuskestävyys määrittyy näin ollen biomassan tuhoutuminen/uudistuminen -suhteen kautta. Kasvillisuuden uusiutumiseen vaikuttavat etupäässä monet kasvupaikkatekijät, joista tärkeimpiä ovat ravinteet, kosteus, maaperän ominaisuudet sekä kasvupaikan valo- ja lämpöolot. Biomassan kulumiseen puolestaan vaikuttavat kulutuksen määrä, laatu ja ajoittuminen (Kellomäki ja Saastamoinen 1975). Tätä dynaamista tapahtumasarjaa on havainnollistettu kuvassa 2.

Kuva 2. Kasvillisuuden kulutuskestävyyteen vaikuttavat tekijät (Kellomäki ja Saastamoinen 1975, kuvan 1 pohjalta).

Colen (1995) suorittamat tallauskokeet osoittavat, että parhaiten kulutusta kestävä kasvulaji, jotka ovat kooltaan pieniä, ja joilla on mätästävä, ruusukemainen kasvutapa, pitkät juuret, pieni lehtipinta-ala ja nopea lisääntyminen. Näin ollen monet heinät kestävä melko hyvin kovaakin kulutusta (Liddle 1975), kun taas leveälehtiset ruohot (Vuolanto ja Tuhkanen 1982, s. 33) sekä jäykän varren omaavat varvut ja pensaat (Whinam ja Chilcott 2003) ovat tallaukselle usein hyvin herkkiä. Karujen kasvupaikkojen alhainen kulutuskestävyys johtuu niiden runsaasta jäkäläkasvillisuudesta (Kellomäki 1977, s. 156). Erityisesti kaikki poronjäkälälajit on todettu hyvin herkiksi kulutukselle. Kosteana jäkälä on taipuisaa ja kestävä kulutuksen vaurioitumatta, mutta kuivalla säällä se on erittäin haurasta, niin että jokainen astuttu askel jää näkyviin vuosikausiksi. Jäkälät ovat herkkiä myös siksi, että ne ovat hitaita uusiutumaan. Ahti (1957, s. 11) onkin arvioinut, että kuivaan jäkälikköön tallatun jäljen korjautuminen ennalleen kestävä noin 30 vuotta. Palleroporonjäkälän kohdalla tilanne on vielä heikompi; sen uusiutuminen normaaliksi jäkäläpeitteeksi voi viedä jopa 90 vuotta.

Kellomäki ja Saastamoinen (1975) ovat havainneet, että kasvupaikan ravinteisuuden ja kulutuskestävyyden suhde on käyräviivainen. Tämä tarkoittaa, että mustikka- ja puolukkatyyppin tuore kangas on kestävämpi kulutusta vastaan kuin kuivahkot ja sitä karummat kankaat sekä toisaalta hyvin rehevät kasvillisuustyyppit. Tallaukselle kaikista arimpia ovat siis kuivat ja karukkokankaat, joiden kasvillisuuden toipumiskyky on hyvin heikko. Myös lehdot ja lehtomaiset kankaat ovat herkkiä, mutta niiden kasvillisuuden uudistuminen on nopeaa, mikä parantaa niiden kulutuskestävyyttä. Cole (1992, s. 262) kuitenkin toteaa, että voimakkaan virkistyskäyttöpaineen alaisilla alueilla kasvupaikan kulutuskestävyydellä ei juurikaan ole vaikutusta kasvillisuuden säilymiseen. Voimakkaasti käytetyillä alueilla vauriot ovat lähes vääjäämättömiä ja näillä muutoksen suuruus ei enää riipukaan kasvillisuuden, vaan pikemminkin maaperän kulutuskestävyydestä (Bryan 1977).

3.2 Maaperän kulutuskestävyys ja topografian vaikutus

Maalajit kestävä tiivistymistä hyvin eri tavoin. Alttiita tiivistymiselle ovat varsinkin hienot, vähän orgaanista ainesta sisältävät maalajit, joiden kosteuspitoisuus on usein suuri. Tällaisia ovat esimerkiksi paljon savesta sisältävät maalajit (Hammitt ja Cole 1987, s. 42) sekä hiesu ja hieta. Maaperän kulutuskestävyyteen vaikuttaa tiivistymisresistanssin ohella myös mekaaninen kulutuskestävyys, mikä tarkoittaa maaperän kykyä kestävä rikkoontumatta ja jauhaantumatta tallauksesta huolimatta. Tässä mielessä dyynihiekka on todettu kulutuskestävyydeltään heikoimmaksi, sillä sen kantavuus heikkenee tallattaessa (Jämbäck 1996, s. 149). Yleisesti lajittumattomat maalajit kestävä kulutusta paremmin kuin lajittuneet, johtuen niiden laajasta raekokovalikoimasta (Kaakinen ym. 1982, s. 29).

Luonnon kulutuskestävyyteen vaikuttaa edellä mainittujen maaperätekijöiden ja kasvillisuuden lisäksi myös rinteiden kaltevuus. Yleistettynä voidaan sanoa, että kaltevuuden kasvaessa kulutuskestävyys pienenee ja eroosioherkkyys kasvaa (Hammitt ja Cole 1987, s. 153). Hankalin tilanne on erityisesti lajittuneesta aineksesta muodostuneilla rinteillä, joilla kasvipeite kuluu herkästi ja uusiutuminenkin on hitaampaa kuin tasaisessa maastossa (Jämbäck 1996, s. 150). Coleman (1981, Hammitt ja Cole 1987, s. 153 mukaan) on esimerkiksi todennut rinteessä sijaitsevien polkujen syvyyden ja leveyden lisääntyvän suuremman kaltevuuden myötä. Saman ilmiön ovat havainneet myös Kaakinen ym. (1982, s. 30), jotka korostavat topografian vaikutusta polkujen sijoittumiseen ja rakenteeseen. Tasaisilla mailla polut pysyvät helpommin selvärajaisina ja kapeahkoina, kun taas kaltevuuden, samoin kuin myös kosteuden, kasvaessa polut usein levenevät ja haaroittuvat.

Erityisen herkkiä kulumiselle ovat hienosta lajittuneesta sedimentistä koostuvat dyynialueet, joihin myös tutkimusalueena oleva Rokua kuuluu. Näillä alueilla kulutuksen paljastama irtonainen

maa-aines lähtee helposti liikkeelle tuulen ja sadeveden vaikutuksesta erityisesti kaltevilla pinnoilla. Maastoon syntyvät polku-urat kaivautuvat tällöin helposti ympäröivää maastoa syvemmälle maahan. Rokualla nämä ns. polkukanjonit voivatkin paikoin olla jopa puoli metriä vallitsevan maanpinnantason alapuolella (Krökki 1999).

Edellä mainittujen tekijöiden vuoksi suoraan ylöspäin nousevat reitit voivat osoittautua kulumisen kannalta ongelmallisiksi. Paitsi vaellustoiminnan aiheuttama maaston kulumisen, myös vesieroosion voima, on rinteessä tutkitusti suurempaa verrattuna tasaiseen maastoon (esim. Bryan 1977). Cerdán (1997) mukaan vesieroosion voimakkuuteen vaikuttavat rinteiden kaltevuuden ohella myös kasvillisuuden peittävyys ja vesisateen intensiteetti; näin ollen vesivirtauksen kuluttava vaikutus lisääntyy kasvipeitteen puuttuessa ja kaltevuuden kasvaessa.

4 Maaston kulumisen Rokualla

Rokua sijaitsee Pohjois-Pohjanmaalla kolmen kunnan, Muhoksen, Utajärven ja Vaalan alueella. Tämä ympäröivästä suolakeudesta kohoava erikoislaatuinen harju- ja dyynimuodostuma muotoutui viimeisen jääkauden aikana ja sai lopullisen muotonsa sitä seuranneina vuosituhansina erilaisten luonnonvoimien myötä (Aartolahti 1973, s. 5, Koutaniemi 1985, s. 11). Rokua kuuluu-kin Sotkamosta kohti Pohjanlahtea kulkevaan harjujaksoon, mutta itse Rokuan kohdalla harjun morfologia noudattelee Tuomikosken (1987, s. 11) mukaan enemmänkin deltamaista syntytapaa. Muodostuman perimmäisen geomorfologisen muodon selvittäminen on ollut vaikeaa, sillä koko Rokuaa luonnehtii nykyisin yhtenäinen dyynikenttä, joka muodostui kuivan boreaalikauden aikana lännenpuoleisten tuulten vaikutuksesta. Rokuan pintakorkokuvaa luonnehtivat lisäksi lukuisat suppakuopat sekä muodostuman alarinteitä kehämäisesti kiertävät rantavallit (Aartolahti 1973).

Vallitsevista kasvuolosuhteista johtuen Rokua on erittäin karua ja sen kasvillisuus onkin muodostunut kuivuutta ja vähäravinteisuutta sietävistä lajeista. Kasvilajisto on täten hyvin niukkaa ja koostuu pääasiassa pohjakerrosta peittäivistä jäkäläistä ja kenttäkerroksen harvoista varvuista. Rokuan jäkälälajisto onkin varsin runsasta ja hyvin kehittyntä, sillä alueella ei ole laidunnettu poroja sitten 1800-luvun (Aartolahti 1973, s. 37, 45). Kasvillisuuden karuuden ja maaperän huonon kantavuuden vuoksi Rokuan maasto on erittäin herkkää kaikenlaiselle ihmistoiminnalle. Ongelmana on myös kasvillisuuden hidas uusiutuminen, minkä vuoksi kasvillisuus ei kykene peittämään kulumisen aiheuttamia jälkiä tarpeeksi nopeasti vaan hienojakoinen mineraaliaines jää paljaaksi ja on täten alttiina tuulen ja virtaavan veden eroosio toiminnalle. Erityisen vaikea tilanne on dyyniharjanteilla ja suurimpien supprien rinteillä (vastaavasta tilanteesta Kalajoen Hiekkasärkillä Jämbäck 1995).

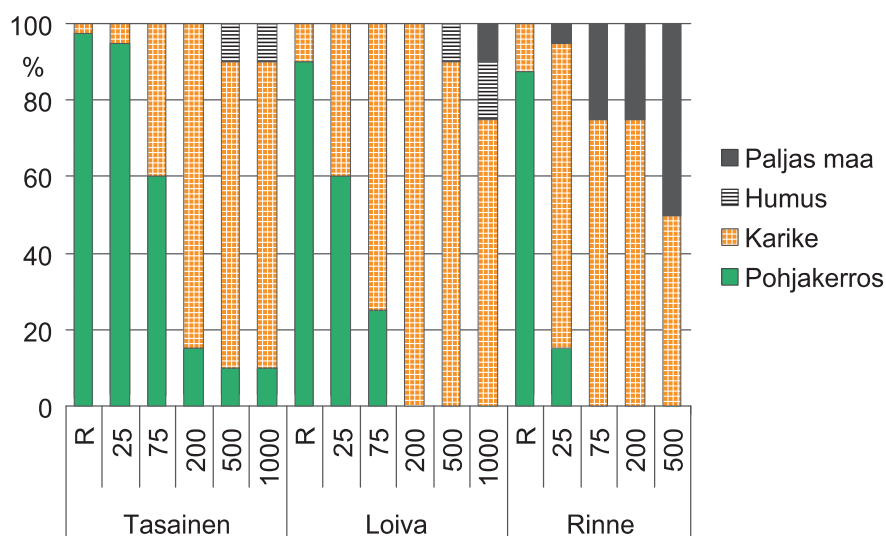
Rokuan maaston kulutuskestävyyttä ja kulumista on tarkasteltu keväällä 2004 aloitetun tutkimuksen kautta. Työn eräänä tavoitteena oli tuottaa tietoa virkistyskäytön aikaansaamasta kulumisprosessista tavalla, joka olisi hyödynnettävissä alueen luontomatkailukäyttöä kehitettäessä. Aihetta lähestyttiin mm. kasvillisuuden tallauskokeiden avulla, joiden tarkoituksena oli tutkia karukokankaan kasvillisuuden altistumista lyhytkestoiselle kulutukselle. Koe suoritettiin maaston eri kaltevuuksilla lisäten tallauksen intensiteettiä 0 tallauskerrasta aina 1 000 tallauskertaan saakka. Maaston kaltevuuden suhteen erotettiin siis kolme erilaista tutkimusalaa: tasainen maa, loiva rinne (12°) ja rinne (25°). Tutkimusaloille rajattiin edelleen erilliset tutkimuslinjat, joille suoritettiin linjakohtaiset tallauskäsittelyt. Koeasetelmassa pyrittiin noudattamaan Colen ja Bayfieldin (1993) laatimia standardeja. Kulumisen indikaattoreina kokeessa toimivat tutkimuslinjojen kasvillisuuden peittävyys sekä linjoille syntyneiden polkujen leveys ja syvyys.

4.1 Tallauksen vaikutukset kasvillisuuden peittävyteen

Tallauksen todettiin vähentävän kasvillisuuden peittävyttä suuresti. Varsinkin jäkälän dominoima pohjakerros oli hyvin herkkää ja useilla tutkimuslinjoilla jo vähäinen tallaus rikkoi ohuen humuskerroksen ja paljasti mineraalimaan. Puolukan hallitsema kenttäkerros oli tässä suhteessa hieman kestävämpää, sillä vasta keskinkertainen tallaus vähensi peittävyttä merkittävästi.

Tallausmäärien kasvaessa pohjakerroksen kasvillisuuden peittävydet vähenivät samalla, kun karikkeen ja paljaan maan osuudet vastaavasti kasvoivat (kuva 3). Peittävyden alenema oli kuitenkin hyvin tutkimuslakohtainen ilmiö. Tasaisella maalla 25 tallauskertaa ei juurikaan alentanut pohjakasvillisuuden peittävyttä, kun taas loivassa rinteessä samainen tallauskäsittely alensi peittävyden syntyneen polun kohdalla alkuperäisestä 90 prosentista keskimäärin 60 prosenttiin. Rinteessä pohjakasvillisuuden peittävyden suhteellinen alenema oli vieläkin huomattavampaa, sillä peittävyys kulku-uralla laski jo ensimmäisellä tallauskäsittelyllä alkuperäisestä 88 prosentista noin 15 prosenttiin. Rinteessä pohjakasvillisuus kului siis muita tutkimusaloja nopeammin. Nämä erot kuitenkin tasoittuivat tallausmäärien kasvaessa ja 500 tallauskerran linjoille syntyneet polut olivat lähes kasvittomia kaikilla tutkimusaloilla; tosin tasaisen maan tutkimusalalla kangaskarhunsammalta oli säilynyt jonkin verran myös 1 000 tallauskerran jälkeen.

Rinteiden epästabiilien olosuhteiden vaikutus kulumisprosessiin on hyvin nähtävillä tuloksista. Esimerkiksi rinteiden äärimmäisen ohut humuskerros rikkoutuu jo kevyen tallauksen yhteydessä ja materiaalin heikon kantavuuden vuoksi yksikin askel voi kaivaa maahan kuopan. Rinteessä jo 25 tallauskertaa riitti rikkomaan humuskerroksen ja tallausmäärien kasvaessa myös paljaan maan osuus kasvoi jatkuvasti (kuva 3). Tasaisella maalla mineraalimaa ei paljastunut edes suurimmilla tallausmäärillä, vaan kasvillisuuden tuhouduttua karikkekerroksen alta paljastui maanpintaa suojaava humuskerros. Humuskerroksen paljastumiseen vaadittiin sekä tasaisella maalla että loivassa rinteessä noin 500 tallauskertaa.

Kuva 3. Pohjakerroksen kasvillisuuden, karikkeen, humuksen ja paljaan maan linjakohtaiset peittävydet tutkimuslinjoille syntyneiden polkujen päältä arvioituna. Luvut kuvaavat tallausmääriä, kirjain R puolestaan koskemattomasta referenssilinjasta.

4.2 Polun leveys ja syvyys

Tallaus synnytti tutkimuslinjoille silmin havaittavan polun jo hyvin alhaisilla tallausmäärillä, joten näiden kulku-urien leveyttä ja syvyyttä suhteessa ympäröivään maastoon oli mahdollista käyttää peittävyysindeksien ohella kuluneisuuden indikaattorina. Tulokset osoittavatkin, että polut sekä levenivät että syvenivät tallausmäärien kasvaessa.

Polkujen syvyyden suhde tallauksen intensiteettiin osoittautui muodoltaan enemmänkin käyräviivaiseksi kuin lineaariseksi. Tämä tarkoittaa, että tallausmäärien osalta oli mahdollista määrittää piste, jonka jälkeen tallaus aiheutti enää vain hieman lisäkulumista linjalla. Tämä tallauksen intensiteetin ”kynnysarvo” osoittautui kuitenkin erilaiseksi kullakin tutkimusalalla. Rinteessä polut syöpyivät noin 6,5 cm syviksi jo 75 tallauskerralla, jonka jälkeen keskimääräiset syvyydet eivät enää juurikaan kasvaneet. Rinteen eniten tallatulla 500 tallauskerran linjalla kulku-uran keskimääräinen syvyys oli 7 cm. Loivassa rinteessä polut sen sijaan syvenivät tasaisemmin ja syvyyden kasvu tasoittui vasta aivan suurimmilla (500–1 000) tallausmäärillä, jolloin polut olivat suurin piirtein yhtä syviä kuin jyrkemmässä rinteessäkin (25°). Tasaisella maalla polkujen kuluminen oli huomattavasti hitaampaa kuin hiemankin kaltevalla pinnalla ja polkujen syvyydet myös jäivät reilusti alhaisemmiksi kuin muilla tutkimusaloilla. Tutkimusala eroaa kahdesta muusta myös sen suhteen, että 25 tallauskerran kulutus ei aiheuttanut linjalle lainkaan silmin havaittavaa polkua. Alhaisilla kulutustasoilla tutkimuslinjat eroavatkin toisistaan huomattavasti polun syvyyden suhteen.

Myös polkujen leveyttä tarkasteltaessa on havaittavissa samankaltainen tasoittuva trendi kuin polkujen syvyyksissäänkin. Lisäkulutus loivan ja tasaisen maan tutkimusaloilla ei enää vaikuttanut polkujen leveyteen 500 tallauskerran jälkeen. Tutkimusaloja vertailtaessa tasaisen maan tutkimuslinjoille syntyneet kulku-urat olivat muihin tutkimusaloihin verrattuna huomattavasti kapeampia aina reiluun 200 tallauskertaan saakka. Suurimmilla tallausmäärillä eli 500 ja 1 000 tallauskerran linjoilla syntyneet polut olivat keskimäärin 35 cm leveitä kaikilla tutkimusaloilla. Kaikilla kulutustasoilla leveimmät kulku-urat syntyivät loivassa rinteessä, mutta merkittävää eroa jyrkempään rinteeseen ei ollut. Erot polkujen leveyksissä loivan (12°) ja hieman jyrkemmän rinteen (25°) välillä olivat kaikilla kulutustasoilla vain 0,5–1,5 cm.

4.3 Rinteen kaltevuuden vaikutus maaston kulumiseen

Aineiston pienuuden ja lukuisten muuttujien vuoksi mahdollisuuksia tilastomatematiselle tarkastelulle ei juurikaan ole. Tutkimusaloista kulutuskestävyyttä voidaan kuitenkin tutkia erilaisten kulutuskestävyysindeksien avulla. Tässä tutkimuksessa aihetta on lähestytty Liddlen (1975) tavoin tarkastelemalla sitä tallauskertojen määrää, joka vaaditaan, jotta kasvillisuuden peittävyys linjalla putoaa alle 50 %. Vaadittava tallauskertojen määrä kyseiseen peittävyysalennemaan on tämän aineiston mukaan jokaisella tutkimusalalla erilainen. Tasaisella maalla kasvillisuuden peittävyys syntyneellä polulla putoaa alle 50 % vasta 75 tallauskerran jälkeen. Loivassa rinteessä kyseiseen pudotukseen tarvitaan reilu 25 tallauskerta, kun taas rinteessä 25 tallauskerran jälkeen kasvillisuuden peittävyys on enää vain noin 12 %. Rinteessä riittää siis jo muutama askel rikkomaan ohuen humuskerroksen ja paljastamaan pehmeän dyynihiekan.

5 Kulumisen ennaltaehkäisy ja syntyneiden maastovaurioiden korjaaminen

Maaston karuuden vuoksi Rokuan luonto on erittäin helposti kuluva. Erilaisten toimintojen seurauksena huomattavaa maaston kulumista onkin jo tapahtunut monin paikoin, mikä seikka alentaa muuten niin erikoislaatuisen luonnon esteettisyyttä. Jotta kulumisesta ei muodostuisi tulevaisuudessa merkittävää ongelmaa, on aiheeseen syytä kiinnittää huomiota jo nyt ja pyrkiä ehkäisemään maastovaurioiden synty mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Kysymyksessä on merkittävä teema, sillä matkailualueen esteettisyyden vähetessä hupenevat myös alueella käyvät matkailijat ja sen myötä myös matkailun positiiviset seurausvaikutukset.

Karukkokankaalla suoritettavat tallauskokeet osoittavat, että jo muutama kuivalla jäkälillä astuttu askel jättää maastoon jäljen, joka voi säilyä näkyvillä hyvinkin pitkään ja alentaa alueen esteettistä arvoa. Jo vähäinen virkistyskäyttö häiritsee näin ollen alueen luonnontilaa, vaikka intensiivisellä käytöllä vaikutukset ovatkin tuhoisampia. Jonkin asteista luonnon kulumista on siis hyvin vaikea estää, mikäli Rokua halutaan tulevaisuudessakin pitää kävijöille avoimena ulkoilu- ja virkistysalueena. Pahimpia kulumisesta johtuvia ympäristövaikutuksia voidaan kuitenkin pyrkiä minimoimaan vaikutusten hallinnan keinoin. Tämä tarkoittaa, että retkeilyreittien ja virkistysalueiden hallinnan tulisi aina nojata hyvään pohjatyöhön ja suunnitteluun, joilla vältetään suurempien maastovaurioiden syntyminen. Lähtökohtana on yleensä pidetty sitä, että toiminnot sijoitetaan mahdollisuuksien mukaan kulutuskestävyydeltään parhaille alueille ja vältetään herkästi kuluvia kasvillisuustyyppejä. Aina herkkien alueiden käyttöä ei kuitenkaan ole mahdollista välttää. Näin on tilanne myös Rokualla, jossa suurin osa alueesta on kulumiselle herkkää karua jäkäläkangasta. Perimmäinen ongelma alueella onkin siis se, kuinka pitää maaston kulumisen sallituissa rajoissa.

Lähtökohtana vaikutusten hallinnalle voidaan pitää sitä, että ehkäistään maaston kulumisen olemassa olevien retkeilyreittien ulkopuolella. Tämä vaatii entistä tehokkaampaa kävijöille suunnattua opastusta ja neuvontaa, jonka kautta heitä ohjataan käyttämään jo olemassa olevia retkeilyreittejä ja välttämään kulkemista koskemattomassa maastossa. Myös polkuverkoston rakenteeseen ja kuntoon tulisi kiinnittää suurempaa huomiota. Ajankohtaisia aiheita Rokualla ovatkin pahoin kuluneiden alueiden ennallistaminen sekä turhan tiheän polkuverkoston supistaminen. Rakennetun alueen lähiympäristössä ja matkailutoimipisteiden läheisyydessä polkuverkosto on luonnollisesti tiheä, mutta Jämbäckin (1995, s. 51) mukaan poluston tulisi harventua syvemmällä metsässä. Näin siis laajahkoihin metsiin tulisi jäädä myös poluttomia ja harvapolkuisia alueita, jotka lisäävät alueen luonnontilaisuuden vaikutelmaa. Pahimmin kuluneiden alueiden käyttöä voidaan välttää esimerkiksi sulkemalla tällaisia reittejä ja järjestämällä kiertoteitä kulutuskestävyydeltään paremmille alueille. Muutenkin virkistyskäyttöä suunniteltaessa tulisi suosia kasvupaikkatyypiltään tuoreempia alueita karukkokankaan sijaan, vaikka tämä ei aina kävijän mielestä merkitsisikään upeampia tai mielenkiintoisempia maisemia.

Rokuan virkistyskäyttöä suunniteltaessa tulisi välttää myös toimintojen sijoittamista rinteisiin, joiden kulutuskestävyys on erittäin huono. Rinteessä humuskerros on lähes olematon, joten alla oleva dyynihiekka paljastuu jo muutaman askeleen jälkeen. Rinteen epästabiili ympäristö on lisäksi otollinen tuulen ja sateen eroosiolle, jolloin polut muotoutuvat hyvinkin pian ympäröivää maastoa syvemmiksi ja muodostavat ns. polkukanjoneita. Kulkemista aivan jyrkimmissä rinteissä tulisikin siis välttää. Tämä voi kuitenkin olla suhteellisen vaikeaa, sillä Rokuan maasto on yleisesti kumpuilevaa ja täysin tasaista maastoa on kohtalaisen vaikea löytää. Tämän vuoksi jo olemassa oleville reiteille tulisi yhä enenevässä määrin suunnitella erilaisia suojaavia rakenteita kuten esi-

merkiksi porrastuksia tai maa-ainesta sitovia askelmia. Tämänkaltaiset rakennelmat tietysti vähentävät alueen luonnontilaisuuden vaikutelmaa, mutta oikein toteutettuina ne voivat toimia sekä luonnon esteettisyyttä että kävijöiden viihtyvyyttä parantavana tekijänä.

Ympäristön laadun merkitystä luonnon vetovoimaisuuteen perustuvalla matkailualueelle ei voi kylliksi painottaa. Tolvanen ym. (2004) korostavatkin, että ekologisen kestävyuden tulisi aina toimia lähtökohdana kestäväälle luontomatkailulle, sillä sekä paikallisen väestön että vierailijoiden viihtyvyys ja luontokokemukset ovat suuresti riippuvaisia juuri ympäristön laadusta. Huolehtimalla luonnon matkailu- ja virkistyskäytön ekologisesta kestävyydestä, hoidetaan samalla sitä resurssipohjaa, johon myös matkailun taloudellinen ja sosiaalinen kestävyys pitkällä aikavälillä pohjautuvat.

Kirjallisuus

- Aartolahti, T. 1973. Morphology, vegetation and development of Rokuanvaara, an esker and dune complex in Finland. *Fennia* 127. 53 s.
- Ahti, T. 1953. Poronjäkäle – kaunista, mutta arkaa kasvillisuutta. *Suomen Luonto* 3: 9–12.
- Bryan, R.B. 1977. The influence of soil properties on degradation of mountain hiking trails at Grövelsjön. *Geografiska Annaler* 59(1–2): 49–65.
- Buckley, R. 2003. Ecological indicators of tourist impacts in parks. *Journal of Ecotourism* 2(1): 54–66.
- Cerdá, A. 1997. The effect of patchy distribution of *Stipa tenacissima* L. on runoff and erosion. *Journal of Arid Environments* 36(1): 37–51.
- Cole, D.N. 1992. Modelling wilderness campsites: factors that influence amount of impact. *Environmental management* 16(2): 255–264.
- 1995. Experimental trampling of vegetation. II. Predictors of resistance and resilience. *Journal of Applied Ecology* 32: 215–224.
- 2004. Monitoring and management of recreation in protected areas: the contributions and limitations of science. Julkaisussa: Sievänen, T., J. Erkkonen, J. Jokimäki, J. Saarinen, S. Tuulentie, E. Virtanen (toim.). Policies, methods and tools for visitor management – proceedings of the second International Conference on Monitoring and Management of Visitor Flows in Recreational and Protected Areas, June 16–20, 2004, Rovaniemi, Finland. Metlan työraportteja 2. s. 9–16.
- & Bayfield, N.G. 1993. Recreational trampling of vegetation: standard experimental procedures. *Biological Conservation* 67: 209–215.
- Coleman, R. 1981. Footpath erosion in the English lake district. *Applied Geography* 1: 121–131.
- Gallet, S. & Rozé, F. 2002. Long-term effects of trampling on Atlantic Heathland in Brittany (France): resilience and tolerance in relation to season and meteorological conditions. *Biological Conservation* 103: 267–275.
- de Gouvenain, R. C. 1996. Indirect impacts of soil trampling on tree growth and plant succession in the North Cascade Mountains of Washington. *Biological Conservation* 75: 279–287.
- Hammitt, W.E. & Cole, D.N. 1987. *Wildland recreation – ecology and management*. John Wiley & Sons. 337 s.
- Hemmi, J. 1995. *Ympäristö- ja luontomatkailu*. Vapaa-Ajan Konsultit Oy, Virolahti. 357 s.
- Hoogesteger, M. 1976. Kasvillisuuden muuttuminen Koilliskairan autiotupien ympärillä. *Silva Fennica* 10 (1): 40–53.
- Jämbäck, J. 1995. Kalajoen Hiekkasärkkien alueen luonnon tila. *Nordia Tiedonantoja* 2/1995: 3–61.
- 1996. Tarkastelukulmia matkailun ekologiseen kantokykyyn: luonnon kulutuskestävyys ja kuluminen. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). *Luonto virkistys- ja matkailuympäristönä*. Metsätutkimuslaitoksen tiedonantoja 619: 143–163.

- 1997. Tallauksen vaikutus männyn paksuuskasvuun Kalajoen Hiekkasärkillä. Lisensiaatintutkimus, Oulun yliopisto, maantieteen laitos. 24 s.
- Järviluoma, J. 1995. Matkailualueiden kantokyky. Nordia Tiedonantoja, Sarja A 1. s. 31–42.
- Kaakinen, E., Ryyänen, P. & Savola, M. 1982. Pudasjärven Syötteen alueen kasvillisuuskartoitus ja sen käytännön sovellutukset alueen matkailu- ja virkistyskäyttöä varten. Oulun yliopiston kasvitieteen laitoksen monisteita 16. 43 s.
- Kellomäki, S. 1973. Tallaamisen vaikutus mustikkatyypin kuusikon pintakasvillisuuteen. *Silva Fennica* 7(2): 96–113.
- 1977. Deterioration of forest ground cover during trampling. *Silva Fennica* 11(3): 153–161.
- & Saastamoinen, V-P. 1975. Trampling tolerance of forest vegetation. *Acta Forestalia Fennica* 147.
- Koutaniemi, L. 1985. Rokua-muodostuma. Julkaisussa: Alestalo, J. & Koutaniemi, L. (toim.). *Ekskursio-opas*. Oulun yliopisto, maantieteen laitos. s. 11–13.
- Krökki, V. 1999. Rokuan retkeilyreitistöjen kulumisenseuranta. Tutkimusraportti. Metsähallitus, Pohjanmaan-Kainuun luontopalvelut. 13 s.
- Liddle, M. J. 1975. A selective review of the ecological effects of human trampling on natural ecosystems. *Biological Conservation* 7: 17–36.
- Nenonen, S-P. 1990. Matkailu ja ympäristö. Tutkimus Lapin matkailualueiden luonnonympäristön kulutuskestävyydestä. Lapin seutukaavaliitto, Rovaniemi. 63 s.
- Nylund, L., Nylund, M., Kellomäki, S. & Haapanen, A. 1980. Radial growth of scots pine and soil conditions at some camping sites in southern Finland. *Silva Fennica* 14(1): 1–13.
- Saarinen, J. 1998. Kestävyys, kantokyky ja matkailun kehittyminen: näkökulmia kestävän matkailun problematiikkaan. Julkaisussa: Saarinen, J. & J. Järviluoma (toim.). *Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671. s. 15–31.
- Tolvanen, A., Siikamäki, P. & Törn, A. 2004. Sustainability of boreal and subarctic environment to nature-based tourism. Saatavissa: <http://www.metla.fi/tapahtumat/2004/mmv2/abstracts/oral/tolvanen-et-al.pdf>. [Viitattu 27.6.2005].
- Tuomikoski, M. 1987. Rokuanvaara geologisena ja hydrogeologisena muodostumana. Pro gradu-työ. Oulun yliopisto, geologian laitos. 73 s.
- Vuolanto, S. & Tuhkanen, S. 1982. NEKASU: luonnonsuojelualueiden huomioonottaminen uusien asuinalueiden suunnittelussa. *Elollinen luonto*. Yhdyskuntasuunnittelun jatkokoulutuskeskuksen julkaisuja B 26. 213 s.
- Whinam, J. & Chilcott, N.M. 2003. Impacts after four years of experimental trampling on alpine/sub-alpine environments in western Tasmania. *Journal of Environmental Management* 67: 339–351.
- Wight, P. 1998. Tools for sustainability analysis in planning and managing tourism and recreation in the destination. Julkaisussa: Hall, C.M. & Lew, A.A. (toim.). *Sustainable tourism. A geographical perspective*. Pearson Education Limited, Harlow. s. 75–91.
- Wilson, J.P. & Seney, J.P. 1994. Erosional impact of hikers, horses, motorcycles and off-road bicycles on mountain trails in Montana. *Mountain Research and Development* 14(1): 77–88.
- Ympäristöministeriö 2003. Toimintaohjelma tukee luontomatkailun työpaikkojen kaksinkertaistamista. Saatavissa: <http://www.valtioneuvosto.fi/vn/liston/base.lsp?r=33830&k=fi&old=754&rapo=1240>. [Viitattu 13.2.2003].

Äänimaisema luontomatkailukohteiden suunnittelussa ja kehittämisessä

Anne Savola

1 Johdanto

Luontokokemukset ovat yksilöllisiä tapahtumia ja niihin vaikuttavat monet tekijät. Esimerkiksi äänimaisema vaikuttaa visuaalisen maiseman ohella luontokokemuksen laatuun (ks. Järviluoma 1996, s. 14) ja mahdollisuuteen kokea luonnonrauhaa. Herkkyyteen havainnoida äänimaisemaa puolestaan vaikuttavat mm. yksilön kokemustausta, arvot ja kulttuurinen konteksti (ks. Schafer 1980, s. 169–180, Truax 2001, s. xviii).

Luonnonrauhan kokemisen kannalta keskeistä äänimaisemassa on mahdollisuus kuulla luonnon ääniä ilman ihmistoiminnasta syntyviä ääniä, mutta viime kädessä yksilö itse ratkaisee kokemuksen laadun. Luontomatkailun kehittämisen kannalta luonnontilainen äänimaisema voi olla merkittävä lisäarvo (ks. Saastamoinen 1996, s. 28, Järviluoma 2001, s. 79, Kauppila 2001, s. 142).

Melutasoltaan muuta ympäristöä hiljaisempien aluekokonaisuuksien säilyminen voidaan pitkällä tähtäimellä turvata ottamalla äänimaisema omana kokonaisuutena huomioon maankäytön suunnittelussa sekä muussa kehittämistoiminnassa. Hiljaisten alueiden huomioonottaminen eri kaavatasoilla tukee luontomatkailukohteiden äänimaisemallista suunnittelua ja kehittämistä. Kirjoituksessa tarkastellaan äänimaisemaa luontokohteiden suunnittelussa ja kehittämisessä maankäytön suunnittelun ja luonnonrauhan kokemisen näkökulmasta.

2 Äänimaisema vaikuttaa luonnonrauhan kokemiseen

”Retkeilyn suuri viehätys kulttuuriyhteiskunnan jäsenelle on ennen kaikkea siinä, että hänen avulla pääsee edes muutamiksi hetkiksi irtaantumaan kaupunkien ja asutuskeskusten hermostuttavasta hälinästä ja tungoksesta, pois luonnon rauhaan ja hiljaisuuteen. Siksi retkeilijä mielellään suuntaa kulkunsa sinne, missä asutus on vielä harvaa ja luonto on säilynyt suurin piirtein koskemattomana. Siellä, yksinäisen salojärven rannalla tai kaukaisen tunturipuron äärellä hän tahtoo pystyttää leirinsä ja nauttia erämaan häiriintymättömästä tunnelmasta.”

Näin aloitti Niilo Söyrinki vuonna 1945 ilmestyneen kirjoituksensa ”Retkeilytoiminnassa huomioitavista luonnonsuojelunäkökohdista” (Söyrinki. 1945, s. 51).

Teksti kuvaa mielenkiintoisella ja edelleen ajankohtaisella tavalla retkeilijän motiiveja etsiytyä luonnonrauhaan ja hiljaisuuteen. Kuvaus tuo samalla esille luonnonrauhaan ja hiljaisuuteen liittyvän subjektiivisen kokemuksellisuuden näkökulman.

2.1 Luonnonrauhan kokeminen on yksilöllistä

Luonnonrauhan kokemisen kannalta on olennaista, mitä ääniä maisemassa kuuluu; toisin sanoen millainen on se äänellinen ympäristö, äänimaisema, jossa yksilö havainnoi tai mihin ääniin yksilö kiinnittää huomiota. Ovatko äänet ihmisen toiminnasta aiheutuvia vai luonnon synnyttämiä ääniä? Toisaalta luonnonrauhan kokeminen yksilötasolla on vahvasti subjektiivinen ilmiö, johon vaikuttavat kuuloaistimusten ohella myös monet muut tekijät, mm. yksilölliset mieltymykset. Yksilö voi kokea luonnonrauhaa luonnontilaisessa maisemassa, vaikka alueelle kuuluu taukoamatta liikenteen kohina ja vastaavasti joku toinen voi kokea liikenteen kohinan voimakkaana häiriönä oman kokemuksensa kannalta (ks. Truax 2001, s. xviii).

Professori Timo Jokelan mukaan maiseman hiljaisuuden kokemus on monitahoinen fyysinen, psykologinen ja sosiaalinen prosessi: ”Kokemukseen kiinteästi liittyvä esteettisyys tuo hiljaisuuden lähelle taidetta. Hiljaisuuden kokemuksen jalostuneimmat kuvaukset löytyvätkin juuri taiteesta: kirjallisuudesta, musiikista, elokuvista ja kuvataiteen eri muodoista. Näin on myös Lapin maisemien osalta” (Jokela 2003, s. 4–5).

2.2 Luonnonrauha ja hiljaisuus matkailun vetovoimatekijöinä

Mahdollisuus kokea hiljaisuutta ja rauhaa nousee esille useissa matkailun vetovoimatekijöihin painuneissa matkailututkimuksissa. Esimerkiksi Saariselän matkailun vetovoimatekijöitä tutkittaessa kolme vastaajien mielestä tärkeintä syytä matkustaa Saariselälle juuri kyseisellä matkalla olivat alueen maisemat (tunturit), erämainen luonto ja sen läheisyys sekä mahdollisuus kokea hiljaisuutta ja rauhaa (Saarinen 1996, s. 63). Vastaavasti kesällä 1998 Pallas-Ounastunturin alueella toteutetussa kävijätutkimuksessa tärkeimmät virkistysmotiivit olivat vuosina 1994–1995 toteutetun matkailukyselyn perusteella maisemat, luonnon kokeminen sekä luonnonrauha ja hiljaisuus (Erkkonen 2001, s. 91).

Rauha ja hiljaisuus nousivat esille myös luontomatkailun kysyntää ja asiakkaiden ympäristötoiveita kartoittavassa koko Suomea koskevassa kyselytutkimuksessa, joka toteutettiin vuonna 2000 osana luonnon virkistyskäytön valtakunnallista inventointitutkimusta (LVVI). Tutkimuksessa kysyttiin kymmenen luontokohteen ominaisuuksia ja palveluja kuvaavan vetovoimatekijän merkitystä. Vastausten perusteella luontokohteelta haettiin ennen kaikkea rauhaa ja hiljaisuutta sekä mahdollisuutta liikkua itsenäisesti (Silvennoinen ja Tyrväinen 2001, s. 115–116).

Luonnonympäristöön suuntautuvalla luontomatkailulle on olennaista pyrkimys mahdollisimman aitoihin ja manipuloimattomiin luontokokemuksiin (Järviluoma 2001, s. 79, ks. Söyrinki 1945, s. 51). Tämä piirre nousee esille myös edellä mainituissa matkailututkimusten tuloksissa. Hiljaisuus ja mahdollisuus kokea luonnonrauhaa ovat siis tärkeitä vetovoimatekijöitä luonnonympäristöön suuntautuvalla matkailulle. Myönteinen luonnonrauhan kokemiseen liittyvä mielikuva vaikuttaa mm. tiettyntyyppisten matkailijaryhmien halukkuuteen tutustua johonkin kohteeseen.

Matkailun vetovoimatekijöiden kannalta olennaista on, että kohdealueella on mahdollisuus valita erilaisten vaihtoehtojen välillä (ks. Kauppila 2001). Mahdollisuus kokea luonnonrauhaa on siis yksi vetovoimatekijä muiden joukossa. Käytännössä luontomatkailevien vetovoimatekijöitä kehitettäessä on otettava huomioon, että erilaiset häiriöt vaikuttavat herkästi luontokokemuksen laatuun. Ihmisen toiminnasta syntyvät äänet, esimerkiksi kelkkareiteiltä kantautuvat moottorikelkkailun äänet, saattavat jopa pilata rauhalliseen talvimaisemaan hiihtämään tulleen matkailijan luontokokemuksen. Tällaisten tilanteiden vähentämiseen voidaan vaikuttaa, jos alueiden käytön suunnittelussa kiinnitetään huomiota myös äänimaisemaan ja otetaan huomioon mm. erilaisten käyttäjäryhmien toiveet ja alueidenkäytölliset tarpeet.

Tehtäessä päätelmiä edellä mainittujen kyselytutkimusten pohjalta on hyvä ottaa huomioon, että luonnonrauhaa ja hiljaisuutta ei tutkimuksissa ole käsitteinä määritelty tarkemmin. Kyselyihin vastanneet ovat tulkinneet termit omalla yksilöllisellä tavallaan kuten luonnonrauhan ja hiljaisuuden kokemisen subjektiiviseen luonteeseen sopiikin. Käsitteinä luonnonrauha ja hiljaisuus liitetään usein toisiinsa (ks. Karvinen ja Savola 2004) – niin tehdään myös tässä kirjoituksessa.

Mahdollisuus kokea hiljaisuutta ja luonnonrauhaa ovat niin virkistyskäytön kuin luontomatkailevien vetovoimatekijöitä. Näiden vetovoimatekijöiden vaalimiseen on syytä kiinnittää tulevaisuudessa yhä enemmän huomiota kaikilla suunnittelun tasoilla.

3 Melutasoltaan hiljaisten alueiden kartoittaminen on uutta

Kiinnostus melutasoltaan muuta ympäristöä hiljaisempiin alueisiin on 2000-luvulle tultaessa kasvanut sitä mukaa, kun hiljaisten alueiden katoaminen on tiedostettu. Aihe on ollut esillä niin tiedotusvälineissä kuin erilaisissa selvityksissä (esim. Karvinen ja Savola 2004, Pesonen 2005) ja mm. ympäristöministeriön melutyöryhmän keväällä 2004 julkistamassa mietinnössä (Ympäristöministeriö 2004a). Useat kansalaisjärjestöt ovat kampanjoineet hiljaisuuden puolesta ja etenkin Suomen luonnonsuojeluliitto on pitänyt hiljaisuuden teemaa aktiivisesti esillä (ks. Karvinen ja Savola 2004, s. 7). Melutasoltaan muuta ympäristöä hiljaisemmilla alueilla on oma merkityksensä ihmiselle muun muassa virkistäytymisen kannalta.

3.1 Melutasoltaan hiljaisten alueiden kartoittaminen

Melutasoltaan muuta ympäristöä hiljaisempiin alueisiin on kiinnitetty huomiota jo vuonna 1986 meluntorjuntalain säätämisen yhteydessä. Meluntorjunta ja sen tavoitteet sisällytettiin myös vuonna 2000 voimaan tulleeseen ympäristönsuojelulakiin, joka korvasi mm. aiemman meluntorjuntalain (Karvinen ja Savola 2004, s. 7). Meluhaittoihin ja melualueisiin on kiinnitetty huomiota myös valtakunnallisissa alueidenkäyttötavoitteissa (Ympäristöministeriö 2000). EU:n ympäristömeludirektiivin tavoitteissa on mainittu vähämeluisten alueiden kartoittaminen taajamissa ja rakentamattomilla alueilla (Euroopan parlamentin ... 2002).

Luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailevien kehittämisen toimintaohjelmassa esitetään toivomus, että maakunnan liitot selvittäisivät luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailevien kannalta merkittävimmät hiljaiset luonnonalueet ja niiden hiljaisina säilyttämisen mahdollisuudet (Valtioneuvosto

2003). Myös ympäristöministeriön asettaman meluntorjunnan kehittämistä pohtineen työryhmän ehdotuksessa valtakunnalliseksi meluntorjuntaohjelmaksi vuoteen 2020 saakka tuodaan esiin hiljaisten alueiden kartoittamis- ja säilyttämistarve (Ympäristöministeriö 2004a).

Melutasoltaan hiljaisten alueiden kartoittaminen ja niiden huomioonottaminen kaavoituksessa sekä muussa suunnittelussa on toistaiseksi uutta. Ensimmäiset suomalaiset hiljaisten alueiden kartoitukset kuntatasolla tehtiin Hyvinkäällä ja Ylöjärvellä. Ensimmäinen maakunnallinen melutasoltaan hiljaisten alueiden pilottiselvitys eli HiljaPiSa-projekti toteutettiin Satakunnassa pääosin vuonna 2003. Työn tavoitteena oli löytää Satakunnan maakunnallisesti merkittävät hiljaiset alueet – ”hiljaisuuden keitaat” – sekä kehittää terminologiaa ja kartoittamiseen soveltuvia menetelmiä. Selvitys oli samalla Satakunnan maakuntakaavan taustaselvitys. Selvityksen laadintaa rahoittivat ympäristöministeriö sekä liikenne- ja viestintäministeriö. Työn toteutuksesta vastasi Satakuntaliitto. Useilla selvityksessä esille nousseilla kohteilla katsottiin olevan merkitystä virkistyskäytön ja luontomatkailun kannalta (Karvinen ja Savola 2004).

Hiljaisten kaupunkialueiden kartoittamisen kehittämiseen on keskitytty mm. keväällä 2005 valmistuneessa ”Hiljaiset alueet Vantaalla” -selvityksessä (Wiik ym. 2005). Äänimaiseman luokittelua vapaa-ajanympäristössä on puolestaan tarkasteltu vuonna 2003 valmistuneessa Metsähallituksen tilaamassa opinnäytetyössä (Poutanen ja Tormilainen 2003). Meluntorjuntaohjelmassa esitetyn tavoitteen mukaisesti ympäristöministeriössä valmistellaan kriteereitä ja suunnitteluohjeita hiljaisille alueille (Ympäristöministeriö 2004a, Pesonen 2005, s. 3).

Ympäristöministeriön 11.3.2005 julkaisemassa tiedotteessa (Ympäristöministeriö 2005) todetaan hiljaisten alueiden selvittämisen lähteneen Suomessa hyvin käyntiin. Tiedotteessa todetaan mm. seuraavaa:

”Luonnon virkistyskäyttöä ja luontomatkailua koskeva hiljaisten alueiden kartoittaminen lähti Suomessa käyntiin Satakunnan aluetta koskevalla pilottiselvityksellä, joka valmistui vuonna 2004. Tällä hetkellä hiljaisten alueiden selvityksiä ovat Satakuntaliiton lisäksi tehneet ainakin Pohjois-Savon, Kainuun ja Kymenlaakson liitot. Alustavia selvityksiä hiljaisista alueista on sen lisäksi tehty ainakin Uudenmaan, Päijät-Hämeen ja Keski-Suomen liittojen alueilta. Muissa liitoissa hiljaisten alueiden kartoitukset on tarkoitus tehdä myöhemmin maakuntakaavan laadinnan yhteydessä. Pirkanmaan alueella on katsottu, että seudullisina hiljaisina alueina toimivat alueen kansallispuistot sekä laajat virkistys- ja metsäalueet. Lapin ja Pohjanmaan alueilla kiinnostus hiljaisten alueiden määrittelyyn on liittynyt lähinnä matkailun vetovoima-alueisiin.”

3.2 Alueiden luokittelu Satakunnassa

Satakunnassa toteutetussa selvityksessä hiljaiset alueet jaetaan luonnonrauha-alueisiin, maaseutumaisiin ja kaupunkimaisiin hiljaisiin alueisiin sekä erityiskohteisiin. Luokittelun lähtökohtana ovat maakunnallisen maankäytön suunnittelun tarpeet ja mittakaava. Luokat erotellaan toisistaan alueen äänimaiseman kuvauksen ja ihmisen toiminnasta aiheutuvien äänien perusteella. Mahdollisuus kuulla luonnon ääniä on luokittelussa keskeisellä sijalla (Karvinen ja Savola 2004, s. 20).

Tämän kirjoituksen keskeinen luonnonrauhan määrittely tukeutuu edellä mainitussa selvityksessä esitettyyn luokitteluun, minkä mukaan luonnonrauha-alueilla luonnonäänet ovat hallitsevia alueen äänimaisemassa. Lisäksi luonnonrauha-alueella on mahdollisuus nauttia luonnon äänistä ja

kokea luonnon rauhaa ja luonnossa hiljentymistä. Ihmisen toiminnasta aiheutuvat äänet ovat satunnaisia ja vähäisiä (Karvinen ja Savola 2004). Luonnonrauhan kokemista tarkasteltaessa on otettava huomioon, että esimerkiksi äänimaiseman kokeminen on lopulta hyvin subjektiivista ja siihen vaikuttavat mm. yksilön omat kokemukset, arvostukset ja mielentila (ks. Schafer 1980, Truax 2001, Saastamoinen 1996, Karvinen ja Savola 2004, Pesonen 2004).

Melutasojen ohjearvoja koskevan valtioneuvoston päätöksen mukaan virkistysalueilla ja luonnonsojelualueilla melutaso ei saa ylittää päiväohjearvoa 45 dB eikä yöohjearvoa 40 dB (Valtioneuvosto 1992). Näillä alueilla pyritään muita alueita tiukemmilla ohjearvoilla turvaamaan mahdollisuus nauttia hiljaisuudesta ja luonnon äänistä. Kun hiljaisilla alueilla pyritään turvaamaan mahdollisuus kuulla luonnon ääniä, muodostavat valtioneuvoston päätöksen mukaiset ohjearvot lähtökohdan myös hiljaisten alueiden määrittelylle desibelinäkökulmasta tarkasteltuna (Karvinen ja Savola 2004, s. 21, ks. myös Pesonen 2005).

3.3 Satakunnassa käytetyistä kartoitusmenetelmistä

Satakunnassa melutasoltaan hiljaisten alueiden kartoituksen menetelminä kehitettiin ja testattiin asiantuntija-arvioita, asukaskyselyä, karttatarkastelua ja puskurivyöhykejatellua sekä maastohavainnointia. Tavoitteena oli kehittää luotettava, helposti toteutettava ja muiden maakuntien alueelle soveltuva menetelmä tai menetelmiä. Karttatarkastelu yhdistettynä puskurivyöhykejatelluun täytti selvityksessä käytetyistä menetelmistä edellä mainitut kriteerit parhaiten. Lisäksi menetelmät täydensivät toisiaan.

Selvityksen karttatarkastelun perusteena oli olemassa olevan tiedon kokoaminen ja jäsentäminen. Yleiskartalle sijoitettiin aluksi asutustiedot, melulähteet ja -alueet. Kun melulähteitä koskeva pohja-aineisto oli sijoitettu kartalle, niiden ympärille sijoitettiin etukäteen määritellyt puskurivyöhykkeet. Näin syntyi ”*Äänimaisemaan vaikuttavia tekijöitä Satakunnassa*” -kartta, jossa potentiaaliset hiljaiset alueet hahmottuivat puskurivyöhykkeiden ulkopuolisina ”valkoisina” alueina.

Kun merkittävimmät melulähteet oli selvitetty ja arvioitu niiden vaikutusta ympäröiviin äänimaisemiin puskurivyöhykekarttatarkastelun avulla, lähdettiin kartoilta käymään tarkemmin läpi potentiaalisia hiljaisia alueita. Tarkastelussa keskeisessä asemassa oli alueiden maankäyttö. Karttatarkastelun tuloksia verrattiin myös asiantuntija-arvion sekä asukaskyselyn tuloksiin. Vertailun tuloksena joidenkin kohteiden karttatarkasteluita vielä tarkennettiin. Maastotyövaihe havainnollisesti tehtyjä karttatulkintoja. Yleisesti ottaen maastohavainnot tukivat tehtyjä karttatarkastelujen tuloksia. Tarkastelujen tuloksena saatiin selville Satakunnan melutasoltaan muuta ympäristöä hiljaisemmat alueet (Karvinen ja Savola 2004).

4 Maankäytön suunnittelu vaikuttaa äänimaisemaan

Maankäytön suunnittelulla ohjataan alueiden käyttöä ja rakentamista. Tavoitteena on suunnittelun keinoin luoda edellytykset hyvälle elinympäristölle sekä edistää ekologisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävästä kehityksestä. Maankäytön suunnittelulla vaikutetaan myös äänimaiseman koostumukseen ja siten myös luontomatkailun äänimaisemallisiin vetovoimatekijöihin.

Maankäytön suunnittelujärjestelmään kuuluvat valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet, maakuntakaava, yleiskaava ja asemakaava. Maakuntakaava on yleispiirteinen suunnitelma maakunnan alueiden käytöstä. Siinä esitellään maakunnan yhdyskuntarakenteen ja alueiden käytön perusratkaisut keskipitkällä ja pitkällä aikavälillä. Sen laatii ja hyväksyy maakunnan liitto. Muita kaavoja ovat kunnassa laadittavat yleis- ja asemakaavat (ks. Ympäristöministeriö 2004b). Luonnonrauha-alueiden säilymisen kannalta merkittävimmässä asemassa ovat maakuntakaava ja yleiskaava. Maakuntakaavassa on parhaat mahdollisuudet huomioida yhtenäisiä, mahdollisesti useamman kunnan alueelle ulottuvia hiljaisia alueita (ks. Karvinen ja Savola 2004).

4.1 Hiljaisten alueiden käsittely kaavoituksessa etenee vaiheittain

Satakunnan alueelta laadittu melutasoltaan hiljaisten alueiden pilottiselvitys on maakuntakaavoituksen tausta-aineistoa, joka liittyy mm. maakuntakaavan alueiden käytön ekologista kestävyyttä koskeviin tavoitteisiin (Satakuntaliitto 2004, s. 41–42). Selvityksellä itsessään ei ole suoraan lakiin perustuvia oikeudellisia vaikutuksia, joten siinä tehdyt ehdotukset eivät ole viranomaisia tai maanomistajia sitovia.

Satakunnassa hiljaisten alueiden huomioonottaminen maakuntakaavassa täsmentyy vaiheittain maakuntakaavaprosessin aikana. Ensimmäisessä vaiheessa melutasoltaan hiljaiset alueet on otettu huomioon Satakunnan maakuntakaavalle kesäkuussa 2004 asetetuissa tavoitteissa (Satakuntaliitto 2004, s. 41–42). Lisäksi selvityksestä saatu palaute on käyty läpi, tehty tarpeelliset alue- yms. tarkistukset ja koostettu ehdotus Satakunnan valmisteluvaiheen aineistoon merkittävistä melutasoltaan hiljaisista alueista. Valmisteluvaiheen aineiston nähtäville asettamisen jälkeen saatu palaute arvioidaan ja niiden perusteella laaditaan viimeistely maakuntakaavaehdotus. Valmisteluvaiheen aineisto on tarkoitus asettaa Satakunnassa nähtäville vuonna 2006.

Yhdessäkään vahvistetussa maakuntakaavassa ei ole toistaiseksi osoitettu melutasoltaan muuta ympäristöä hiljaisempia alueita, joten käytännön esimerkkejä ei ole vielä olemassa. Kainuussa ollaan pisimmällä siinä mielessä, että vuoden 2004 lopulla nähtävillä olleessa maakuntakaavaluonnoksessa (= valmisteluvaiheen aineisto) ehdotettiin ensimmäistä kertaa hiljaisia alueita maakuntakaavaan (Kainuun liitto 2004). Alueet on selvitetty Satakunnassa tehdyn pilottiselvityksen periaatteita noudattaen. Lopullinen alueiden huomioonottaminen maakuntakaavassa täsmentyy kaavaprosessin etenemisen myötä.

4.2 Melutasoltaan hiljaisten alueiden merkitsemisestä maakuntakaavassa

Maakuntakaavamerkintöjen ja -määräysten vaikutukset kohdistuvat yksityiskohtaisempaan kaavoitukseen ja muuhun viranomaisen harjoittamaan alueiden käyttöä koskevaan suunnitteluun ja päätöksentekoon. Tällaisia muita suunnitelmia voivat olla esimerkiksi suojelualueita koskevat käyttö- ja hoitosuunnitelmat tai virkistyskäyttöön ja luontomatkailuun liittyvät kehittämissuunnitelmat.

Kaavassa esitettäviin vähintään maakunnallisesti merkittäviin hiljaisiin alueisiin voidaan liittää ympäristöministeriön maakuntakaavamerkintöjä ja -määräyksiä koskevan oppaan (2003, s. 56) mukaan esim. seuraavankaltainen suunnittelumääräys: ”*Alueen suunnittelussa tulee kiinnittää erityistä huomiota alueiden säilymiseen hiljaisena siten, että luonnon äänien ja hiljaisuuden nauttiminen on mahdollista.*” Melun leviämisen luonteen vuoksi edellä mainittua suunnittelu-

määräystä voi olla tarve täydentää siten, että määräyksessä kiinnitetään huomiota myös alueen ympäristöön. Lisäksi sana ”nauttiminen” on hyvä muuttaa sanaksi ”kokeminen”. Perusteluna tälle on, että luontokokemukset ovat yksilöllisiä tapahtumia – toiset nauttivat hiljaisuudesta, mutta joillekin pelkkä luonnonääniä kuuleminen voi olla kielteinen ja pelottava kokemus (ks. Schafer 1980, s. 146).

Satakunnan maakuntakaavan yhtenä tavoitteena on, että Satakunnan maakunta tarjoaa asukkailleen viihtyisän, turvallisen ja terveellisen elinympäristön, missä ympäristön ekologista kestokykyä ei ylitetä tai vaaranneta. Melutasoltaan muuta ympäristöä hiljaisempien alueiden mahdollinen osoittaminen kaavassa tukee edellä mainittua tavoitetta. Alueiden merkitseminen kaavaan tukee myös sitä, että viihtyisiä ja monipuolinen kulttuuri- ja luonnonympäristö tarjoaa otolliset olosuhteet asumiselle sekä ympäristöystävälliselle elinkeinotoiminnalle. Melutasoltaan muuta ympäristöä hiljaisemmillä alueilla on merkitystä luonnon virkistyskäytölle ja luontomatkailulle.

5 Äänimaisema osaksi luontomatkailukohteiden suunnittelua ja kehittämistä

Mikäli mahdollisuudet luonnonrauhan kokemiseen halutaan säilyttää myös tulevaisuudessa, on äänimaisemallisiin tekijöihin kiinnitettävä huomiota niin maankäytön suunnittelussa eri kaavatasoilla kuin yleensäkin luontomatkailua koskevassa strategia-, suunnittelu- ja kehittämistyössä. Tämä koskee myös yksittäisten luontomatkailukohteiden ja virkistysalueiden yleissuunnittelua. Äänimaisemaan kohdistuvat vaikutukset tulisikin ottaa huomioon jo ensimmäisistä alueita koskevista kehittämissivioista ja suunnitelmista lähtien.

Luontomatkailun kehittämisen ja melutasoltaan hiljaisen luonnonalueen vaalimistavoitteet voivat myös olla toistensa kanssa vastakkaisia, jos luontomatkailun kehittämisessä ja toimintoja suunniteltaessa ei oteta huomioon äänimaisemallista näkökulmaa. Luontomatkailun määrän lisääntyminen jollakin alueella voi jopa johtaa siihen, että aiemmin luonnonrauha-alueeksi koettu alue menettää rauhallisen luonteensa.

Luonnonrauhan vaaliminen voidaan nostaa esiin myös retkeilijöille suunnattavissa ohjeissa. Esimerkiksi Satakunnassa sijaitsevan Joutsijärven virkistysalueen opaskartan yleisohjeissa on meluntorjuntaa käsittelevä kohta: ”*Kunnioita luonnonrauhaa ja vältä turhaa metelöintiä. Joutsija Tuurujärvellä on koneellisten vesikulkuneuvojen käyttö kielletty*” (Joutsijärvi, Satakunnan... 2004). Yleensäkin retkeilyreittien ja matkailualueiden käyttäjien äänimaisemallista tietoutta voidaan lisätä kertomalla esitteissä ja opastauluissa alueiden äänimaisemista.

Satakunnassa toteutetussa selvityksessä esitetty luonnonrauha-alueen määrittely on kirjoittajan näkemyksen mukaan käyttökelpoinen, kun äänimaisemaa otetaan osaksi luontomatkailukohteiden suunnittelua ja kehittämistä. Kartoituksessa käytettyjä menetelmiä kannattaa soveltaen kokeilla myös yksityiskohtaisemmassa alueiden käytön suunnittelussa.

”Hiljaisuus vaatii pohkeita” – näin Noora Vikman on osuvasti otsikoinut vuonna 2003 ilmestyneen hiljaisuutta käsittelevän artikkelinsa (Vikman 2003). Tämä toteamus pitää käytännössä paikkansa, mikäli luonnonrauhan vaalimistavoite osana luontomatkailukohteiden kehittämistä halutaan ottaa vakavasti.

6 Yhteenveto

Luontokokemukset ovat yksilöllisiä tapahtumia ja niihin vaikuttavat monet tekijät. Esimerkiksi äänimaisema vaikuttaa visuaalisen maiseman ohella luontokokemuksen laatuun (ks. Järviluoma 1996) ja mahdollisuuteen kokea luonnonrauhaa. Melutasoltaan hiljaisten alueiden kartoittaminen ja niiden huomioonottaminen kaavoituksessa sekä muussa suunnittelussa on toistaiseksi uutta. Tähän liittyen Satakunnassa toteutettiin pääosin vuonna 2003 melutasoltaan hiljaisten alueiden pilottiselvitys eli HiljaPiSa-projekti. Työn tavoitteena oli löytää Satakunnan maakunnallisesti merkittävät hiljaiset alueet – ”hiljaisuuden keitaat” – sekä kehittää terminologiaa ja kartoittamiseen soveltuvia menetelmiä. Selvitys oli samalla Satakunnan maakuntakaavan taustaselvitys. Selvityksen laadintaa rahoittivat ympäristöministeriö sekä liikenne- ja viestintäministeriö. Työn toteutuksesta vastasi Satakuntaliitto

Satakunnan selvityksessä kehitetyssä luokittelussa hiljaiset alueet jaettiin luonnonrauha-alueisiin, maaseutumaisiin ja kaupunkimaisiin hiljaisiin alueisiin sekä erityiskohteisiin. Useilla selvityksessä esille nousseilla kohteilla katsottiin olevan merkitystä virkistyskäytön ja luontomatkailun kannalta (Karvinen ja Savola 2004).

Maakuntakaavamerkintöjen ja -määräyksiä vaikuttukset kohdistuvat yksityiskohtaisempaan kaavoitukseen ja muuhun viranomaisen harjoittamaan alueiden käyttöä koskevaan suunnitteluun ja päätöksentekoon. Tällaisia muita suunnitelmia voivat olla esimerkiksi suojelualueita koskevat käyttö- ja hoitosuunnitelmat tai virkistyskäyttöön ja luontomatkailuun liittyvät kehittämissuunnitelmat. Luonnonrauhan vaalimisteema voidaan nostaa esille myös esim. retkeilijöille suunnattavissa ohjeissa.

Kirjallisuus

- Erkkonen, J. 1996. Kävijätutkimusten yhtenäistäminen luonnonsuojelu- ja virkistysalueilla: tuloksia Pallas-Ounastunturin kansallispuiston kävijätutkimuksesta. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Luonto virkistys- ja matkailuympäristönä. Metsätutkimuslaitoksen tiedonantoja 619. s. 87–98.
- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2002/49/EY, annettu 25.6.2001, ympäristömelun arvioinnista ja hallinnasta. Euroopan yhteisöjen virallinen lehti. L 189/12 18.7.2002
- Jokela T. 2003. Pohjoinen maisema ja hiljaisuus. Lapin yliopiston yhteisölehti KIDE 1 (2003): 4–5.
- Joutsijärvi, Satakunnan suloinen sydän 2004. Opaskartta 1:25 000. Esite. Reitti, Satakunta-Pirkanmaa (www.reitti.org).
- Järviluoma, J. 2001. Ympäristön käsitteestä luontomatkailun tulkintoihin. Julkaisussa: Aho, S., Honkanen, A. & Saarinen, J. (toim.). Matkailuelämykset tutkimuskohteina. Lapin yliopiston matkailun julkaisuja B, tutkimusraportteja ja selvityksiä 6. s. 69–82.
- Kainuun liitto 2004. Kainuun maakuntakaava 2020. Kaavaluonnos 25.10.2004. Kaavaselostus. 98 s.
- Karvinen, P.A. & Savola, A. 2004. Hiljaisuuden keitaat Satakunnassa, HiljaPiSa. Suomen ympäristö 691, alueiden käyttö. Ympäristöministeriö, Helsinki. 48 s.
- Kauppila, P. 2001. Matkakohteen valinta ja vetovoimatekijät: Esimerkkinä Kuusamon kesämatkailu. Julkaisussa: Aho, S., Honkanen, A. & Saarinen, J. (toim.). Matkailuelämykset tutkimuskohteina. Lapin yliopiston matkailun julkaisuja B, tutkimusraportteja ja selvityksiä 6. s. 127–146.
- Pesonen, K. 2005. Hiljaiset alueet. Suomen ympäristö 738, alueiden käyttö. Ympäristöministeriö, Helsinki. 48 s.
- Poutanen, V. & Tormilainen, H. 2003. Metsän hiljainen humina. Äänimaiseman luokittelu vapaa-ajan luonnonympäristössä. Rovaniemen ammattikorkeakoulun julkaisusarja B. 48 s.

- Saarinen, J. 1996. ”Matkailun maisemaan”: Saariselän matkailun vetovoimatekijät. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Luonto virkistys- ja matkailuympäristönä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 619. s. 49–77.
- Saastamoinen, O. 1996. Hiljaisuuden äännet: pohdintaa erämaakokemuksen auditiivisuudesta. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Luonto virkistys- ja matkailuympäristönä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 619. s. 21–30.
- Satakuntaliitto 2004. Satakunnan maakuntakaava. Tavoitteet. Sarja A:272. Satakuntaliitto, Pori. 75 s.
- Schafer, R. M. 1980. *The Tuning of the World. Towards a Theory of Soundscape Design*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia. 301 s.
- Silvennoinen, H. & Tyrväinen, L. 2001. Luontomatkailun kysyntä Suomessa ja asiakkaiden ympäristötoiveet. Julkaisussa: Sievänen, T. (toim.). Luonnon virkistyskäyttö 2000. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 802. s. 112–127.
- Söyrinki, N. 1945. Retkeilytoiminnassa huomioitavista luonnonsuojelunäkökohdista. Julkaisussa: Kymmenen vuotta retkeilymajatoimintaa. Suomen retkeilymajajärjestö r.y. 1935–1945, Kerava. s. 51–55.
- Truax, B. 2001. *Acoustic Communication*. 2. painos. Ablex Publishing, London. 284 s.
- Valtioneuvosto 1992. Valtioneuvoston päätös melutason ohjearvoista 993/1992. Saatavissa: <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=8899&lan=fi>. [Viitattu 2.9.2005].
- 2003. Valtioneuvoston periaatepäätös toimintaohjelmasta luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun kehittämiseksi 13.2.2003. Saatavissa: <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=1318&lan=FI>. [Viitattu 2.9.2005].
- Vikman, N. 2003. Hiljaisuus vaatii pohkeita. Etnografisella vaelluksella kulttuuriseen taukoon. *Kulttuurintutkimus-lehti* 20 (2): 17–25.
- Wiik, M., Vihavainen, M., Klinga, T. & Karjalainen, T. 2005. Hiljaiset alueet Vantaalla. Suomen ympäristö 748, alueiden käyttö. Ympäristöministeriö, Helsinki. 76 s.
- Ympäristöministeriö 2000. Valtioneuvoston päätös valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista. Maankäyttö- ja rakennuslakisarja, opas 5. Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto, Helsinki. 55 s.
- 2003. Maakuntakaavamerkinnot ja määräykset. Maankäyttö- ja rakennuslakisarja, opas 10. Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto, Helsinki. 100 s.
- 2004a. Meluntorjunnan valtakunnalliset linjaukset ja toimintaohjelma. Suomen ympäristö 696, ympäristönsuojelu. Ympäristöministeriö, Helsinki. 64 s.
- 2004b. Maakuntakaava. Ympäristöministeriö. Esite.
- 2005. Hiljaisten alueiden selvittäminen lähtenyt hyvin käyntiin. Ympäristöministeriön tiedote 11.3.2005. Saatavissa: <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=123425&lan=fi>. [Viitattu 2.9.2005].

Geologiset tekijät matkailukeskusten kestävä kehityksen suunnittelussa

Ulpu Väisänen, Peter Johansson, Kristina Lehtinen, Raija Pietilä,
Jukka Räisänen ja Pertti Sarala

1 Johdanto

Kasvava matkailu Pohjois-Suomessa asettaa haasteita matkailualueiden suunnittelulle ja kestävä kehityksen turvaamiselle. Tästä syystä on tärkeää selvittää suurten matkailukeskusten vaikutukset ympäristöön ja etsiä ratkaisuja kestävien maankäyttömuotojen toteuttamiseen siten, että matkailun luonnolle aiheuttamat haitat voidaan minimoida. Ekologisesti, kulttuurisesti ja visuaalisesti kestävien matkailualueiden ja niiden taajamarakenteiden suunnittelussa voidaan hyödyntää geologista tietoutta. Geologian tutkimuskeskus on yhtenä kumppanina mukana LANDSCAPE LAB-projektissa, jota koordinoi Lapin yliopiston Arktinen keskus.

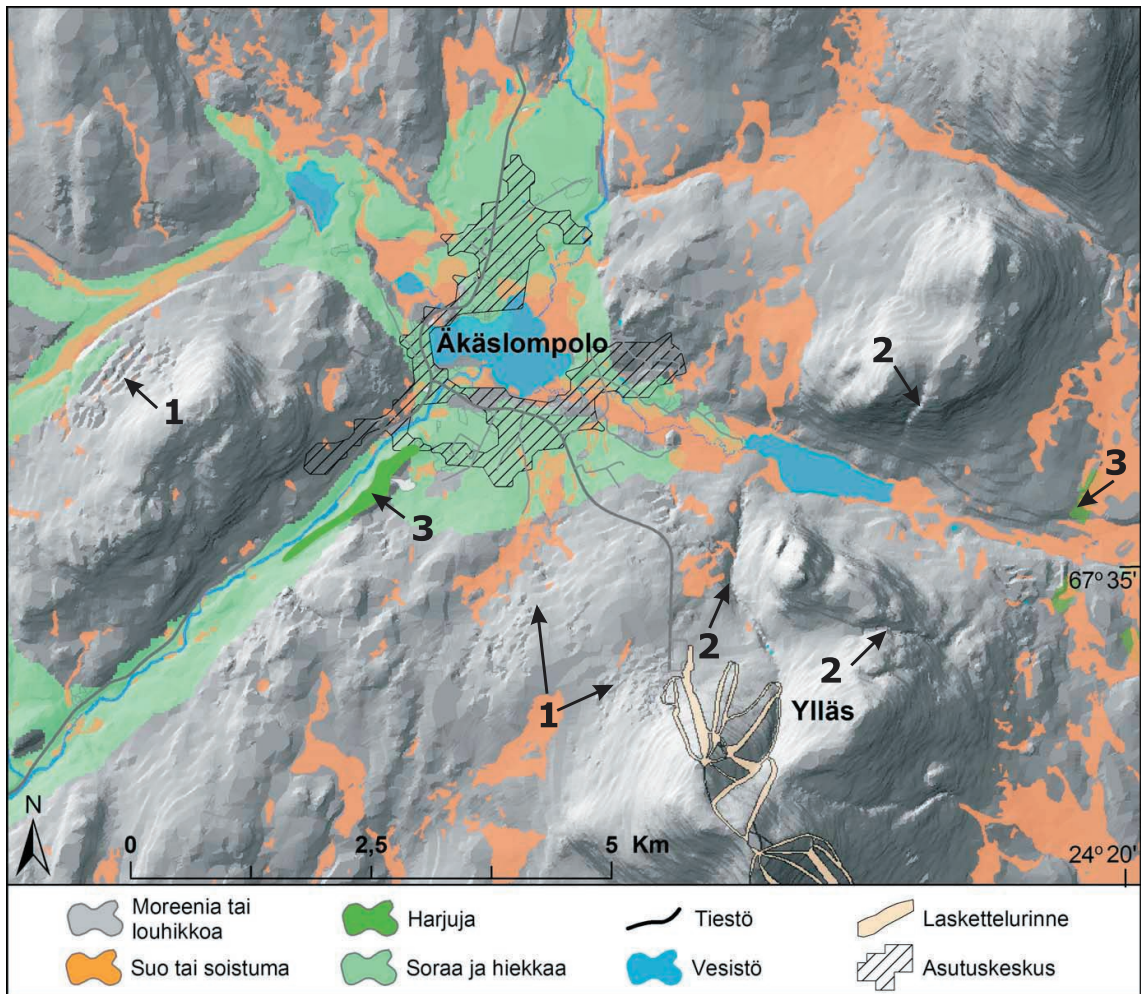
2 Geomorfologia ja geologiset muodostumat

Geologia luo pohjan maan pinnanmuodoille. Kallioperä vaikuttaa suurmuotojen, kuten tunturien, laaksojen, kurujen ja rotkojen sekä vesistöjen syntyyn. Pienmuodot ovat pääosin mannerjäätikön kerrostamia moreenikumpuja ja -selänteitä tai sulamisvesien muodostamia harjuja ja uomastoja.

Alueen suurmuodot määräytyvät suurelta osin kallioperän kivilajien koostumuksen ja rakenteen perusteella. Nämä vaikuttavat kallion rapautumisherkkyyteen ja kulumiskestävyyteen. Näyttävimmät suurmuotomme, tunturit, ovat ympäristön kivilajeja kulutusta kestävämpinä jääneet muistoksi muinaisesta vuoristosta, kun ympäröivä pehmeämpi tai rikkonaisempi kiviaines on kulunut pois. Myös kallioperän ruhjeilla ja siirroksilla, joista pääosa on syntynyt jo kallioperän syntyvaiheessa, on ollut suuri vaikutus pinnanmuotojen kehitykseen. Eroosio on ollut voimakkainta näissä kallioperän heikkousvyöhykkeissä, joihin on syntynyt laaksoja, rotkoja ja kuruja. Myös vesistöt ovat keskittyneet kallioperän painanteisiin.

Pienimuotoisemman topografian synnyttävät maaperämuodostumat voidaan jakaa kulutus- ja kasu-
mamuodostumiksi syntytapansa perusteella. Mannerjäätikö on liikkueensa kerrostanut liikkeen suuntaan nähden pitkittäisiä (esim. drumliinit) tai poikittaisia (esim. De Geer- tai Rogen-moreenit) moreenimuodostumia. Jäätikön sulamisvaiheessa sulamisvedet ovat kerrostanee lajittuneesta aineksesta koostuvia harjuja, deltoja ja sandureita. Jäätikön sulamisvesien aiheuttamia kulutusmuotoja ovat esimerkiksi lieveuomat, joita tavataan tuntureiden rinteillä, sekä ekstramarginaaliset uomat.

Geomorfologia ja geologiset muodostumat ovat matkailualueiden synnyn kannalta merkittäviä tekijöitä, koska ne ohjaavat asutuksen sijoittumista ja ihmisten liikkumista. Vesistöreitit ja jäätikön sulamisvesien synnyttämät lajittuneet muodostumat ovat edesauttaneet pysyvän asutuksen syntyä. Esimerkiksi Äkäslompolon kylä Ylläksellä sijaitsee jäätikköjokien kerrostamalla deltalla Äkäslompolonjärven rannalla (kuva 1). Tasaisuutensa sekä helpon rakennettavuuden ansiosta deltamuodostuma on ohjannut rakennusten sijoittumista alueella. Kulkureitit ovat syntyneet luonstaan kallioperän ruhjevyöhykkeisiin ja jäätiköiden muovaamiin laaksoihin. Tunturit ja kalliojyrkänteet sekä lieveumat, kurut ja harjut ovat suosittuja luontomatkailukohteita.

Kuva 1. Geologiset muodostumat ovat maisemallisia vetovoimatekijöitä. Tunturit ja kalliojyrkänteet sekä sulamisvesien synnyttämät lieveumat (1), kurut (2) ja harjut (3) ovat suosittuja luontomatkailukohteita.

3 Suot

Suot ovat tärkeä osa suomalaista luonnonmaisemaa. Ounasselän tunturijakson suot edustavat suoyhdistymätyypiltään aapasoita (kuva 2). Alavyöhykejaossa pääosa alueesta kuuluu Peräpohjan aapasuovyöhykkeeseen. Aivan pohjoisosa, Pallaksen alue, sijoittuu Metsä-Lapin aapasoihin. Aapasoiille tyypillisiä ovat puuttomat keskiosat, jotka koostuvat erilaisista nevoista ja letoista. Reunasosat ovat puustoisia rämeitä tai korpia. Letot edustavat suoluottomme ravinteikkainta osaa. Niillä

esiintyy runsaasti vaatelaita ruskosammalia sekä erilaisia eutrofeja ruohoja. Yleisiä pinnanmuotoja aapasoidella ovat rimmet sekä veden virtaussuuntaan nähden kohtisuoraan olevat jänteet.

Soistuminen ja turpeen kerrostuminen on alkanut alun perin laaksoista, kuruista ja purojen varsilta pian jäätiköitymisen jälkeen. Varsinkin muinaisten jääjärvien tyhjennyttyä jäi runsaasti soiden muodostumiselle otollisia maastonkohtia. Aapasuot kuuluvat reunavaikutteisiin ts. minerotrofisiin soihin, eli ne saavat vetensä ja ravinteensa sadevesien lisäksi myös ympäröiviltä mineraalimailta. Etenkin keväiset tulvavedet tuovat suokasvillisuudelle merkittävän ravinnelisan. Alla oleva kallioperä heijastuu omalta osaltaan soiden ravinnetasossa. Vulkaanisten kivien alueilla suotyypit ovat yleensä rehevämpiä kuin happamien graniittien alueilla. Lettojen esiintyminen merkitsee usein kalkkipitoista kallioperää.

Aapasuot ovat vaihtelevan syvyisiä, mutta keskimäärin selvästi ohuempia kuin Etelä-Suomen keidassuot. Keskimääräinen turvepaksuus Lapin läänissä on 1,3 metriä (Virtanen ym. 2003). Turvekerrostuma on yleensä koostumukseltaan vaihteleva ja muodostunut mm. saran, rahkan, ruskosammalten, järviruo'on, raatteen ja suoleväkön jäänteistä. Myös kerrostumien maatumisasteet vaihtelevat melkoisesti. Usein aapasoiden reuna-alueilla tavataan niukkaravinteisia puurahkaturpeita (Johansson ja Kujansuu 2005).

Ounasselän tunturijakson suot ovat pääosin luonnontilaisia. Osa soista on ojitettu metsätalouden käyttöön tai pelloiksi. Aikoinaan jokivarsien sarasoita on hyödynnetty keräämällä 'jänkäheinää'. Soilla on myös merkitystä porojen laidunpaikkoina sekä marjatalouden, erityisesti hillan poiminnan kannalta. Nykyisin soille suuntautuva matkailu on soiden uusi käyttömuoto.

Kuva 2. Kuva Lalvavuomalta, kuva avautuu länteen. Taustalla oikealla Kesänkitunturi ja vasemmalla Yllästunturi. Alue muodostuu monimuotoisesta suokasvillisuudesta, johon kuuluvat esimerkiksi suovalkku, lehtotähtimö sekä erilaiset kämmekät.

4 Pohjavesi

Hyvälaatuinen pohjavesi on tärkeä luonnonvara. Pohjavettä syntyy sade- ja sulamisvesien imeytyessä maahan. Osa sadevedestä haihtuu suoraan tai kasvillisuuden kautta, ja osa kulkeutuu pintavaluntana vesistöihin. Maaperään imeytyvän veden määrään vaikuttavat kasvillisuus, maanpinnan muodot, pintakerroksen kosteus, maalajien raekoko, kerrosrakenne ja tiiveys. Pohjavettä varastoituu eniten lajittuneisiin karkearakeisiin (sora, hiekka) ja paksuihin maakerroksiin sekä kallioperässä ruhjeisiin ja rakoihin. Pohjavesi purkautuu maanpintaan alavissa kohdissa usein lähteinä tai suoraan vesistöihin. Etenkin tunturialueilla on paljon lähteitä, joiden vedenantoisuus on usein niin suuri, että se riittäisi useiden talojen tarpeisiin.

Pohjaveden laatuun vaikuttavat maaperään imeytyvän veden sisältämät suolat, maa- ja kallioperän rakenne ja niiden mineraalikoostumus sekä ihmistoiminta. Pohjaveteen liuenneiden aineiden määrä kasvaa viipymän pidentessä. Pitoisuudet ovat pienimmät nopeasti vaihtuvissa lähdevesissä. Esimerkiksi hienoainespitoisissa moreenissa liuenneiden aineiden määrä on yleensä moninkertainen verrattuna vettä hyvin johtavien karkeiden maalajien pohjaveteen. Syvällä kallioperän halkeamissa ja ruhjeissa pohjaveden kierto on hidasta ja veteen liuenneiden aineiden pitoisuudet suurimmat (Lahermo 1970). Pohjaveteen liunneet aineet heijastavat kallioperän tai siitä syntyneen maaperän mineraalikoostumusta. Kallioperän koostumus näkyy etenkin porakaivoissa, sillä niissä liuenneiden aineiden pitoisuudet ovat suurempia kuin maakaivoissa.

Matkailualueiden vesihuollon turvaamiseksi pohjavesialueiden kartoitus ja veden laadun tutkiminen ovat tärkeä osa alue-suunnittelua. Luontomatkailussa voidaan hyödyntää myös retkeilyreittien varrella sijaitsevia lähteitä (kuva 3), joiden luonnontilaisena ja puhtaana pitäminen on tärkeää. Lähteissä pohjaveden kierto on nopeaa ja siitä johtuen veteen liuenneiden aineiden määrät pieniä. Tästä ovat osoituksena veden pienet sähkönjohtavuusarvot. Alkuaineiden, myös raskasmetallien, pitoisuudet ovat niissä enimmäkseen vain muutamia mikrogrammoja litrassa, usein jopa alle määrittämissä.

Kuva 3. Luonnontilainen lähde Kahvikeitaalla Yllästunturin juurella, retkeilyreitillä.

5 Maaperän rakennettavuus

Maaperä ja sen maalajit yhdessä pohjaveden kanssa muodostavat sen ympäristön, joka määrittelee maaperän rakennettavuuden. Sen perusteella valittu perustamistapa puolestaan vaikuttaa rakennushankkeen pohjarakennuskustannuksiin. Rakennettavuutta määriteltäessä keskeisiä tekijöitä ovat 1. maalajien kantavuus, routivuus, kokoonpuristuvuus ja kaivettavuus, 2. kantavan pohjan syvyys pehmeiköillä, 3. maanpinnan kaltevuus, 4. pohjavesi ja 5. maa- ja kallioaineksen käyttökelpoisuus (Kauranne ym. 1972). Ensimmäiset neljä tekijää vaikuttavat perustamistapaan ja maanpinnan kaltevuus vaikuttaa tasauksiin ja luiskauksiin. Maa- ja kallioaineksen käyttökelpoisuus vaikuttaa alueiden varaamiseen raaka-ainelähteiksi.

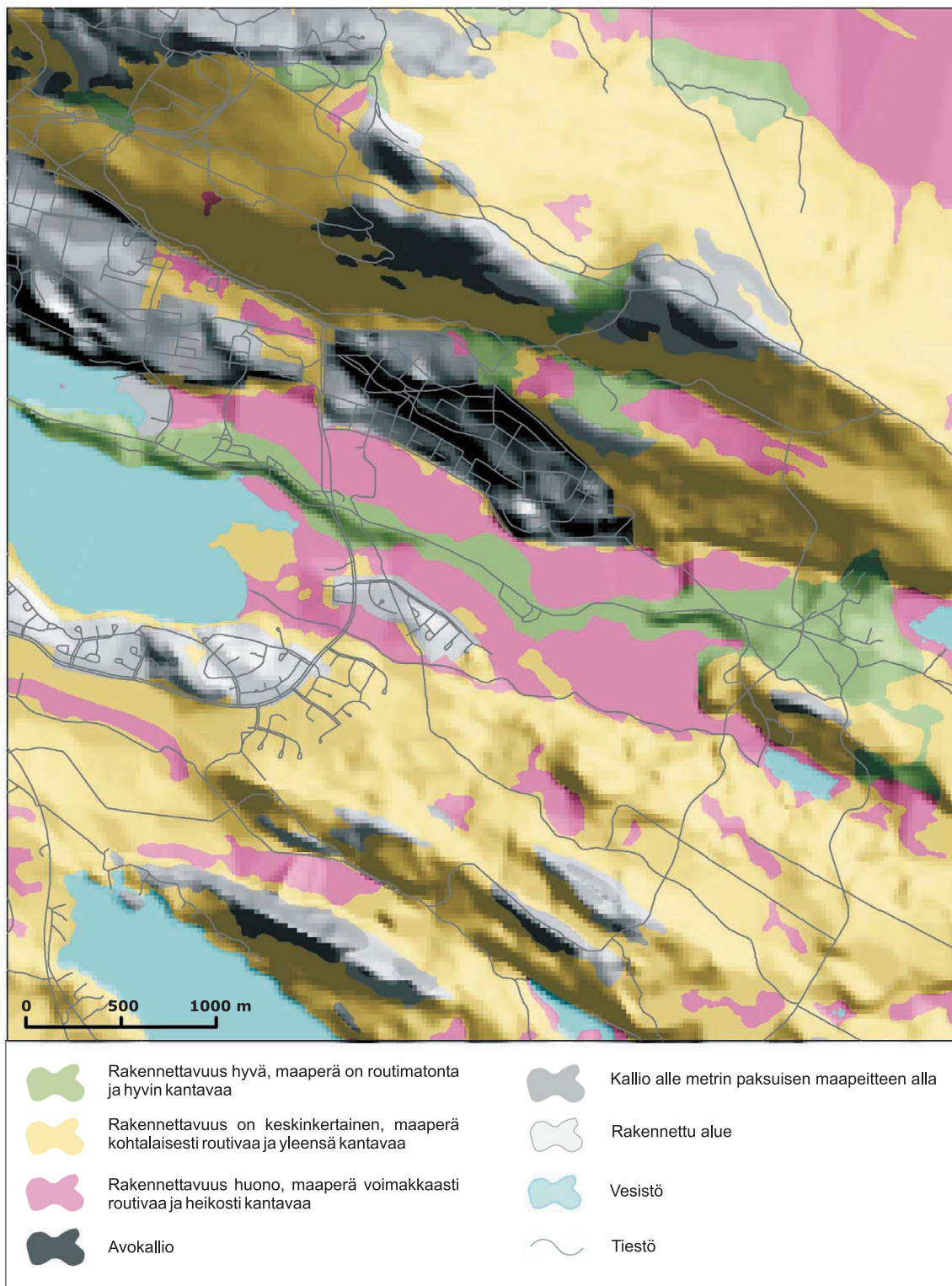
Rakennettavuudeltaan maaperä luokitellaan GEO-luokituksen mukaan seuraavasti: 1. kallio sekä alle metrin syvyydellä oleva kallioma, 2. moreeni, 3. karkearakeiset maalajit eli sora ja hiekka, 4. hienorakeiset maalajit eli siltti ja savi sekä eloperäiset maalajit eli turve ja lieju (Johansson ja Kujansuu 2005) (kuva 4). Kalliomaat ovat maarakentamisen kannalta sikäli ongelmattomia, että ne kantavat eivätkä roudi. Kallion louhinta tosin lisää rakennuskustannuksia merkittävästi. Keski-Lapissa yleisenä esiintyvä rapakallio eroaa kallioalueista siinä, että se on kohtalaisen hyvin vettä läpäisevää, ja joissakin tapauksissa se pidättää vettä ollen routivaa (Kujansuu ja Hyypä 1995). Tunturien lähellä kallioalueet rajoittuvat usein rakkaan, joka on pakkasrapautumisen tuloksena syntynyttä kivikkoa. Rakka on rakennettavuudeltaan heikkoa.

Moreenit (pohjamoreeni ja kumpumoreeniaines) muodostavat yleensä kantavan rakennuspohjan, jolle tiet ja kunnallistekniikka voidaan perustaa ilman erityistoimenpiteitä. Hienoaineksen määrän mukaan moreeni voi olla heikosti tai kohtalaisesti routivaa. Useat tunturikeskukset, kuten Levin ja Äkäslompolon kylien ylärinteet, on rakennettu pohjamoreenimaalle, joten siellä olevien rakennusten maavaraisen perustamisen edellytyksenä onkin toimivan routasuojauksen järjestäminen. Moreenien maanrakennusominaisuudet riippuvat raekoostumuksesta, tiiveydestä, kivisyydestä ja lohkaraisuudesta. Ne ja maanpinnanmuotojen vaihtelut vaikuttavat myös moreenimaiden kulkukelpoisuuteen. Runsas pintalohkaraisuus on erityisesti kumpumoreenialueiden ongelma, joka vaikuttaa maan kaivettavuuteen ja esimerkiksi metsäteiden rakentamiseen. Vähäkivisillä kumpumoreenialueilla moreeniaines on usein pohjamoreenia löyhempää ja hiekkaisempaa ja se sisältää usein hiekkaisia välikerroksia. Moreeniaines on silloin routimatonta tai vähän routivaa ja rakennettavuudeltaan pohjamoreenialueita parempaa.

Karkearakeiset maalajit muodostavat rakentamisen kannalta parhaimman ja kustannuksiltaan edullisimman maapohjan. Ne eivät roudi, kantavat hyvin ja painuvat vain vähän kasaan. Rakennukset ja maarakenteet voidaan yleensä aina perustaa maavaraisesti ilman erityistoimenpiteitä. Monet Pohjois-Suomen kylät ja tiet on rakennettu karkearakeisille maalajeille, mikä osoittaa, että aikaisemminkin on tiedetty näiden maalajien hyvät rakennettavuusominaisuudet. Jäätikköjokikerrostumien, erityisesti harjujen ongelmina ovat jyrkät rinteet ja vaihtelevat pinnanmuodot. Niiden seurauksena maapohjaa pitää ennen rakentamista usein luiskata. Soraiset ja hiekkaiset rantakerrostumat ovat myös hyviä rakennuspohjia. Hiekkaiset jokikerrostumat ovat usein pohjaveden vaivaamia ja sisältävät turve- tai liejuvälikerroksia. Hienorakeisia maalajeja, silttejä (hieno hieta) esiintyy maaperän ylimpänä kerroksena järvien ja jokien rannoilla, esimerkiksi Äkäslompolossa. Ne kantavat heikosti, routivat ja häiriintyvät jo kaivun aikana. Silttiin tehdyissä kaivannoissa reunat sortuvat herkästi (Salonen ym. 2002).

Eloperäiset maalajit, turve ja lieju ovat rakennusalustana lähes käyttökeltottomia heikon kantavuuden ja suuren kokoonpuristuvuuden vuoksi. Mitä vesipitoisempaa ja paksumpaa eloperäinen

aines on, sitä suurempi on sen kokoonpuristuminen. Mikäli teiden rakentamisessa ei voida kiertää eloperäisten maalajien peittämiä alueita, joudutaan turvautumaan erilaisiin pohjanvahvistustoi-
miin. Jos kerroksen paksuus on pieni, esimerkiksi alle metrin, voidaan rakennettavuudeltaan käyt-
tökelvottomat maamassat kaivaa pois ja korvata rakennusteknisiltä ominaisuuksiltaan paremmil-
la maamassoilla. Metsäteitä rakennettaessa maamassojen vaihdot tulevat liian kalliiksi. Heikkoa
kantavuutta voidaan lisätä talvisaikaan jäädyttämistä hyväksi käyttäen.

Kuva 4. Malliesimerkki rakennettavuuskartasta Rovaniemeltä.

6 Yhteenveto

Geologiset tekijät vaikuttavat siis monella tavalla matkailuun. Maa- ja kallioperän laadun ja koostumuksen tunteminen on tärkeää kulutuskestävyyden kannalta retkeily- ja virkistysalueilla sekä muun maankäytön, kuten loma-asutuksen suunnittelun kannalta. Maaston muodot ja geologiset muodostumat sekä erilaiset suotyypit ovat tärkeitä esimerkiksi luontopolkujen suunnittelussa. Vedden laadun selvittäminen on myös tärkeää. Hyvälaatuista pohjavettä tarvitaan matkailukeskuksissa runsaasti ja sitä voidaan hyödyntää myös retkeilyreiteillä sijaitsevistä lähteistä.

Kiitokset

Työtä varten on saatu Euroopan yhteisön LIFE-rahoitustukea.

Kirjallisuus

- Johansson, P., Kujansuu, R. (toim.), Eriksson, B., Grönlund, T., Johansson, P., Kejonen, A., Kujansuu, R., Maunu, M., Mäkinen, K., Saarnisto, M., Virtanen, K. & Väisänen, U. 2005. Pohjois-Suomen maaperä: maaperäkartojen 1:400 000 selitys. Summary: Quaternary deposits of Northern Finland – Explanation to the maps of Quaternary deposits 1:400 000. Geologian tutkimuskeskus, Espoo – Geological Survey of Finland. 236 s.
- Kauranne, K., Gardemeister, R., Korpela, K. & Mälkki, E. 1972. Rakennusgeologia II. Teknillisen korkeakoulun ylioppilaskunta, Otaniemi. 530 s.
- Kujansuu, R. & Hyypä, J. 1995. Vuotson kartta-alueen maaperä. Summary: Quaternary deposits in the Vuotso map-sheet area. Suomen geologinen kartta 1:100 000, maaperäkartojen selitykset, lehti 3742. Geologian tutkimuskeskus. 107 s.
- Lahermo, P. 1970. Chemical geology of ground and surface waters in Finnish Lapland. Bulletin de la Commission Géologique de Finlande 242. 106 s., 1 liite.
- Salonen, V-P, Eronen, M. & Saarnisto, M. 2002. Käytännön maaperägeologia. Kirja-Aurora, Turku. 237 s.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2000. Päätös talousveden laatuvaatimuksista ja valvontatutkimuksista 19.5.2000. STMp 461/00.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2001. Päätös pienten yksiköiden talousveden laatuvaatimuksista ja valvontatutkimuksista 17.5.2001. STMp 401/01.
- Virtanen, K., Hänninen, P., Kallinen, R-L., Vartiainen, S., Herranen, T. & Jokisaari, R. 2003. Suomen turvevarat 2000. Tutkimusraportti 156. Geologian tutkimuskeskus. 101 s., 7 liitettä.

Geomatkailun uudet mahdollisuudet kansallispuistoissa

Peter Johansson, Maija Haavisto-Hyvärinen ja Timo Huttunen

1 Johdanto

Kesäinen luonto ja sen tarjoamat erilaiset aktiviteetit on yksi tärkeimmistä syistä, miksi suomalaiset viettävät lomansa kotimaassa. Luonto on myös Suomeen tuleville ulkomaalaisille matkailijoille yksi tärkeimmistä matkan syistä. Suomen kansallispuistot ovat läntisen Euroopan viimeisiä erämaa-alueita, joissa voi vielä kohdata puhtaita vesiä, koskemattomia metsiä ja tuntureita. Retkeilyn, kalastuksen, vaelluksen ja melonnan lisäksi myös kulttuurihistorialliset aiheet kuten kaskiviljely, tervanpoltto ja kullankaivu kiinnostavat matkailijoita. Lapin kultamailla moni haluaa nähdä kultaryntäysten aikaisia tapahtumapaikkoja ja nykyisiä kullankaivajia työssään. Jo pelkkä vaellus tai venematka pitkin Lemmenjoen suvantojärvien muodostamaa erämaajokea kohti kultamaita on monelle elämys. Kolin kansallismaiseman ihailuun liittyvät oleellisesti kansallisromanttisen taiteemme merkkiteokset. Koskematonta luontoa löytyy myös Nuuksiosta. Siellä retkeillessä voi kokea erämaan aivan pääkaupungin tuntumassa.

2 Geologiaa luontokeskuksissa ja luontopoluilla

Geologian tutkimuskeskus (GTK) on osallistunut kansallispuistojen luontoa esittelevien luontokeskusten geologisten näyttelyiden sekä luontopolkujen ja kivipuistojen suunnitteluun ja toteuttamiseen. Niitä on eri puolilla maamme Metsähallituksen ja Metsäntutkimuslaitoksen kansallispuistojen yhteydessä tai niiden välittömässä läheisyydessä. Esimerkkeinä mainittakoon Kolin luontokeskus (kuva 1), Järviluonnonkeskus Rantasalmella, Geopirtti Savukosken luontokeskuksen vieressä, Pyhätunturin luontokeskus Pelkosenniemellä, Kellokas luontokeskus Ylläksellä, Seitsemisen luontokeskus Kurussa, Hämeen luontokeskus Torrnsuon ja Liesjärven kansallispuistojen vieressä, Luontokeskus Sinisimpukka Dragsfjärdissä ja Tammissaaren luontokeskus. Lisäksi Sodankylän Tankavaarassa sijaitsevan Koilliskairan luontokeskuksen vieressä on Tankavaaran kultamuseo, jossa on esillä mineraalikokoelmia sekä geologiasta ja kullasta kertovat näyttelyt. Näyttelyiden lisäksi luontokeskuksissa pidetään erilaisia geologisaiheisia esitelmää ja yleisötilaisuuksia, joissa ei ole lapsiakaan unohdettu. Heille on suunniteltu omaa seikkailumielistä ohjelmaa. Luontokeskuksissa kiertää myös GTK:n suunnittelema ”Jääkauden jäljet” näyttely.

Kuva 1. Geologiset aiheet ovat monipuolisesti edustettuina Kolin kansallispuiston luontokeskuksen näyttelyssä.

Yllästunturin ympäri kulkee Metsähallituksen ja GTK:n yhteistyössä suunnittelema Kiirunankieppi-polku. Opastetaulujen avulla on tarkoituksena perehdyttää kulkija erityisesti alueen geologiaan nähtävyyksiin (kuva 2). Kittilän Linkupalossa on yli kaksi tuhatta miljoonaa vuotta sitten tapahtuneesta tulivuoritoiminnasta kertova Tulivuoripuisto luontopolkuineen. Geologisia aiheita on lähes kaikkien luontopolkujen opastetauluissa, mutta erityisen hyvin ne ovat edustettuina Asikkalassa sijaitsevan Päijänteen kansallispuiston Jääkausitiellä, Kolin kansallispuistossa, Sini-simpukan luontokeskuksen vieressä Dragsfjärdissä sekä Sodankylän Tankavaaran luontopoluilla, jossa on kerrottu erityisesti maaperän sisältämästä kullasta. Leivonmäen kansallispuiston luontopoluilla on tietoa erityisesti soiden geologisesta kehityksestä ja Repoveden kansallispuistossa on kerrottu järvien sedimenttitutkimuksista luonnon ja maankäytön historian arkistona.

Kuva 2. Yläksen tunturia kiertävällä Kiirunan kieppi -luontopolulla on keskitytty alueen maiseman syntyyn.

3 Geo-retkeilijöille oma karttasarja

Luonnonhistoriasta ja geologisista nähtävyyksistä kiinnostuneille retkeilijöille on julkaistu Maisema ja maankamara -sarjassa kuusi geologista retkeilykarttaa:

Koilliskaira	1:100 000	Urho Kekkosen kansallispuisto
Pallas-Ounastunturi	1:50 000	Ent. Pallas-Ounastunturin kansallispuisto
Kultakaira	1:50 000	Ivalojoki ja Saariselän länsiosa
Lemmenjoki	1:50 000	Kansallispuiston retkeilyosa ympäristöineen
Nuksion järviylänkö	1:25 000	Kansallispuisto ympäristöineen
Koli	1:20 000	Kansallispuisto ympäristöineen

Uusia karttoja on suunnitteilla Merenkurkun, Levin-Ylläksen ja Pyhän-Luoston alueilta. Leviltä ja Ylläkseltä on jo valmista kartoitustietoa. Muilla alueilla kartoitustyö on käynnissä vuonna 2005.

Geologinen karttoitus perustuu ilmakuvista tehtyyn maanpinnanmuotojen tulkintaan. Työssä käytetään stereoskooppia, sillä erilaiset jäätikkösyntyiset maanpinnanmuodot ovat parhaiten tunnistettavissa ilmakuvista, kun tulkinnassa käytetään avuksi stereokatselun liioittelevaa kolmiulotteisuutta. Tulkintaa täydennetään maastossa tehtävillä tarkistuksilla ja maalajimäärityksillä. Tiedot tallennetaan GTK:n maaperätietokantaan numeerisessa muodossa, joka sisältää karttamuotoisia maaperäkuvio-, viiva- ja pistetietoja.

Kallioperän synty, sen kivilajit, ruuhjeyöhykkeet ja erilaiset jääkauden aikana sekä sen jälkeen syntyneet geologiset muodostumat ja kerrostumat on kuvattu kartoilla eri värisävyin ja karttamerkkein. Karttoihin on merkitty retkeilijöitä kiinnostavia geologisia luonto- ja kulttuurinähtävyyshkohteita. Geologisia luontokohteita ovat esimerkiksi suuret siirtolohkareet, jäätikön sulamisvesien synnyttämät hiidenkirnut ja kurut (kuva 3), aihkimäntyjä kasvavat harjuselänteet, kultapitoiset kvartsijuonet, pulppuavat lähteet ja jokilaaksoja reunustavat kalliopahdat, joiden reunoilta vesiputoukset syöksyvät kohisten alas rotkoihin. Kulttuurikohteisiin kuuluvat esimerkiksi Ivalojoen ja Lemmenjoen kulta-alueiden moneen kertaan kaivetut purojen penkat ja sinne rakennetut padot, kallioon louhitut kaivoskuilut, joissa voi vielä kuulla hakkujen ja lapioiden ääniä sekä kultamiesten pienet kämpät ja luhistumaisillaan olevat turvekodat. Ne liittyvät Lapissa yli 130 vuotta jatkuneeseen kullansyntään. Geologiset retkikohteet on luetteloitu ja merkitty karttoihin. Osa retkikohteista on merkittyjen reittien varrella ja ovat helposti saavutettavissa lyhyenkin vierailun aikana. Mukana on myös syrjäisempiä kohteita, jonne on opastettu paras kulkureitti. Niihin tutustumiseen tulee varata useampi vaelluspäivä.

Kuva 3. Mannerjäätikön sulamisvesien kuluttamat kurut ovat näyttäviä nähtävyyksiä Pohjois-Suomessa.

Kartan mukana olevassa opaskirjassa on kerrottu kansantajuisesti alueen geologisesta kehityksestä ja geologisista nähtävyyksistä. Kartakkeiden ja kuvien avulla on havainnollistettu mannerjäätikön liikkeitä, sen sulamisvesien virtaussuuntia, maaperämuodostumien syntyä ja rannansiirtymistä. Kulta-alueiden kartoissa on kerrottu lisäksi hippukullan esiintymisalueista sekä kullankaivun vaiherikkaasta historiasta alkaen ensimmäisistä löydöksistä ja kultakuumeesta tämän päivän koneelliseen kullanhuuhtontaan. Kullankaivuun liittyvät tarinat, rakenteet ja muistomerkit antavat karttojen kuvaamille alueille oman kiehtovan lisänsä. Opaskirjoista saa tietoa myös nykypäivän kullanetsinnästä ja siinä tarvittavista välineistä ja luvista.

Geologisissa retkeilykartoissa on pohjakartan merkinnät, minkä johdosta ne soveltuvat myös tavalliseen retkeilykarttaan tottuneelle käyttäjälle vaeltamiseen ja omin neuvoin liikkumiseen. Retkeilysuunnitelmia varten niihin on myös merkitty alueen palveluvarustus, kuten luontokeskukset, merkityt polut, majoittumis- ja yöpymispaikat, leirintä- ja keittopaikat sekä muuta retkeilyyn liittyvää erikoistietoa. Jos geologisiin kohteisiin tutustumiseen haluaa yhdistää myös jonkin ulkoiluaktiviteetin, löytyy kartoilta lisätietoa veneilystä, melonnasta, maastopyöräilystä tai vaelluksesta (kuva 4).

Kuva 4. Retkeilysuunnitelmia varten geologisilla retkeilykartoilla on tietoa myös alueen palveluista, kuten Lemmenjoella alueen venereiteistä.

Geologiset näyttelyt, luontopolut ja retkeilykartat ovat herättäneet kiitettävästi huomiota ulkoilijoiden, retkeilijöiden ja luonnosta kiinnostuneiden matkailijoiden keskuudessa. Niiden avulla löytyy uusia elämyksiä ja samalla oppii ymmärtämään, miten olennainen osa geologia on maamme luonnon synnyssä. Retkeilykarttoja myydään luontokeskuksissa, matkailukohteissa, kartanmyyntipisteissä sekä Geologian tutkimuskeskuksen toimipaikoissa Espoossa, Kuopiossa ja Rovaniemellä.

Kirjallisuus

- Haavisto-Hyvärinen, M., Grönholm, S., Kielosto, S. & Stén, C.-G. 2001. Nuuksion järviylänkö – Noux sjöplatå – Nuuksio Lake Upland: geologinen retkeilykartta – geologisk friluftskarta – geological outdoor map 1:25 000. Geologian tutkimuskeskus, Espoo. 1 kartta + opaskirja. 48 s.
- Huttunen, T., Hytönen, M., Kejonen, A., Rönty, H., Saarelainen, J., Tervo, T., Väänänen, T. & Äikäs, O. 2003. Koli: geologinen retkeilykartta 1:20 000. Geologian tutkimuskeskus, Kuopio. 1 kartta + opaskirja. 73 s.
- Johansson, P. (toim.) 2003. Pallas-Ounastunturi: geologinen retkeilykartta 1:50 000 – geological outdoor map 1:50 000. 2. uudistettu painos. Geologian tutkimuskeskus, Rovaniemi.
- , Huhta, P., Nenonen, J. & Hirvasniemi, H. 2000. Kultakaira: geologinen retkeilykartta – geological outdoor map 1:50 000. Ivalojoki - Saariselkä. Geologian tutkimuskeskus, Rovaniemi. 1 kartta + opaskirja. 44 s.
- & Mäkinen, K. (toim.) 2003. Koilliskaira: geologinen retkeilykartta – geological outdoor map 1:100 000. 2. uudistettu painos. Geologian tutkimuskeskus, Rovaniemi.
- , Nenonen, J., Hirvasniemi, H., Valkama, J., Bister, T., Tranberg, J. & Manninen, T. 2002. Lemmenjoki: geologinen retkeilykartta – geological outdoor map 1:50 000. Geologian tutkimuskeskus, Rovaniemi. 1 kartta + opaskirja. 47 s.

Kestävän matkailun edistäminen: LANDSCAPE LAB -hankkeen sisältö ja tavoitteet

Jukka Jokimäki ja Marja-Liisa Kaisanlahti-Jokimäki

1 Johdanto

Suurin osa Suomen ja etenkin Lapin matkailusta perustuu luonnon vetovoimaisuuteen (Kauppi 1996). Lapin maakuntasuunnitelman mukaan Lappi on profiloitunut luontopalvelujen ja elämys-tuotannon maakunnaksi, jonka matkailu tukeutuu pääasiassa puhtaaseen luontoon (Lapin liitto 2002a). Pohjois-Suomessa suojelualueet, kansallispuistot ja niiden tarjoamat retkeilymahdollisuudet ovat merkittävä matkailun vetovoimatekijä (Lapin liitto 2002b). Useat Lapin matkailu-alueista sijaitsevatkin suojelualueiden läheisyydessä. Tämä aiheuttaa erityisvaatimuksia alueiden hoidon ja käytön suunnittelulle. Luonnon hyvinvointi on yksi perusedellytyksistä sekä matkailulle että väestön alueella pysymiselle ja uusien asukkaiden saamiselle.

Nykymatkailijan matkakohteen valintaan vaikuttavat myös ympäristönäkökohdat. Lähitulevaisuudessa erämaat, hiljaisuus, rakentamattomuus ja maisema nousevat yhä merkittävämmiksi matkailusektorin vetovoimatekijöiksi (Lapin liitto 2002b). Tämän ohella kiinnostus alkuperäistä ja kulttuurihistoriallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä kohtaan kasvaa. Matkailutaajamien suunnitteluun kohdistuukin uusia erityisvaatimuksia. Tulevaisuudessa luonto- ja ekomatkailu lisääntyvät, matkailuala tulee yhä riippuvaisemmaksi ympäristöstä ja sen laadusta, ihmisten yleinen ympäristötietoisuus ja huoli ympäristöstä kasvaa ja ympäristövaikutukset sekä niiden vähentäminen tulevat keskeisesti esille matkailusektorilla (Lehtola 2001). Ympäristönäkökohtien yhteiskunnallinen näkyvyys on kasvanut merkittävästi 1960-luvulta lähtien. Ympäristövastuullisuus tarjoaa mahdollisuuden erottautua kilpailijoista myös luontomatkaillualla (Hemmi 1995). Yksi Lapin Matkailustrategian 2003–2006 (Lapin liitto 2002b) neljästä päämäärästä onkin kestävä matkailun periaatteiden ja arvojen noudattaminen Lapin matkailussa. Lapille halutaan tunnettavuutta kestävä matkailun periaatteita noudattavana alueena.

Matkailu kasvaa jatkuvasti eripuolilla maailmaa. Samalla matkailusta aiheutuu lisää kielteisiä vaikutuksia kohdealueidensa ympäristölle, paikallisille asukkaille ja matkailijoille. Kun kielteiset vaikutukset ylittävät tietyn rajan, matkailijat ja paikalliset asukkaat alkavat reagoida niihin. Alueiden vetovoimaisuus ei saa tulla uhatuksi huonon hoidon ja käytön vuoksi – luonnon tilaa tulee mitata ja seurata. Havaittuihin epäkohtiin tulisi pystyä reagoimaan ajoissa, sillä jälkikäteen toteutetut ennallistamistoimenpiteet ja korjausrakentaminen on kallista. Toimivalla ennakkovarointisjärjestelmällä tavoitetaan säästöjä sekä vältytään esimerkiksi liikkumisrajoitusten asettamiselta pahoin kuluneille alueille.

Edellä mainitut tekijät ovat olleet lähtökohtana Lapin yliopiston Arktisen keskuksen koordinoimalle EU LIFE ympäristöhankkeelle: ”Matkailualueet maisemalaboratoriona – Työvälineitä kestävä matkailun edistämiseen (LANDSCAPE LAB)”. Jatkuvasti kasvava matkailijoiden määrä ja kasvun aiheuttamat paineet mahdollisten ympäristöongelmien kartoittamiseen ja ehkäisemiseen korostavat matkailun kestävä kehityksen periaatteiden mukaista kehittämistä entisestäänkin.

LANDSCAPE LAB -hanke käynnistyi 1.9.2004 ja hanke päättyi 31.8.2007. Hankkeeseen osallistuvat Lapin yliopiston lisäksi kumppaneina Metsäntutkimuslaitoksen Kolarin ja Rovaniemen toimintayksiköt, Geologian tutkimuskeskuksen Pohjois-Suomen yksikkö, Oulun yliopiston kasvitieteellinen puutarha, Rovaniemen koulutuskuntayhtymän Lapin luonto-opisto, Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksen Lapin tutkimusasema, Metsähallitus, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen Oulun Riistan- ja kalantutkimus sekä Arkkitehtuuritoimisto Arktes Oy. Hankkeen toteuttamisalueen kunnista osarahoittajina ovat mukana Kittilän ja Kolarin kunnat.

2 Kestävän matkailun edistäminen LANDSCAPE LAB -hankkeessa

Kestävällä kehityksellä tarkoitetaan kehitystä, jossa tulevilla sukupolvilla on vähintään yhdenvertaiset elinolosuhteet ja luonnonresurssit käytettävissään kuin nykyisin elävillä. Maailman matkailujärjestö WTO (World Tourist Organisation) on määritellyt kestävä matkailukehityksen seuraavasti: ”Kestävässä matkailussa nykyisten matkailijoiden ja kohdealueiden tarpeet täyttyvät ja tulevaisuuden mahdollisuudet turvataan. Matkailun vetovoimatekijöistä ja resursseista huolehditaan niin, ettei kulttuureille, ekologialle ja luonnon monimuotoisuudelle aiheudu haittaa”. Matkailun kestävyys ei koostu vain yhdestä tai kahdesta kestävyiden komponentista, vaan kaikkien eri kestävyiden elementtien ulottuvuuksista ja niiden vuorovaikutuksista sekä niiden yhteensovittamisesta (Saarinen 1998). LANDSCAPE LAB -hankkeessa mukana ovat sekä ekologisen, kulttuurisen, sosiaalisen että taloudellisen kestävyiden aspektit.

LANDSCAPE LAB -hankkeessa etsitään ja testataan menetelmiä luonnoltaan herkillä alueilla sijaitsevien matkailukeskusten kestävien maankäyttöratkaisujen edistämiseksi. Eroosion turmelamat maa-alueet, ruuhkautuminen, melu ja arkkitehtonisesti heikot ratkaisut ovat esimerkkejä huonoista maankäyttöratkaisuksista, joita LANDSCAPE LAB -hanke haluaa osaltaan olla ehkäisemässä. Vaikka Lapin matkailijavirrat eivät ole verrattavissa esimerkiksi Välimeren rannikon kävijämääriin, on Lapin matkailu kuitenkin sekä alueellisesti että ajallisesti varsin keskittynyttä (Kortesuoma 1990). Lapin matkailukeskuksilla onkin todettu olevan monenlaisia ympäristövaikutuksia (Puro 1993). Alueiden matkailukäyttö tulisi pyrkiä mitoittamaan siten, ettei ympäristölle, paikallisyhteisöille tai matkailijoille aiheudu kestäväntöntä haittaa. Matkailuun liittyville toiminnoille voidaan asettaa raja-arvoja, joita ei haluta ylittää. Kantokyvyllä voidaan kuvata alueiden sietokykyä esimerkiksi kävijämäärien tai kulutuskestävyyden suhteen. On kuitenkin huomattava, että kantokyky on riippuvainen matkailualueen ominaispiirteistä.

3 LANDSCAPE LAB -hankkeen päätoiminta-alueet

Hankkeen pääasiallinen toteuttamisalue on Ounasselän tunturiseutu, jossa sijaitsevat Levin ja Ylläksen matkailukeskusalueet sekä Pallas-Yllästunturin kansallispuisto. Sekä Levin että Ylläksen matkailualueiden kehittämissuunnitelmissa korostetaan kestävän matkailun periaatteiden ja luonnonympäristön merkitystä matkailun kehittämisessä (Suunnittelukeskus Oy 2004, Ylläs on ykkönen 2002). Molemmat alueet soveltuvatkin hyvin ”Matkailualueet maisemalaboratoriona” -hankkeen kohdealueiksi.

3.1 Levin matkailualue

Levin matkailukeskus on muodostunut Kittilän Sirkan kylän ympärille Levitunturin läheisyyteen. Levillä on kaikkiaan noin 17000 vuodepaikkaa. Lapin matkailutilastollisen vuosikirjan (2004) mukaan vuonna 2003 Levillä rekisteröitiin 229 257 yöpymistä. Leville ihmisiä houkuttelevat alueen luonto, maisemat, hyvät majoituspalvelut, luonnon hiljaisuus ja rauha sekä monipuoliset ravintolapalvelut. Levi 3 Kehittämissuunnitelman loppuraportin (Suunnittelukeskus 2004) mukaan yksi Levin strategisista päätavoitteista on kestävän matkailun periaatteiden toteuttaminen.

3.2 Ylläksen matkailualue

Luoteis-Lapissa sijaitseva Ylläksen matkailualue on muodostunut Yllästunturin ympärille. Alueen merkittävimmät matkailukeskukset ovat Ylläsjärven ja Äkäslompolon kylät. Ylläksellä on kaikkiaan noin 16000 vuodepaikkaa. Lapin matkailutilastollisen vuosikirjan (2004) mukaan vuonna 2003 Ylläksellä rekisteröitiin 185 681 yöpymistä. Ylläksen imago perustuu maastohiihtoon ja lasketteluun; alueen matkailullisen vetovoiman lähtökohtana ovat monipuoliset luontoliikuntapalvelut ja paikalliseen perinteeseen pohjautuva kulttuuritarjonta (Lapin liitto 2002b). Ylläksen aluetta kehitetään erityisesti maastohiihtoalueena sekä kesäaikaisena ulkoilukohteena (Ylläs on ykkönen 2002). Ylläksen strategian mukaan luonnonympäristön merkitystä tulee korostaa maankäytön suunnittelussa ja alueen yhdyskuntarakenteita tulisi eheyttää.

3.3 Pallas-Yllästunturin kansallispuisto

Luoteis-Lapissa sijaitseva Pallas-Yllästunturin kansallispuisto on pinta-alaltaan 1 020 neliökilometrin kokoinen, Suomen kolmanneksi suurin kansallispuisto. Vuosittain kansallispuiston alueelle suuntautuu arviolta yli 300 000 käyntikertaa. Alueen maisemaa hallitsevat tunturit sekä niitä ympäröivät luonnontilaiset metsät ja suot. Pallas-Yllästunturin luonto ja maisemat tarjoavat hyvät mahdollisuudet retkeilyyn. Pallastunturit on valittu yhdeksi Suomen kansallismaisemista (<http://www.luontoon.fi>).

4 LANDSCAPE LAB -hankkeen osatehtävät

LANDSCAPE LAB -hanke koostuu neljästä osa-alueesta: Matkailukeskusten ekologisesti, visuaalisesti ja kulttuurisesti kestävä taajamarakenne (LABLAND), Matkailukeskusten ympäristövaikutusten laajuus ja tyypit (LABECO), Matkailukeskusten toiminnalliset ja sosiaaliset rakenteet

(LABSOC) sekä Kasvimateriaalin tuottaminen maisemasuunnittelun, viherrakentamisen ja ennallistamisen käyttöön (LABPLANT).

LAPLAND-osatehtävässä kehitetään maisemamuutosten seurantamenetelmiä, maisemarakenteeseen perustuvan viheraluejärjestelmän perusrunko sekä maisemälähtöistä maankäyttöä, maisemanhoitoa ja rakennustapaa koskevia periaatteita. LABECO-osatehtävä etsii ja testaa matkailukeskusalueille soveltuvia bioindikaattoreita ja kulutuskestävyyden seurantamenetelmiä. LABSOC-osatehtävässä huomioidaan paikallista näkökulmaa kestävän matkailun edistämiseksi. LABPLANT-osatehtävässä etsitään ja testataan kestäviä kasvilajeja korjausrakentamista ja ennallistamista varten sekä tehdään istutuksia hankkeen esittelyalueille.

LANDSCAPE LAB -hankkeen käytännön toimenpiteitä ovat mm. maisema-analyysit koskien alueiden geologiaa, maisemarakennetta, maankäytön historiaa, äänimaisemaa ja matkailijoiden maisemakokemuksia. Hankkeen ekologisessa osiossa kerätään tietoja kohdealueiden linnustosta ja häiriöherkkien lajien esiintymisestä. Hankkeen aikana kerätään myös perustiedot matkailukeskusalueiden väestöön, elinkeinoihin ja maankäyttöön liittyen sekä selvitetään eri ryhmien ympäristöasenteita. Mahdollisia ennallistamis- ja korjausrakentamistoimia varten etsitään kestäviä kasvilajeja, kehitetään kasvien lisäysmenetelmiä ja tuotetaan kasvimateriaalia.

5 LANDSCAPE LAB -hankkeen tavoitteet

LANDSCAPE LAB -hankkeen tavoitteena on kehittää ja esitellä menetelmiä, joiden avulla voidaan arvioida ja edistää matkailun kestävyyttä. Hanke tulee tuottamaan uutta tietoa matkailun ympäristö- ja maisemavaikutuksista, luontoon suuntautuvista aktiviteeteista, ympäristöasenteista, ympäristön käytöstä sekä matkailumaisemien suunnitteluperiaatteista. Projektin lopputuotteita ovat mm. opaskirjat bioindikaattoreiden, kestävien kasvilajien, maisema-, kulttuuriympäristö-, yhdyskuntateknisten sekä sosiaalisten indikaattoreiden käytöstä. Hankkeen toteuttamisalueille kehitetään muuallekin Eurooppaan vastaavanlaisiin kohteisiin sovellettavissa oleva ympäristövaikutusten seurantajärjestelmä. Hankkeen loppuvaiheessa valmistuu näyttely Arktikum-taloon matkailun ympäristövaikutuksista.

6 Lopuksi

LANDSCAPE LAB -hanke valmisteltiin ja sitä toteutetaan laajapohjaisena yhteishankkeena. Tämä mahdollistaa monipuolisen tietoaineiston keräämisen kohdealueiden matkailusta ja matkailun ympäristövaikutuksista alueiden kestävästä kehittämisestä varten. Hankkeen myötä kertyvä tieto ja kehitettävät ympäristövaikutusten arviointi- ja seurantamenetelmät ovat tulevaisuudessa sovellettavissa muuallekin Eurooppaan kestävän matkailun periaatteiden edistämiseksi. Hankkeen tulosten vienti käytäntöön tulee olemaan suuri haaste matkailuelinkeinon parissa toimiville. Hankkeesta saa lisätietoja esimerkiksi osoitteesta www.arcticcentre.org/landscapelab.

Kiitokset

LANDSCAPE LAB -hanketta rahoittavat hankekoordinaattorin ja kumppaneiden lisäksi Kittilän ja Kolarin kunnat. EU LIFE Ympäristö rahoitusohjelmasta tuleva rahoitus kattaa puolet hankkeen kokonaisbudjetista.

Kirjallisuus

- Hemmi, J. 1995. Ympäristö- ja luontomatkailu. Vapaa-ajan Konsultit Oy, Vironlahti. 357 s.
- Kauppi, L. 1996. Suomen luonto kansainvälisenä matkailutuotteena. MKTK:n julkaisu, Sarja A:70. 39 s.
- Kortesluoma, A. 1990. Lapin matkailun ohjelmalvelujen kehittäminen. MKTK:n julkaisu, Sarja A:20. 48 s.
- Lapin liitto 2002a. Lappi 2020: Lapin maakuntasuunnitelma. Lapin liiton julkaisusarja A. 28 s. + 1 liite.
- Lapin liitto 2002b: Lapin Elämänvoimaa. Matkailustrategia 2003–2006. Lapin liiton julkaisusarja A. 50 s. + 3 liitettä.
- Lapin matkailutilastollinen vuosikirja 2004. Lapin liiton julkaisusarja A. 55 s.
- Lehtola, M. 2001. Matkailun trendit ja tulevaisuuden näkymät. Lapin elämysteollisuuden osaamiskeskus, ennakointitutkimus. 29 s.
- Puro, A. 1993. Lapin matkailukeskusten ympäristövaikutukset. Esiselvitys. Lapin vesi- ja ympäristöpiiri, tutkimuksen monisteita 27. 43 s.
- Saarinen, J. 1998. Kestävyys, kantokyky ja matkailun kehittyminen: näkökulmia kestävän matkailun problematiikkaan. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). Kestävyys luonnon virkistys- ja matkailukäytössä. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 671. s. 15–31.
- Suunnittelukeskus Oy 2004. LEVI 3. Kehittämissuunnitelman loppuraportti. 65 s. + 7 liitettä.
- Ylläs on ykkönen 2002. Työpaja, Äkäshotelli 12.2.2002. Suomen Matkailun Kehitys Oy.

Luontomatkailun kehittäminen ja tutkimus Suomessa

Jarkko Saarinen

1 Johdanto

Luontomatkailusta muodostui kansainvälisessä matkailun kehittämis- ja tutkimuskeskustelussa keskeinen avainsana 1980-luvun lopulla. Toisin kuin moni aiempi matkailun tutkimuksen keskustelu tämä otettiin Suomessa varsin nopeasti vastaan. Yhtenä keskeisenä syynä tähän lienee ollut se, että Suomessa luonnon matkailullinen merkitys on nähty jo kauan tärkeänä.

Nykyisin luontomatkailu on nopeasti kasvava matkailutalouden muoto. Joissakin yhteyksissä se nähdään jopa yhdeksi nopeimmin kasvavista matkailun osa-alueista (ks. Fennell 1999), mutta mitään systemaattiseen tilastointiin tai muuhun vastaavaan menetelmään perustuvia tunnuslukuja ei luontomatkailun kansainvälisestä tai kotimaisesta kehityksestä ja nykymerkityksestä ole käytettävissä. Esimerkiksi VILMAT -työryhmä päätyi ennustamaan luontomatkailun kasvun noin 8–10 prosentiksi (Ympäristöministeriö 2002). Työllistävien vaikutusten osalta työryhmässä päädyttiin arvioimaan luontomatkailun osuuden olevan noin kolmasosa matkailun kokonaistyöllistävyydestä. Matkailun edistämiskeskus on puolestaan arvioinut luontomatkailun edustavan noin neljänestä matkailun kokonaismerkityksestä (Koivula ja Saastamoinen 2005).

Edellä kuvattu kilpailevien 'faktojen' ja tunnuslukujen tilanne on leimallinen piirre laajemmin matkailun asemaa käsittelevälle keskustelulle, mutta ongelman voidaan ajatella korostuvan tarkasteltaessa matkailutalouden sisällä sen eri osa-alueita, kuten luonto- tai perinnematkailua. Majoitus- ja ohjelmapalvelutoimintaa lukuun ottamatta matkailua on ilmiönä usein hyvin haasteellista erottaa toiminnallisesti ja taloudellisesti laajemmasta aluetaloudesta ja sen eri sektoreista. Samoin luontomatkailun tarkasteleminen ikään kuin itsenäisenä matkailutalouden osana on usein vaikeaa jollei mahdollonta; kohdealueen mahdollisia luontomatkailukohteita ja -palveluja käyttävät 'luontomatkailijat' hyödyntävät kokonaisuudessaan matkansa aikana pitkälti samoja matkailupalveluja kuin 'tavalliset' matkailijat liikkueensa ja toimiessaan matkailun laajemmassa alueellisessa systeemissä.

Ilmiön hahmottamisongelmat juontuvat sekä luontomatkailun että matkailun osalta paljolti samasta syystä; käsitteiden sisältö ja merkitys eivät ole muodostuneet keskustelussa riittävän yksiselitteisiksi. Tilanteessa, jossa ei ole selvää mitä luontomatkailu tarkalleen ottaen tarkoittaa – tai toisaalta mitä se ei tarkoita – on hyvin vaikeaa arvioida esimerkiksi sitä, paljonko se tuottaa aluetalouteen rahaa tai miten suuri sen aiheuttama ekologinen jalanjälki on. Tässä suhteessa tämäkään artikkeli ei tuo asiantilaan muutosta, vaan luontomatkailun määrittelyssä pidättäytyään varsin yleisesti

Suomessa ja kansainvälisesti käytetyssä termin määritelmässä (Fennell 1999, Holden 2000, Järvioluoma 2001, Saarinen 2002). Sen mukaan luontomatkailu voidaan nähdä laajemman matkailutalouden kiinteänä osana, johon liittyvä tarjonta ja kulutusmotiivit perustuvat keskeisiltä osiltaan luontoympäristöön, sen vetovoimaan ja luonnossa toteutettaviin matkailuaktiviteetteihin.

Oleennaista edellä mainitun määritelmän kannalta on se, että matkailutoiminnat, -tuotteet ja matkailijoiden motivaatiot viittaavat ensisijaisesti ja pääasiallisesti luonnonympäristöön. Luontomatkailu, toisin kuin ekomatkailu, ei myöskään automaattisesti sisällä aktiivista pyrkimystä suojella resurssiperustaansa, mutta käytännössä luontomatkailukin toimintona edellyttää kehittyessään pitkällä aikavälillä jonkinasteista matkailuvaikutusten ohjaamista ja hallintaa. Tämä siksi, että matkailussa hyödynnettävä resurssi säilyisi myös tulevaisuudessa 'luontona' ja vetovoimaisena luontokohteena.

Toisaalta on olemassa runsaasti esimerkkejä siitä, ettei näin ole käynyt, vaan matkailu on kehittyessään muuttanut luontokohdetta siten, että alueen vetovoimaisuus on joko heikentynyt tai kohde on muuttunut rakentamisen ja tuotteistamisen kautta aivan muuhun kuin luontomatkailulle tyyppilliseen suuntaan. Tämä on usein myös ollut (luonto)matkailun kehittämistoiminnan tavoitteena. Tällöin pienimuotoiseksi ajateltua luontomatkailua ei ole nähty taloudellisessa mielessä parhaana kehittämisen vaihtoehtona. Viime vuosina matkailussa ja sen kehittämisessä korostunut kestävyiden idea on kuitenkin haastanut määrälliseen kehitykseen tähtäävän toiminnan. Näin on tapahtunut etenkin syrjäseutujen matkailun kehittämisen kohdalla, jossa suurten matkailijavirtojen ei välttämättä nähdä jättävän alueelle vastaavaa tai suurempaa määrää hyötyjä kuin mahdollisia haittoja (ks. Hjalager 1996).

Tämän yleiskatsauksen tavoitteena on tarkastella luontomatkailun kehittämiseen ja tutkimukseen liittyviä kysymyksiä. Tarkastelun kohteena ovat luontomatkailun kehittämisen haasteet erityisesti syrjäseuduilla ja tulevaisuuden matkailutalouden menestykseen vaikuttavat yleiset tekijät. Lisäksi pohditaan lyhyesti luontomatkailun kestävyyskytkentöjä.

2 Luontomatkailun merkitys ja rooli

Suomen matkailupoliittisissa strategioissa Suomen toiminta-ajatus matkailumaana kiteytyy ajatukseen, jonka mukaan Suomi profiloituu monipuolisten, korkeaan laatuun ja puhtaaseen luontoon perustuvien matkailuelämysten maana. Matkailun opetuskirjallisuudessakin Suomea pidetään luontopainotteisen aktiivilomailun maana, jota työ- ja kulttuurimatkailu täydentävät. Luonnon matkailullisessa merkityksessä on runsaasti alueellista vaihtelua, mutta erityisesti syrjäseuduilla luonnon suuri rooli matkailussa ja laajemmin koko aluetaloudessa on kiistaton.

Vaikka luontomatkailu ilmiönä edustaa taustaltaan monessa suhteessa ns. uutta matkailua, se ei luontoa hyödyntävänä toimintana ole täysin 'uutta'. Matkailuun liittyvä luonnon ja metsien virkistyskäyttö alkoi Suomessa organisoidusti jo 1920- ja 1930-luvuilla. Tuolloin maahamme myös suunniteltiin ja perustettiin ensimmäiset kansallispuistot. Kansallispuistot ovatkin jo pitkään toimineet nähtävyyksinä ja keskeisinä matkailun kohteina ja vetovoimatekijöinä, ja kansallispuistojen perustamisessa on myös huomioitu näiden alueiden matkailu-, virkistys- ja ympäristökasvatuskäyttö (Saarinen ym. 2000).

Luonnon vetovoimaan perustuvan matkailun voimakas kasvu konkretisoitui Suomessa 1990-luvulla. Tällöin maamme kansallispuistojen yhteenlaskettu käyntikertojen määrä yli kaksinkertaisui. Samalla kasvu ylitti miljoonan vuosittaisen käyntikerran rajan. Vaikka kasvu ei tule eikä voi jatkaa tällä tasolla pitkään, niin lähitulevaisuudessa kansallispuistojen ja muiden suojelu- ja virkistysalueiden hoidon ja käytön suunnittelussa ja tutkimuksessa tulisi varautua luontomatkailijoiden määrän nousuun, palvelujen lisätarpeeseen, eri käyttömuotojen yhteensovittamiseen, matkailuyrittämisen mahdollisuuksien ja ohjaamisen kehittämiseen sekä niihin kohdistuvan tutkimuksen kehittämiseen.

Matkailun kasvu on viime vuosina keskittynyt yhä enenevässä määrin vetovoimaisina pidetyille suojelualueille tai/ja aivan niiden välittömään läheisyyteen. Pohjois- ja Itä-Suomen matkailukeskittymistä merkittävä osa onkin tukeutunut ja tukeutuu yhä kasvavassa määrin joko olemassa oleviin tai suunniteltuihin suojelualueisiin. Erityisesti kansallispuistot edustavat syrjäseuduilla kasvavassa määrin eräänlaisia aluekehityksen välineitä. Tämä selittää sen miksi monet ja historiallisessa mielessä yllättävätkin alueelliset ja paikalliset toimijat, kuten kunnat ja yrittäjäjärjestöt ovat nykyisin vahvasti ajamassa uusia kansallispuistoja.

Luontoon perustuvan matkailun suora taloudellinen arvo on kuitenkin suhteellisen pieni – etenkin jos se irrotetaan matkailun majoitus- ja ravitsemistoiminnasta erilleen – verrattuna esimerkiksi metsäteollisuuteen. Toisaalta työvoimaintensiivisenä alana matkailun työllistävät ja palvelurakennetta laajentavat vaikutukset ovat suoria tulovaikutuksia huomattavasti merkittävämmät. Esimerkiksi Lapissa – jossa matkailu perustuu pitkälti luontoon – matkailun välittömien työllistävien vaikutusten arvioidaan selvityksestä riippuen olevan noin 3 000–4 000 työpaikkaa (Saarinen 2004). Lapissa matkailu työllistääkin enemmän kuin mikään muu yksittäinen luontoon tukeutuva taloudellinen toimiala. Lapissa arvioidaan myös olevan vähittäiskauppapalveluja noin 50 000 ihmiselle yli maakunnan asukasluvun: ero perustuu pääosin ulkopuoliseen kysyntään, toisin sanoen matkailukulutukseen. Matkailun taloudellinen ja poliittinen merkitys maakunnissa, maakuntaliitoissa ja niiden aluekehitystyössä onkin viime vuosina kasvanut huomattavasti, ja luontomatkailu on jatkossa yhä tärkeämpi tekijä alueellisessa ja paikallisessa elinkeino- ja luontopolitiikassa.

Verrattuna perinteiseen matkailuun ja matkailutuotantoon luontomatkailun paikallinen kytkös on varsin kiinteä. Kunnissa, joissa luontomatkailuaktiviteettien suhteellinen taloudellinen merkitys on suuri, matkailu työllistää suhteellisesti enemmän kuntalaisia (verrattuna muualle henkikirjoitettuun väestöön) kuin kunnissa joissa luontomatkailun osuus on alhainen (Saarinen 2003). Luontomatkailupalveluihin liittyvät työtehtävät edellyttävät usein paikallistuntemusta, alueen perinteistä luonto- ja elinkeino-osaamista sekä kausityöntekijyyttä tai 'kausiyrittäjyyttä' pidempää sitoutumista alueeseen. Luontomatkailun toiminnot ovat myös kiinteämmin kytkettävissä osaksi paikallis- ja aluetalouden muuta toimintaa. Lisäksi tutkimuksissa on havaittu luontomatkailun työllistävän työntekijöitä tehokkaammin, intensiivisemmin, kuin monen muun matkailutalouden sisältämän toimialan: esimerkiksi verrattuna majoitus- ja ravitsemistoimintaan luontomatkailun ohjelmalvelut työllistävät laskennallisesti samansuuruisella liikevaihdolla noin kaksi kertaa enemmän työntekijöitä (ja kolme kertaa enemmän kuin vähittäiskauppa) (Saarinen ja Kauppila 2002).

3 Luontomatkailun kehittämisen haasteet syrjäseuduilla

Suhteellisesti tarkasteltuna matkailun merkitys on suuri syrjäseuduilla, joissa perinteisten elinkeinojen taloudellinen ja työllistävä asema on viime vuosikymmeninä dramaattisesti heikentynyt. Tämä on ollut seurausta perinteisten elinkeinojen asemaa muokkaavista alueiden sisäisistä ja ulkoisista tekijöistä. Muutos on kannustanut tai paikoin jopa pakottanut alueita etsimään uusia elinkeinollisia mahdollisuuksia. Luontomatkailu on monin paikoin nähty yhtenä mahdollisuutena. Nykyisin se voikin muodostaa monilla syrjäseuduilla lähes ainoan merkittävän taloudenalan, jolla nähdään olevan kasvavaa merkitystä myös tulevaisuudessa. Erityisesti matkailun työllistäviin vaihtokuksiin ladataan alueellisessa kehityspuheessa paljon odotuksia (Saarinen 2004).

Luontomatkailun suuresta suhteellisesta merkityksestä huolimatta syrjäseutujen matkailutalouden kehittäminen ei luonnollisesti ole ongelmatonta. Monet kehittämisen haasteista liittyvät syrjäseutujen luonteeseen ja asemaan aluehierarkiassa, jossa keskuksset edustavat dynaamisia, kasvavia ja kasvupotentiaalisia alueita syrjäseutujen ollessa hitaasti kasvavia tai taantuvia alueyksiköitä, joita luonnehtivat usein maaseudulle tyypilliset elinkeinot, niiden kapenevat mahdollisuudet sekä pääomien ja osaamisen puute (ks. Hall 2005, s. 246–248). Syrjäseudut eivät välttämättä sijaitse aina fyysisesti maantieteellisissä periferioissa vaan ne voidaan ensisijaisesti katsoa asetetuiksi talous- ja kulttuurimaantieteelliseen periferiaan alueiden välisessä hierarkiassa (Shields 1991). Keskusten ja syrjäseutujen suhde määrittyy matkailutaloudessakin pitkälti niiden välisen valtasuhteen kautta, jossa keskus määrittää periferian roolia ja alueiden keskinäistä vuorovaikutusta syrjäseudun ollessa pääosin riippuvainen keskuksista tai keskuksista, niissä tehtävistä päätöksistä ja pääomista.

Syrjäseudut ovat marginaalisuudestaan huolimatta – tai juuri sen vuoksi – matkailun kannalta usein hyvin vetovoimaisia. Kehityksen ja suurten muutosten kohdistuttua keskuksiin syrjäseutujen luonto- ja kulttuuriympäristöt ovat usein säilyneet ja muodostuneet siten esteettisesti arvokkaiksi *mukavuusmaisemiksi*. Ne ovat kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti positiivisesti miellettyjä maisemia (ympäristöjä), joihin nykyisin liitetään elämänlaatua ja -tapaa myönteisesti kuvaavia merkityksiä ja arvoja, kuten luonnonläheisyys, turvallisuus, puhtaus, harmonia, rauhallisuus, terveys, yhteisöllisyys ja perinne (ks. Godde ym. 2000). Toisaalta syrjäseutujen luontomatkailun kehittämiseen vaikuttavat useat muut päinvastaiset ja toisiinsa kytkeytyneet yhteiskunnalliset prosessit, jotka vaikeuttavat syrjäseutujen mahdollisuuksia kehittää matkailutaloutta. Hallin ja Boydin (2005, s. 4–6) mukaan näitä prosesseja ja tekijöitä ovat luontomatkailun yhteydessä mm. seuraavat:

- (1) Syrjäseuduilla ei useinkaan ole riittävää vaikutusvaltaa koskien alueen kehittämiseen vaikuttavia poliittisia ja taloudellisia päätöksiä. Monet syrjäseutuja koskevat poliittiset päätökset voidaan tehdä ylipaikallisesti ja keskusten ehdoilla. Taloudelliset päätökset voidaan puolestaan tehdä globalisoituvassa matkailutaloudessa hyvin kaukana sieltä, mihin kyseiset toimenpiteet viime kädessä vaikuttavat.
- (2) Syrjäseudut ovat määritelmällisessä mielessä ensisijaisesti poliittisesti, taloudellisesti ja kulttuurisesti perifeerisiä. Usein tähän yhdistyy myös fyysis-maantieteellinen syrjäisyys, joka aiheuttaa ongelmia tai taloudellisia lisäkustannuksia muun muassa kuljetuksissa, saatavuudessa ja tietoliikenneyhteyksissä.

- (3) Syrjäseutujen aluetalous on usein yksipuolinen. Tästä johtuen alueen sisäiset taloudelliset yhteydet ovat heikot ja kehittymättömät, jolloin (matkailu)talouden kerrannaisvaikutukset jäävät keskuksia ohuemmiksi ja aluetalouden vuodot ovat suuria. Tämä ei koske yksinomaan rahallisia kysymyksiä vaan myös työllisyyttä.
- (4) Syrjäseudut kärsivät muuttotappiosta. Nuoren ja koulutetun väestön muuttaessa pois syrjäseutujen osaamisperusta voi aikaa myöden merkittävästi heikentyä ja alueen yksityinen ja julkinen palvelurakenne väestön vähetessä murentua. Tämä osaltaan kiihdyttää muuttoliikettä alueelta ja heikentää alueen ja sen matkailutalouden kykyä vastata ulkoisiin ja sisäisiin muutoksiin muun muassa paikallisen innovaatiotoiminnan ja tuotekehityksen perustan kaantuessa.

Lisäksi luontomatkailun kehittämisessä on myös muita ongelmia. Esimerkiksi kansallispuistot ja muut luonnonsuojelualueet on perustettu etupäässä niiden sisältämien ja edustamien luonnonyöjen vuoksi. Tämä lähtökohta voi periaatteessa ja monesti myös käytännössä aiheuttaa ristiriitoja suhteessa suojelualueiden matkailukäyttöön. Tästä johtuen suojelualueiden matkailukäyttöä on pyrittävä eri keinoin aktiivisesti ohjaamaan. Tämä on oleellista erityisesti tällä hetkellä, kun luonnonsuojelualueiden matkailukäyttöön kohdistuu kasvavaa kiinnostusta. Samalla on tärkeää seurata laajempaa matkailukehitystä ja sen paikallisia ja yleisiin toimintatapoihin kohdistuvia vaikutuksia sekä kohteiden käytössä ja ympäristössä tapahtuvia konkreettisia muutoksia.

4 Kestävyys ja luontomatkailun kehittäminen

Matkailua ja erityisesti luontomatkailua voidaan pitää talouden muotona, jonka menestyminen ja kehittyminen ovat kiinteästi sidoksissa toimintaympäristöön ja sen laatuun (Butler 1999). Viime vuosina matkailun ympäristösuhteeseen on kiinnitetty kasvavassa määrin huomiota, ja kestävän kehityksen yleisperiaatteita on pyritty soveltamaan matkailun vaikutusten tarkasteluun, hallintaan ja kehittämiseen (Swarbrooke 1999, ks. Valtioneuvoston... 2001; Lappi... 2003).

Kestävän matkailun tausta viittaa laajempaan kestävän kehityksen ideologiaan. Sen mukaan kehitys, joka tyydyttää nykyhetken tarpeet viemättä tulevilta sukupolvilta mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa on kestävä (WCED 1987). Tältä varsin laivalta pohjalta on laadittu kymmeniä määritelmiä sekä kestävästä kehityksestä että kestävästä matkailusta (Sharpley 2000). Swarbrooken (1999) mukaan kestävän matkailun kehittämisen perusteina ovat:

- (1) Kestävä matkailu kannustaa matkailun vaikutusten monipuoliseen ja -ulotteiseen tarkkailuun.
- (2) Kestävä matkailu kannustaa matkailun hyötyjen ja haittojen keskinäisen suhteen tarkkailuun.
- (3) Kestävä matkailu tuottaa tuloja ja työtä kohdealueille, ei yksinomaan primaarisiin vaan myös sekundaarisiin yrityksiin matkailutaloudessa.
- (4) Kestävä matkailu kehittää paikallisesti matkailun lisäksi muuta tuotannollista toimintaa monipuolistaen paikallistaloutta.
- (5) Kestävä matkailu tuo syrjäseuduille alueen ulkopuolisia tuloja ja pääomia.
- (6) Kestävä matkailu osallistaa paikallisväestöä ja eri toimijoita (matkailu)talouden kehitykseen, toimintaan ja yhteistyöhön.
- (7) Kestävä matkailu kehittää ja ylläpitää syrjäseutujen perusinfrastruktuuria.

- (8) Kestävä matkailu parantaa syrjäseutujen asukkaiden elämänlaatua tuottamalla palveluja, joita ei olisi mahdollista ylläpitää alueella ilman ylipaikallista eli matkailukysyntää.
- (9) Kestävä matkailu edistää ympäristön arvostamista ja syrjäseutujen luonto- ja kulttuuriperinnön suojelua.
- (10) Kestävä matkailu kannustaa ympäristön kannalta 'tehokkaampaan' maankäyttöön.

Luontomatkailun ja yleisemmin matkailutalouden kestävyysnäkökulma perustuu monin osin ajatukseen, jonka mukaan matkailua voidaan käyttää joitakin muita talouden muotoja paremmin välineenä pyrittäessä kestäväan kehitykseen (Butler 1999, ks. Ympäristöministeriö 2002). Toisaalta kestäväan kehityksen kriittisestä näkökulmasta matkailun ei katsota kykenevän yksittäisenä talouden muotona vastaamaan kestävyysnäkökulmaan haasteisiin (Sharpley 2000). Kestävän matkailun kehittämisessä onkin vähintään kaksi 'koulukuntaa': kehittämisperusteinen eli toimintaorientoitunut ja ympäristöperusteinen eli resurssiorientoitunut näkökulma (Saarinen 2001, s. 73–74). Edellisen kohdalla tavoitteet kytkeytyvät tapoihin edistää matkailua ja sen toimintamahdollisuuksia (mm. yritystoimintaa) kestävyysnäkökulman käytäntöjen kautta. Jälkimmäisessä toiminnan ja sen kestävyysnäkökulman kriteereiksi asetetaan ympäristö (mm. luonnon monimuotoisuus ja alkuperäiskulttuurit) ja sen hyvinvointi.

Kehittämisperusteinen kestävyysajattelu muodostaa (luonto)matkailuyrityksissä ja syrjäseutujen aluekehitystyössä pääsääntöisen kestävyysnäkökulman toimeenpanomallin ja -tavoitteen (ks. Sorsa ja Saarinen 2003). Käytännössä kehittämisperusteinen ja ympäristöperusteinen näkökulma saattavat olla ristiriidassa, ja osa matkailun tutkijoista onkin irtisanoutunut nykyisenkaltaisesta kestävästä matkailusta ja sen mukaisesta matkailukeskeisestä ajattelusta (ks. Butler 1999). Sen sijaan tutkijat pyrkivät tarkastelemaan matkailun roolia kestäväan kehityksen mahdollisena osana (*tourism in sustainable development vs. sustainable tourism*).

Suomessa Metsähallitus (2004) on osaltaan pyrkinyt kehittämään kestäväan luontomatkailun periaatteita. Niiden tavoitteena on edistää matkailun kestävyysnäkökulmaa yhdessä matkailuyrittäjien ja suojelualueiden muiden toimijoiden kanssa. Metsähallituksen periaatteiden mukaan kestäväan luontomatkailua tulisi harjoittaa siten, että:

- (1) Luontoarvot säilyvät ja toiminta edistää luonnonsuojelua. Tällöin:
  - Luonto on tärkeä matkan syy.
  - Kävijöille kerrotaan luonnosta ja sen suojelusta.
  - Matkailu ei häiritse luontoa, kaikki alueet eivät sovellu matkailukäyttöön.
  - Ryhmät ovat pieniä, kuljetaan reiteillä aina kun mahdollista.
  - Matkailua kanavoidaan palveluvarustuksen sijoituksella ja ohjeilla.
  - Rakennetaan ympäristöön sopeutuvasti, luonnonkauniit alueet säilytetään rakentamattomina.
  - Luonnon kulumista ja muita ympäristövaikutuksia seurataan, tarvittaessa niihin puututaan.
- (2) Ympäristöä kuormitetaan toiminnassa mahdollisimman vähän. Tällöin:
  - Toimitaan luonnon ehdoilla, vältetään kaikkea ympäristön kuormitusta.
  - Tavoitteena on ympäristöä säästävä ja roskaton retkeily.
  - Polttopuuta käytetään säästeliäästi.
  - Päästöt veteen ja ilmaan minimoidaan ja suositaan uusiutuvia energialähteitä.
  - Metsähallitus ja yrittäjät antavat hyvän esimerkin ympäristönsuojelusta.

- (3) Toiminnassa arvostetaan paikallista kulttuuria ja perinteitä. Tällöin:
  - Tutustutaan avoimin mielin paikalliseen kulttuuriin.
  - Paikallinen kulttuuri otetaan mahdollisuuden mukaan huomioon tiedon ja elämysmahdollisuuksien tarjonnassa.
  - Käytetään paikalliset olot hyvin tuntevia oppaita.
- (4) Matkailijoiden arvostus ja tietämys luonnosta ja kulttuurista lisääntyvät. Tällöin:
  - Hankitaan aluetta koskevaa tai yleistä tietoa etukäteen.
  - Tieto löytyy helposti ja on tarjolla kiinnostavassa muodossa.
  - Annetaan mahdollisuus osallistua alueen hoitoon.
  - Oppaat ovat hyvin koulutettuja.
- (5) Matkailijoiden mahdollisuudet luonnossa virkistymiseen paranevat. Tällöin:
  - Otetaan huomioon kaikki luonnossa liikkujat.
  - Palvelut mitoitetaan kysynnän ja kohteen mukaan.
  - Tarjotaan luonnonrauhaa ja opastettuja luontoretkeä.
  - Matkailutuotteita kehitetään yhdessä yrittäjien kanssa.
- (6) Matkailijoiden henkinen ja fyysinen hyvinvointi vahvistuvat. Tällöin:
  - Suositetaan lihasvoimin liikkumista.
  - Huolehditaan asianmukaisesta retkeilyvarustuksesta.
  - Tarjolla on helppoja ja vaativia retkikohteita.
  - Tarjotaan mahdollisuus luontoelämyksiin.
  - Rakenteet, reitit ja ohjelmapalvelut ovat turvallisia.
- (7) Vaikutetaan myönteisesti paikalliseen talouteen ja työllisyyteen. Tällöin:
  - Käytetään mahdollisuuksien mukaan paikallisten yrittäjien tuotteita ja palveluja.
  - Työllistetään mahdollisuuksien mukaan paikkakuntalaisia, mutta huomataan, että myös muualta tulleet ihmiset ja ideat voivat olla voimavara kotiseudun kehittämisessä.
- (8) Viestintä ja markkinointi on laadukasta ja vastuullista. Tällöin:
  - Asiatiedot ovat luotettavia.
  - Tiedotus on avointa ja vuorovaikutteista.
  - Markkinointi ei ole ristiriidassa luonnonsuojelun kanssa.
- (9) Toimintaa suunnitellaan ja toteutetaan yhteistyössä. Tällöin:
  - Asiakkaiden mielipiteet ovat tärkeitä.
  - Järjestetään koulutusta yhdessä yrittäjien kanssa.
  - Annetaan kaikille kiinnostuneille mahdollisuus osallistua suunnitteluun.
  - Yhteistyössä asetetaan etusijalle ne, jotka sitoutuvat näihin kestävän luontomatkailun periaatteisiin.

Metsähallituksen esittämät kestävän luontomatkailun periaatteet ovat haasteellisia – erityisesti kun niitä sovelletaan aluehallintaviranomaisen lisäksi yritystoimintaan. Tässä yhteydessä käytetty kestävä luontomatkailu on myös käsitteenä mielenkiintoinen, sillä sitä voidaan pitää kiertoilmuksena kansainvälisesti laajasti käytetylle ja tunnetulle ekomatkailu-termille. Suomessa, mukaan lukien luonnonsuojelualuehallinto, ekomatkailua ei ole juurikaan haluttu käyttää matkailun kehittämistoiminnassa tai markkinoinnissa.

Huolimatta siitä, ettei kestävyys käsitteellisessä mielessä sisällykään luontomatkailuun niin sitä voidaan pitää eräänä luontomatkailun kehittämisen menestystekijänä tulevaisuudessa. Yleisellä tasolla menestyvän matkailukohteen keskeisimmäksi elementiksi on perinteisesti ymmärretty saavutettavuus (Hall 2005). Se on erityisesti massaturismin kannalta ensiarvoisen tärkeä tekijä, mutta saavutettavuuskaan ei yksinomaan riitä, vaan se edellyttää rinnalleen vetovoimatekijöitä ja erityisesti matkakohteeseen rakentuneita ja sidottuja attraktioita. Lisäksi matkailussa on kyse erityisestä talouden muodosta; menestyäkseen matkailullisesti syrjäseudut tarvitsevat palveluja ja matkailijoita palvelevia yrityksiä, jotka tuottavat tuloja ja työllisyyttä sekä muita vaikutuksia alueelle.

Nämä kolme tekijää – saavutettavuus, attraktiot ja palvelut – ovat muodostaneet matkailun kehittymisen kannalta ensisijaiset menestystekijät. Niihin verrattuna muun muassa markkinointi ja liiketaito-osaaminen ovat aiemman modernin ajan matkailukehityksen valossa 'vasta' toissijaisia tekijöitä, ja esimerkiksi tutkimustiedon saatavuus tai yhteydet paikallisuuteen ovat toimineet vasta 'muina' tekijöitä matkailun kehitystyössä (Hall 2005). Tulevaisuudessa muun muassa näihin edellä mainittuihin tekijöihin ja niiden suhteelliseen merkitykseen kohdistuu todennäköisesti huomattaviakin muutospaineita erityisesti massaturismin ulkopuolisessa matkailutaloudessa. Näistä eräitä keskeisimpiä ovat *kestävyys, uusi matkailu* sekä *kansainvälistyminen ja globalisaatio*.

Matkailun kestävyiden merkitys korostaa paikallisuuden, primaarisen matkailutoiminnan ulkopuolisen paikallistalouden ja yhteisöjen hyvinvoinnin merkitystä sekä matkailun vaikutusten tuntemista ja hallinnointia. Tämä edellyttää osaltaan kasvavassa määrin tutkimukseen perustuvaa tietoa. Samoin uusi matkailu korostaa 'aitoutta', pienimuotoisuutta ja paikallisuutta sekä markkinoiden ja asiakkaiden tarpeiden aiempaa syvällisempää tuntemusta. Uusi matkailu viittaa kansainvälisessä matkailukehityksessä viime vuosikymmenen aikana voimakkaasti esillä olleisiin matkailun rakenteellisiin muutoksiin (Poon 1993). Tässä yhteydessä on erityisesti korostettu luontoon ja paikalliseen perinteeseen nojaavan matkailun voimakasta kasvua ja toisaalta massamatkailun suhteellisen merkityksen vähenemistä. Tämä asettaa uudenlaisia vaatimuksia matkailun yritys- ja kehittämistoiminnalle, toimintaympäristölle ja myös alan tutkimukselle. Kansainvälisestä ja kotimaisesta näkökulmasta luontoon perustuvan matkailun ja siihen kytkeytyvien prosessien ymmärtämistä ja ennakkointia voidaankin pitää sekä tutkimuksellisesti että taloudellisesti tärkeinä kysymyksinä.

Uuteen matkailuun viittaavien tekijöiden korostuminen liittyy monin osin matkailun kansainvälistymiseen ja globalisaatioon. Ne lisäävät kaikenlaisen matkailun, myös massaturismin, kysyntää syrjäseudulla, mutta tuovat korostetusti uudenlaisiakin mahdollisuuksia ja asiakassegmenttejä, joiden tarpeiden tunteminen ja palveleminen edellyttävät aiempaa kehittyneempää liiketaito-osaamista, asiakastutkimusta sekä kestävyiden eri ulottuvuuksien hallintaa kohdealueilla. Erityisesti matkailutalouden globalisoituminen, toisin sanoen se, että syrjäseudut ovat yhä kasvavassa määrin sidottuja keskuksiin ja niissä tehtäviin päätöksiin ja sijaitseviin pääomiin, henkilöstöön ja osaamiseen, aiheuttaa sekä aluekehityksen että kestävä kehityksen näkökulmasta haasteita menestymiselle. Tällöin perinteiseen matkailun kehittämiskeskusteluun liittyvät kysymykset, kuten millaista matkailua ja kuinka paljon, saavat uutta sisältöä ja merkitystä.

Luontomatkailun kehittämistoiminnassa tarvitaan sekä kannustusta että paikoin myös ohjausta (esimerkiksi suojelun alueiden matkailukäytön kehittämisen yhteydessä). Onkin muistettava, ettei luontomatkailun kehittäminen ole mahdollista kaikkialla. Suojelukysymysten lisäksi merkittävä osa syrjäseuduista ei ole riittävän vetovoimaisia tai saavutettavia matkailijoille tai niissä ei ole käytettävissä riittäviä pääomia palveluiden rakentamiseen.

5 Luontomatkailun tutkimus

Suomessa luonnon matkailukäyttöön on kiinnitetty huomiota yleisellä tasolla jo suhteellisen pitkään (ks. Koivula ja Saastamoinen 2005). Asiaan liittyvä tutkimustoiminta alkoi 1960-luvulla, mutta eräänlainen luontomatkailun 'tutkimusbuumi' koettiin vasta 1990-luvulla. Tutkimustoiminnan kasvun taustalla vaikuttivat yleinen kansainvälinen matkailukehitys ja tutkimustoiminnan painopisteen muutos; luonto, ekologisuus ja kestävyys nousivat (matkailu)toiminnassa aiempaa keskeisemmiksi ja luonnon vetovoimaan perustuva matkailu alkoi kansainvälisesti kasvaa monia muita matkailun osa-alueita voimakkaammin (Fennell 1999).

Suomessa luonnon matkailu- ja virkistyskäytön tutkimus ovat institutionaalisesti olleet vahvasti sidoksissa metsäluonnon ja sen käytön tutkimukseen. Viime vuosina luontomatkailun tutkimustoiminta on laajentunut myös 'metsäntutkimuksen' ulkopuolelle, kuten taloustieteisiin, yhteiskuntatieteisiin ja maantieteeseen. Luontomatkailuun ja laajemmin matkailuilmiöön liittyvän tutkimuksen voidaan nähdä tuovan monille tieteenaloille niiden kaipaamaa kykyä vastata yhteiskunnallisiin ja alueellisiin tarpeisiin. Lisäksi luontoon perustuvan matkailun tarjonnan ja kysynnän voimakas kasvu sekä kansainvälistyminen ja sen erilaiset vaikutukset ovat tehneet siitä myös akateemisesti aiempaa kiinnostavamman tutkimuskohteen.

Viime vuosina luontomatkailun tutkimuksen perusteemoja ovat olleet mm. suojelualueiden kävijöiden ominaispiirteet ja määrä, luonnon merkitys matkailun vetovoimatekijänä, luonnon kulu- tuskestävyys ja matkailun ympäristövaikutukset. Lisäksi on tarkasteltu metsien matkailukäyttöön liittyviä ristiriitoja, luontokokemuksia ja -elämyksiä sekä luontomatkailun ja kestävä matkailun ohjaukskeinoja ja käytäntöjä. Jossain määrin on pyritty selvittämään myös luontomatkailun aluetaloudellisia vaikutuksia sekä paikallistaloudellisia ja -kulttuurisia kytkeitä (ks. Koivula ja Saastamoinen 2005, Toivonen ym. 2005).

Verrattuna esimerkiksi kymmenen vuoden takaiseen tilanteeseen, jolloin luontomatkailun tutkijasymposiumit aloitettiin, Suomessa tehdään luontomatkailun tutkimusta nykyisin suhteellisen laajasti. Alalle on myös perustettu oppituleja ja luontomatkailun koulutusmahdollisuuksia on lisätty. Kasvussa on kuitenkin ilmeisesti tullut tilanteeseen, jossa luontomatkailun tutkimusta ja sen tulevaisuutta tulisi pohtia myös kokonaisuutena. Esimerkiksi yksinomaan määrärajojen järjestettävät kansalliset alan tutkijasymposiumit eivät tässä suhteessa enää riitä. Tarvetta kokonaisuuden pohtimiselle ilmentävät myös useat viimeaikaiset toisistaan riippumattomasti toteutetut luontomatkailua, sen kehittämistä ja tutkimusta käsitelleet raportit. VILMAT -työryhmä on mainittu jo aiemmin (Ympäristöministeriö 2002). Sen lisäksi muun muassa Metsäalan tulevaisuusfoorumin erillisryhmä pohti metsienkäytön ja luontomatkailun kehittämisen ja tutkimuksen tulevaisuutta (Koivula ja Saastamoinen 2005). Samalla Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos on pyrkinyt yhdessä muiden alan toimijoiden kanssa tuottamaan kuvaa alan tutkimustoiminnasta ja -tarpeista (Toivonen ym. 2005). Lisääntyvää kiinnostusta voidaan pitää yksinomaan hyvänä asiana.

6 Lopuksi

On omalla tavallaan myönteistä, että luontomatkailun kehittämiseen ja tutkimukseen kohdistuu kasvavassa määrin mielenkiintoa. Yksittäisen tutkijan 'uteliaisuustutkimukselle' on ja tulee olla edelleen tilaa, mutta laajempien kysymysten tarkastelu vaatii tulevaisuudessa lisääntyvää yhteistyötä. Sitä edellyttää myös luontomatkailuilmiön monitieteinen luonne.

Tähän asti eräs luontomatkailun ja laajemmin koko matkailun tutkimusta ja sen kehittämistä vaikeuttanut piirre on ollut perustietojen puute. Esimerkiksi matkailun tilastointi on hyvin puutteellista. Tämä vaikeuttaa osaltaan mm. alan nykytilan ja sitä koskevien kasvuennusteiden laatimista. Alan tietoperustan kehittämisessä kaivataankin jatkossa terävöittämistä. Erityisesti tähän liittyen koordinoitulle yhteistyölle olisi tarvetta.

Tilastojen tms. tuottaminen ei kuitenkaan saisi viedä alan tutkimuksessa ja sen kehittämisessä kovin suurta tilaa. Luontomatkailun tutkimus on matkailututkimuksen tavoin ollut luonteeltaan pääosin soveltavaa. Siten tuotetulle tiedolle on ollut ja tulee olemaan jatkossakin kysyntää, mutta tutkimuksellisesti alan kehittämisen päätavoitteina voisivat olla pikemmin perustutkimukseen panostaminen, tutkimusosaamisen edistäminen sekä luontomatkailun tutkimuksen kansainvälistäminen.

Eräs keino parantaa luontomatkailun tieteellistä ja tutkimuksellista perustaa voisi olla alan jatkokoulutuksen kehittäminen. Esimerkiksi luontomatkailukysymyksiin liittyvän tutkijakoulun tai vastaavan toimintamallin avulla saataisiin syntymään niin sanottua kriittistä massaa ja koottua alan kotimaisia ja kansainvälisiä asiantuntijoita yhteen tarjoamalla keskitetysti ja tavoitteellisesti koulutusta. Tällä toiminnalla olisi yhteys myös soveltavaan tutkimukseen ja luontomatkailun käytännön kehittämis-, suunnittelu- ja hallintotehtäviin. Kasvava ja kansainvälistyvä ala tarvitsee paitsi tutkimukseen perustuvaa tietoa tuekseen myös asiantuntijuuden kehittämistä.

Kirjallisuus

- Butler, R. 1999. Sustainable tourism: a state-of-the-art review. *Tourism Geographies* 1(1): 7–25.
- Fennell, D. 1999. *Ecotourism: an introduction*. Routledge, London. 315 s.
- Godde, P., Price, M. & Zimmerman, F. (toim.) 2000. *Tourism development in mountain regions*. CABI Publishing, New York. s. 1–25.
- Hall, C.M. 2005. *Tourism: Rethinking the Social Science of Mobility*. Harlow: Pearson Education. 448 s.
- & Boyd, S. 2005. Nature-based tourism in peripheral areas: Introduction. Julkaisussa: Hall, C. M. & S. Boyd (toim.). *Nature-based tourism in peripheral areas: development or disaster?*. Clevedon: Channelview. s. 3–17.
- Hjalager, A-M. 1996. Agricultural diversification into tourism. *Tourism Management* 17(1): 105–110.
- Holden, A. 2000. *Environment and Tourism*. Routledge, London. 225 s.
- Järviluoma, J. 2001. Ympäristön käsitteestä luontomatkailun tulkintoihin. Julkaisussa: Aho, S., Honkanen, A. & Saarinen, J. (toim.). *Matkailuelämykset tutkimuskohteina*. Lapin yliopiston matkailun julkaisu B 6. s. 69–82.
- Koivula, E. & Saastamoinen, O. (toim.) 2005. *Näkökulmia luontomatkailuun ja sen tulevaisuuteen*. Joensuu yliopisto, metsätieteellinen tiedekunta, Tiedonantoja 165. 80 s.
- Lappi: elämänvoimaa – Lapin matkailustrategia 2003–2006. 2003. Lapin liitto, julkaisu 10 A. s. 55 s.
- Metsähallitus 2004. [www-sivusto]. *Kestävän luontomatkailun periaatteet luonnonsuojelualueilla*. Saatavissa: <http://www.metsa.fi/page.asp?Section=2026>. [Viitattu 30.11.2004].
- Poon, A. 1993. *Tourism, technology and competitive strategies*. CAB International, Oxon. 370 s.
- Saarinen, J. 2001. The transformation of a tourist destination – theory and case studies on the production of local geographies in tourism in Finnish Lapland. *Nordia Geographical Publications* 30(1): 1–105.
- 2002. Luonto 'uuden matkailun' elämystuotannossa: katsaus Pohjois-Suomen luontoon perustuvan matkailun kehitykseen. Julkaisussa: Saarinen, J. & Järviluoma, J. (toim.). *Luonto matkailukohteena: virkistystä ja elämyksiä luonnosta*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 866. s. 11–26.

- 2003. The regional economics of tourism in Northern Finland: the socio-economic implications of recent tourism development and future possibilities for regional development. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism* 2(2): 91–113.
- 2004. Viimeinen oljenkorsi? Matkailu ja maaseudun alekehitys. *Maaseudun uusi aika* 3: 26–38.
- & Kauppila, P. 2002. Matkailun aluetaloudellisten vaikutusten arviointi: matkailun tulo- ja työllisyysvaikutukset Pelkosenniellä. *Terra* 114(1): 25–36.
- , Jortikka, S. & Virtanen, E. 2000. Luonnonsuojelualueet ja matkailu. Julkaisussa: Saarinen, J., Jortikka, S. & Virtanen, E. (toim.). *Luonto, matkailu ja luonnonsuojelu. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja* 760. s. 5–12.
- Sharpley, R. 2000. Tourism and sustainable development: exploring the theoretical divide. *Journal of Sustainable Tourism* 8(1): 1–19.
- 2002. Rural tourism and the challenge of tourism diversification: the case of Cyprus. *Tourism Management* 23: 233–244.
- Shields, R. 1991. *Places on the margin: alternative geographies of modernity*. London: Routledge. 334 s.
- Sorsa, R. & Saarinen, J. 2003. Kestävyys matkailun yritystoiminnassa: Kolin alueen matkailuyrittäjien suhtautuminen ympäristökysymyksiin. *Alue ja Ympäristö* 32(2): 56–67.
- Swarbrooke, J. 1999. *Sustainable tourism management*. CAB International, Oxon. 371 s.
- Toivonen, A-L., Kettunen, J., Honkanen, A. & Saarinen, J. 2005. Luonto- ja elämysmatkailu – elinkeinon edellytykset. *Kala- ja Riistaraportteja* 352. 22 s.
- Valtioneuvoston periaatepäätös 2001. Suomen matkailupoliittiset linjaukset 13.6.2001. Saatavissa: http://www.ktm.fi/chapter_files/vn_periaatepaatos.htm. [Viitattu 11.6.2005].
- WCED 1987. *Our Common Future*. Oxford University Press, Oxford. 400 s.
- Ympäristöministeriö 2002. Ohjelma luonnon virkistyskäytön ja luontomatkailun kehittämiseksi. *Suomen ympäristö* 535. 48 s.

Kirjoittajien yhteystiedot

Satu Aho

Oulun yliopisto, maantieteen laitos, PL 3000, 90014 Oulun yliopisto
satuah@paju oulu.fi

Maija Haavisto-Hyvärinen

Geologian tutkimuskeskus, PL 96, 02151 Espoo
maiha.haavisto-hyvarinen@gtk.fi

Timo Huttunen

Geologian tutkimuskeskus, PL 1237, 70211 Kuopio
timo.huttunen@gtk.fi

Marjatta Hytönen

Metsäntutkimuslaitos, Unioninkatu 40 A, 00170 Helsinki
marjatta.hytonen@metla.fi

Marja Elina Jaronen

Oulun yliopisto, maantieteen laitos, PL 3000, 90014 Oulun yliopisto
mjaronen@mail.student oulu.fi

Peter Johansson

Geologian tutkimuskeskus, PL 77, 96101 Rovaniemi
peter.johansson@gtk.fi

Jukka Jokimäki

Arktinen keskus, Lapin yliopisto, PL 122, 96101 Rovaniemi
jukka.jokimaki@ulapland.fi

Marja-Liisa Kaisanlahti-Jokimäki

Arktinen keskus, Lapin yliopisto, PL 122, 96101 Rovaniemi
marja-liisa.kaisanlahti@ulapland.fi

Kristina Lehtinen

Geologian tutkimuskeskus, PL 77, 96101 Rovaniemi
kristina.lehtinen@gtk.fi

Marjo Neuvonen

Metsäntutkimuslaitos, Unioninkatu 40 A, 00170 Helsinki
marjo.neuvonen@metla.fi

Raija Pietilä

Geologian tutkimuskeskus, PL 77, 96101 Rovaniemi
raija.pietila@gtk.fi

Eija Pouta

MTT – Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, Luutnantintie 13, 00410 Helsinki
eija.pouta@mtt.fi

Riikka Puhakka

Joensuun yliopisto, maantieteen laitos, PL 111, 80101 Joensuu
riikka.puhakka@joensuu.fi

Outi Rantala

Lapin yliopisto, kauppatieteiden ja matkailun tiedekunta, PL 122, 96101 Rovaniemi
orantala@ulapland.fi

Jukka Räisänen

Geologian tutkimuskeskus, PL 77, 96101 Rovaniemi
jukka.raisanen@gtk.fi

Jarkko Saarinen
Oulun yliopisto, maantieteen laitos, PL 3000, 90014 Oulun yliopisto
jarkko.saarinen@oulu.fi

Pertti Sarala
Geologian tutkimuskeskus, PL 77, 96101 Rovaniemi
pertti.sarala@gtk.fi

Anne Savola
Satakuntaliitto, PL 260, 28101 Pori
anne.savola@satakunta.fi

Tuija Sievänen
Metsäntutkimuslaitos, Unioninkatu 40 A, 00170 Helsinki
tuija.sievanen@metla.fi

Pirkko Siikamäki
Oulangan tutkimusasema, Oulun yliopisto, Liikasenvaarantie 134, 93999 Kuusamo
pirkko.siikamaki@oulu.fi

Anne Tolvanen
Metsäntutkimuslaitos, Muhoksen tutkimusasema, Kirkkosaarentie 7, 91500 Muhos
anne.tolvanen@metla.fi

Seija Tuulentie
Metsäntutkimuslaitos, Rovaniemen toimintayksikkö, PL 16, 96301 Rovaniemi
seija.tuulentie@metla.fi

Anne Törn
Oulun yliopisto, biologian laitos, PL 3000, 90014 Oulun yliopisto
anne.torn@oulu.fi

Marja Uusitalo
Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus (MTT), Lapin tutkimusasema, Tutkijantie 28, 96900 Saarenkylä
marja.uusitalo@mtt.fi

Ulpu Väisänen
Geologian tutkimuskeskus, PL 77, 96101 Rovaniemi
ulpu.vaisanen@gtk.fi